

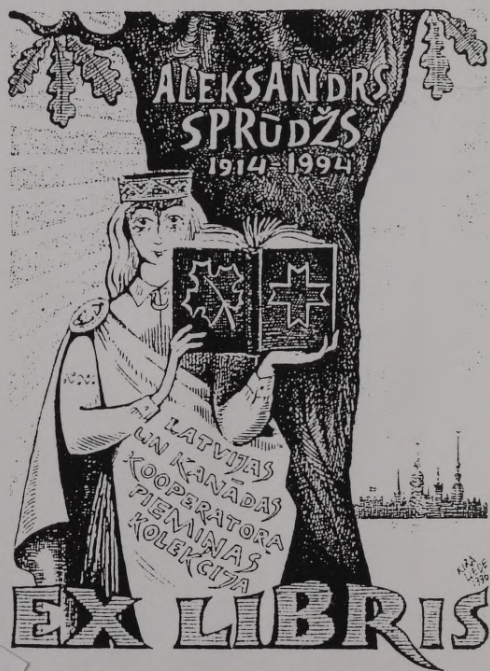
ARDIEVAS

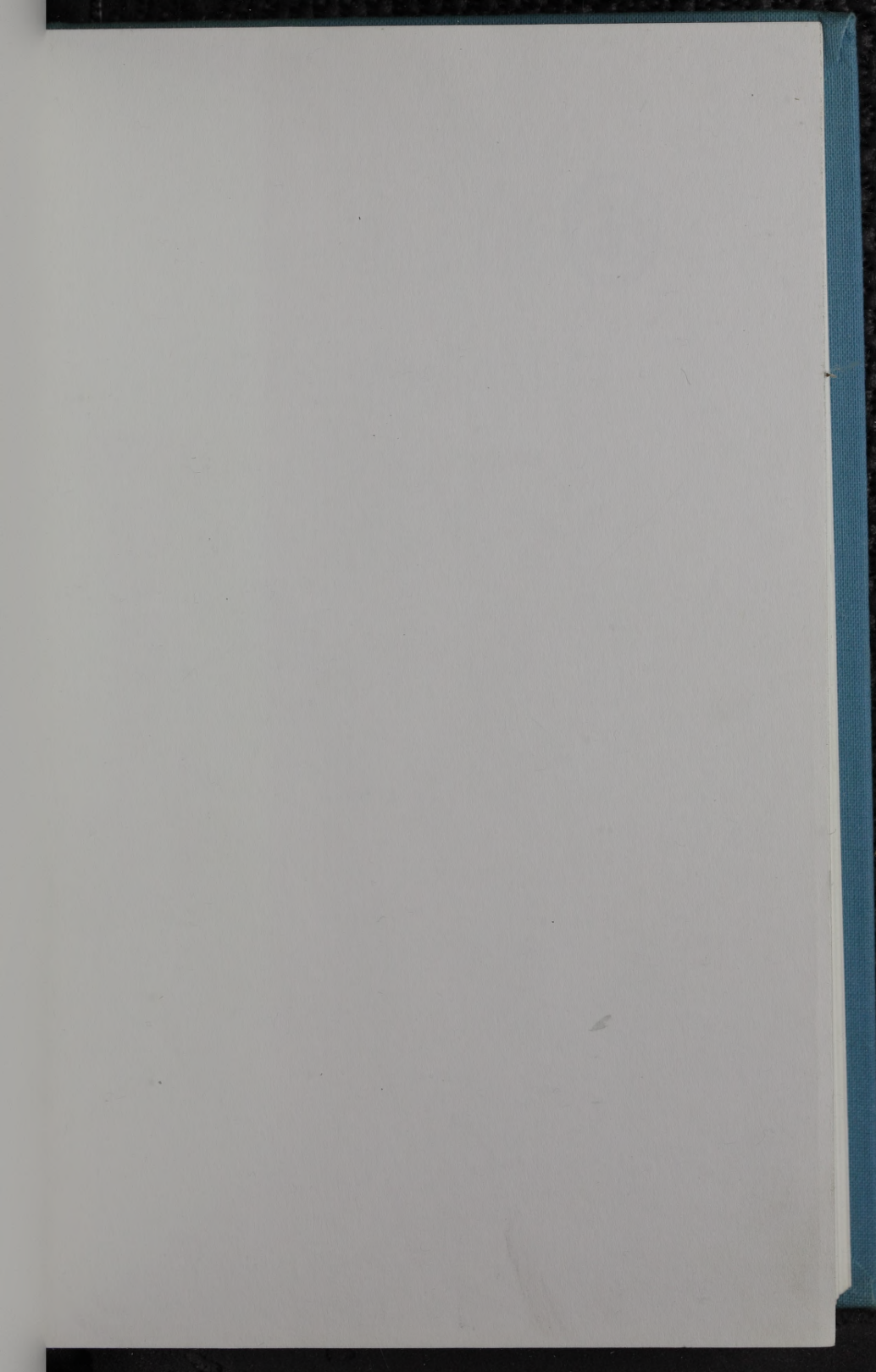
RĪGA

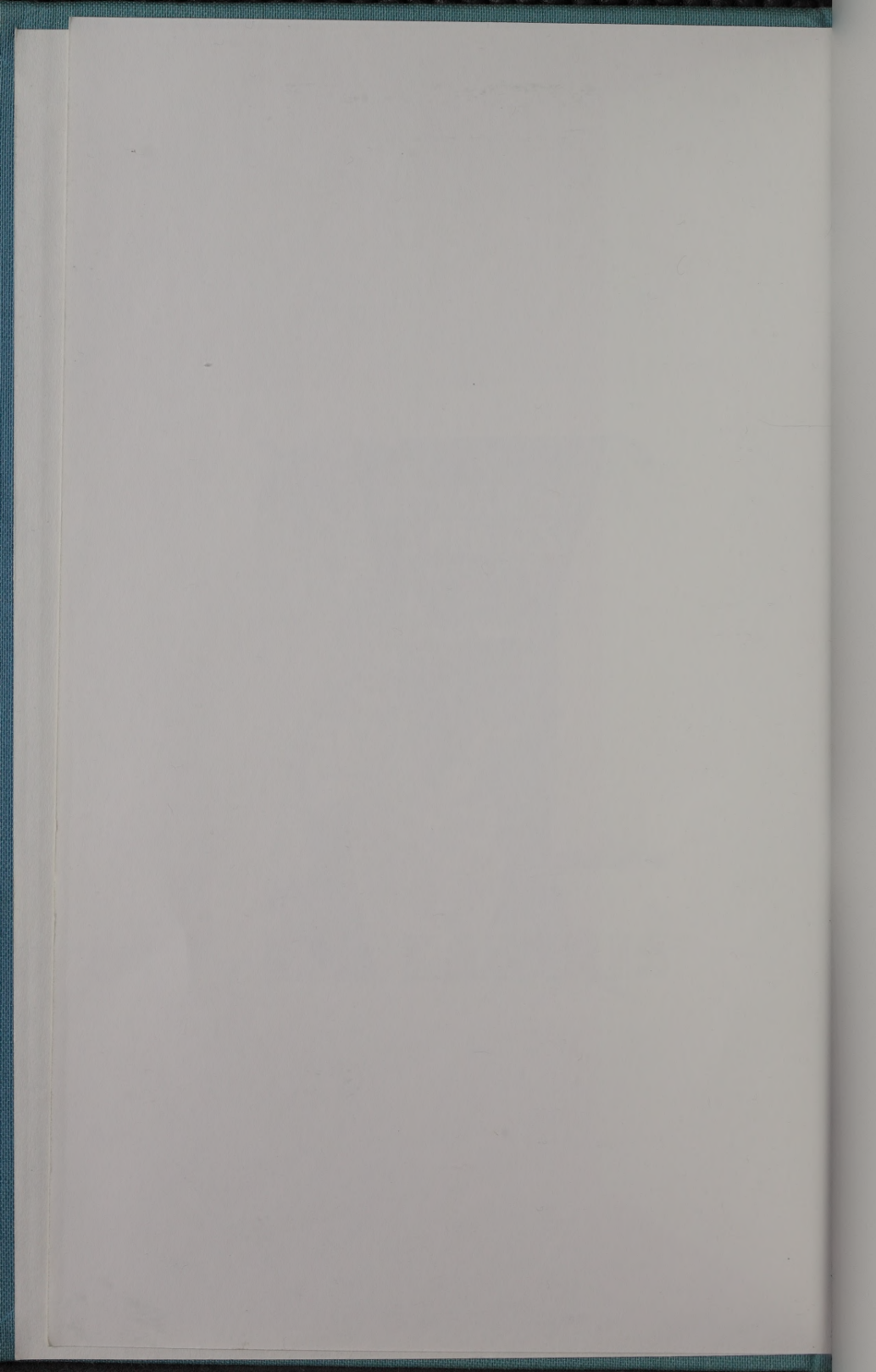

Ādolfo šilde

B

Veltīts manai dzīvesbiedrei Ainaī.

~~96-4
L 44~~

L

Ādolfs Šilde
ARDIEVAS
RĪGAI

TIKAI ATMIŅAS

Grāmatu Draugs · 1988

Vāku zīmējis ILMĀRS RUMPĒTERS

COPYRIGHT 1988 BY ĀDOLFS ŠILDE

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form without permission in writing from the publisher, except by a reviewer who may quote brief passages in a review.

Published by "Grāmatu Draugs", a division of the Latvian Newspaper "Laiks", 7307 Third Ave., Brooklyn, N. Y. 11209.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTEKA

~~96-5639~~
0303023854

Printed in the United States of America

PRIEKŠVārds

Šīs grāmatas autors atkārtoti ieteicis citiem uzrakstīt atmiņas, vismaz par Latvijas neatkarības laiku. Tas tādēļ, ka ar to saistas mūsu tautas laimīgākie gadi.

Ja nu tas ieteikts citiem, tad tas lika viņam pašam pastāstīt par to, kas piedzīvots, kas redzēts. Dodot priekšroku valsts dibināšanas laikam un tā izskaņam, pienācās teikt kādu vārdu arī par trimdas laiku.

Autora priekšrocība ir tā, ka viņš jau no agrīnas jaunības varējis vērot notikumus, kam latviešu tautas dzīvē bijusi sava nozīme. Dažkārt viņš pat bijis aculiecinieks vēsturiskām norisēm, vai viņš darbojies līdzī kādā sabiedriski kulturālajā darbā. Autora nacionālā nosliece nav ļāvusi viņam palikt tikai klusa vērotāja lomā.

Laiku maiņā ne vienam vien mainījušies uzskati par vienu otru darbības veidu, kas sašķetinājušies ar aizraušanos nacionālajā nostājā. Autors to saka arī par sevi.

"Rakstot šīs atmiņas," izsakās autors, "esmu mēģinājis turēties pie patiesības un notikuma tieša apraksta, nepieskaņojoties vēlāko dienu skatījumam un izpratnei. Liekas, ka tikai tad šādām atmiņām ir vispār nozīme un tās spēj atspoguļot laika garu un laikmetīgu uzskatu īstenību. Varu jau tagad atzīties, ka ne viss, kas kādreiz šķita labs un pareizs, tāds parādās šīsdienas skatījumā.

Vispār tas, kas kādreiz bijis, nenosaka šīsdienas subjektīvā pieeja. Katram laikam un rīcības izpaušmēm taču iezīmētas savas robežas un tās pakļautas savai likumībai, ārējiem iespaidiem un psiholoģiskām ievirzēm. Tādēļ to jāskata to dienu gaismā, kad kas noticis.

Esmu savā pagaražā mūžā pieredzējis gan baltas, gan nebalts dienas. To pašu piedzīvojusi arī mūsu tauta. Šinī atmiņu kopojumā tādēļ būs runa kā par vienu, tā otru. Rakstīdams šīs atmiņas esmu atturējies no vispārinājumiem un jebkādiem slēdzieniem. Es tikai stāstu. Stāstījumā laiku palaikam jāuzdužas kādam notikuma sīkam aprakstam. Ja tas tā darīts, tad ar nolūku, jo kādreiz sīkāks apraksts pasaka vairāk par ko citu un tuvina reālitātei. Turpretim nav bijis iespējams pieminēt katru, ar ko savā laikā esmu sadarbojies sabiedriskajā laukā, presē vai privātajās gaitās. Tas nenozīmē, ka šie cilvēki bijuši maznozīmīgāki. Priekšroka dota vispārējiem notikumu aprakstiem un ar to saistītiem darbiniekiem. Tas tā jau parādās tanīs dienasgrāmatu daļās, kas šinī grāmatā pārņemtas. Dienasgrāmatu atzīmes gan ir tikai epizodiskas, kas skar Kurzemes cietoksni un pirmos trimdas gadus. Tā tad daži apraksti ir četrdesmit gadu veci, ja ne pat vecāki.

Varu būt laimīgs, ka savā dzīvē esmu uzdūrīes daudzu cilvēku labvēlībai un draudzībai, kas prasīt prasītos to pieminēšanu. Ja nu tas ir izpalicis, tad tikai tā iemesla dēļ, ka man kā autoram nav gribējies kļūt pārāk personiskam. Tautas dzīves notikumiem, kuŗos esmu bijis iemaisīts, dota allaž priekšroka.”

Atmiņu stāstījums aptver laiku līdz 1952. gadam, kam pievienotas tikai dažas epizodes no vēlākā trimdas posma. Tas, kas piedzīvots pēclaiķā, apvienots kopējā nodaļā “Trimdas garažā jūdzē sastaptie”. Kamēr trimdas latviešu lielākā daļa izceļoja uz aizjūras zemēm, tikmēr grāmatas autors palika Rietumvācijā. Viņa plaši sazarotā sabiedriskā darbība un kultūras dzīves vērojumi šeit nav aprakstīti, bet atstāti vēlāka laika aplūkojumam.

NOVEMBRĪ IEMĪTA TAKA

Manas gaišākās atmiņas par Rīgu saistās ar 1918. gada 19. novembri. Dienu iepriekš bija pasludināta Latvijas valsts.

19. novembrā agrā rītā mūs, Richarda Ģēģera komercskolas audzēkņus sapulcināja skolas augšējā zālē. Es toreiz biju vienpadsmit gadus vecs un mācījos pamatskolas klasē. Skolas direktors Ģēģeris visai skolas saimei paziņoja, kas iepriekšējā dienā bija noticis. 18. novembrā pēcpusdienā esot pasludināta Latvijas valsts. Viņš kā vēsturnieks izskaidroja mums šī lielā vēsturiskā notikuma dziļāko jēgu un nozīmi. Man vairs nav atmiņā visa direktora Ģēģera runas saturs, bet viss, ko viņš teica, tik dziļi iedarbojās, ka es, pārnācis mājās, tūlīt sameklēju zīda lentītes un uzšuvu uz papes gabaliņa sarkanbaltsarkanu vairodziņu. Tikt pie cienīgākas nacionālo krāsu zīmes toreiz nebija iespējams. Kaŗa gadi bija pilsētu noplicinājuši, visur rēgojās tukšums un neziņa.

Kad nākamajā dienā ierados skolā, mani klases biedri vairodziņu pie mana svārku stūŗa ievēroja. Dienu vēlāk labai daļai parādījās līdzīga rota un ticības apliecinājums pie krūtīm. Richarda Ģēģera skolu toreiz apmeklēja nevien latviešu, bet arī citu tautību zēni. Arī skolotāju sastāvā bija daži cittautieši. Mums tādēļ patikās it īpaši izcelties kā latviešiem. Un mēs to darijām it visur arī ārpus skolas sienām. 18. novembris lika mums pacelties pat nacionālā ekstāzē.

Mans toreizējais vecums ļāva man tikai apjaust lielā vēsturiskā brīža nozīmi un svarīgumu. Esmu par to

vēlākajās dienās daudz domājis, ka arī bērns, nerunājot nemaz par pusaudzi, spēj tomēr izprast lielu notikumu jēgu un pievērsties savas tautas likteņiem. Latvijas valsts un manas tautas lielā brīvības stunda sagraba mani tik spēcīgi un lielā mērā, ka diendienā par to domāju un gudroju, ko es tās labā spēju darīt. Likās, ka itin neko. Biju vēl par jaunu. Ja ko teicu, tad to uzskatīja allaž par bērna valodu. Būdams satraukts, pirkmu un lasīju cītīgi avīzes.

Liekas, ka biju izveidojis teicamu priekšstatu par Latvijas pagaidu valdību, jo 1919.gada 3. janvārī parādoties pirmajiem sarkanarmiešiem Rīgā, nonācu konfliktā ar vienu savu radnieci. Bija pievakare, kad viņa atskrēja pie mums starodama priekā. Vēl uz sliekšņa stāvēdama, viņa sauca: “Nu tagad ieradās īstie latvieši! Redzēju viņus iejājām pa Aleksandra ielu” (vēlāko Brīvības ielu). Tas man bija belziens pa galvu. Atcirtu: “Ulmanis un viņa vīri ir īstie latvieši”. Kad radniece nīcīgi noteica — “Puika tu neko nesaproti”, es ieskrēju blakus istabā un smagi raudāju. Pārdzīvojums, acīmredzēt, bija liels, jo šo brīdi pieteikami labi atceros.

No pārējā, kas tanī laikā notika, atceros vēl tikai Rīgas operas vienas ēkas degšanu. Dega dekorāciju nams. Milzīgi liesmu un dūmu kūļi vēlās pasta ēkas virzienā. Tanī brīdī braucu tramvajā no Daugavmalas puses uz Matīsa ielu. Ja nedegtu opera un laiku palaikam nerunātu par noliktavu izlaupīšanu, tad no gaidāmām pārmaiņām neko nemanīja. Veikali bija atvērti, tramvaji kustējās kā parastā dienā. Ja vēlākajā laikā padomju izdevumos lasīju, ka Rīgā 1919.g. 3. janvārī būtu norisinājušās sīvas kaujas starp darba ļaudīm un atejošo vācu kaŗaspēku, tad es neko tamlīdzīgu ne 3. janvārī, nedz pirms tam neredzēju. Viss pagāja mierīgi un klusi, jo vācu kaŗaspēks jau pirms lielnieku ierašanās Rīgu bija atstājis. Arī pagaidu valdība bija jau 2. janvāŗa pievakarē pārcēlusies uz Jelgavu. Ja Rīgas Revolūcionārā kaŗa komiteja būtu tiešām izstrādājusi kādu lielisku bruņošanās plānu, kā to padomju vēsturnieki apgalvo, tad par jebkādam operatīvām kaujām un plašu strādnieku sacelšanos Rīgā minētajā dienā

nevarēja būt ne runas. Kāda sīkāka sadursme nav izslēgta, jo tādas notika pie spirta noliktavām, pie kam mūsu kaimiņu ļaudis stāstīja, ka kādā ielmalā degvīns esot plūdis pat pa bruģu notekām.

Arī Stučkas valdīšanas laiks Rīgā kļuva man par jēdzienu. Vienā rāvienā Rīgā bija iestāties bads. Māte bažīgi vēroja, kur tikt pie maizes. Bijām laimīgi, ja kur ietirgojām sasalušus kartupeļus. Nelielā kultītē bija saglabājušies milti. Mīcot pankūku miklu, māte tai piejauca tos klāt. Pankūkas cepām stagaru eļļā, jo Rīgas Jūrmalā mums bija kāds pazīstams zvejnieks, kas apgādāja mūs vismaz ar stagaru jeb kazragu eļļu. Tādos brīžos, kad ko cepa, nejauki smirdēja visa māja. Atceros laimīgo sajūtu, ko sajutu, kad kāda žīdu ģimene mūs vienreiz ieaicināja pie sevis un pasniedza man ar labiem taukiem apziestu maizes rīku.

Diendienā vairojās cilvēki, kas nespēkā pakrita uz ielas. Bada rēgs un sērgas pavadīja rīdziniekus ik uz soļa. Tas bija gandrīz vienīgais, par ko ļaudis vairs runāja. Klaušījos arī savas mātes un kaimiņu nebeidzamos stāstos.

Gada sākumā biju pārgājis uz Viļa Olava komercskolu, protams, atkal pamatskolas klasē. Skolu tanī laikā vadīja Kārlis Plute, Viļa Olava brālis. Skolas vadība laikam bija saņēmusi kādus īpašus rīkojumus no Izglītības komisāriāta. Runāja par tādu kā darba skolu. Mācībām klasē nepiegrīza vairs tikdaudz vērības, kā sirojumiem. Pats Plute mūs vienreiz no Marijas ielas 26 aizveda uz Dzegužkalnu. Apskatījām nevien šo Pārdaugavas smilšaino kalnu, bet atradām tur kramu un dažādus akmeņus, par kuriem skolotāji mums pastāstīja, kas katrs ir. Atceļā Plute lika mums ievērot bruģi iestampātos granita akmeņus, teikdams, ka laba tiesa šo akmeņu nākuši no Somijas. Tas katrā ziņā bija interesanti un pamācoši, sevišķi mums, pilsētniekiem. Bet šādu ekskursiju bija tomēr maz. Latviešu valodas stundās mums nemācīja vairs gramatiku, nedz ko citu, bet visu laiku lasījām Kaudzīšu Mērnieku laikus. Skolotājs to izdarīja tā, ka lika skolēniem to lasīt priekšā skaļā balsī pa nodaļām. Viens lasītājs

mainījās ar otru. Bet, tā kā bija likts skolēnus pieradināt darbam, tad mums lika ikdienas slaucīt ielu un pagalmu, vienalga, vai ir vai nav ko slaucīt. Tas man likās smieklīgi, kādēļ aprunājos ar māti, vai ir vispār vērts iet skolā. Tuvojās pavasaris un arī es savā vecumā jau sāku atskārst, kas ir lietderīgāk.

Bēgļu gaitu dēļ, mātes pārraudzībā Sarkandaugavā, radi mums bija atstājuši vienas nelielas mājiņas pārraudzību. Tā bija neapdzīvota, bet aiz mājeles atradās paprāvs pagalms. Māte bija iestādījusi tur pāris ķirbjus. Ieminējos, ka es varētu tur ierīkot dārzu. Nekas labs tur gan nevarēja izaugt, jo visa pagalma aizmugure sastāvēja no baltas kāpu smilts. No dārza kopšanas ne es, nedz māte neko lielu nesaprata. Tomēr tukšais vēders un bezcerība par stāvokļa uzlabošanos lika rīkoties. Patiešām neilgā laikā mums tur auga sīpoli, tomāti un citas saknes. Lai dārziņš nepanīktu, pārgulēju vecās Daugulenes istabā, kā saucā manas vecmāmiņas māsu, kuŗai šī mājiņa bija piederējusi. Ikdienas iznāca dārza laistīšana un ravēšana. Tas gan notika bez izglītības komisāra ziņas. Neviena arī neuztraucās, vai skolā eju vai neeju.

Tā pienāca tā maija diena, kad es ar groziņu uz elkoņa no Sarkandaugavas pa Ganību dambi gāju uz savām mājām Matīsa ielā. Bija 22. maijs.

Gāju savā nodabā, neko nezinādams, kas notiek pasaulē un tepat Rīgā. Komunistus tanī dienā padzina no Rīgas. Tuvojoties pilsētas centram, satrūkos no viena bruņota auto, kas drāzās gaŗām netālu no manis. Tas šāva. Es pieplaku zemei. Netālu no Strēlnieku dārza mēģināju paslēpties kādā namā, bet visi vārti un durvis bija noslēgtas. Visapkārt svilpa lodes un es sāku skriet. Apgabaltiesas tuvumā bija kāds ēdienu nams, kuŗa apkalpotāji pamanīja manu izmisuma skrējienu un atslēdza durvis, lai es no lodēm paglābtos. Atskatīdamies vēl redzēju, ka vācu kaŗavīri savu mašīnu aizsegā raidīja Elizabetes ielas virzienā šāvīnus.

Jau pusstundas laikā viss aplusa un es turpināju ceļu uz mājām. Mans skats vispirms atdūrās uz Kārļa Marksa

pieminekļa, kas atradās Rīgas apgabaltiesas priekšā. Kad vēl pirms britiņa ieskrēju namā, kas man deva patvērumu, šis piemineklis vēl stāvēja savā varenībā, bet tagad viskārt uz ielas gulēja ģipša gabali ar Marksa bārdu un citām viņa krūšu tēla atliekām. Nākamajā dienā Avotu ielā un vēl pāris vietās redzēju nošauto komunistu liķus. Vācu karavīri bija tos atstājuši par biedinājumu guļam uz ielas. Bet tad nāca Baloža brigāde ar latviešu dziesmām. Visu prāti, kā mani, apskaidrojās. Jau dažas dienas vēlāk arī mūs apciemoja kāds nacionālās armijas karavīrs. Nezinu, kas tas bija, bet māte to ieaicināja dzīvoklī. Mans skats visu laiku atdūrās tikai uz sarkanbaltsarkano lentu uz viņa tērpa kreisās rokas. Biju lepns, ka mums ir savu karavīru.

Bija sākusies vasara, kādēļ māte nolēma mani sūtīt uz Mellužiem atpūtā pie pazīstamiem. Lielupes tilts pie Buļļiem bija nopostīts un tādēļ vienīgais satiksmes līdzeklis bija kuģītis. Mans brauciens uz Jūrmalu notika laikam 26. jūnijā un es nejauši kļuva par vēsturiska notikuma aculiecinieku. Tanī dienā Ziemeļlatvijas kara spēks virzījās uz Ropažiem, kādēļ Andrieva Niedras valdība un landesvēra virsstābs nolēma atstāt Rīgu, pārceļoties uz Jelgavu. Kā vēlāk noskaidrojās, uz tā paša kuģīša, ar kuŗu braucu, atradās Niedras kabineta locekļi Dr. T. Vankins, J. Kupčs, J. Ansbergs un prof. P. Sokolovskis. Turpat bija arī viņu adjutanti T. Sanders un Kundziņš. Viņi atradās kajītēs. Es uz klaja, kur bijām nedaudz cilvēku. Arī man kā pusaudzim bija izdota īpaša atļauja, jo pasažierus pieņēma tikai izņēmuma kārtā. Es brauca bez pavadoņa. Kolīdz kuģītis piestāja Majoru steķim, atskanēja šāviens un dzirdēju kādu militāru pavēli. Pasažieri metās uz vēderu, un es ar tiem. Vienīgi viens kareivis palika manā tuvumā uz klaja stāvot. Pēc britiņa no kuģa noveda kādus braucējus, kas atradās kajītē. Man tanī brīdī nebija ne jausmas, kas tie bija. Tikai vēlāk uzzināju, ka Slokas komandants J. Sausais bija devis pavēli Niedras ministrus aizturēt. Es izkāpu Mellužos, jo kuģītis pēc notikuma turpināja ceļu.

Pēc nedēļas atgriezos Rīgā, par ko gaužām priecājos, jo runāja, ka tuvākajās dienās Rīgā ar kuģi "Saratova" atgriežoties Latvijas pagaidu valdība. Tas notika 1919.g. 7. jūlijā. Katrā ziņā gribēju redzēt mūsu valstsvīrus. Visi pirka puķes, lai ietu tos apsveikt. Arī es apskrēju tuvākos puķu veikalus, bet viss bija izpirkts. Beidzot sadabūju dažas rozes Latgales priekšpilsētas dārzniecībā (toreiz šo pilsētas daļu sauca par Maskavas priekšpilsētu). Jau stundu pirms noteiktā laika tuvojos Daugavas krastam, bet mani apstādināja Valdemāra ielā, Technikuma tuvumā. Ļaužu bija daudz. Kā pusaudzis varēju tomēr nostāties pirmajā rindā. Valdībai ar Kārli Ulmani priekšgalā tuvojoties mūsu ierindai, visi svieda tai pretīm puķes. Dažas no tām Ulmanis pacēla, jo rožu klēpis viņa rokās bija jau liels, bet manām rozēm viņš uzmina. Biju apbēdināts, jo vairāk par šīm rozēm bija veltītas manas jūtas. Arī tad es turpināju starot priekā.

Drīzi pēc tam pieredzēju latviešu Ziemeļarmijas ierašanos Rīgā. Ir saglabājies kāds vēsturisks uzņēmums, kuņā pulkvedis Jorgis Zemitāns 1919.gada 6. jūlijā redzams iejājam Rīgā uz balta zirga. Ap viņu bija vēl citi jātnieki. Tieši tā viņi visi man palikuši atmiņā vēl trimdas dienās. Viņi nāca no Juglas puses. Sagaidītāju atkal bija daudz. Viņus jūsmīgi apsveica. Visvairāk man dūrās acīs viņu dīvainās cepures un salasītais apģērbs.

Notikumi virknējās viens aiz otra. Man kā rīdziniekam bija tā priekšrocība, ka visi šie notikumi norisinājās manu acu priekšā. Es tiem ar sirdi un prātu dzīvoju līdzī. Gudroju, ko varu darīt no savas puses. Pēkšņi radās viena doma. Kolīdz pagaidu valdība iespieda pirmās Latvijas pastmarkas, es tās pirku veselām loksneņiem, vismaz tās, kam bija mazāka vērtība, kamēr rubļu markas pa divi un trīs. Izpirku pastmarkās toreiz visu savu kabatas naudu. Man likās, ka pērkot šīs pastmarkas un tās atstājot neizlietas, es tomēr valsts kasei varu pieņest klāt kādu mazumu. Kaut arī daži draugi pazobojās par manu vientiesību, tad vēlāk viņi mani apskauda, jo

bija izvērtušies par filatēlistiem. Man turpretim nebija ne jausmas, kas ir filatēlija. Sevišķs lepnums man radās, kad Kārlis Skalbe vēlāk apliecināja, ka valdībai "pirmos ienākums deva trīs rudzu vārpu pastmarkas." To lasiju 1939.g. novembrī Jaunākajās Ziņās. 1919. un 1920. gada pastamrkas glabāju sev par prieku īpašā kartonā līdz Rīgas atstāšanas brīdim drūmajā rudens dienā, kad 25 gadus vēlāk atstāju savu dzimto pilsētu.

Bet vēl man jāpiemin Bermonta uzbrukuma dienas. Tās radīja dziļu atbalsi manā sirdī. Kad Matīsa ielas otrajā pusē par brīvpratīgo pieteicās kāds 15 gadus vecs zēns, runāju ar savu māti, ka arī man gribētos pieteikties. "Puisīti, tu es par jaunu", atbildēja mana māte, jo man patiešām bija tikai 12 gadu. Vēlāk uzzināju, ka tādā vecumā tomēr pieņemts par ziņnesi kāda virsnieka dēls. Tāpat daudz runāja par Skolnieku rotu.

Un vēl 1. pasaules kara beigu cēlienu atceroties, faktiski to laiku, kad vēl nebija nodibinājusies Latvijas valsts, gribu pieminēt kādu ciemošanos vienā Rīgas poļu tirgotāju ģimenē. Nama māte bija pulcinājusi savā mājā vairākus poļu studentus, kas apmeklēja Rīgas Politehnisko institūtu. Tas bija saviesīgs vakars ar jauniešiem 18-25 gadu vecumā. Es biju tur nonācis vairāk gadījuma dēļ un man pat nebija rotaļu biedra manā vecumā. Pēc vakariņām viens poļu korporācijas loceklis piesēdās klavierēm un atskaņoja Šopēna gabalu. Pēc tam kāds ieminējās, ka es arī taču spēlējot klavieres, kādēļ lai ko nospēlējot. Jutos sīks un maziņš, un tāds patiešām arī biju. Nepārtraukti mudināts atskaņoju kādu strēlnieku laiku latviešu tautas maršu. Citu neko no galvas nezināju. Pirmo reizi mūžā guvu nevaldāmus applausus. Izmanīju, ka ne tik daudz par pašu spēli, kā par patriotisko gabalu. Poļi, kas bija pulcējušies šinī namā, paši bija savas tautas patrioti. Viņi saprata un sumināja otras tautas patriotismu. Un par poļu nebeidzamo patriotismu bija spiests ilgi domāt 1920.gadā, kad vienu vasaru pavadīju pie radiem Gulbenē. Ganu zēns bija polis. Viss, kas saistījās ar Poliju,

viņam bija svēts. Viņš skaidroja man, ka labākie kaŗavīri pasaulē esot poļi un tiem esot vislabākie ieroči un tanki. Kaut arī mani nepārliecināja viņa apgalvojumi, tad visu mūžu esmu tiksmīnājies ap visu minēto, man pazīstamo, poļu dedzīgo, cildeno patriotismu.

Jau no agras jaunības tikos ar krietni daudz baltvāciešiem. Man nepalika neievērots arī viņu nacionālisms. Kā redzēju, tas vienādi gan sadūrās ar latviešu pretējo viedokli. Arī manos rados bija kādi pārvācoti rīdzinieki. Tiekoties ar tiem, iznāca pastāvīgi strīdīņi. Ja drīzi vien pievērsos ekstrēmiem latviešu nacionālistiem, tad man šķiet, tas notika tieši viņu, kā arī dažādu pasugu marksistu dēļ, kuŗus neieredzēju ne acu galā.

DAŽI VĀRDI PAR MANIEM SENČIEM

Visi mani priekšteči, kā tēva, tā mātes līnijā ir vidzemnieki. Tēva līnija ar abiem atzarojumiem, t.i. ja skaita laulāto vīriešu un sieviešu pusi, nāk no Jaungulbenes. Tēvu tēvu uzvārds bijis Žilde un nevis Šilde, kā tas manam tēvam pārceļoties uz dzīvi Rīgā vēlāk ieviesies. Uzvārds sagrozījās tikai vecās ortografijas dēļ, kad vēl šī uzvārda sākuma burti bija "Sch". Manu priekšteču sākotnējās lauku mājas saglabāja līdz pat neatkarības laikiem Žildu māju nosaukumu (gan ar vēlāku piekabinājumu Žildu Bankas). Par saviem priekštečiem neesmu nekad izdarījis geneoloģiskus pētījumus, viss dibinājas tikai uz izrakstiem no vecām draudžu grāmatām un manas krustmātes Matildes nostāstiem. Manu vecāko senči tēva līnijā sauca par Juri Žildi un viņš dzimis pag. gadsimta pašā sākumā, jo par savu vectēvu Pēteri zinu, ka tas dzimis 1837. gadā. Viņš bija precējies ar Līzi Lūsi, kādēļ vairāki no Jaungulbenes Lūšiem bija mani radi. Kāda šīs dzimtas atvase aizprecējās uz Smilteni. To pieminu tādēļ, ka man kaŗa gados iznāca nodzīvot tur veselu vasaru. Šiliņu Vārniņas man palikušas jo sevišķi miļā atmiņā ar piētisko garu, kas

šinīs mājās valdīja. Mans tēvs Rūdis piedzima 1873.gadā jau Lembju mājās Jaungulbenē, jo Žildu mājas, blakus Lielpuriem, mans vecvectēvs bija zaudējis, glābdams savu brāli no rekrušiem. Kā man atkārtoti stāstīja krustmāte, tad pārrakstot mājas brālim, manam vec — vectēvam bijis jāpāriet iegātņos citās lauku mājās.

Kaut arī bez savu priekšteču lauku mājām, es 1920. un vēl kādu gadu pēc tam pavadīju divi vasaras Jaungulbenē un Galgauskas pagastā pie vairākiem radiem. Tās bija brīnišķīgas vasaras un viens rudenis, kas iegulies man atmiņā ar paliekamu priekšstatu par lauku dzīvi. Piedalījos siena pļaujā, apkūlībās un mēslu talkās. Galgauskas Sukuru mājās tiku pat pie vairāku lauku nobluķēšanas.

Laiku maiņu izmanīju, esot pa Krapes silu, jo tur klaiņoja vēl apkārt kāds komunistu pagrīdnieks.

Mans tēvs pēc dažiem dienesta gadiem cara armijā, kur vaļas brīžos un pēc tam bija iemācījies galdnieka amatu, bija pārcēlies uz Rīgu. Sākumā viņš bija galdnieks, bet drīzi pēc tam iestājās par mācekli Morica Feitelberga lielajā preču namā. Galdnieka darbā viņš bija piedzīvojis sarūgtinājumus. Būdam pilnīgs nedzērājs, viņš atteicās ar darba biedriem svinēt t.s. zilās mandagas. Tas tiem nepatika. Nelīdzēja pat atpirkšanās no tā, lai nebūtu jāiet līdzī uz krogu. Gadījās, ka piedzēruši darba biedri, aiz niknuma salauza viņa izgatavotos priekšmetus. Tēva uzņēmīgais gars meklēja patstāvību. Mācību laiks pie Morica Feitelberga bija tikai ievadījums viņa tirdzniecības gaitām. Drīzi viņš kļuva patstāvīgs, sākumā atvērdam vienu, bet pēc tam vēl divus veikaliņus. Tas bija galanterijas un pa daļai manufaktūras nozarē. Nodibinājās turklāt sakari ar Lodzu, Polijā. Pie tēva iepirkās sīkie tirdzniecīki. Gadījās, ka tie piedzīvoja pārestības no pilsētas iestādēm. Ja strīdus aizgāja līdz miertiesai, tēvu šie mazie ļaudis izvēlējās par savu interešu aizstāvi. Tēvam tirdzniecībā tīri labi veicās un viņš bija jau iecerējis lielus plānus, kad dodoties uz kādu starptautisku tirgu ar preču paraugiem, viņu 1911.gadā Torņakalnā sabrauca vilciens.

Es paliku pusbārenis, bet māte turpināja divi veikalus. Arī viņai sekmējās. Viņa man nodrošināja bezrūpīgu jaunību un studiju iespējas.

Vēl man jāpastāsta par manas mātes priekštečiem. Ja viņas tēvs, Miķelis Vecvanags, nebūtu nācis no Saulkrastu puses, tad varētu teikt, ka manas mātes dzimta bija rīdzinieki vairākās paaudzēs. Tādu latviešu toreiz bija maz. Šīs dzimtas dzīves ligzda atradās pašā Ķīšezerā malā, Juglas ezera virzienā. Tur tāli mani senči, Klēbeki, dzīvojuši vismaz no 17. gadsimta, arī tas redzams arī no zviedru lielā kastastra dokumentiem. Mātes priekšteči sievietes līnijā bija zvejnieki un namdari. Arī manas vecmāmiņas tēvs Andrejs Klēbeks bija Ķīšezerā zvejnieks, kam pašam piederēja paprāva māja un zemes gabals Ķīšezerā malā. Tur savu bērību bija pavadījusi arī mana māte. Tanī laikā šī ģimene piederēja Biķernieku draudzei, kuŗas kapos apbedīti arī mātes senči. Bet, apprecoties ar Miķeli Vecvanagu, kas arī bija namdaris, šis atzarojums bija pārgājis dzīvot uz Kundziņsalu. Par to runā tikai radu un draugu nostāsti. Klēbeki bija saradojušies ar Brasiem, kādēļ arī šis uzvārds parādās manu mātes priekšteču dzimtas sarakstos. Tas ir gandrīz viss, ko zinu par saviem radu rakstiem, bet no tiem redzams, ka esmu cēlies no latviešu celma.

Vienīgi nevaru lepoties ar lauku māju saimniekiem, ko parasti piemin gandrīz ikviens latviešu cilvēks savā dzīves aprakstā. Mani vecāki bija jau visnotaļ pilsētnieki, pie tam sīkpilsoņi, ja pieturamies pie Andreja Upīša un viņa domu biedru terminoloģijas. Un man godīgi jāatzīstas, ka lasot Augusta Deglava trioloģiju "Rīgu" vai Andreja Upīša "Plaīsa mākoņos", staigāju kā pa pazīstamām takām. Cik reižu māte man nav pieminējusi Pavasara, Cerības vai Jonatāna biedrību. Cik mājīgs man nav licies Grīziņkalns un tā apkārtnē līdz Matīsa ielai, kur atradās viens no manu vecāku veikaliņiem, kā arī dzīvoklis tam blakus. Un tas pats, kas lauku zēniem bijis viņu pelēkais lielceļš māju tuvumā, tas man bijis Matīsa ielas bruģis no Vidzemes tirgus gala līdz Rīgas centrālcietumam, ar smilšu kāpām tam apkārt. Un Rīgas centrālcietums man jau agri kļuva

pasniedza salda vīna glāzi, es esot to atstūmis un teicis, ka tā ir inde. Par to visi smējās, bet es paliku pie sava. Šo tēva atstāto mantojuma daļu esmu saglabājis visu mūžu.

Lauku bērni allaž lepojas ar savām bērņības atmiņām. Man to ir maz. Spilgtā atmiņā man saglabājies kāds notikums, kas pats par sevi neliekas nemaz tik neparasts, bet es no tā smēlos sev kādu dzīves mācību. Un tas notika Matīsa ielas pagalmā, ko smacēja lielo mūŗa namu krēslainās ēnas. Šī bija vienīgā vieta, kur varēju paspert kādu soli. Arī tas būtu bijis vēl tīri labi, ja ikreizes nebūtu jāuzduŗas vienam kauslim. Smagi piekauts, vienreiz gāju sūdzēties savai mātei. Mātes atbilde bija īsa: "Ja tu pats nespēji sevi aizstāvēt, tad es neiešu tavā vietā skaidroties". Man ar to pietika. Tūlīt metos pa durvīm laukā un sastapis savu divus gadus vecāko pretinieku, atmaksāju tam ar dunku. Uz karstām pēdām saņēmu no viņa vēl smagāku kāvienu. Ja citādi tas arī nevarēja būt, tad tas lika man vismaz vēlākajos gados visu pamatīgāk pārdomāt. Kaut arī sakāmvārds teica, lai ar bagātu neietu tiesāties un ar stiprāku lauzties, tad dīvainā kārtā manī nostiprinājās apziņa, proti, ja tev tiešām būtu jāsaduŗas ar stiprāku un varenāku pretinieku, tad negriez tam ceļu, ja taisnība un godīgums nav viņa pusē. Cīnies pret ne-taisnību un pārestību arī tad, ja tev pietiekami labi zināms, ka nespēsi neko grozīt. Sevišķi nelietības priekšā nedrīkst piekāpties, vienalga kāds arī būtu iznākums. Ko īsti bija domājusi māte, man teikdama, lai pats sevi aizstāvu, var dažādi saprast, bet es aizdomājos pats tālāk, meklēdams savdabīgu dzīvesziņu. Man tā noderēja visam mūŗam, turklāt dažādās dzīves situācijās.

Un ja iepriekš teicu, ka mana bērņības dzīve pilsētā bija vienmuŗa, tad tā tiešām tāda bija. Biju pārsteigts, kad studentu gados Ilona Leimane man pastāstīja, ka es esot bijis viens no viņas rotaļbiedriem. Viņa gan ir par mani divi gadus vecāka un vērīgāka. Izrādās, ka arī viņas vecāki toreiz dzīvojuši tanī namu pudurā Matīsa ielā, kuŗu savienoja viens kopējs pagalms. Blakus mājā bija bieži mīnētā baptistu baznīca, kuŗā reizumis iegāju aiz ziņkārības.

Bet visapkārt bija tikai mūri, kādēļ biju laimīgs, ka vasarās mani sūtīja atpūtā uz Stirnas ragu, Lielupes malā, vai uz Ķīšezeru krastmalu, kur vēl arvien mitinājās daži mātes radi, vai uz Katlakalna pagastu, kur pretim Doles salai savukārt dzīvoja radi. Ja neskaita pāris vasaras Vidzemes laukos, tad arvien esmu bijis ūdeņu tuvumā, un varu teikt, ka joprojām nekur tik labi nejūtos kā ūdens malā, vienalga vai tas ir ezers, vai upe, vai jūra. Jūras plašums un tālais apvārsnis gan likās tikamākais. Manā noliecē uz ūdeņiem parādās, varbūt, zināms atavisms, kur mātes senčos bijuši zvejnieki. Arī trimdas laikā mani fascinējusi jūra. Izšķīros vienreiz doties uz Savienotajām valstīm ar okeāna tvaikoni. Biežāk man iznākusi braukšana no Vācijas uz Stokholmu. Tad ikreizes izvēlos tādus ceļus virzienus, kas ļauj pavadīt vairāk stundu uz kuģa. Galu galā varu pat lepoties ar to, ka studentu gados esmu reiz ievests tvaikoņa "Velta" munsturuļļos kā "matrozis bez atlīdzības." Tas bija 1927. gadā, kad mans bijušais skolas biedrs Paulis Danebergs uzsēdināja mani uz sava tēva rederejas kuģa "Velta", lai mēs brauktu kopīgi pa Baltijas jūru, Ķīles kanālu un Sēnas upi uz Ruānu.

OLAVA KOMERCSKOLA UN MANA PIRMĀ VAGA SABIEDRISKAJĀ DARBA LAUKĀ.

Kolidz Rīga bija no lieliniekiem atbrīvota, atsāku skolas apmeklēšanu. Skolotāju sastāvs mainījās. Ieguva labu klases audzinātāju. Tā bija angļu valodas skolotāja Marija Priedniece, vēlākā Dziļlejas kundze. Sagādāju viņai gan daudz bēdu ar savām izdarībām 1. maija demonstrācijās un citur, kur man likās svarīgi aizstāvēt nacionālo lietu. Kā jau tanī vecumā, reti kad viņas padomam un norādījumiem paklausīju. Bet kā man, tā visiem skolēniem viņas brīnišķīgais raksturs un darbošanās mūsu labā nepalika neievērota. Mēs visi viņu cienījām. Tiri labi man padevās latviešu valodas mācīšanās. Sevišķi tādēļ, ka skolotājam Kārlim Bērziņam

patika referātu metode. Tas veicināja pašdarbību. Gandrīz visu latviešu literatūras vēsturi izsekojām, lasot referātus. Literatūras vēsture aptvēra arī latviešu avižniecību no Vatsona laikiem. Izgadījās tā, ka ik par katru avižniecības posmu lika man sagatavot referātu. Neapmierinājos ar Līgotņu Jēkaba sarakstīto Latviešu literatūras vēsturi, bet gāju bieži uz Misiņa bibliotēku un sadomāju pats izstrādāt avižniecības periodizācijas laikus. Ar patiku šķirstīju vecos Latviešu Avižu, Tā Latviešu Drauga, Mājas Viesa, Baltijas Vēstneša un Austruma gadagājumus. Bērziņam šī mana urbšanās veco laiku izdevumos patika. Dabūju kādreiz pat pieci ar krustu, lai gan tāda sekmu atzīme nemaz nepastāvēja. Kaut gan gramatika mazāk patika, biju spiests arī to mācīties. Vispār biju labs skolēns tanīs priekšmetos, kas man patika. Pārējos tikai viduvējs. Jo drīzi izmanīju, ka skolas tipa ziņā nebiju nonācis īstajā vietā. Tirdzniecības zinības man nemaz nepatika.

Ja biju nonācis Olava skolā, tad tādēļ, ka Vilim Olavam, skolas dibinātājam, un pašai skolai bija nevien Rīgā, bet visā Latvijā labs vārds. No pāris gadījumiem zinu, ka mana māte arī citiem ieteica šo skolu izvēlēties. Bet jau no pirmajām dienām es pats jutos lepns kā olavietis, jo tā mūs saukāja. Jo drīzi apzinājāties Viļa Olava lomu mūsu tautas dzīvē. Viss, ko viņš bija teicis par kārķļu vāciešiem, par nacionālās apziņas modināšanu un ētiskajām atziņām mūs pacilāja. Kaut arī paša Olava vairs mūsu vidū nebija, mēs apzinājāties viņa personību un iedarbīgo autoritāti. Bieži runājām par Olava garu, kas valda mūsu skolā.

Mūsu skolotāju pulkā bija arī Apsīšu Jēkabs, Fricis Adamovičs un Kārlis Miesnieks, kas nebija tikai savu priekšmetu pasniedzēji, bet katrs savukārt personība. Apsīšu Jēkabs pasniedza ticības mācību, kurai mūsu skolā bija piešķirta goda vieta. Pamatā palika V. Olava Bībeles stāsti, bet ar prieku iemācījāties arī korāļus. Ja kādu no tiem klases priekšā nodziedāja, varēja dabūt piecnieku. Kārodams tādu iegūt, reiz nodziedāju "Nāc, ak debess

tētīt, žēligi mūs svētīt," kas no dziesmu grāmatas tagad izsviesta. Apsīšu Jēkabam nedeva mieru latviešu valodas jautājumi. Kā skolā, tā uz ielas dzirdēju viņu allaž noskaidrojam kāda vārda īsto jēgu un izrunu. Noskaidrodams kāda mazāk pazīstama latviešu vārda saturu, viņš pūlējās to ieviest ikdienas valodā. Viņš pūlējās valodu atsārņot no svešām ietekmēm. Tas viss šķita arī man tik nozīmīgi, ka pūlējos laiku palaikam pasekot jauninājumiem latviešu valodā, kā arī izsekot kņadai, kas sacēlās pret vienu otru lielā latviešu valodnieka Endzelīna ieteikumu. Bet par Apsīšu Jēkabu man jāsaka, ka skolas gaitās radusies cieņa pret viņu, mani visu mūžu pavadījusi. Arī viņa stāstus esmu iemīlojis. Jutos gaužām priecīgs, kad Apsīšu Jēkabs, kādu mūsu kopīgu paziņu pavadīts, reiz iegriezās mūsu Matīsa ielas dzīvoklītī. Tas notika ap manu iesvētīšanas laiku.

Fricis Adamovičs bija stipri noslēgts. Viņš pasniedza latviešu saimniecisko ģeografiju, kas bija jauns priekšmets. Liekas, ka viņš pats mācības vielu izveidoja. Bieži viņš lika mums zīmēt kartogrammas, uzrādot Latvijas mežu platību, liellopu vai kādu citu mājkustoņu skaitu, bet tas viss tieši tādā veidā vislabāk iegūlās atmiņā. Pārņakuši mājās mēs ar iejūsmu lasījām viņa atdzejotās Krilova fabulas.

Ja no pārējo skolotāju pulka pieminu vēl gleznotāju Kārli Miesnieku, tad tādēļ, ka viņš ar savu robusto raksturu imponēja man tieši puikas gados. Šaubos tomēr, vai viņa zīmēšanas stundās daudzko iemācījos. Miesnieks vismaz prata vairot manu interesi par tēlotāju mākslu. Bieži gāju uz Rīgas pilsētas mūzeju. Reti kad palaidu kādu Neatkarīgo mākslinieku vienības vai Mūksalas mākslinieku biedrības izstādi.

Un beidzot kāds vārds sakāms par Olava skolas direktoru Augustu Līberu. Viņš bija matemātiķis, lai gan manā klasē matemātiku vairāk pasniedza Miķelis Grotiņš, vēlākais Liepājas jūrskolas direktors. Lībers bija diezgan vēlu optācijas ceļā izkļuvis no Padomju Krievijas. Tur pārdzīvotais laiks bija, manuprāt, atstājis viņa psihē pēdas.

Kaut arī ar pilsoniskiem uzskatiem, viņš bija manāmi bailīgs un piesardzīgs. To ievērojām tūlīt mēs, skolēni, kas bijām apstrāvoti ar nebeidzamu nacionālismu. Mums radās pat konflikti ar viņu, bet tikai nacionālajā jautājumā, proti, kā mēs visu izpratām.

Visvairāk mūs erroja, ka pie skolas sienām nav latviešu nacionālo darbinieku ģīmetnes vai krūšu tēli. Ja ne vairāk, tad mums likās, ka vieta būtu bijusi Krišjānim Valdemāram, Krišjānim Baronam un Atim Kronvaldam. Viļa Olava portrets gan rotāja sienu, bet tas mums likās par maz, jo galu galā šis portrets rādīja vairāk skolas dibinātāju.

Nemiera dzīti, nodibinājām savu pagrīdes organizāciju, kuŗai par visai piemērotu nosaukumu izvēlējāmies "Deviņvīru spēks". Visi bijām no manas klases un apmēram 16 gadus veci. Savā apziņā tomēr bijām lieli, katrā ziņā bija skaidrs, ka mums ir ko teikt. Jau pirmajā sapulcē, kas notika manās mājās, nolēmām protestēt pret mūsu tautas atmodas darbinieku ignorēšanu. Sastādījām rakstu, kur viss tas bija pateikts, pie kam savu protesta rakstu ievadījām ar Zālamana gudrības vārdiem. Lai mūs par kodīgo tekstu nevajātu, uzklabinājām to uz rakstāmmašīnas. Vienīgi parakstam vajadzēja būt rokrakstā. Parakstījāmies kā "urrapatrioti", jo šādu apzīmējumu jau bijām skolā izpelnījušies, tikai paraksts nenāca no vienas rokas, bet ikviens "Deviņvīru spēka" loceklis uzrakstīja pa kārtai vienu burtu, kamēr sanāca viss kopā. Man, manam draugam Edgaram Ķiplokam un Robertam Veidem izdevās pat divus burtus uzrakstīt. Nospriedām, ka mūsu protesta rakstu nav vērts direktoram piesūtīt pa pastu, bet to varam vislabāk ielidināt pa prāvo durvju sprauga viņa kabinetā.

Apsvērām bez tam, ka direktors mūsu vēstījumu gan var izlasīt, bet atstāt bez jebkādas ievēribas. Lai tas nenotiktu, tad izšķirāmies par efektīgāku akciju. Tā kā abās skolas zālēs, augšā un apakšā, sienas nebija gluži kailas, tad apņēmāmies sagādāt provokatīvu dekorāciju. Viens no "Deviņvīru spēka" locekļiem sameklēja savas

mājas bēniņaugšā vienu krievu činavnieka pamestu cepuri ar sarkanu apmali. Tā likās piemērota Tolstoja krūšu tēlam augšējā zālē. Apakšējā zālē bija novietots kāds ģipša tēls, ko neviens nepazīna. Latvietis tur vismaz nebija rādīts, kādēļ tam likās visai piemērots melnais katliņš, ko Rīgā dēvēja par "oktoberi". Zem šādas dekorācijas, kur abiem tēliem bija uzmauktas cepures, piestiprinājām plakātus, kur lieliem burtiem bija teikts: "Svešautiešu elkiem latviešu nacionālajā skolā nav vietas." Visas izdarības paveicām dažas minūtes pirms lielās rīta lūgšanas, kāda notika ik pirmdienas. Kolīdz skolēni skolotāju padarbībā sāka pulcēties zālēs, un mēs bijām jau to vidū, tad mums visiem lika atgriezties klasē, jo nepieciešamā nopietnā noskaņa bija izpurgāta. Aizdomas vērsās pret mums un tās bija pamatotas. Ja sodu par šīm ēverģēlībām saņēmām, tad tas bija morālisks sods. Izrādījās, ka lielajā zālē bija novietots Pestalocija tēls. Pirms mūsu puiciskās izdarības neviens to nebija pieminējis un mēs nezinajām, kas tas par vīru. Kad skolas direktors Pestalocija vārdu pieminēja, mēs noskārtām, ka iznācis kautkas nelāgs. Arī pret Tolstoju mums nebija aizspriedumu. Nekāda demonstrācija vispār nebūtu notikusi, ja skolas vadība jau laikus būtu padomājusi, ka goda vietā latviešu skolā liekami arī latviešu tautas darbinieki un valstsvīri, kā tas notika vēlākajos gados. Vienalga, kā bijām izrikojušies, skolas uzturētāja Frīda Olava atrada arī tad labu vārdu mums un gādāja uz karstām pēdām, lai skolas abās zālēs parādītos mūsu ieteikto tautas atmodas laikmeta vadoņu portreti. Man tomēr visu mūža laiku apstājusi kauna sajūta par nodarīto.

Ja arī nacionālisma drudzis mūs bija apstājis, tad prāti tiecās vēl uz citu pusi. Vēl būdams pamatskolas pēdējā klasē biju piedalījies pulciņa "Zinātne" dibināšanā. Pēkšņi dabaszinātēm bijām pievērusušies. Dr. Nollem bija Marijas un Ģertrūdes ielas stūrī piecstāvu nams. Tā bēniņaugšā ierīkojām sanāksmes telpu un "laboratoriju". Tas bija iespējams tādēļ, ka sētnieka dēlam Vilim Lucim bija pa rokai atslēgas. Viņš bija šī pulciņa priekšnieks un es kasieris.

Lai sevi attaisnotu, Lucis sasmēla kurkulēnus stikla traukā un tikšanās brīžos mums tos rādīja. Vienreiz viņš bija noķēris vārnu un aicināja mūs uz "obdukciju." Kādu stāvu zemāk viņš bija ticis pie ķirurģiska naziša. Kolīdz viņš uzšķērda vārnu, mūsu nāsīs iesitās neciešama smirdoņa. Bijām spiesti savus pētījumus izbeigt.

Pārejot vidusskolas klasē, "tīrā zinātne" mūs vairs tik daudz neinteresēja. Nodibinājām jaunu pulciņu, kas pievērsās etnografisku un tamlīdzīgu priekšmetu vākšanai. Pulciņš saucās "Straume" un pulcināja tikai mūsu klases biedrus. Pulciņa ierīkotam "mūzejam" nodevu Sarkandaugavā, radnieku mājā, atrastu burāmo grāmatu, ko mans draugs Ķiploks dēvēja par "gendiju".

Frīdai Olava kundzei nebija pa prātam, ka skolā darbojas divi skolēnu pulciņi. Skolā kopš 1917.gada darbojās skolēnu pulciņš "Stars". Tā dibināšanu bija atbalstījis Vilis Olavs. Skolēnu pulciņi pirmajos pēckaŗa gados aizstāja vēlākās jaunatnes organizācijas. Šādi pulciņi ļāva izpausties skolēnu pašdarbības centieniem. To pilnā mērā parādīja mūsu skolas pulciņš "Stars", kamēr jau minētā "Straume" bija klases apmērā un diezgan neveikls veidojums. Pie pulciņa "Stars" jau darbojās dažādas sekcijas un tas bija iekārtojies savu bibliotēku. Olavmāte, kā mēs viņu dēvējām, ieteica abus pulciņus apvienot. Ar grudru ziņu viņa ieteica mani ievēlēt par "Stara" priekšnieku. Pulciņā bija ap 200 biedru, kādēļ biju pārsteigts, ka tiešām mani kā zemākas klases skolēnu ievēlēja tādā amatā. Pulciņa valdes sēdēs piedalījās bez skolēniem vēl skolotāji Kārlis Bērziņš un Priednieka jaunkundze. Pēdējie nebija valdei uzlikti pārlūki, bet darba sekmētāji, it sevišķi ja bija nepieciešams skolas vadības atbalsts. Skolēnu un skolotāju starpā mums vispār nebija nekādu nesaskaņu. Un ar direktoru mēs savukārt sapratāmies, ja neskaita dažādas "urrapatriotu" akcijas, kas atbalsojās arī Saeimas sēdēs. Direktors bažījās, ka ar to varētu tikt apdraudēts skolas budžets, jo bez valsts piemaksām nespēja iztikt arī Olava skola.

Tā, nemanot, ar 1922.gadu bija sākusies mana sabiedriskā darbība. Kad Olava skola 1924.gadā svinēja savu 20 gadu pastāvēšanu, man bija jārunā audzēkņu vārdā. Ja es atkal cildināju Olava garu, kas mūs vadījis, tad ar dziļu cieņu pieminēju arī gādīgo Olavmāti. Tas bija patīcis sevišķi manai klases audzinātājai, kas mani par to uzslavēja. Cik liela brīvība un pašlīvība uz skolēniem bija neatkarības laiku skolā, to pierādīja arī šis gadījums. Nevienam iepriekš neprasīja, ko svinību aktā teikšu. Nevienam neliekās svarīgi uzrādītu runas tekstu. Bet jau toreiz biju ieradis runāt brīvi, un nekāda uzrakstīta teksta man arī nebija.

Dziļi pacilāti bijām, kad mūsu skolu apmeklēja ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics. Pirms 1. pasaules kara Meierovics bija darbojies Olava skolā par skolotāju. Ar Vili Olavu viņu bija saistījusi cieša sadarbība un kopējas ieceres. Kad nāca aicinājums piedalīties kādā skolas vakarā, Meierovics bija klāt. Vienu brīdi sēdēju pie galda tuvu viņam. Skolēni bija toreiz paraduši nēsāt pie svārku stūra savu organizāciju nozīmes. Meierovics ievēroja tās, izteikdams prieku par mūsu biedrošanos. Iepriecināja tas, ka viņam jau no pirmā brīža pietika piemērotas valodas ar skolas zēniem. Viņš mums stāstīja par kādu savu nesen braucieni, kur viņam dota iespēja ieskatīties pat krematorijas krāsnīs, kad tās darbojušās. Viņam tas bijis diezgan baigs pārdzīvojums.

Caur Olava fondu skolai bija arī ciešs sakars ar Arvedu Bergu. Kaut arī mēs viņu pašu skolas sienās neredzējām, tad laiku palaiķam kāds viņa uzdevumā aprasījās skolēniem, vai nav vēlēšanās kautko nopelnīt ar ekstratelegrammu pārdošanu. Šīs ekstratelegrammas nozīmīgāku politisku notikumu brīžos izdeva Berga vadītā Bezpartejiskā Nacionālā apvienība. Es biju viens no tiem, kas labprāt pieteicās lapiņu pārdošanā. Kaut arī katra ekstratelegramma maksāja tikai dažus santīmus, pārdodot vairākus simtus, sanāca desmit un vairāk latu. Iegūto naudu Bergs atstāja šiem avīžu zēniem kabatas naudai.

1921.gada 26. janvārī piedalījies manifestācijās pie tām rietumvalstu sūtniecībām, kas bija atzinušas Latviju de jure. Tāpat netrūku nekad uz ielas, kad atkal kas svarīgs notika. Spilgtā atmiņā man palikusi 1920.g. 1. maija diena, kad Satversmes Sapulce uzsāka savu darbību. Stāvēju Jēkaba ielā, pretim vēlākajam Saeimas namam. Pārredzēju labi apkārtni. Redzēju, kā viens pēc otra likumdevēju iestādē iesoļo ievēlētie tautas pārstāvji. Biju klāt arī armijas parādēs Esplanādes laukumā. Un atkal nespēju savaldīties, ja kāds, valsts himnu atskaņojot, nenonēma cepuri. Zvēlu tādām pa viņa galvā uzmaukto cepuri. Un tas notika ne reizi vien. Latvija un viss, kas saistījās ar tikko iegūto valsti, aizrāva mani pārmērībām līdz.

Atceroties vēl savas skolas gaitas, nevaru nepieminēt savu pirmo ārzemeju ceļojumu. Tas notika 1923.gadā. Skola izmantoja inflācijas laiku Vācijā, rikodama skolēnu ekskursiju uz Vāciju. Apmeklējām Berlīni, Potsdamu, Drēzdeni, Leipcigu un Mīncheni. No tā brīža iemīļoju sevišķi Berlīni, ar kuŗu krustojušies arī vēlākajos gados mani un manu bērnu ceļi.

NO RŪLAMANA LĪDZ MARKSAM

Nevien avīzes mani interesēja, bet arī grāmatas. Pirmā grāmata, ko es ar prieku lasīju, bija Indriķa Rītiņa sastādītā chrestomatija "Avots". Bet visvairāk valdzināja Jesena izdotās "Jaunības Tekas". Nespēju vien sagaidīt šī mēnešraksta nākamo numuru, kā arī pirku jebkuŗu Jesena izdoto grāmatiņu. Ar Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu grāmatu nodaļas daudzajiem izdevumiem manās rokās nonāca Veiklanda Rūlamana, stāsts par alu cilvēkiem un lāčiem. To lasīju tikpat aizrautīgi kā Valža Staburaga bērnus. Pēdējie mani tik lielā mērā savaldzināja, ka vienu agru rītu devos no Rīgas uz Koknesi, lai no turienes kājām nostaigātu līdz Staburagam. Biju gan to iedomājies varenāku, bet tieši Daugava tanī vietā bija brīnum krāšņa.

Manās rokās nejauši nonāca mēnešraksts "Druva". Ja arī ne katru rakstu lāga sapratu, tad tomēr visu izlasīju no sākuma līdz beigām, arī chroniku. Liekas, ka tieši no "Druvas" pirmo reizi iepazīnos ar vienu Annas Brigaderes darbu. Tā bija Princese Gundega un karalis Brusubārda. Kādu vasaru pavadīdams Stirnas ragā, Bulduru tuvumā, vasarnīcas saimnieka mājā uzdūros nevien Jāņa Poruka kopotiem rakstiem, bet arī pirmskaņa mēnešrakstiem, kā "Dzelmei", tā "Kāviem" un "Izglītībai". Itin viss mani interesēja. Pats iegādājos Anša Gulbja "Universālās bibliotēkas" dzelteno grāmatiņu virkni. Tas deva iespēju iepazīties ar pasaules klasiķiem. Vairāku vācu klasiķu tulkojumi bija Raiņa sagādāti.

Pūlējos palēnam atgūt vācu valodas zināšanas, kuŗas pa 1. pasaules kaŗa gadiem bija izgaisuŗas. Kādu laiciņu biju sūtīts vācu bērnu dārzā, kur biju spiests sarunāties vācu valodā, bet tad kaŗa apstākļu dēļ vācu valoda tika pilnīgi noliegta. Minhauzena stāstu intriģejoŗais saturs un līdzīgas grāmatas ļāva tomēr vācu valodu no jauna apgūt. Krievu valodu nemaz nepratu. Dīvainā kārtā man pret to bija arī aizspriedumu. Kā ņie aizspriedumi bija cēluŗies, nezīnu, bet man viss krieviskais bija pretīgs. Daŗi ļaudis ieteica man apmeklēt Rīgas pareizticīgo katedrāli, jo tad es pārliecināŗoties par vīraka smarŗas tīkamību. Bet arī ņi smarŗa mani atbaidīja. Visu, kas bija krievisks, es atstāmu.

Jaunības dienās daŗkārt manāma nosliece uz lubu literātūru. Varbūt tā bija mana laime, ka ņāda literātūra manās rokās tikpat kā nenonāca. Bet notika kas cits, proti, es uzdūros malu malās marksistu literātūrai. Tās bija lielāko tiesu Piektā gada revolūcijas laikā un pēc tam iespiestām broŗūrām. Tās nevis tuvināja, bet attālināja mani no sociālisma. Brīvdomātāju un bezdievju raksti mani vēl vairāk saniknoja. Manās rokās nonāca neliela broŗūra, kuŗas virsraksts bija "Vai ir Dievs?" Atceros, ka es ikvienu ņis broŗūras lappusi apveltīju ar savām kritiskajām piezīmēm ja ne vairāk. Mana māte mani nekādai kristīgai audzināŗšanai nebija pievērsusi un baznīcu

apmeklēja reti. Drīzāk par tēvu biju dzirdējis, ka viņš esot bijis stingri ticīgs cilvēks, bet es viņu biju zaudējis tādā vecumā, kad nekādas mācības un pamācības nevarēja iemantot. Ja man kristīgā ticība šķita tuvu, tad visspēcīgāko pieķeršanos tai būs man devis jau minētais Apsīšu Jēkabs.

Marksistu un bezdievju literātūrai uzdūros galvenokārt Daugavmalas tirgū pie lietoto grāmatu tirgotāja Bartuševska. Vēlāk viņš pārcēlās uz Sarkanajiem spīķeriem. Vispirms turp mani aizveda Edgars Kiploks, mans jaunības draugs. Viņš pirka vecas grāmatas lielākām kaudzēm par mani. Likās, ka viņam bija arī vairāk naudas. Bez tam viņš savā garīgajā attīstībā bija man par vairāk sprižiem priekšā. Kaut arī ne ikreizes aptvēru, kas pirktajā grāmatā būs iekšā, tēmēju visvairāk uz vēstures un politiskajām grāmatelēm. Tā, manās rokās nonāca marksistiskajā garā sarakstītā Kārļa Landera "Latvijas vēsture." Tai bija vairākas daļas. Lasot viņa aprakstus par kanibālismu Livonijā, man apšķebinājās dūša un jau savā pusaudža prātā izmanīju autora uzbāzīgu tendenci. Biju tādēļ priecīgs, ka tiku pie Krodzinieka grāmatām par Baltijas un Latvijas vēsturi. Netrūka arī toreiz daudzīnāto vācu zinātnieku Hekeļa un Belšes grāmatas latviešu tulkojumā, bet arī tās drīzi atstāju malā. Vispār varu teikt, ka lasīju daudz grāmatu, kas neatbilda manam vecumam un iegūtām zināšanām.

Mātes skapī uzgāju vecu latviešu bībeli, kas bija iespiesta pag. gadsimta sākumā. Tā bija puspēdas augstumā, ar klamburiem sēnā. Uzvārda ieraksts ar izbalējušu tinti liecināja, ka tas nonācis mantojuma ceļā no paaudzes uz paaudzi, pie kam tur figurēja Brasu vārds. Tai blakus atradās kāds Aspazijas dzeju un lugu pirmizdevums. Ja vispār Aspaziju esmu lasījis, tad tikai šī pabiezā sējuma dēļ. Ja arī neesmu pieminējis visu, tad tā bija manu jaunības dienu lasāmviela.

DRAUGOS AR REDAKTORIEM

1924.gadā sāka iznākt laikraksts "Balss". To sākumā izdeva Latvijas kooperatīvu izdevniecības sabiedrība, vēlāk Agrārpolitiskā biedrība. Redaktors bija Arnolds Frīdbergs no Vestienas, kas pēcāk savu uzvārdu latviskoja uz "Kalnājs". Kā otrs redaktors bija pieaicināts prof. Aleksandrs Dauge. Frīdbergam—Kalnājam bija liela pieredze lauku kooperācijā un viņš allaž uzsvēra kooperācijas pamatlikumu par politisku neitrālītāti. Turpretim Dauge pieslējās arvien ciešāk Arveda Berga novirzienam. Nezinu kā biju sācis lasīt šo avīzi, jo tā īsteni bija domāta lauku ļaudīm. Acimredzot tas bija tādēļ, ka pievērsu uzmanību visām latviešu avīzēm, turklāt mani sajūsmināja kooperācijas ideja.

Vēl sēdēdams Olava skolas priekšpēdējā klasē, 1924.gadā, uzrakstīju rakstu "Jaunatnes pašdarbība". Nosūtīju to "Balss" redakcijai. Sev par vislielāko pārsteigumu atradu to ievietotu kā ievadrakstu. Rakstā biju aprakstījis toreizējās jaunatnes darbības norises un pašdarbību tīri praktiskajā laukā. Tur netrūka daudz jaunu faktu, kādēļ raksts bija iemantojis ievēribu. Kādu dienu vēlāk Olava skolas kooperācijas skolotājs Eduards Balodis, vēlākais profesors, ienākdams klasē, jautāja: "Šilde, vai Jūs esat tas Šilde, kas uzrakstījis "Balsij" rakstu". Klases priekšā bija neērti atzīsties, ka tas pats vien esmu. Balodis teica pāris atzinīgu vārdu. Tas viss, protams, pieglaudās sirdij.

Kādas dienas vēlāk saņēmu uzaicinājumu ierasties redakcijā. Kad aizgāju, Frīdbergs mani pieveda Daugem un stādīja mani priekšā. Dauge pievilka mani ciešāk savam

galdam un iztaujāja mani krustām šķērsām. Mudināja vēl rakstīt. Kad tomēr neko nenosūtīju, īsi pirms Ziemsvētkiem nāca aicinājums uzrakstīt kautko svētku numuram. Lāga nezināju ko rakstīt. Uz pasūtījuma man nekad nav paticis rakstīt, tomēr piespiedos un ko nosūtīju. Pavadrakstā teicu, ka man kā pilsētniekam nekas piemērots nav prātā, aprakstišu tādēļ tikai savas Rīgas gaitas. Lai met rakstu papīra grozā. Un tā arī notika. Bet tīri nemanot biju tomēr cirtis stigu, pa kuŗu visu mūžu turpināju iet. Ja vēlākajās dienās esmu sācis skaitīt savas avižnieka gaitas no minētā raksta "Balsī", īstenībā biju jau sācis rakstīt gadu iepriekš. 1923.gadā "Jaunajā Balsī", ko izdeva Latvijas pretalkohola biedrība, parādījās viens mans ziņojums. Tam bija sakars ar olaviešu braucienu uz Vāciju. Par vingrināšanos skolēnu žurnālos nerunāšu, jo tiem bija diletantisks raksturs.

Pirmo slīpējumu man kā žurnālistam deva "Latvja" redaktors Hermanis Asaris, rūdīts žurnālists. Kad sāku nest savus rakstiņus uz Latvja redakciju Rīgā, Elizabetes ielā, par kādu rakstu, ko ievietoja kā ievadrakstu, Asaris teica, ka saturs labs, tikai gluži lieks ir sākums. Skolā, rakstīdams domrakstus, kas man tīri labi padevās, biju paradis turēties pie zināma uzbūves meta. Asaris īsi un lietišķi man pateica, ka "tas, kas tev ir ko teikt, pasaki jau ar pirmajiem vārdiem, nekāds ievads nav vajadzīgs, izvairies no liekvārdības". Viņa norādījums un padoms palika man par mērauklu visam mūžam. Savā domu gājienā esmu bijis lakonisks, man pašam licies, ka mana izteiksme bijusi strupa. Esmu vairījies no barokāliem izgreznojumiem.

Pretējs Asarim bija Arveds Bergs, kuŗa rokās savukārt nonāca mani raksti. Viņš pieņēma un atstāja visu uz mata tā, kā biju rakstījis. Un tomēr man jāsaka, ka Asaris bija labāks skolotājs.

"Latvis" kļuva par manu mīļāko laikrakstu. Esmu to lasījis no paraugnumura līdz pēdējam nr. Ja runātu par politiski ideoloģisko audzināšanu, tad tādu esmu ieguvis no Latvja. Cieņa pret Arvedu Bergu un teicamā

saprašanās ar Hermani Asari panāca, ka uztvēru viņu domas diezgan nekritiski. Bet Latvis bija un palika mana nacionālideoloģiskā paspārne pie kam nevien man, bet lielākai daļai maniem toreizējiem draugiem.

Latvī esmu kopš savu studiju laiku sākumiem rakstījis diezgan daudz. Vairums bija reportāža, kas saistījās ar manām sabiedriskajām gaitām, bet tur iespiesti arī vairāki ievadraksti. Redaktori mani un manas gaitas pazina, allaž palikdami man labvēlīgi. Bez Berga un Asara, sadraudzējos ar Fēliksu Krusu, Ādolfu Ozoliņu, Oto Aizupīti, kā arī no jauna ar Aleksandru Daugi. Pēdējais atkal mudināja mani rakstīt, kā arī iesaistīja Rīgas Latviešu Biedrības Nacionālpolitiskās nodaļas darbā. Viņa ierosmē nolasīju arī vienu priekšlasījumu daudzzinātajos ceturtdienas vakaros. Bet toreiz man runāšana diezkā nepadevās. Daudz labprātāk rakstīju. Varu pat teikt, ka bez rakstīšanas vairs nemaz nespēju iztikt, kas liek domāt, ka kāds aizmetnis manī no žurnālista tomēr bija radies.

Kad Longina Ausēja vadībā sāka iznākt mēnešraksts "Burtnieks", rakstīju arī tam. 1932.gadā šis mēnešraksts ieskaitīja mani savu pastāvīgo līdzstrādnieku skaitā. Sava virziena ziņā Burtnieks bija Latvija dvīņa brālis, tikai plašāku apcerējumu ievietošanai, kā arī tām prasībām, ko uzstāda žurnāls. Visvairāk gan rakstīju "Jaunajā Balsī", kuŗas redaktors bija zv. advokāts Gustavs Ķempels. Dažus šī žurnāla numurus pierakstīju gandrīz viens pats. Pēc tam, kad no Latvju Nacionālā Kluba aizgāja viena biedru daļa ar Dekšenieku priekšgalā, sāka iznākt "Brīvais Imantas Gars", neliela avīze, bez īsta redaktora. Osvalds Freivalds mudināja mani arī tam rakstīt. Tur lietoju segvārdu "Sprigulis". Izrakstījos par Latvijas agrārreformu un vērsos savos rakstos pret internacionālistiem. Viens otrs gadījuma raksts parādījās arī citur. Tā nebija profesionāla rakstīšana, bet kalpošana iespīestajam vārdam tikai aiz patikas un vēlēšanās apkaŗot dažādas sadzīves parādības. Pozitīvajā skatījumā aplūkoju jaunatnes kustības jautājumus. Biju iepazinies ar jaunatnes

kustības īpatnībām parādībām rietumzemēs, kas deva ierosmes arī latviešu jaunatnes organizāciju darbam. Mana tematika bija diezgan plaša.

Amerikānis S. Vorners (Warner) izraudzīja mani par Baltijas valstu speciālkorespondentu žurnālam "The International Student", kas iznāca Kolumbusā, Ohaijo stātā. Tas pievērsa īpašu vērību pretalkohola jautājumam, un tā kā tas man bija tuvs jautājums, tad ievietoju tur krietni daudz ziņojumu. Par šo žurnālu sāka interesēties Latvijas Valsts bibliotēka jo tur parādījās raksti par Baltijas valstīm. Tās komplekti nebija pilnīgi, kādēļ direktors Caune lika man sagādāt šai bibliotēkai iztrūkstošos numurus. Liekas, ka tam visam vēl šodien jāglabājas Rīgā, kaut arī aiz atslēgas.

STUDIJU GAITAS LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ

Olava skolu nebeidzu 1925.gada pavasarī. Vasarā izturēju konkursa pārbaudījumus un tā paša gada rudenī mani uzņēma Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes tautsaimniecības nodaļā. Kādēļ tieši šīnī nodaļā? Biju beidzis komercskolu, kur nemācīja latīņu valodu. Prāts man tiecās uz tiesību zinātnēm, kādēļ privātstundu ceļā sagatavojos latīņu valodas eksāmenam, kādu bija iespējams nolikt pie Izglītības ministrijas. Pusotra gada laikā izdevās nepieciešamo apgūt un pārbaudījumu izturēju. Ar to bija radusies iespēja pāriet uz fakultātes tiesību zinātņu nodaļu, tomēr uz karstām pēdām tas neizdevās. Kad lietas kārtīšanai ierados pie fakultātes dekāna docenta Jāņa Kārkliņa, viņš reaģēja uz manu lūgumu ar paskaidrojumu, ka pirms dažām dienām fakultāte lēmusi, ka mācībgada vidū netiek pieļauta fakultātes resp. nodaļas maiņa. Dekāns mierināja mani, ka ar to es maz ko zaudējot, jo es taču varot jau laikus nolikt tos pārbaudījumus, ko man ieskaitīšot arī tiesību zinātņu nodaļā. Izrādījās, ka es tos

biju jau nolīcis, bet dekāns bija pieradis uzklaut šādās reizēs studentus, kam tā sakot kurpe spieda, kas līdzšinējā studiju laikā vispār neko nebija strādājis. Nevaru teikt, ka man nebūtu interesējusi arī tautsaimniecības teorētiskie priekšmeti. Tikai grāmatvedība un praktiskie tirdzniecības priekšmeti mani vismazākā mērā saistīja. Neatkarīgi no tā, vai ko ieskaita vai ne, klausījos ar sevišķu prieku prof. Dr. Kārļa Baloža, prof. Vladimira Kosinska, prof. Ernesta Birkhāna, docenta Fridricha Henzeļa un doc. Alfrēda Hēdenštrēma lekcijas.

Profesora Kārļa Baloža lekcijas tautsaimniecības teorijā piesaistīja simtiem studentu, kādēļ viņam bija ierādīta lielā auditorija Laboratoriju ēkā, Kronvalda bulvārī 4. Viņa saimnieciskās attīstības prognozes mums šķita brīžiem nereālas. Cik atceros, tad viņš žilbināja prātus ar to, ka ar tehnikas un racionālizācijas palīdzību cilvēce dažu paaudžu laikā sasniegšot stāvokli, ka īstā darba procesā atsevišķam cilvēkam būs jāpavada nedaudz vairāk par desmit gadu, kamēr pārējo mūža laiku viņš varēs veltīt kultūrālām interesēm, sportam un brīva laika izmantošanai. Kaut arī tas likās vizionārs skatījums, tad tas piespieda domāt par sociālajām un darba problēmām. Mēs, studenti, prof. Kārli Balodi cienījām. Ar patiku klausījos viņa norādījumos, ko viņš deva Tautsaimniecības fakultātes bibliotēkas pārzinim un vēlākajam docentam Ed. Šironam, kad uzturējās šinī bibliotēkā. Likās, ka Balodis pārzin visas pasaules literatūru savā nozarē. Es pie viņa nolīku arī savu pirmo pārbaudījumu tautsaimniecības teorijā, kuŗā redzamu vietu profesors bija piešķīris utopiskajiem sociālistiem, Prudonam, Sensimonam, Furjē, Ovenam, bet centrālo vietu Kārlim Marksam. Nevienu tas nepārsteidza, jo sava mūža sākumā Kārlis Balodis pats bija piederējis utopiskajiem sociālistiem, segdamies aiz segvārda "Atlanticus", bet vēlākajos, papildinātos izdevumos, izdodams jau ar pilnu vārdu savu "Nākotnes valsti" (Der Zukunftsstaat).

Ejot uz savu pirmo pārbaudījumu, kas mani noveda pie Baloža, aprasījos vecākajiem studentiem, ko sevišķi

lai ievēroju. Tie teica, ka katrā ziņā lai es kārtīgi samācoties visu par Marksu, jo ikvienam pārbaudāmam viens no trim jautājumiem nākot par Kārli Marksu. Otrkārt, lai es trīs dienas neskujot bārdū un uzvelkot apnēsātu uzvalku. Tas likšot profesoram domāt, ka neesmu korporācijas loceklis, bet darba students. To izdarīju.

It īpaši man jāpateicās prof. Balodim, ka jau laikus iepazinot ar Marksa mācībām, jo ar Daugavmalā savāktajām brošūrām tālu nebiju ticis. Man lika stāstīt nevien par Marksu, bet arī par Furjē un viņa falanstēriem. Kad izvilktajā biļetē minētos jautājumus biju apskatījis, Balodis paskatījās savā pulkstenī un noteica: "Labi, bet Jūs to pašu, ko izstāstījāt 14 minūtēs varējāt pateikt 8 minūtēs". Profesors Balodis bija atklājis vienu manu vājību, proti, gaŗāku savu domu izklāstīšanu, nekā to vajaga. No šīs vājības tomēr cietu arī vēlākajā laikā, lai gan Baloŗa atklājumu atcerējos.

Ja pie prof. Baloŗa studenti lauztin lauzās, tad gluŗi otrādi tas bija ar vecākā docenta Frīdricha Henzeŗa lekcijām statistikā. Bieŗi bijām tikai 5 klausītāju, varbūt arī tādēļ, ka viņš sāka lasīt lekcijas jau pus 8 rītā. Man statistika tomēr interesēja, kādēļ klausījos Henzeli labprāt. Katru savu mācībspēku tautsaimniecības nodaļā sīkāk neapprakstīŗu, jo mana vērība piegriezās vairāk tiesību zinātniekiem.

1927.gadā pārgāju tiesību zinātņu nodaļā. Bez obligātajiem priekŗmetiem bija arī fakultāтивie mācību priekŗmeti. Pie vecākā docenta Hermaŗa Albata un vec. doc. Kāŗļa Diŗlera klausījos kā vienu, tā otru. Man seviŗķi interesēja starptautiskās tiesības, kādēļ kā fakultātivo priekŗmetu izvēlējos arī Albata lasītās konsulārās un diplomātiskās tiesības. Viņš lasīja bez tam baznīcas tiesības, lai gan man jāsaka, ka arī kanoniskās tiesības nelikās gluŗi garlaicīgas.

Profesors Kāŗlis Diŗlers lasīja Latvijas valsts tiesības. Neviens kurss mani tā neinteresēja kā tieŗi šis. Diŗlers lasīja savas lekcijas monotoni un stieptā izklāstā. Par laimi

viņš bija sarakstījis "Ievadu Latvijas valststiesību zinātnē", kā arī grāmatu par "Latvijas valsts varas organiem un viņu funkcijām". Tas deva iespēju vēl vairāk iedziļināties Latvijas valsts tiesību jautājumos. Bez tam Dišlers nepārtraukti iztirzāja dažādus Latvijas valsts konstitucionālos jautājumus presē. Man imponēja viņa demokratiskie uzskati.

Dišlers galu galā bija tas, kas lika pamatu Latvijas valsts tiesību zinātnei. Viņš lasīja Universitātē arī administratīvo tiesību kursu un pasniedza kā fakultatīvo priekšmetu Konstitucionālās un parlamentārās tiesības. Šo tiesību studijām savukārt piegriezu vislielāko vērību. Docenta Roberta Akmentiņa vispārējā valsts tiesību kursā nevarēju kautkā iedzīvoties. Likās, ka tur pārāk daudz krievu elementu. Gluži iedzīvoties nespēju arī docenta Pēterļa Lejiņa tiesību filozofijas un kriminālpsīholoģijas izklāstos, lai gan šis zinātņu nozares mani nodarbināja. Tad jau daudz vairāk varēja iemantot no doc. Ferdinanda Neureitera lekcijām un semināriem par tiesmedicīnu, bet viņš īstenībā bija Medicīnas fakultātes mācībspēks. Šo lekciju klausīšanā tikai apvienoja mediķus ar juristiem.

Daudzi mani draugi jūsmoja par prof. Vasilija Sinaiska lekcijām civiltiesībās. Neapšaubami viņš bija izcilus zinātnieks ar dzīvu pētnieka garu, bet tieši civiltiesībās sagaidīju konkrētāku pieeju atsevišķiem tiesību institūtiem, lai arī vēlāk praksē rastos drošāka pieeja tiem. Viņa formulējumi man šķita kādreiz pārāk miglaini un abstrakti. Par laimi daudzko pirms tam jau bija noskaidrojušas prof. Benedikta Frēzes lasītās romiešu tiesības. Tās gan bija jā klausās vācu valodā, kas mazāk apgrūtināja klausīšanos nekā eksāmena likšanu. Romiešu tiesības bija brīnišķīga pasaule, kurā tiesības gāja roku rokā ar morāli un loģiku. Bet, vēl atgriezoties pie Sinaiska, vēl gribu teikt, ka daudz iemantoju no viņa lekcijām metodoloģijā, kas gan bija fakultatīvs mācību priekšmets. Maz bija to, kas šim kursam piegrieza vērību.

Spēka vīrs bija prof. Augusts Lēbers. Viņš lasīja tirdzniecības tiesības, kas ietvēra arī jūras un apdrošināšanas tiesības. It īpaši man interesēja jūras tiesību

daļa, ieskaitot prof. Lēbera vēsturisko atskatu par Rīgas uzancēm un ar Rīgas ostu saistītām maritimām tiesībām. Tirdzniecības tiesībās Lēbers bija autoritāte visās Baltijas valstīs, un no senātora Ducmaņa man zināms, cik lielu pakalpojumu viņš izdarīja Latvijas valdībai, dodamies kā tās eksperts vērtspapīru jautājumos uz Tautu Savienību Ženēvā.

Man lielā mērā patika iedziļināties krimināltiesībās un kriminālprocesā. Krimināltiesību kursu lasīja prof. Pauls Mincs, kam bija lieli nopelni Latvijas 1938.gada Sodu likumu izstrādāšanā. Viņa krimināltiesību principu formulējumi bija skaidri, runas veids akadēmiski mierīgs un viņa personībai bija pievilcība. Simpātisks bija arī privātdocents Aleksandrs Krugļevskis, kas lasīja kriminālpolitiku.

Civīlprocesa kurss atradās liela vērēna zinātnieka prof. Vladimira Bukovska rokās. Tieši Latvijas civīlprocesa laukā viņam bija patstāvīgi un nozīmīgi pētījumi. Bez tam viņš, līdzīgi prof. Lēberam, bija senātors. Civīltiesībās un civīlprocesā darbojās vēl Aleksandrs Būmanis. Pie pēdējā man iznāca likt civīlprocesa pārbaudījumu, kas bija valsts eksāmens. 1934.gadā par docentu pie civīltiesību katedras bija ievēlēts Konstantīns Čakste, bet mana studiju gaita bija jau tiktāl nobeigta, ka ar viņu man vairs neiznāca satikties, ja neskaita viņa klātieni pie valsts eksāmeņiem. Vēl man atliek minēt finanču zinātnes pasniedzēju docentu Kārli Puriņu, kādreizējo Latvijas pagaidu valdības ministru. Viņam bija plašas zināšanas nodokļu lietās. Arī viņa kurss bija interesants.

Eksāmenus biju paradis gatavot patstāvīgi, nevis grupās, kas atbilda manai izteiktai individuālista iedabai. Studijas man tomēr ieilga, jo līdztekus studijām biju aizrāvis ar sabiedrisku darbošanos. Ja varēju bezrūpīgi studēt un turklāt gadiem ilgi iesaistīties sabiedriskos amatos, tad tikai pateicoties manai mātei, kas ļāva man bez stipendijām studēt un nodoties tām interesēm, kas man bagātīgā mērā bija saradušās.

Ja esmu cieņā pieminējis savas fakultātes mācībspēkus, tad nevaru noklusēt labās attiecības, kas man izveidojās vēl ar dažiem citiem Universitātes profesoriem. Bieži tikos ar prof. Dr. Ludi Adamoviču, kas bija baznīcas vēsturnieks. Pa daļai šie sakari izveidojās caur manu draugu Ķiploku, kas bija nodarbināts Teoloģijas fakultātē pie fakultātes rakstu izdošanas. Laiku palaikam šo savu draugu apmeklēju viņa darba vietā, kur uzdūros arī Adamovičam. Bet man iznāca ar viņu tikties arī Nacionālās apvienības lietās. No Teoloģijas fakultātes mācībspēkiem vēl ciešāka sadarbība man iznāca ar prof. Dr. Kārli Kundziņu. Mūs bieži saveda kopā darbošanās pretalkohola frontē. Gluži svešs nebiju arī prof. Voldemāram Maldonim. Vienu laiku sapratos labi ar prof. Dr. Franci Balodi, kas bija prorektors studentu lietās. Bet, tad radās konflikts ar viņu, par ko būs runa vēlāk. Tāpat vēlāk iznāks runa par prof. Dr. Aleksandru Daugi, par kuŗu daudzi studenti jūsmoja, bet man iznāca ar viņu tur klāt gadiem ilga sadarbība. Daudzas kopējas lietas iznāca kārtot arī ar docentu Longinu Ausēju. Caur Latvju Nacionālo Jaunatnes Savienību sadarbojos ar prof. Dr. Arnoldu Spekki un prof. Dr. Juri Plāķi. Iznāca pabūt pat viņu mājās. Man atliek konstatēt, ka neatkarības laiku akadēmiskā jaunatne nenorobežojās ne no vecākās paaudzes, nedz no saviem profesoriem, kā to pieredzēju Vācijā trimdas gados. Latvijas Universitātē visnotaļ manā laikā valdīja apbrīnojami laba gaisotne, kas vienoja paaudzes un dažādu fakultāšu piederīgos kopējā darbā. Studentu un profesoru starpā nebija manāma ne distance, nedz atšķirīgi uzskati. Zinu tomēr, ka bija daži izņēmumi, bet būtu bijis nevietā tos vispārināt.

Latvijas Universitātei bija stingra rietumu kultūras orientācija. LU goda biedru vidū bija tikai Rietumeiropas redzami zinātnieki pie kam 39 goda doktoru sarakstā varam atrast tikai vienu Krievu zinātņu akadēmijas locekli.

Parlamentārajā laikā LU prata saglābt pilnīgu autonomiju. Kaut arī Saeimas budžetu debatēs bieži kritizēja Universitātes darbu un piesējās vienam otram mācībspēkam, tad tas nekaitēja akadēmiskajai brīvībai.

Grūtības vienīgi sagādāja ierobežota svešu valodu prasana. Pirmajos gados LŪ pieļāva dažiem cittautu mācībspēkiem lasīt lekcijas vācu vai krievu valodā. Arī es dabūju dažas lekcijas klausīties vācu valodā. Bet katram studentam no laika gala svarīga ir zinātniskā literatūra. Tās sākumā mums trūka. Neatkarīgi no latviešu valodā publicētām grāmatām vai steigā izdotiem lekciju konspektiem, latviešu profesori ieteica apgūt vismaz vienu pasaules valodu, lai būtu iespējams izsekot jaunākajām atziņām citu tautu zinātniskajās disciplīnās. Ne visi to darīja, kas noveda pie sava veida provinciālisma. Es biju laimīgs, ka varēju lasīt grāmatas vācu valodā, kā arī piegriezu drusku uzmanības zinātniskajai periodikai. Strādājot pie diplomdarba, izmantoju arī dažas angļu grāmatas.

Studentiem dažas nepieciešamas grāmatas izdeva Studentu padomes grāmatnīca, bet tas bija piliens jūrā. Bija jauki noklausīties ārzemju zinātnieku viesu lekcijas LŪ aulā. Šo viesu vidū bija akadēmiķis prof. Dr. Pauls Valdēns, kas ievadīja savu priekšlasījumu latviešu valodā, somu zinātnieks prof. Dr. Josepi Mikkola un daudzi citi.

JAUNI SADZĪVES PARAŽU MEKLĒJUMI

Dzert spēj katrs, bet iztikt bez alkoholiskajiem dzērieniem nav gluži katram pa spēkam. Matīsa ielas apkārtnē uzdūros panīkušām ģimenēm, kur valdīja posts un pēdējā nabadzība. Parasti šo ģimeņu galva bija žūpa. Ar smagu sirdi noskatījos kādā pusmūža sievietē, kas bija veļas mazgātāja. Viņa stiepa pa Avotu ielu smagus veļas grozus. No rīta līdz vakaram viņa grozījās ap veļas baļļu, jo toreiz veļas mazgāšana notika ar rokām, bet gludināšana ar ogļu "pletizeri". Viņai bija jāuztur prāvs bērnu pulciņš un jāuzmanās, lai vīrs nepaņemtu vēl viņas daļu. Kaut arī biju pusaudzis toreiz, mani tas uztrauca. Bez tam man vislielāko nepatiku izraisīja bieži sastopamā uzbāšanās ar alkohola glāzi. Nevarēju samierināties ar to, ka

ļaudis nespēj svināt nevienu dzimšanas dienu, svētkus un gimenes godus bez pamatīgas iedzeršanas, itkā citādi nevarētu būt jautrs un justies labi.

To jau pieminēju, ka mans tēvs bija stingrs atturībasnieks. Tēva stingri uzsvērtā prasība, ka viņa mājā pat alus pudelei nav vietas, tika ievērota arī pēc viņa nāves. Es piederēju šīnī ziņā tām baltajām vārnām, kas atšķīrās no citām. Allaž bija jāuzdužas zobgalībām, gandrīz vai izsmieklam par to vien, ka atteicos par no t.s. oficiālās glāzes. Tas kremta, bet mani nenobaidīja, jo dažā labā ziņā esmu arī citādi atšķīries no citiem cilvēkiem, ejot allaž savu ceļu. Manīju, ka tas pat nostiprina raksturu. Neapšaubāmi iet pa iebrauktu ceļu ir daudz ērtāk un vieglāk. Tikai nesapratu, kādēļ liela daļa cilvēku dzeļ tikai tādēļ, ka to dara citi, kaut arī pašiem stiprie dzērieni dažkārt ir pretīgi. Tādu arī netrūka.

1923.gadā iesūtīju "Jaunajai Balsij" rakstiņu "Skolu jaunatne un alkoholisms", protestēdams pret Olava skolas ekskursijas vadītāju uzspiesto vīna glāzi Minchenē. Man par to iznāca ar skolas direktoru izskaidrošanās, lai gan savu rakstiņu biju parakstījis ar svešiem iniciāļiem. Minchenē biju bijis tā tad vienīgais nedzērājs, kādēļ pēdas sadzīt nenācās grūti. Ne jau man bija par notikušo jāskaidrojās.

Beigdams skolu, iestājos Latvijas Pretalkohola biedrībā. Man radās turklāt doma par Latvijas Universitātes Studentu Atturības Biedrības dibināšanu. Kad to pārrunāju ar biedrības sekretāri Otiliju Riekstiņu, kas darbojās arī Sieviešu Palīdzības Korpusā, viņa teica, ka par to pašu sācis jau interesēties medicīnas students Ansis Bergmanis. Es ar viņu iepazīnos. Drīzi pēc tam studentu atturības biedrība (mēs to apzīmējām parasti ar iniciāļiem LUSAB), nodibinājās. 1926.gadā braucām kopīgi uz Vispasaules pretalkohola kongresu Tartu. Šis kongress nostiprināja manī apņēmību aktīvi darboties atturības laukā. Tartu iepazīnos ar igauņu studentu atturības biedrības priekšnieku Kustu Laju, kā arī ar redzamu somu darbinieku Dr. Leo Harmaju. Pēdējais bija statistiķis un kādas Somijas

valsts iestādes vadītājs. Neskatoties uz milzīgu gadu starpību, jo es biju toreiz 19 gadus vecs, bet viņš jau pāri 50, kļuvām draugi. Iekams šķirāties, jautāju viņam, vai viņš kādreiz neatbrauktu uz Rīgu. Nepagāja ne gads, kad Dr. Harmaja tiešām ieradās Rīgā. Somijas valdība viņu sūtīja kā savu pārstāvi uz Tautu Savienības sēdi Ženēvā. Pa ceļam, kā viņš teica, viņš varot kādas dienas arī pavadīt Rīgā. Biju priecīgs, ka varēju viņam parādīt kādu savu rakstu, ko biju veltījis Somijai. Liku viņam noskatīties Nacionālajā teātrī Blaumaņa Ugunī. Kur uz skatuves parādījās latviešu zemnieku un jaunās paaudzes attiecības ar muižnieku, man pat nenācās neko tulkot un skaidrot. Harmaja apliecināja, ka šīs situācijas viņš esot izpratis pats, ko vēl atviegloja aktieņu teicamais tēlojums.

Nākamajā dienā saņēmu somu sūtņa Rīgā Silvandera ielūgumu uz pēcpusdienas tēju. To bija ierosinājis mans Helsinku viesis. Kad draudzīgi pierunāts biju izdzēris trešo kafijas tasi, sūtņi piegāja pie grāmatu skapja un izņēma no tā somu enciklopēdijas sējumus, lai parādītu man, cik desmitām lapušu dažādos šķirklēs pierakstījis Dr. Harmaja. Protams, man par to nebija ne jausmas.

Daudz ciešāka sadarbība man izveidojās ar igauņu valodnieku, docentu Villemu Ernitsu, atkal atturības frontē. Kolīdz mēs Rīgā ko rīkojām, viņš bija klāt. Daži gan melsa, ka viņš tā kā tā iknedēļas braucot no Tērbatas uz Rīgu, lai ietu pirtī. Rīgā bija izslavēta Krīgera pirts. Es tanī nekad neesmu bijis, bet docents Ernits man tiešām iztēloja šīs pirts burvības. Ernits prata daudz valodu, ieskaitot latviešu. Vienalga, kādā valodā Ernits runāja, viņš bēra vārdus kā zirņus. Kad reiz kādam igauņim teicu, ka man viņa runu latviešu valodā grūti saprast, tad tas mani mierināja, teikdams ka viņš viņu nesaprotot arī igauņu valodā. Ernits nodevās lībiešu valodas pētījumiem, un vienreiz, kad braucu uz Helsinkiem, viņš man pa ceļam Tērbatā lika paņemt līdzī viņa sarakstītās brošūras somugru valodas jautājumos, nodošanai pāris somu zinātniekiem.

Kad notika pasaules pretalkohola kongress Antverpenē, Jāni Dāvi un mani no studentiem izraudzīja par

delegātiem. Rīgā mums vēl piediedrojās igauņu profesors P. Pelds. Braucām trijātā caur Berlīni un Briseli. Šāds brauciens paplašināja manu redzes loku. Atceļā iegriezās lielajā Ķelnes preses izstādē, kuŗai bija dots nosaukums "Pressa". Apskatot latviešu stendu, biju iztrūcināts. "Jaunākās Ziņas" un vēl pāris latviešu avīzes bija vienkārši ar klīsteri pielipinātas dēļu sienām, kas atgādināja zināmas būdas lauku ābeļdārzos, kuŗu durvis gan rotāja parasti siržu griezumā.

Man iznāca piedalīties vēl divos starptautiskos pretalkohola kongresos, Stokhomā, laikam 1928.gadā, un Helsinkos 1939.g. vasarā, kad jau Baltijas jūrā bija manāma liela padomju sarkanās flotes rosība. Nevien ārpus Rīgas, bet arī Rīgā iepazinos ar vairākiem cittautu pretalkohola darbiniekiem. Visdziļāko apbrīnošanu izpelnījās sirmā somu pādagoge Ali Trig-Heleniuse, kuŗai somu kultūras dzīvē savā laikā piekrita liela loma, šveicietis Dr. Etlijs (Oettli), čehu profesors Rūdolfis Smola, amerikānis Harijs S. Vorners, vācu zinātnieki prof. V. Štrekers un Teo Gless, kā arī zviedru prof. Bergmans. Pēdējais bija sarakstījis plašu zviedru pretalkohola kustības vēsturi, kas mani ierosināja studentu gados rakņāties daudz pa Misiņa bibliotēku, lai izdibinātu latviešu sātības kustības sākumus. Bet cittautu atturības darbinieku vidū man radās daži draugi jaunākajā paaudzē. Tāds bija lietuvis Zenonas Ivinskis un somu Uuno Tuominens. Arī vēlākajās mūža dienās man iznāca ar viņiem tikšanās. No baltvāciešiem laba sadarbība radās ar Vilhelmu Lēzevicu un Malvīni fon Bīstrami.

Bet, ja nu minu veselu virkni cittautiešu, tad daudz vairāk būtu pieminami latviešu "sausā režīma" pārstāvji. Visvairāk mani ceļi satikās ar brāzmaino un darbīgo Jāni Dāvi, Andreju Frīdenbergu, Gustavu Reinhardu, Gustavu Ķempeli, Jāni Aberbergu, ģenerāli Ruškevicu, Hermani Āsaru, Jāni Buku, Martu Rinku, Augustu Rudīti un prāvu skaitu mana vecuma darbiniekiem.

Mana darbība koncentrējās sevišķi Centrālajā pretalkohola savienībā, kuŗas ģenerālsēkretārs biju ilgus gadus,

kā arī Studentu atturības biedrībā. Rīkojām priekšlasījumus un disputus, atturības dienas Latvijas Universitātē, izbraukumus, izstādes un draudzības vakarus. Atzinība atturībnieku darbam bija tik liela, ka dažos mūsu sarīkotos ieradās rektors prof. A. Tentelis, bet visbiežāk prof. K. Kundziņš, prof. E. Paukuls, prof. K. Barons, prof. A. Kalniņš, prof. P. Kreišmanis bet pa reizei arī prof. T. Celms, prof. K. Dišlers, doc. L. Ausējs un citi. 1931.gadā rīkojām 5. Baltijas valstu atturīgo studentu konferenci Rīgā, piedaloties arī somu studentiem.

Mums radās doma, tikt pie savas organizācijas svētku dziesmas. Jaunā filoloģe Lidiņa Būcena, kas piederēja mūsu pulkam, iedrošināja mūs griesties šīn lietā pie Annas Brigaderes. Pazīdama mūsu lielo rakstnieci kā stingru atturības idejas aizstāvi, viņa panāca, ka rakstniece mūs abus aizaicināja pie sevis. Tas bija brīnišķīgs vakars, ko pavadīju Annas Brigaderes mājā Rīgā, Brīvības ielā 24, Lāčplēša ielas stūrī. Tā radās Annas Brigaderes dziesma, kas sākās vārdiem:

“Kā saule kliecē tumsas varu
Un atsedz dienas gaismu jaunu,
Tā, brāļi, lai ar jaunu spar...”

Šī dziesma, kuŗas pilnu tekstu vairs neatceros, bija veltīta tieši Latvijas Universitātes Studentu Atturības Biedrībai.

Mūsu ceļš bieži veda uz Augusta Dombrovska celto “Ziemeļblāzmu” Vecmīlgrāvī. Tur nokļūt bija visizdevīgāk ar kuģīti. Augusts Dombrovskis bija filantrops un nepiekāpīgs alkohola apkarotājs, kam sevišķa nozīme bija tanī tālajā pilsētas nomalē, kur atradās viņa kokzāģētava. Bērnībā pats piedzīvojis žūpības postu savā tuvākajā apkārtnē, viņš atzina par lietderīgu krogus kultūru apmainīt ar īstu kultūru. “Ziemeļblāzma” bija faktiski pirmais latviešu tautas nams, kur strādnieki un nomaļas jaunieši varēja apmeklēt saturīgus priekšlasījumus, jautājumu vakarus un teātra izrādes. Saviesīgie vakari bija bez pilnes alkohola. Turpat “Ziemeļblāzmas” dārzā viņš lika uzcelt Burtnieku namu, kur deva paspārni daudziem

latviešu rakstniekiem, ļaujot tiem pilnīgi nodoties rakstniecības darbam. Bez tam viņš atvēra priekšzīmīgu bērnu dārzu, ko gandrīz visu savu mūža laiku vadīja Marta Rinka. Par savu naudu Dombrovskis lika viņai skoloties slavenajā Frebeļa institūtā Berlīnē, kādēļ Marta Rinka bija pirmā metodiski sagatavotā latviešu bērndārzniece Latvijā. Man iznāca piedalīties Dombrovska tēva bērēs. Pēc tam ar Martu Rinku, kas turpināja Augusta Dombrovska mūža darbu, man izveidojās cieša sadarbība, kas atrada sirsnīgu noslēgumu trimdā. Kad Marta Rinka Savienotajās valstīs nomira, viņas māsa man atsūtīja mirušās dokumentus. Tanīs bija nevien bezalkohola biedrības "Ziemeļblāzma" kuratorijas statūti un saraksti, bet arī daži nelaiķa Dombrovska rokraksti. Pirms nāves Marta Rinka esot savai mātai teikusi, ka viņa cerot, ka es kādreiz gādāšot par "Ziemeļblāzmas" darbības atjaunošanu. Martai Rinkai kā kuratorijas priekšniecei rūpēja, lai kāds Dombrovska tēva centienu sapratējs nozīmīgo "Ziemeļblāzmas" darbu turpina.

Rīgas pilsētas valde, rūpēdamās par žūpības apkaņošanu neatkarības laikā, bija izlēmusi atturības mācības ieviešanu Rīgas skolās. To izplānoja tādā veidā, ka pieņēma Rīgas pilsētas Izglītības nodaļas darbā īpašu atturības mācības skolotāju instruktoru. Pirmais šādā darbā bija mans draugs Dr. Ansis Bergmanis, bet viņam pārceļoties par Īles sanatorijas direktoru, mani izraudzīja par viņa pēcteci. Vēl arvien trūka piemērotas mācības programmas. Izglītības nodaļas vadītājs Jānis Aberbergs uzdeva man tādu izstrādāt. Neuzskatīju gan sevi par īstu lietpratēju, bet pieturoties pie tādu autoritāšu, kā prof. Krepelina, prof. Bunges un Dr. Holičera atziņām, izmantojot t.s. amerikāņu tabulas un Koras Stodartes jaunākos atzinumus, iznāca diezgan daudzpusīga mācības viela, ko papildināju ar dažu eksperimentu ieteikumiem klasē. Trimdas braucienos esmu bieži uzdūries Rīgas skolu bijušajiem audzēkņiem, kas tieši atceras šos manus eksperimentus, kas uzskatāmā veidā parādīja spirta iedarbību uz barības vielām u.tml. Ja Latvijā tas bija kas jauns, tad atturības

mācības laukā labus panākumus kādreiz Somijā bija gūvusi Ali Trig-Heleniuse. Pieturējos it īpaši pie viņas metodes, kā arī man lieti noderēja kādas rīdzinieces Sengbušas paidagoģiski raksti minētajā jautājumā.

Zinātniskus pamatojumus alkohola jautājumā deva privātdocents Dr. Gustavs Reinhards, kas savus slēdzienus pietuvināja Latvijas apstākļiem. Tie man noderēja ne vien kā skolotājam, bet arī lektoram. Ar viņu jo bieži tikos un mēs sadraudzējāmies. Šī draudzība pašķīra jaunus apvāršņus, un notika tas, ka es vēlāk apprecēju viņa jaunāko meitu Ainu. Kopējas studiju gaitas mūs jau agri bija savedušas kopā.

Vēl jāpiebilst, ka ar 1934.gada rudenī par Rīgas pil-sētas atturības mācības skolotāju instruktoru nāca manā vietā Viktors Upeslācis, kas turpināja dibināt t.s. Ce-rības pulciņus un ievēda "Zelta grāmatas" Rīgas skolās, nostiprinot skolu jaunatnes apņemšanos augt par atturībniekiem.

AKADĒMISKĀS DZĪVES MUTULĪ

Vēl tanī pašā rudenī, kad biju uzsācis savas studentu gaitas Latvijas Universitātē, radās doma par jaunas studentu korporācijas dibināšanu. Es gan nebiju iniciators, bet viens no tiem, kas ķērās pie Fraternitas Lataviensis dibināšanas. Tās sākotnējais nosaukums bija "Latavia", ko negribot iznāca grozīt. Par jaunas korporācijas dibināšanu bija sākušas domāt trīs studentu grupas. Kodolā bija olavieši, kuŗiem es piederēju, bet man bija daudz kopēja arī ar atturībnieku grupu, kā arī studiju gaitas uzsākušajiem juristiem. Man personīgi bija daudz simpātiju arī pret vecajām latviešu korporācijām, bet prāvs atturībnieku skaits, kas bija saradies, lika noskārst, ka varēsīm ko jaunu pienest klāt. Tā arī notika. Nodibinot gadu vēlāk, 1926.g. 16. septembrī, Fraternitas Lataviensis, ierakstījām tās centienos atturības principa veicināšanu. Dzeršanas atmešanu gan neprasījām no katra sava

locekļa, bet novērsām dzeršanas spaidus, kas praktiski panāca to, ka tradicionālajā "Zemestēvā" atturībniekiem bija paredzēti kausi ar bezalkohola sulu. Mūsu stingrā stāja nepalika neievērota arī citās korporācijās. Kad 1931.gadā mani ievēlēja par Prezidiju Konventa senioru, atgādījās bieži, ka svētku brīdī ap mani sasēdās dažs labs pazīstams iemetējs, teikdams, ka "šovakar nedzeršu, jo parīt man ir eksāmens". Savas nedzeršanas dēļ korporācijas locekļu aprindās uzdūros mazāk zobgalībām, nekā pārējā sabiedrībā. Arī citās korporācijās netrūka pa atsevišķam atturībniekam.

Zināmu labvēlību atturības principam vēroju arī vienotnēs. Kad tās dibinājās, man bija saruna ar to idejisko tēvu Kārli Upesleju. Viņš stāstīja man, ka esot izlasījis visas Latvju Dainas, lai izlobītu no tautasdziesmu satura galvenos latviešu tikumus. Tādu, pēc viņa domām, esot četri. Viņš man minēja un aprakstīja visus šos seno latviešu tikumus, bet es vairs atceros tikai divus no tiem, proti, darba mīlestību un skaidrību.

Vispār neatkarības laiku akadēmiskajā sadzīvē varēja vērot dziņu, meklēt ko jaunu un latvisku. Bet līdztekus tam netrūka pietātes pret veco, ja tanī saskatīja ko labu un cildenu. Sevišķu prieku man sagādāja Lettonias literārie vakari. Savas korporācijas sākuma laikā biju literāro vakaru priekšnieks. Lai iedzīvotos savā amatā, apmeklēju pāris Lettonias literāros vakarus Rīgā. Tie mani iepriecināja ar divi stingrām mērauklām, ko lettoņi lietoja savu jauno locekļu izstrādāto darbu novērtējumā. Pēc tam, kad literāro vakaru vadība bija stingri novērtējusi referāta saturu, koreferents pašā literārajā vakarā izvērtēja saturu no savas puses, pievienodams tam vēl otru vērtējumu par latviešu valodas pareizību un tīrību. Šādas mērauklas bija radušās kādreiz Tērbatā, bet lettoņi turpināja izkopt savu tēvu valodu arī vēlākajos gados, kad korporācijas dzīves ritums bija aiztecējis līdz Rīgai.

Fraternitas Lataviesis pirmajā literārajā vakarā nolasīju referātu par "Latvijas republikas dibināšanu valsts tiesiskajā skatījumā". Pūlējāties visnotaļ izvirzīt

nacionālos un sabiedriskos jautājumus pirmajā vietā. Mums nepietika ar "nacionālu domāšanu", mēs virzījām savus prātus uz nacionāli valstisku domāšanu.

No manas darbošanās korporācijā gribētos pieminēt vēl vienu epizodu. 1931.gada sākumā, pārņemot rotācijas kārtībā Prezidiju Konventa lietu kārtošanu, uzdūros kādam desmit gadus vecam lēmuma, kas nebija izpildīts. Toreiz bija lemts pārņemt no kādreizējā Rīgas Šaržēto konventa tā vēsturisko archīvu Prezidiju Konventa ziņā. Amatpersonām mainoties, tas bija palicis neizkārtots. Kaut ar dažiem sarežģījumiem, panācu šī nozīmīgā archīva pārņemšanu latviešu rokās. Un nozīmīgs šis archīvs bija tādēļ vien, ka bez dokumentācijas par latviešu un vācu korporāciju pretišķībām pag. gadsimtā, te daļēji atspoguļojās arī Rīgas Politehniskā Institūta, darbs. Kad man nācās archīvu no baltvācu korporācijas Rubonias pārņemt, vācu korporācijas stādīja prasību, lai šis archīvs, kas bija ar grūtībām paglābts lielinieku laikos, nonāktu Latvijas Universitātes telpās. Pārrunājot jautājumu ar toreizējo prorektoru prof. Franci Balodi, izdevās to pārvest tieši uz viņa darba kabinetu Baznīcas ielā 3. Archīva pārņemšanas brīdī gan pamanīju, ka dažas lapas no vākiem bija izplēstas. Man radās aizdomas, ka tās, droši vien, attiecas uz Selonijas ciņām dēļ krāsām, kas ilga 17 gadus. Archīvāliju nodevēji atrunājās ar "laiku zobu".

Ar vācu korporācijām man iznāca arī skaidrošanās vācu valodas lietošanas lietā sēdēs. Norādīju, ka Latvijas Universitātē nav neviena studenta, kas neprastu latviski, jo studentu uzņemšanas pārbaudījumi to taču rāda. Ja tad vēl arvien grib oficiālās sēdēs tīši uzspiest vācu valodu, tad tā ir apzināta demonstrācija. Panācu, ka vācu korporācijas iesniedza vismaz priekšlikumus latviešu valodā, bet Patriai pārņemot prezidēšanu Prezidiju Konventā, visa šī lieta vēl vairāk saasinājās, kas nobeidzās ar vācu korporāciju aiziešanu no apvienotā darba. Nacionālisms bija manāmi sakāpināts abās pusēs.

Korporācijas bija spēcīgākās studentu organizācijas Latvijas Universitātē. Ja tēvzemes mīlestība bija tām

ielikta šūpulī jau no tautas atmodas pēclaika un sakāpi-
nāta ar nacionālo berzi starp latviešu un vācu korporā-
cijām, tad neatkarības laiks pacēla nacionālo pašapziņu
manāmi augstāk. Šo parādību var vērtēt dažādi, bet
pirmām kārtām tā bija dabiska reakcija uz kādreiz
piedzīvotām pārestībām. Bet pati valsts dzīve radīja savu
gājumu, kas izpaudās nevien valsts svētkos, bet ikdienas
solī. Arī students jutās kā daļa no valsts dzīves sastāva.
Latvijas Universitāte pūlējās izveidot turklāt starptau-
tiskus sakarus. To pašu ceļu gāja latviešu korporācijas,
slēdzot draudzības kartelus ar igauņu un leišu korporā-
cijām, nostiprinot vecos sakarus ar poļu korporācijām no
Rīgas Politehniskā Institūta laikiem, uzņemot zviedru un
somu korpus draudzības vakaros savos konventos un at-
balstot savu kommilitoņu un filistru darbību tuvināšanās
biedrībās, starptautiskās sadarbības organizācijās un
zinātniskajā laukā ar rietumvalstīm.

Bet arī politiskās dzīves atveseļošanās kurss un valsts
dzīves nostiprināšana rūpēja kā korporācijām, tā viņu
filistru palīdzības biedrībām. Rīgas posmā korporācijas
pulcināja ap sevi tikai aktīvos studentus, kamēr filistru
biedrības darbojās uz savu roku, lai gan ciešā saderībā ar
aktīvo konventu. Trimdas laikā tāds duālisms vairs netika
turpināts. Lai atsevišķo filistru biedrību darbības poten-
ciālu pastiprinātu, 1928.g. 16. novembrī Rīgā nodibinājās
Filistru Biedrību Savienība. Bez darbības saskaņošanas
iekšējā sektorā, šī savienība pūlējās pastiprināt intelģences
lomu valsts un sabiedriskajā dzīvē. Ar to tika daļēji at-
spēkots pārmetums pilsoņu aprindām, ka tām rūpot tikai
materiālās dzīves labumi, kamēr idejiskais darbs un valsts
labklājība tām itkā stāvēt malā.

Ar 1930.gada 15. februāri Rīgā sāka iznākt latviešu
korporāciju izdotsais laikraksts "Universitas". Tā izdo-
šanu jau gadu iepriekš bija ierosinājis Edgars Ķiploks, kas
darbojās korporācijas Latvia prezidijā. Kaut arī Univer-
sitas sevi apzīmēja par laikrakstu, faktiski tas bija žur-
nāls, kas iznāca 17 reizes gadā. Izdošanas gaita bija
pieskaņota Latvijas Universitātes mācībgadam, kādēļ

vasaras mēnešos un pārējās brīvdienās laikrakstu neizdevām. Vienīgi Baltijas arhαιologu kongresam 1930.gada vasarā sanākot Rīgā, izdevām īpašu numuru, veltītu šai zinātnieku sanāksmei. Pie tā paša veltījām uzmanību atskata veidā pirmajam baltiešu arhαιologu kongresam Stokholmā, kas 1912.gadā bija sanācis Stokholmā.

Kaut arī pirms Universitātes izdošanas Rīgā bija izdoti divi citi latviešu akadēmiski laikraksti, tad jaunais izdevums vērsa uz sevi uzmanību. Tā priekšteči bija K. Branta un K. Upeslejas 1922.gadā nodibināts laikraksts "Students", ko vēlāk pārņēma savā ziņā Vienotņu vienkopas, un drīzi pēc tam Zemgālijas, Klints, Spars un Sociāldemokrātu partijas studentu sekcijas izdotais mēnešraksts "Studentu Dzīve".

1929.gada rudenī, kad korporācijas Latvia telpās notika konvents, kas apsprieda Universitātes izdošanu, Aleksandru Plensneru un mani izraudzīja priekšdarbu veikšanai. No Studenšu Prezidiju Konventa puses vēl pieaicināja Valeriju Sieceni, kas bija studenšu korporācijas Gundega locekle. Es toreiz bija tikai 22 gadus vecs. Biju tanī laikā diezgan daudz rakstījis laikrakstos, kas gan, acīmredzot, bija vienīgais iemesls manis izraudzīšanai, bet redakcijas tehniskais darbs man bija svešs. Vienīgi biju kādu laiku spiestuvē aplauzis "Brīvo Imantas Garu". Turpretim Aleksandrs Plensners bija spēkavīrs, ilggadīgs Latvijas Kareivja galvenais redaktors un viens no redzamākajiem latviešu žurnālistiem. Ar to tad arī pietika, lai darbs sekmētos. Visas apspriedes līdz laikraksta izdošanai noturējām Plensnera dzīvoklī Merķeļa ielā. Visus metus laikraksta ārējam izveidam un satura iekārtojumam deva Plensners. Pārrunājot tieši pirmā nr. saturu, man uzdeva intervēt prof. Arnoldu Spekki, kas bija tikko atgriezies no pētījumu darbiem Polijā un izdarījis nozīmīgus noskaidrojumus Krakovas un Poznanas arhīvos. Šī intervija ar LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes mācībspēku, ko pazinu jau no savas darbošanās Latvju Nacionālā Jaunatnes Savienībā, sagādāja man prieku. Viņš mani pieņēma savā dzīvoklī, kas mani pārsteidza ar

savu krāsainību, vismaz par viņa darba istabu varu to teikt. Uz viņa rakstāmgalda starp grāmatām un aprakstītām lapām sev vietu bija atradis cilindris. Tas laikam tādēļ, ka prof. Spekke bija dienu iepriekš piedalījies kādā tuvinašanās biedrības sanāksmē. Ka prof. Spekkem rūp intelektuāla sadarbība ar rietumzemēm, tas katram bija zināms. Arī intervijā ar mani viņš uzsvēra pārāk gurdenū sakaru meklēšanu ar Eiropas kultūras nācijām. Ar Poliju mums derot izveidot ciešākus un tiešus sakarus, nevis apmierināties ar informācijas iegūšanu pa blakus ceļiem.

Ja nu esmu pieminējis profesora Spekkes dzīvokli, netālu no Strēlnieku dārza, tad man gribas pāris vārdus teikt arī par pulkveža Plensnera dzīvokli Merķeļa ielā. Tādiem patriciešu dzīvokļiem, kādā dzīvoja Plensners, bija nevien daudz istabu, bet arī plaša zāle. Tanī tad arī notika mūsu pirmās darba sēdes. Pie sienas karājās spožs zobens. Turpat blakus bija grāmatu plaukts, pie kam vienu tā grāmatu pat atceros. Tā bija par čehu valsts prezidentu Masariku. Bet gaitenī pie izejas durvīm bija savīkstīts papravā grēdā Bokačio Dekameronā latviešu izdevums. Ja nu Plensners nebūtu pats šo klasisko darbu tulkojis, tad tam, acīmredzot, bija kāds sakars ar grāmatas izdošanu. Plensners tanī laikā bija arī lielos draugos ar Edvartu Virzu, un, kad sākām Universitātes iespiest, viņš nesa tīri svaigus šī dzejnieka dzejoļus uz spiestuvi, it īpaši lai aizpildītu kādu neparedzētu robu aplauzumā.

Pirmajā Universitātes redakcijas sastāvā, tam īsti uzsākot darbu, radās neliela pārmaiņa. Mēs ar Plensneru palikām savā vietā, bet Sיעenices kundzi aizstāja jaunā architekthe Elfrīda Legzdiņa, daugaviete. Studenšu Korporāciju Apvienība visnotaļ pieturējās pie rōtācijas principa redaktore izvēlē. Īsu laiciņu darbojās Vera Kaspārece, A. Treija, Ruta Keggi, Lonija Punka un Melanija Skaidrā. 1932.g. beigās Plensners atteicās no galvenā redaktora pienākumiem, pēc kam ar 1933.g. 1. (50.) nr. man bija jāstājās viņa vietā. Universitātes darbs man jau no pirmajām dienām bija kļuvis tuvs. Ja tehniskajās lietās daudz palīdzēja Edgars Ķiploks, kas nomināli skaitījās

redakcijas sekretārs, bet faktiski svēra daudz vairāk, tad man rūpēja pati satura izveidošana. Sadomāju aktuālus vai maz apskatītus tematus, pēc kam sameklēju piemērotus rakstu autorus. Rīgā tas bija daudz vieglāk izdarāms, nekā vēlāk trimdā, kur "latviešu intelīģences zieds" neatradās vairs vienkopus, bet bija izkaisīts pa malu malām, un pa tālrūni vairs maz ko varēja izkārtot.

Ja runādams par Rīgu esmu ļāvis ieskatīties dažos Rīgas dzīvokļos, tad man gribas pieminēt arī Universitātes redakcijas telpas. Ap tām allaž bija zināma gaisotne. To vispirms var teikt par sākotnējām redakcijas telpām Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 24/26. Mitinājamies toreiz Oskara Jēpes grāmatu tirgotavas augšstāvā. Jēpe tur bija novietojis savu bibliotēku, bet laiku palaikam tā bija arī rakstnieku un mākslinieku pulcēšanās vieta. Caur tirgotavu, pa dzelzs kāpnēm mēs varējām ērti uzkāpt otrajā stāvā. Pa redakcijas logu, kā uz delnas, redzējām kustamies ļaudis, kuŗu vidū bieži pamanīju Arvedu Bergu, Leonidu Breikšu un citus tuvus cilvēkus. Turklāt mēs ikvienam bijām ērti sasniedzami.

1932.gadā pārcēlamies uz Rīgas Latviešu Biedrību, Merķeļa ielā 13. Tagad redakcija atradās blakus Universitātes, pie tam tādā centrā, kur arvien apgrozījās mūsu ļaudis. Universitātes redakcijas telpām bija ierādīta istabiņa aiz lasītavas. Ja tur vispār kāds lasīja avīzes, tad tāds parasti snauda. No šaurās redakcijas istabiņas varējām pa reizi atsēdināt savus apmeklētājus lasītavas mīkstajos kluba krēslos, kas vairs nemaz neizskatījās pēc redakcijas.

Īstā darba dvinga valdīja "Izdevēja" spiestuvē, Elizabetes ielā 83/85. Dažkārt vēl nebiju pabeidzis rakstīt savu rakstu, kad metieris nostājās galda priekšā un brīdināja, ka nu vairs atlikušas 12 minūtes līdz aplaušanas brīdim! Protams, kamēr no viena gala laikrakstu aplauza, otrajam galam varēja vēl turpināt ko pierakstīt. Tik slaidi gan tas gāja tikai Rīgā. Bez tam turpat pie rokas mums bija labas korektores, dedzīgas Endzelīna audzēknes, vēriģas un nepiekāpīģas latvieģu valodas likumos. Man tas bija pa prātam. Plensneram turpretim rūpēja vairāk valodas daiģskanība. Nekādi viņģ nepiekrita tāģdiem locģjumiem,

kā "valšķu" un "Aša" lietošanai, bet atzina par labāku teikt "valstu" un "Kronvaldu Ata", ja bija jālieto ģenetīvs.

Universitas bija obligāti jāabonē visiem korporāciju saimes locekļiem, kādēļ metiens Rīgas posmā turējās ap 4500. Trimdā tas pat pieauga, bet par to dažus vārdus vēlāk.

Līdzstrādnieku Universitas nekad netrūka. Atsaucīgi bija profesori un kultūras darbinieki, bet Universitas izveidoja prāvus līdzstrādnieku kadrus arī no studentiem, atklājot vienu otru talantu, kas ieguva vārdu vēlākajā laikā.

LEONĪDS BREIKŠS UN UNIVERSITAS PRĀVA

Profesors Voldemārs Maldonis atkārtoti teica, ka korporācijās valda disciplīna un vienots gars. Vispārinājumi ne ikreizes attaisno teikto. To spilgti parādīja gadījums ar Leonīda Breikša rakstu "Viņš laiks ir klāt!" Tas parādījās 1933.g. sākumā Universitas.

Ar šo rakstu un visu, kam ar to sakars, manā atmiņā samezģlojušies vairāki notikumi. Vispirms daži vārdi par minētā raksta tapšanu un tā saturu. Atkal vienam Universitas numuram vajadzēja iznākt vienā rāvienā. Sēdēju "Izdevēja" spiestuvē pie pēdējām aktualajām ziņām, kas aptvēra Universitas dzīves chroniku, kad pie mana galda nostājās Leonids Breikšs. Viņš nebija man svešnieks, bet mana konventa loceklis, biju viņa krāsumāte. Bez tam bijām vēl citu organizāciju kopēji locekļi, citiem vārdiem viena ceļa gājēji.

"Šo rakstu mēģini vēl iedabūt šīnī numurā", steidzīgi noteica Breikšs.

"Tad gan ko citu būs jātstāj ārā", piebildu. "Kādēļ tāda steiga?"

"Nav vietā klusēt par lietām, par kuŗām tūlīt jārunā", noteica Breikšs.

Izlasījis viņa rakstu, draudzīgi teicu: “Leonid, pret saturu man nebūtu daudz ko iebilst, bet pāris vietas Tev jālabo. Tas Tev jālabo. Tas Tev jāaizdara pašam”.

“Ne es ko grozīšu, nedz labošu”, atcirta man Breikšs.

“Tas Tev jādara, jo citādi mums piesies tiesu. Un nedomā, kā mūs uzskatīs par pārāk gudriem, ja paši sevi iegāžam. Mēs taču abi studējam tiesību zinātnes. Vienalga, cik tālu ar savām studijām esam tikuši, tad piedzīvosim, ka uz mums kā “juristiem” rādīs ar pirkstu”. Atceros nevien šo savu brīdinājumu, bet tikpat skaidri sava drauga Leonīda reakciju. Viņš bija nevien emocionāls, bet arī konsekvents. Kamēr vēl viņš grozījās pa spiestuvi, norādītās vietas saudzīgi palaboju citiem vārdiem. Breikšs sirdijās uz mani, nevēlējās neko pārlasīt, bet rakstu tomēr atstāja manā rīcībā. Liku to tūlīt salikt.

Savā rakstā “Viņu laiks ir klāt” Breikšs asiem vārdiem kritizēja Saeimu un partiju savtīgumu, tam nostādot pretim jaunatnes ideālismu. Par pēdējo viņš burtiski teica: “Un uz karoga, kas vedīs jaunatni cīņā par vienotu, stipru valsti, būs rakstīts: par tīrību un godīgumu mūsu politiskajā dzīvē, par tikumības un morāles restaurāciju, par cieņu pret reliģiju, ģimeni un beidzot — par cieņu pret latviešiem, kas ir šīs zemes īstie kungi un īpašnieki no senseniem laikiem, un kam par tādiem jāpaliek... Šinī cīņā jaunatne liks noiet dibenā tam plostam, kuŗa vārds ir sagandētā demokratiskā iekārta un uz kuŗa sakāpušos politiskos spekulantus un ierāvējus vairs negrib turēt un nest tautas gribas straume. Šinī cīņā jaunatne sodīs ar izstumšanu no politiskās dzīves visus tos, pie kuŗu pirkstiem pielipuši tautas sviedri un asinis”.

Neapšaubāmi tas bija stipri teikts. Bet rakstā bija vēl viena vieta, kuŗu tāpat kā iepriekšējo jāpiemin, jo redaktora roka bija tomēr bijusi pārāk saudzīga. Par abiem domu paudumiem raksta autoram un man kā atbildīgajam redaktoram bija jāatbild tiesas priekšā. Leonīds Breikšs tanī pašā rakstā teica: “Kāds no Saeimā pēdējā laikā pieņemtiem likumiem uzlūkojams par morāliskā sabrukuma “ziemeļpolu”, par kuŗu tālāk vairs nevar braukt, jo tas

atļauj lietas, ko nevar nosaukt citādi, kā par apvienošanu zem likuma vairoga tautas nākamās audzes sistematiskai slepkavošanai. Morāles sabrukums jau kļuvis tik akūts, ka mums sākušās rasties un, protams, tagad radīsies vēl straujāk neskaitāmas ģiemenes, kuŗās bērni zaudē pilnīgi visu cieņu pret vecākiem nevien aiz vaļībām laulības dzīvē, bet bieži vien — uzzinādāmi, ka tanī un tanī dienā viņu māte nogalinājusi viņa nākošo brāli vai māsu”.

Lai saprastu pēdējās rindkopas īsto jēgu un saturu, jānorāda, ka Demokratiskā centra deputāte Berta Pīpiņa bija tanī laikā iesniegusi Saeimai izlemšanai likumprojektu, ko tautā dēvēja par “abortu likumu”. Nevien Leonīds Breikš bija par to sašutis, bet Latvijas toreizējiem dzīves apstākļiem un plašu tautas slāņu uzskatiem šāds likumprojekts bija kā dadzis acī. Dīvainākais tomēr bija tas, ka kņadu ap šo likumprojektu sacēla Universitātes un divi 25 gadus veci jaunekļi. Par draugu Leonīdu vēl sakāms, ka viņš tanī laikā draudzējās ar deputātes meitu Birutu. Es pa redakcijas logu biju tos abus bieži redzējis. Ejam par Kr. Barona ielu Vērmanes dārza virzienā. Akurāt Birutas Pīpiņas mammai Leonīds bija uzbrucis!

Nekā jocīga tur tomēr nebija, jo mani kā Universitātes redaktoru dažas dienas pēc raksta parādīšanās pie sevis izaicināja Universitātes prorektors studentu lietās, prof. Francis Balodis. Jau Plensnera laikā viņš bija ar mani skaidrojies kādu Universitātes rakstu lietā, bet tas notika visai labdabīgā veidā, pie tam apejot atbildīgo redaktoru Plensneru, kas bija viņa konfilistrs.

Prorektors šoreiz bija stingri oficiāls. Norādīdams uz Leonīda Breikša rakstu, viņš uzsvēra, ka ar to kaitēts Latvijas Universitātei. Vislabāk būtu, ja es tūlīt atteiktos no redaktora pienākumiem. Atbildēju, ka šo norādījumu ievērošu, bet atteikties es varu tikai saziņā ar Latviešu Korporāciju Prezidiju Apvienību, kas mani izraudzījusi par redaktoru. Prorektoram šāda mana atrunāšanās nepatika, kā students izmanīju sev pat draudus. Bet izjutu to visu kā akadēmiskās brīvības ierobežošanu. Paliku tanī ieskāta, ka man katrā ziņā par konfliktu ar prorektoru jāziņo

latviešu korporāciju augstākajai instancei. Pieteicu tai savu atteikšanās gatavību.

Mana saruna ar prorektoru bija notikusi priekšpusdienā, bet sagadīšanās dēļ tās pašas dienas vakarā notika Latviešu Korporāciju Prezidiju Apvienības kārtējais konvents. Mans raksts nonāca vēl tanī pašā dienā šī konventa rokās. Biju dziļi gandarīts, kad nākamajā dienā uzzināju, ka, neskatoties uz manu konfliktu ar prorektoru, mana atteikšanās no redaktora pienākumiem nav pieņemta. Vēl vairāk, visi konventi ar kļūmīgā raksta autoru un Universitātes redaktoru solidarizējušies. Liekas, ka tas notika vairāk akadēmiskās brīvības aizsargāšanas dēļ. Līdzīgu lēmumu dažas dienas vēlāk pieņēma arī Studenšu Prezidiju Konvents, lai gan šinī daļā divas studenšu korporācijas balsojumā atturējās.

Par spīti minētajam konfliktam, man vēlreiz jāuzsver, ka Latvijas Universitātē neatkarības laikā valdīja vislabākā saskaņa starp studentiem un mācībspēkiem. Ja nu pēkšņi pats biju nonācis tādā kā konfrontācijā ar vienu Universitātes amatpersonu, tad tam, varbūt, bija arī sava aizmugure, par ko šeit nebūtu nozīmes runāt.

Leonīda Breikša sakustinātie ūdeņi atdūrās vēl pie tiesas durvīm. Vispirms mani un raksta autoru aicināja pie sevis izmeklēšanas tiesnesis Teodors Šīrons. Viņš noprasīja man, vai man ievietojot Breikša rakstu Universitātes, bijis nodoms noķengāt Saeimu, vai izteikt tikai kritiku. Protams, varēja būt runas tikai par kritiku, sevišķi aborta likuma lietā. Šīrons izšķīrās par lietas izbeigšanu, bet tad savu vārdu teica Rīgas apgabaltiesas prokurors Hermanis Apsīts. Tas nodeva mani un Leonīdu Breikšu tiesai. Draugi ieteica mums nodrošināties ar aizstāvi. Par tādu izvēlējamies zv. advokātu Juri Ķemani. Pēdējais deva padomu tiesas sēdē daudz nerunāt, bet atstāt mūsu aizstāvēšanu pilnīgi viņam. Jo mazāk mēs runāšot, jo būšot labāk. Es tam piekritu, bet Breikšs iepriekš neko neapsolīja.

1933.gada 17. augustā Rīgas apgabaltiesas 1. kriminālnodaļa tiesneša Mintāla vadībā izsprieda mūsu lietu. Prāva bija modinājusi preses ievēribu. Kad pēc apsūdzības

raksta nolasīšanas man kā apsūdzētam deva vārdu, vienā teikumā pateicu, ka ievietojot rakstu "Viņu laiks ir klāt", Universitātes redakcija ļāvusi raksta autoram kritiski tikai izteikties. Bet tūlīt aiz manis Leonīds Breikšs deva vaļu savas runas plūdiem. Norādīdams uz jau minēto aborta likumu, viņš teica, ka viņu uzmeklējušas vairākas mātes, teikdamas — "Leonīd, ņem rokā spalvu un raksti!", jo pašas viņas nemākot savu sašutumu rakstos izteikt, bet nekādi nevarot samierināties ar tādu tautas iznīcināšanas likumu, kāds nu reiz esot šis abortu likums. Breikšs uzturēja spēkā arī visu pārējo teikto savā rakstā. Man radās sajūta, ka mūsu aizstāvim tagad nebūs gluži viegls darbs. Bet advokāts Kēmanis mierīgi un lietišķi izanalizēja Breikša raksta saturu, konstatēdams pēc Saeimas stenogrammām, ka bīskaps Rancāns paudis Saeimā abortu likuma lietā tādu pašu viedokli kā Leonīds Breikšs. Un par Saeimas pēdējā laika darbību kādreizējais ministru prezidents Marģers Skujenieks izteicies vēl skarbāk par apsūdzēto Breikšu. Ja pēdējais savā kritikā lietojis asus izteicienus, tad tas atbilstot viņa dzejnieka izteiksmes veidam.

Vēl tiesa nebija aizgājusi apspriesties, kad tiesas zālē nodzisa elektrības gaisma. Bija radies kāds strāvas pārtraukums visā tuvējā pilsētas daļā. Labu brīdi sēdējām kā Kēncis ar Pāvulu Mērnīeku laikos uz tumsas aplāta apsūdzēto sola. Kad tiesas sulaiņi bija sameklējuši un iededzinājuši sveces, kāds vērīgs reportieris bija ievērojis, ka mūsu vidū uz apsūdzēto sola atsēdies vēl kāds trešais. Kas tas tāds bija, to neatceros, un tam arī nebūtu nekādas nozīmes. Skaidri zinājām, ka jauniešu vidū mums netrūka draugu. Tas spilgti parādījās Studentu Padomē, kas jau savā 28. marta plenārsēdē bija savukārt spiesta krustot šķēpus Leonīda Breikša raksta lietā. Nelielā Studentu zemnieku frakcija nāca ar prasību Studentu Padomē nosodīt Breikša rakstu un noliegt Universitātes izplatīšanu Universitātē. Korporāciju frakcijas līderis iebilda, ka tādu politisku jautājumu izlemšana Studentu Padomei nemaz nepiekrīt. Bez tam viņš nolasīja Edvarta Virzas

dzejas vārsmu "Lūgšana", kas bija iespiesta 1928.gada Zemnieku gada grāmatā, kas nopulgoja demokrātiju vispār, un kur pat vairs par kritiku nebija runas. Pieņemot vienkāršu pārejas formulu, Studentu Padome noraidīja pret Universitātes vērsto iesniegumu. Vēl tikai jāpiebilst, ka Voldemārs Zonbergs, vēlākais Sauleskalns, veltīja Universitātes prāvas aprakstam Brīvajā Zemē veselu lappusi, liekot virsrakstā Breikša paša teiktos vārdus prāvas laikā, — "Leonīd, ņem rokā spalvu un raksti!" Zobgalība mijās ar pārmetumiem.

Kavēdamies pie šī apraksta, esmu iezīmējis kontūras tai politiskajai atmosfērai, kas trīsdesmito gadu sākumā bija Latvijā radusies. Ja Leonīda Breikša raksts spēja izraisīt tik dzīvas atbalsis un saviļņoja prātus, tad tas rādīja, ka mūsu zemē kautkas rūgst. Un patiešām, kā rādīja vēlākie notikumi, politiskās dzīves sasprindzinātība augtin auga.

STUDENTU PADOME UN SKATS PĀRI SAVAS ZEMES ROBEŽĀM

1928.gadā mani no Nacionālo studentu apvienības saraksta ievēlēja Studentu Padomē. Arī nākamo gadu mani ievēlēja, jo Studentu Padomes sastāvu atjaunoja ikgadus. Vienu laiku biju arī Studentu Padomes vicepriekšsēdis. Mana loma šinī studentu pašvaldībā bija maza, jo no 40 Studentu Padomes locekļiem Nacionālās apvienības saraksts ieguva tikai vienu vietu. Lielajām frakcijām aizmugurē stāvēja kāds studentu organizāciju nogrupējums. Ja Studentu Padomes sākuma gados redzamā loma bija piekritusi Austrumam, tad manā laikā dominēja korporācijas. Universitātes satversmes 90. pants deva Studentu Padomei plašas tiesības. Tā bija studentu interešu pārstāve, pie kam trīs tās locekļi iegāja Universitātes Padomē. Visefektīgākais bija Studentu Padomes darbs komisijās. Darbojās pašvaldības, pašpalīdzības,

grāmatnīcas, virtuves, nama būves un nama pārvaldes, studentu dienu, ārlietu un sporta komisijas, kam pieskaitāma vēl budžeta un revīzijas komisija. Studentu Padomes pārstāvji darbojās bez tam līdzī Universitātes Padomes stipendiju un ārstniecības komisijā, fakultāšu lekciju naudas atbrīvošanas komisijās, kā arī studentu tiesā. Darba izveidojums bija plašs un sekmīgs. Visskaidrāk tas parādījās lielajam vairumam Studentu virtuves darbā. Tā atradās Vērmanes dārzā, plašā paviljonā, kur par mērenu cenu ikviens varēja pusdienot un atpūsties. Uz katra galda atradās arvien maizes šķīvis ar rupjmaizes šķēlēm. Pat ja kāds nebūtu spējis samaksāt par viras šķīvi, tad viņš netraucēts varēja atsēsties pie galdiņa un pamieloties bez maksas pie maizes rīcieniem. Ikvienam durvis uz Studentu virtuvi bija atvērtas. Man, kuŗa mājas bija Rīgā, tikai reti iznāca pusdienot Studentu virtuvē, bet arī tad ievēroju, ka pusdienotāju vidū bija redzami arī daži kultūras darbinieki. Ikviens tur jutās labi. Tiem studentiem, kas klausījās lekcijas Universitātes vecajā ēkā, minētās virtuves apmeklēšana bija pavisam parocīga, jo atlikās tikai pa Merķeļa ielas izeju pārsoļot ielai.

Man visvairāk iznāca darišanu ar Studentu Padomes priekšsēdi Jāni Raisku, Aleksandru Rausepu un Robertu Plūmi, kā arī ar Ārlietu biroja vadītāju Olgertu Rīteri. Visvairāk tas saistījās ar preses lietām vai piedalīšanos SELL, t.i. Baltijas valstu studentu konferencēs (apzīmējumam SELL bija ņemti atsevišķu valstu pirmie burti, kā no Suomi, tā Eesti, Latvija un Lietuva). SELL darbība sākās 1922.gadā, kad igauņu studenti ierosināja Baltijas valstu studentu kopdarbību. Tas atrada vienprātīgu atbalsi visās četrās Baltijas valstīs, jo tanī laikā arī Somiju vēl pieskaitīja Baltijas valstīm. Kā pašā sākumā, tā arī 1930.gada SELL konferencē Helsinkos prāti pievērsās arī Polijas studentu piesaistīšanai.

Man iznāca piedalīties četrās Baltijas studentu apvienības konferencēs, pie kam drāmatiskāka bija tikko minētā Helsinku konference. Somu studenti kategoriski prasīja Polijas studentu centrālās pārstāvības uzņemšanu

Baltijas valstu studentu apvienībā. Kā varēja nomanīt, viņu aizmugurē bija somu Ārlietu ministrija. Ja poļu studentu piesaistīšana SELL apvienībai nenozīmētu leišu izstumšanu, tad arī no latviešu puses nebūtu iebildumu. Bet Lietuvas Studentu Padome nepārprotami pateica, ka poļu uzņemšanas gadījumā viņi no SELL aiziet. Igaunī tanī pat laikā nosvērās uz poļu pusi. Radās smaga dilemma.

No latviešu delegātiem es ar Olgertu Rīteri stingri aizstāvējām leišu pozīcijas. To darijām vēl tad, kad jau likās, ka SELL darbībai pienākusi pēdējā stunda. Daudz netrūka, ka patiešām 1930.gadā Baltijas studentu apvienību sadarbība būtu izirusi. Liekas, ka tas bija Aleksandrs Raudseps, kas liktenīgajā brīdī ar diplomātisku gājienu panāca jautājuma galīga izšķiršanas atlikšanu uz nākamo SELL konferenci. Citiem vārdiem, šo lietu, nolika uz ledu, ja neskaita poļu studentu uzņemšanu SELL kā novērotājus. No Polijas minētajā konferencē bija ieradies oficiāls poļu akadēmiskās jaunatnes pārstāvis. Tas gan vairs nebija students, bet graduēts akademiķis. Atceļā uz Rīgu man izgadījās ar viņu braukt blakus kupejā. Viņš bija ievērojīgs manu stūrgalvību un konsekvento nostāju leišu pusē, bet tas netraucēja mūsu sarunas. Viņš aprīņoja Rīgu kā Latvijas metropoli un priecājās, ka mēs, latvieši, esam pratuši īsā laikā integrēt visas mūsu zemes daļas. Polijai vēl ap 1930.gadu, teica viņš, tas neesot pilnīgi izdevies. Atsevišķo zemju daļu piederība Austroungārijai, Krievijai un Vācijai esot atstājusi savas pēdas, kas traucējot valsts darbu. Apvienotajai poļu valstij jānostiprinot pilsoņos jaunu valstisku apziņu.

Par SELL apvienību man tiešām jāsaka, ka daudz darija Baltijas valstu tuvināšanās lietā. Vislielāko ievēribu izpelnās somu Studentu Padomes griba cieši sadarbīties ar Latviju, Lietuvu un Igauniju, kur viņu zemes oficiālā ārpolitika jau pirms 1930.gada nosliecās uz Skandināvijas orientāciju. Neapšaubāmi to palīdzēja panākt Igaunija, ar kuru Somija jutās visvairāk sasaistīta, bet tas meta draudzības laipas arī uz pārējām Baltijas valstīm.

Šādas draudzības izkopšanā sava nozīme arvien bijusi arī atsevišķām personām un personībām. Sadarbībā ar somiem, latviešu studentiem tāds bija Pāvo O. Soini. Kā somu Studentu Padomes pārstāvis viņš ilgus gadus palika saskarē ar latviešiem. Atmiņā palikuši viņa vārdi: "Mēs, somi, sniedzam savu roku Latvijas patriotiskajai jaunatnei un novēlam Jums tādu pašu tēvzemes mīlestību, kādu šobrīd pārdzīvojam mēs." Viņš to teica lapujiešu kustības laikā, kad akadēmiskā kareliešu vienība ar saviem pusotra tūkstoša sastāvu pievienojās pretkomunistiskajai Lapuas kustībai.

SELL organizēja palaikam arī ekskursijas uz ārzemēm. 1933.g. maijā tāda notika arī uz Itāliju. Pateicoties starptautiskai sadarbībai bija panākti manāmi ceļa izdevumu pazeminājumi. Arī es piedalījos šinī braucienā. Bijām ap 30 studentu. Romā nonācām Lieldienu priekšvakarā, kur mūs audiencē pieņēma pāvests Pijs XI (pasaulīgajā vārdā Achilles Rati). Mēs taču nācām no protestantiskas zemes un bijām gandrīz visi luterāņi. Tāda ievēribas piešķiršana mums tieši Lieldienu priekšvakarā bija kas neparasts. Jutāties pacilāti. Studentēm nācās steidzīgi iegādāties melnus plīvurus, ko aizsegt sejai priekšā, jo toreizējā kārtība to prasīja.

Pa gaļiem Vatikāna pils gaitenīiem nonācām kardināla pavadībā telpā, kur mūs apsveica pāvests. Viņam ienākot, noslīdējām ceļgalos, jo arī to paredzēja priekšraksts. Pāvests sniedza ikvienam roku, bet tas bija no mūsu puses jāatbild ar skūpstu uz viņa smaragda gredzenu. Pēc apsveicināšanās ceremonijas varējām atkal saslieties kājās. Bija svinīga sajūta, kad pāvests Pijs XI nostājās mūsu priekšā savā baltajā tērpā un mūs uzrunāja. Sākdams savu uzrunu, pāvests teica, ka viņu iepriecina tas, ka mēs esam mērojuši tik tālu ceļu, lai apsveiktu viņu, vecu tēvu. Viņš pazīstot skaisto ziemeļzemi Latviju, jo esot to iepazinis 1920.gada martā, kad viņš kā Romas katoļu baznīcas vizitators ieradies Latvijā. Toreiz viņš esot ticis ar mūsu valsts vīriem un baznīcu darbiniekiem. Šinī braucienā viņš esot iepazinis nevien Rīgu, bet arī ceļa posmu no

Daugavpils līdz mūsu galvaspilsētai, jo braucis pa dzelzceļu. Ko viņš varot šīnī brīdī mums dot? Viņš varot dot mums savu apustulisko svētību. Šīnī brīdī pāvests Pijs XI pacēla savu roku un mūs svētīja.

Svētbrīdis Vatikānā man bija šī tālā brauciena kalngals. Romā pavadījām trīs dienas. Tā bija Musolini Itālija, ko mēs toreiz redzējām. Režīms bija gādājis, lai mēs apmeklētu tikko iekārtoto "Mostra della Rivoluzione Fascista", fašisma 10 gadu izstādi Romā. Mūs pārsteidza, ka fašisma akcijas sākumi bija iezīmēti ar 1. pasaules karu. No 30 lielajām izstādes telpām visvairāk pārliecināja tās, kas attēloja cīņu ar komunistiem. Izstādi bija iekārtojuši vēsturnieki, sadarbībā ar māksliniekus. Tā atstāja grandiozu iespaidu. Par redzēto bija vēl jādama, atgriežoties Latvijā. Mums uz vietas iznāca sarunas ar dažiem jaunās kustības darbiniekiem. Tie interesējās arī par Latviju. Mūs tas iepriecināja un rosināja dot informāciju arī viņiem.

Apmeklējām vēl Florenci un Venēciju. Vilcieni nāca un gāja bez jebkādas nokavēšanās, ko italieši, kuŗus ceļā satikām, pierakstīja par labu Musolini. Bieži dzirdējām sakām, ka chaosa vietā radusies kārtība. Florencē, staigājot pa slavenajām mākslas galerijām, atmiņā atausa Miķeļa Valtera monografija "Florence", ko kādreiz biju nopircis pie Daugavmalas tirgus bukinista, un kur bez Mikelandželo un Ticianas vārdiem biju jau toreiz uzdūries tādiem mazāk daudzinaātiem vārdiem, kā Džotto un Velaskēze. Tagad savām acīm aprbrīnoju šo meistarū gleznas un freskas. Tas radija iejūsmu sirdī un pavēra jaunus apvāršņus. Ceļā uz Itāliju bijām apstājušies arī Vīnē, kas savukārt paplašināja pieredzi un deva dažu labu ierosmi.

Visbiežāk mans ceļš tomēr veda uz Lietuvu. Kāda SELL konference noveda mani nevien uz Kauņu, bet arī tā saukto Mazo Lietuvu. Ar kūģīti, ko šim braucienam sagādāja Leišu Studentu Padome, devamies pa Nemunu līdz grīvas ostai Klaipēdā. No turienes ceļš veda uz Nidas ciemu, Jodkranti un Smiltini. Tā tad nonācām Kuršu jomā. Jau nokāpjot no kuģa, uzdūros vienam zvejniekam, kas cilāja tiklus krastā. Gribēdams lepoties ar savām leišu

valodas zināšanām, jo biju iemācījies pāris desmit leišu vārdus, uzrunāju to ar "labas rytas!" Viņš man atbildēja ar "labrīt!" Tūdaļ atskārtu, ka man darīšana ar kurse-
nieku, senso Kuršu jomas iedzīvotāju, par latviešu tautas zaru, ko savās runās un rakstos bieži pieminēja prof. Juris Plāķis. Apbrīnoju Kuršu jomas zvejnieku laivas ar to brīnišķīgajām vēlavām, kā arī varenās ceļojošās kāpas. Gaišās jūras smiltis žilbināja acis un radīja priekšstatu par bezgalīgu tuksnesi.

Tas laikam bija Smiltines kūrmājā, kur studentes bija likušas mums klāt galdus. Dzeņot tēju, iepazīnāties ar leišu dzejnieku un filozofu Vidūnu. Vidūns (Vydunas) teica dedzīgu runu, kas mani tā aizrāva, ka steidzos ar viņu iepazīties. No sarunas atceros tikai to, ka viņš mēģināja mani iepazīstināt ar savu īpato ortografiju. Vēlāk viņš man atsūtīja uz Rīgu pāris savas grāmatas. Viena no tām bija Vidūna "Gaisras".

Klaipēdas apgabals bija nesen Lietuvai pievienots, kādēļ tur uz ik soļa varēja manīt vēl svešus iespaidus. Lietuva ar to bija tomēr tikusi pie jūras ostas, jo no Kurzemes apgabala Lietuvai pievienotā Palanga bija tikai zvejnieku osta un peldvieta. Bet man iznāca braukt arī uz Palangu, par ko man jāpateicas konsulam Jānim Riekstiņam. Šis brauciens gan notika citā sakarībā, jo man kopš 1931. gada bija izveidojušies draudzīgi sakari ar korporāciju Neo—Lithuanu. Piedalījos tās 10 gadu jubilejā Kauņā. Biju to latviešu pārstāvju vidū, ko īpašā audiencē pieņēma Valsts prezidents Antans Smetona. Vienu vakaru pavadījām pie leišu valstsvīra Vileiša, kas vēlāk bija Lietuvas sūtnis Latvijā. Dažu dienu uzturēšanās Kauņā saveda mani kopā Vili Māsēnu Latvijas sūtniecības darbinieku, ar ko man vēlākajos gados iznāca teicama sadarbība. Kopējā braucienā uz Palangu mēs viens otru labi iepazīnām. Vispār caur SELL apvienību un korporāciju sakariem man radās uzticami draugi visam mūžam. Vēl garajos trimdas gados iznāca sadarboties ar vairākiem leišu kultūras darbiniekiem, kuŗus biju savā laikā iepazīnis kā studentus Kauņā vai Rīgā. Pārliecinājos ka šādam iekrātam draudzības kapitālam ir nezūdīga vērtība.

Ar šiem tīri subjektīviem vērojumiem gribu parādīt saprotamākā veidā tā darba nozīmi, ko starptautisku sakaru izveidošanā pūlējās panākt LU Studentu Padome. Visplašāko vērienu tā parādīja ar C.I.E. (Confederation Internationale des Etudiants), Starptautiskās Studentu Konfederācijas 14.kongresa sarīkošanu 1932.gadā no 5—15. augustam Rīgā. Aleksandrs Raudseps, kas bija šī kongresa rīcības komitejas priekšsēdis, šo sadarbības organu nosauca par “studentu tautu savienību”. Minētās konfederācijas biedri bija savu zemju studentu nacionālas pārstāvības. Par C.I.E. dalībniecēm tās varēja kļūt tikai tad, ja tās apvienoja vairāk par pusi savas valsts studentu. Bet C.I.E. pielietoja vēl otru kritēriju, proti, tās neuzņēma savā sastāvā tās studentu pārstāvības, kuru valstīs nebija Tautu Savienības locekles. C.I.E. darbs bija pieskaņots studentu vajadzībām. Darbojās intelektuālas kopdarbības, ceļojumu un starptautiskās satiksmes, pašpalīdzības, sporta, finanču un statistikas komisija. Bez tam bija vesela virkne apakškomisiju.

C.I.E. bija nodibinājusies 1919.gadā Štrasburgā franču studentu pārstāvības ierosmē. 1932.gadā, kad Rīgā notika gadskārtējais kongress, C.I.E. apvienoja 32 studentu pārstāvības. Ārpus apvienības bija palikuši padomju studenti un dažādu administratīvu apstākļu vai domstarpību dēļ vēl dažu zemju studentu pārstāvības. C.I.E. bija tanī laikā vienīgā starptautiskā studentu organizācija, ko atzina Tautu Savienība. Mūsu Studentu Padome biju uzņemta C.I.E. 1924.gadā, tā tad piektajā gadā no tās nodibināšanas.

C.I.E. kongresa noturēšana Rīgā bija nozīmīgs notikums. Tanī piedalījās 25 valstu pārstāvji. To svinīgi atklāja Universitātes aulā. Pie Universitātes plīvoja visu to zemju nacionālie karogi, kas bija dalībnieces valstīs. Atklāšanā piedalījās valdības pārstāvji, diplomātiskais korpuss, prāvs skaits profesoru un studentu organizāciju pārstāvji, cik to toreiz pieļāva Universitātes mazā aula (lielo uzcēla vēlāk).

C.I.E. 14. kongresam bija teicami panākumi. Tani izdevās novērst domstarpības un pretišķības, kādas bija plosījušās šini "studentu tautu savienībā" jau no tās dibināšanas sākuma, kādēļ vēl ilgus gadus pēc tam studentu starptautiskajā forumā runāja par "labo Rīgas garu". Latviešu delegāti, ar Aleksandru Raudsepu un Robertu Plūmi priekšgalā pūlējās atrast jaunu sadarbības bazi. To atrada ar to, ka izvairījās izvērst lielās politikas jautājumus par strīdus ābolu, bet pievērsās īstajiem studentu dzīves jautājumiem.

Rīgas kongresa redzamākās personas bija anglis Mekadams, polis Požariskis, italiešu grāfs Triulči un vēl otrs italiētis Dino Gardini, belģis Rodžers Mocs, bet jo sevišķi un bez pārspilējuma mūsu izraudzītais kongresa rīcības komitejas priekšsēdis Aleksandrs Rauseps. Es biju no Studentu Padomes deleģēts intelektuālās kopdarbības un preses komisijā, bet mana darbība aprobežojās tikai ar tehnisku lietu kārtošanu. Aina Reinharde, kas kļuva vēlāk mana dzīvesbiedre, darbojās kongresa pašpalīdzības komisijā.

Studentu organizācijas, Prezidiju Konventa vadībā, rīkoja banketu Mazajā Ģildē. Klāt bija LU rektors prof. M. Bīmanis, ārlietu ministrs K. Zariņš un izglītības ministrs A. Ķeniņš. Kolīdz beidzās oficiālās runas, pie kam sevišķi izcēlās grāfs Triulči ar savu temperamentu, saviesīgā dzīve joņoja tik straujā gaitā, ka jau pēc pusstundas delegāti no tām zemēm, kas pieraduši vairāk lietot vīnu un alu, bet mazāk pazina degvīna priekšrocības, sāka turpat svētku telpā "kaut āžus" un mest pudeles pret sienu. Tāds vandālisms mani uztrauca un es stājos brīvprātīgo kārtības sargu ierindā. Ja korporāciju pretinieki šīm organizācijām labprāt un apzināti tām dzeršanas lietās daudzko pārmetuši, tad varu teikt, ka neko tamlīdzīgu nekad korporāciju svētkos neesmu pieredzējis. Bet atgadījumu Mazajā Ģildē pieminu tikai tādēļ, ka nemēdzu rādīt tikai dzīves un notikumu spožās puses, bet skatu notikumus un cilvēkus īstenībai tuvā daudzkrāsainībā.

Studentu korporācijas rikoja kongresa delegātēm draudzības vakaru korporācijas Daugaviete telpās. Bet visiem ārzemju viesiem patīkamu dienu sagādāja kopējs brauciens uz kādām Zemgales lauku mājām. Ja tā nebija Džūkste, tad katrā ziņā kāds kaimiņu pagasts, kur nonācām. Likās, ka esam svešām acīm atšķīruši vienu lapusi no Virzas Straumēniem. Tie to saprata un tencināja rīkotājus par prasmi parādīt nevien Rīgu un Rīgas Jūrmalu, bet tiklab Latvijas laukus, ja jau tie reiz bija ataicināti uz agrārvalsti.

C.I.E. kongresam beidzoties, dienas laikraksts Latvis rakstīja: "Rīgas kongress bija noorganizēts tik labi un atzīstami, ka dalībnieki šo sanāksmi savā ziņā atzina par paraugu turpmāk sarīkojamiem kongresiem". Katrā ziņā latviešu studentu pašdarbība bija iemantojusi plašu ievēriību. Drīz pēc tam Robertu Plūmi ievēlēja par Starptautiskās Studentu Konfederācijas prezidentu. 1936.gadā viņš atklāja C.I.E. 18. kongresu Sofijā, Bulgārijā. Tanī pašā gadā C.I.E. izpildkomiteja noturēja sēdi Rīgā. Rīga nebija vairs nekāda provinces pilsēta, kāda tā vēl bija cara Krievijā. Neatkarības laiks un Latvijas piederība Rietumeiropai sāka to pietuvināt pasaules lielajām nācijām un kultūras centriem.

Citu zemju pārstāvjiem imponēja arī tas, ka Baltijas valstu studenti bija izveidojuši savu sadarbības bloku. Tas bija panākts ar kopdarību SELL apvienībā. Kopdarbības pasākumos bija iesaistīta arī studentu prese. Kad 1932.g. 8. augustā Latvijas Universitātē notika Baltijas valstu studentu laikrakstu redaktoru apspriede, tad es tanī pārstāvēju Universitātes. Dalībnieku vidū bija SELL centrālbiroja vadītājs Hugo Pālmans no Tartu, Kalevi Auvinens no Helsinkiem, Vladas Viljamas no Kaunas, Oleska jaunkundze no Tartu. Laikrakstu Students toreiz pārstāvēja kāds Vītols. Fakts vien, ka Baltijas valstīs, ieskaitot Somiju, bija izveidojusies plaši sazarojusies studentu prese, nepalika neievērots. Akadēmiskajai jaunatnei bija savas domas un drošāks skats uz daudzām lietām. Tas prasīti prasīja pēc saviem preses izdevumiem.

Arī savstarpējā informēšanās nevien par aktuāliem jautājumiem, bet arī par Baltijas valstu kultūras dzīvi, bija absolūti nepieciešama. Bieži pierādījās, ka somu, igauņu, leišu un latviešu studenti zin daudzko par franču, vai italiešu, angļu un Āzijas tautu kultūru, tikai ne viens par otro. Ar ekskursijām un sporta sacensībām vien arī nevarēja apmierināties. Kaut arī šādā ceļā izdevās kaimiņu tautas tuvināt, tad šo tautu kultūru un vēsturi vēl arvien maz ko uzzināja.

Intellektuālās tuvināšanās laukā visvairāk darīja Baltijas valstu universitātes, aicinādami kā viesus zinātniekus no šīm zemēm. Studentiem radās iespēja noklausīties viņu lekcijas. Arī Latvijas Senatnes Pētišanas Biedrība gāja to pašu ceļu. 1923. un 1924.gadā Kaunas Vitauta Dižā universitātes profesors Edvarts Volters apmeklēja Rīgu un lasīja priekšlasījumus par Lietuvu un aistu tautu senāni. Tikai toreiz un vairākus gadu desmitus pēc tam rīdziniekiem palika nezināms, ka prof. Volters ir latvietis. Viņu mēdza uzskatīt par leišu zinātnieku.

Šāda savas un kaimiņvalstu kultūras dzīves un vēstures nepazīšana turpinājās arī vēlākajos gados. Daudzos gadījumos to kavēja kopējas valodas trūkums. Manā laikā visvairāk izpalīdzējās ar vācu valodu. C.I.E. kongresā turprelim dominēja franču valoda.

Vēl man atliek pieminēt manu darbošanos sporta laukā. Lai gan esmu pat pieminēts Viļa Čikas un Gunāra Gubiņa sarakstītajā Latvijas sporta vēsturē, tad mani nopelni sportā pagalam sīki un maziņi. Četrus gadus airēju uz Yole—de—mer tipa laivas. Trenēšanās notika Balastdambī, airējot Ķengaraga virzienā. Iepazinos labi ar Daugavas kreiso krastu. Airēšana studiju laikā bija man un citiem manāms ieguvums. Tā nostiprināja veselību un deva iespēju atbrīvoties no puteklaina gaisa. Kad mani iecēla par Universitātes Sporta airēšanas sekcijas vadītāju, bija jāpiedalās sacīkstēs. Pa divi lāgiem Fraternitas Lataviensis komandā sacentāmies Lielupē, vienreiz pat iegūstot otro vietu.

Neparasts piedzīvojums bija starptautiskās sacīkstes Troku ezerā, toreizējā Polijā, startējot Universitātes Sporta sastāvā. Sacīkste notika 1933.g. 9. un 10. jūlijā. Pēc tam palikām vairākas dienas Viļņā. Mani interesēja turienes bibliotēkas. Universitātes bibliotēkā atradu dažus Simforiana Miļeško darbus, par kuriem biju interesējies sakarā ar Latgales kultūras vēsturi, pirms tam gan skaidri nezinādams, kas ir autors.

Poļu studenti mūs atkārtoti veda uz kādu Austrumeiropas institūtu, kas atradās zem viena jumta ar kāda redzama tiesībnieka dāvināto bibliotēku. Tur iepazinos ar vienu Viļņas univērsitātes doktorandu, kas bija izvēlējies savam darbam tematu par Latvijas valsts nodibināšanu. Ieteicu viņam atbraukt uz Rīgu, kur tam būtu pieejami retāki materiāli. Šis poļu jaunais akadēmiķis, kuŗa vārdu esmu piemirsis, bija man pateicīgs, ka savedu viņu kopā ar Arvedu Bergu. Kā no sava nejaušā poļu labvēļa vēlāk uzzināju, tad viņam bija izdevies no Berga iegūt vēl npublicētu faktu materiālu par Latvijas valsts dibināšanas posmu. Disertācija tika laikam izstrādāta 1934.gadā.

Atgriežoties no Viļņas mājās, konsuls Felikss Donass uzticēja man atvest ārlietu ministrijai Rīgā diplomātisko pastu. Tā iedzīvojos gandrīz diplomātiskā kurjēra lomā.

Par studentu gadiem vēl runājot, nevar noklusēt notikumus, kas atspoguļo akadēmisko dzīvi Rīgā. Viens tāds notikums saistās ar zviedru studentu koŗa "Orphei Drāngar" ierašanos Rīgā 1929.gadā. 3. un 4. jūnijā, kas koncertēja Rīgas mūzikas draugiem. Ar to zināmā mērā tika ievadītas Zviedrijas karaļa apciemojuma svinības. No paša koncerta vairs neko neatceros, bet spēcīgā atmiņā palicis koŗa viesošanās noslēgums Lettoniā. Tur dziedāšanai bija citāds raksturs, pie tam skaļākas bija latviešu balsis. Kā mēs, tā laba daļa viesu nometa svārkus, jo vasaras svelme un draudzības siltums to prasīti prasīja. Koŗa vadība bija pieteikusi, ka tai ciemošanos jāaizbeidz pulksten 12 naktī, bet par to nevarēja būt runas. Zviedri nolēma pagarināt viesošanos līdz plkst. 2, tad 3 naktī, bet tā turpinājās līdz 6 ritā. Kuŗa kapteinis gan ik pa stundai

zvanīja uz Lettoniu, ka kuģim vēlākais 6 rītā jādodas tālāk, bet arī tas neko nelīdzēja. Kad pirms astoņiem gāju līdzī uz Daugavmalu, izvadīt zviedru draugus, dzirdēju jau pa gabalam pūšam kuģa sirēnu. Tikai labu laiciņu pēc 8-ņiem kapteinim izdevās sapūst kopā visus savus pasažierus, faktiski vēl vairāk, jo četri korporāciju locekļi aizbrauca tiem līdzī uz Roņu salu, kur kapteinim bija dots līdzī vēl otrs uzdevums, proti, novest Roņu salas zviedru zvejniekiem bībeli zviedru valodā. Mūsu aizbraucējiem nekas cits nebija mugurā kā vasariģs uzvalks un krāsu cepure galvā. Ja arī šiem braucējiem pase būtu palikusi krastā, tad kaimiņu attiecībām ar Igauniju tas toreiz nevarēja kaitēt.

Man pašam pāris gadus iepriekš iznāca braukšana uz Igauniju citādā sakarībā. Kādi mani igauņu draugi bija pamudinājuši Tallinas Latviešu Biedrību sarīkot turienes latviešu kolonijai priekšlasījumu par jaunākajām parādībām Latvijas kultūras dzīvē. Acīmredzot viņi bija ieteikuši mani par runātāju. Aicinājumu saņēmu no toreizējā biedrības priekšnieka, kas pēc aroda bija laikam viesmīlis vienā no lielākajām Tallinas viesnīcām. Tur tad arī notika mans priekšlasījums. Klausītāju nebija daudz, bet Tallinas Latviešu Biedrības priekšnieks bija priecīģs, ka pēc ilgu gadu notecējuma, tieši viņa amata laikā izdevās ko sarīkot. Kādreiz viņus esot apmeklējis un viņiem ko pastāstījis Zigfrīds Meierovics, bet tad viss apklusis līdz manam ierašanās brīdim. Tas, protams, glaimoja. Tallinas Latviešu Biedrībai bija jau sava vēsture, jo tā dibināta 1902.gadā.

Docents Ernits bez tam vēl gādāja par to, lai mani reiz ieaicinātu par liecinieku kādā sabiedriskajā tiesā Tallinā, kas notika Estonias lielajā teātra namā. Sarīkojums bija nevien plaši apmeklēts, bet arī pieslēģts raidītājam. Sabiedriskajā tiesā sevišķi izcēlās igauņu mākslas kritiķis Kangro. Ja arī es biju aicināts, tad tādēģ, lai dotu vārdu arī kādam latviešu jaunākās paaudzes pārstāvim.

TĒVIJAS MĪLESTĪBA TUVINA PAAUDZES

Sabiedriskais darbs ir kā koks, kam rodas arvien jauni dzinumi. Kaut gan dažādu organizāciju darbā biju jau studiju pirmajos gados ieslēcis līdz ausīm, 1928.gadā Verners Āboliņš pierunāja mani iesaistīties vēl Latvju Nacionālās Jaunatnes Savienības centrālajā valdē. Šī jaunatnes savienība, ko turpmāk apzīmēšu ar tās toreiz pazīstamajiem iniciāļiem par LNJS, bija dibināta 1920.g. 22. jūnijā Rīgā. Pirmajos gados tās darbība arī koncentrējās Rīgā, dzīvi atsaucoties uz Latvijas valsts izveidošanās notikumiem.

Tanī laikā jaunatne gribēja būt visur klāt, tā manifestēja par savas valsts neatkarību. Tas nozīmēja, ka tā nenostājās pasīvā lomā, atrunājoties ar to, ka visu tā kā tā noteikts valsts likumdošanas un kultūras veicināšanas organi. Pašai valstij tas bija vēlams atbalsts, sevišķi kur visus dzīves pamatus veidoja jaunā demokrātija. Tāpat kā jaunatne vēl nesen bija bijusi kopā ar brīvības cīnītājiem, tā tagad tā gribēja būt kopā ar valsts cēlājiem un veidotājiem. To pierādīja jau LNJS goda biedru izvēle. Par saviem goda biedriem tā bija aicinājusi ģenerāli Jāni Balodi, Kārli Ulmani, Zigfrīdu Meierovicu, Arvedu un Edgaru Bergu, Aleksandru Daugi, Jāzepu Vītolu, Arnoldu Spekki, Frīdu Olavu, Ivandi Kaiju, Kārli Kundziņu un citus redzamus tautas darbiniekus. Tās redzamākajos svētkos vai kongresos ieradās Valsts prezidents Alberts Kviesis. Tas nesaistījās ar konvencionālo pieklājību vai formālu nostāju, bet LNJS darbības atzinīgu novērtējumu.

Ja dibināšanas sākumā LNJS bija bijuši Rīgā 1200 biedru, tad tanī laika posmā, kad biju iesaistīts šīs

jaunatnes savienības darbā, tās biedru skaits visos novados jau bija pieaudzis līdz 12.000. 1934.gadā LNJS bija jau 165 nodaļu, kas arī bija kulminācija, jo valsts iekārtas maina atbīdīja šo jaunatnes apvienību aiz citām, pieņemākākām organizācijām. No lauku nodaļām man imponēja sevišķi Mūrmuižas nodaļa, ko vadīja Paulis Pētersons. Mūrmuižas pagasts bija laikam Valmieras apriņķa mazākais pagasts, kādēļ to 1933.gadā pievienoja Kauguru pagastam. Neskatoties uz savu mazo kopplatību un iedzīvotāju skaitu, Pētersons prata izveidot sākotnējo Mūrmuižas pagastu par vienu no gaišākajiem Vidzemes kultūras centriem. Viņš nodibināja tur Latvijas tautas universitātes atzarojumu pēc Dānijas tautas augstskolas parauga. Par to savos darbos atkārtoti rakstījusi Zenta Mauriņa, kas bija galvenā šīs lauku tautas augstskolas lektore. Pētersons pulcināja ap sevi un šo LNJS nodaļu patriotisko jaunatni. LNJS galvenajā valdē viņš bija priekšsēža vietnieks, manāmi atbalstīdams priekšsēža Vernerā Āboliņa darbu. Es kādus četrus gadus biju centrālās valdes sekretārs un Rīgas nodaļas priekšnieks. Man bez tam piekrita Jaunatnes gada grāmatas rediģēšana. Virsredakciju atstājām Aleksandram Daugem, kas bija LNJS padomes priekšsēdis, bet viņš vēlējās nostiprināt jauniešu pašdarbību, kādēļ rakstu autoru izvēli un pārējos darbus atstāja manā ziņā. Man iznāca rediģēt trīs gadagājumus, vairāk laikam arī nemaz neiznāca. Kā gaišus ceļrāžus latviešu jaunatnei izcēlām Zigrīdu Meierovicu un ģenerāli Pēteri Radziņu. Kas bija šo rakstu autori, neatceros. Bet nebaidījāties rakstīt arī par privātīpašuma svētību un nozīmi. Aleksandrs Dauge iesildīja jaunatnes sirdis ar saviem iejūtīgiem rakstiem.

Kad 1930.gadā rikojām LNJS 10 gadu pastāvēšanas svētkus, sadalījām tos starp Rīgu un Siguldu. Man bija jādodas uz Siguldu kādas dienas iepriekš, lai liktu izveidot kādā apstādījumu stūrī mākslinieciski izveidotu piemiņas zīmi, ar muži "Iesim, brāļi, vienu ceļu, Vienas domas domādami!" Siguldas pilsētas pašvaldība piešķīra mums nelielu laukumiņu, kur šo piemiņas zīmi novietot.

LNJS piegriezta vērību jaunatnes nacionāli politiskajai audzināšanai, kas bija svarīgi, zinot, ka jaunatni allaž savos tīklos pūlējušies ievilkta marksisti. Pēc desmit gadu darba LNJS vārēja lepoties ar to, ka tanis provinces puduros, kur nodibinājās šis savienības nodaļas, drīz bija spiestas izbeigt savu darbību sociālistiskās jaunatnes organizācijas. Tas jo sevišķi notika Kurzemē. Blakus sabiedrisko zinātņu sekcijām rosīgi darbojās drāmatiskie pulciņi. Lubānā atkārtoti rikoja brīvdabas izrādes. Tām izvēlējās pat lielus skatuves gabalus, kā Aspazijas Vaideloti un Jāņa Akurātera Viesturu. Kad uzveda šo Akurātera lugu, man lika runāt par "Viestura aicinājumu jaunatnei". Brīvā dabā runājot, runātājam jābūt ar skaļu balsi. Toreiz man viņa pārāk skaļa nelikās, bet skatuve un koku iežogojums nāca palīgā. Maniju, ka gluži tukšā visa runāšana nav bijusi, jo Lubānas jaunieši man parādīja lielu labvēlību, un nākamajā dienā mana runa bija pieminēta Gulbenē.

LNJS bija viena no pirmajām organizācijām, kas atsaucās agronoma Ķirša aicinājumam dibināt uz laukiem mazpulkus. Par mazpulku nozīmi runājām savos gadskārtējos kongresos, kur agronoms Kārlis Ķirsis bija galvenais runātājs jau 1930.gadā. Vēlāk viņa iniciatīvu pārņēma citi.

Tāpat gluži jaunu vagu dzina Vilberts Krasnais, kas pievērsās Latgales novada vēstures un pārtautošanas norises pētījumiem. Tāpat viņam rūpēja izdibināt latviešu izceļotāju likteņus Krievijā un citās zemēs. Tā radās viņa plašais darbs par latviešu kolonijām. Grāmatas rakstīšana Krasnājam sagādāja zināmas grūtības, jo viņš pirms tam nebija izmēģinājis pat roku avīžniecībā. Biju ar viņu sazinies LNJS darbā, kādēļ viņš lūdza mani savest kārtībā viņa manuskripta valodu un stilu. Dariju to labprāt jau tādēļ vien, ka viņa darba saturs mani vislielākā mērā valdzināja. Varēju viņam sagādāt arī dažas ziņas par latviešiem Tālajos Austrumos, jo mans kruttēvs Nikolajs Vecvanags bija ilgus gadus pavadījis kā mašīnu konstruktors Vladivostokā, Harbinā un pie Baikala ezera, kā arī bija sadarbojies ar Pēteri Mežaku, vēlāko Latvijas goda konsulu Harbinā. Kā šī Krasnāja grāmata, tā viņa sastādītā "Ziemeļlatvijas atmoda" iznāca LNJS izdevumā.

Bet vēl par LNJS darbību runājot, atliek teikt, ka tā tiešām izvērtas jo plaša. Nebija vēl pagājuši desmit gadi, kad bija sarīkotas 443 teātra izrādes ar apm 85000 apmeklētājiem, 89 koncerti ar 15000 apmeklētājiem, 386 priekšlasījumi, 22 kursi, 71 jaunatnes svētki, 49 fiziskas audzināšanas dienas, kam vēl pieskaitāmi pāri simtam sporta svētku un dažāda veida sarīkojumu ar jauniešu aktīvu piedalīšanos. Ar 1928.gadu nodibinājās Jaunatnes ceļojošais teātris. Darbojās 27 patstāvīgi kori, lai gan tika sekmēti arī citi vietējie kori. LNJS sarīkoja novada dziesmu svētkus Vidzemē un Zemgalē. LNJS ierīkoja varoņu piemiņas vietas un brāļu kapus Sērenē, Ikšķilē, Baltinavā un Bilstiņos. Kad Olaines baznīcā atklāja kritušo piemiņas plāksni, iepazinās ar ģenerāli Kļaviņu, kas tanī svētku brīdī pārstāvēja nacionālo armiju.

Bez LNJS valsts neatkarības sākuma laikā plašu darbību attīstīja arī Latviešu Jaunatnes Savienība, bet ar to mana darbība nesaistījās.

Ja man toreiz kāds būtu jautājis, vai man ir kāds garīgs vadonis, kam idejiskās lietās sekoju, tad es bez apdomāšanās būtu teicis, — tas ir Arveds Bergs. Ar dzīvu interesi lasīju viņa ievadrakstus "Latvī". Kolīdz ieguvu balsstiesības, balsoju par viņa vadīto partiju. Sākumā tā saucās Bezpartejiskais Nacionālais centrs. Būdama organizācija ar skaidriem nacionālpolitiskiem mērķiem un pretmarksistisku nostāju, šī Arveda Berga organizācija pievērsās sākumā arī tīram kultūras darbam. Bezpartejiskais Nacionālais centrs rīkoja bieži Dr. Kārļa Kasparsona priekšlasījumus par valodas un dabzinātņu jautājumiem. Būdams nasks priekšlasījumu apmeklētājs, gāju bieži uz Kalpaka bulvāri 4, kur notika šie priekšlasījumi. Tur pulcējās latviešu inteliģence. Sākumā jutos diezgan izolēts, jo citus, jauniešus neredzēju. 1931.gadā Bezpartejiskais Nacionālais centrs pārdēvējās par Nacionālo apvienību un iesaistījās jo cieši partiju dzīvē. Jau pirms tam biju iesaistījies tās priekšteces Akadēmiskajā sekcijā. Tur man bija daudz draugu, kuŗus pazīnu arī no citu organizāciju darba. Tīri nemanot biju izvirzījies par vienu

no šīs Akadēmiskas sekcijas vadītājiem. Mani par tādu pataisīja docents Longins Ausējs.

Sevi attaisnoju laikam arī Rīgas pilsētas domes vēlēšanu laikā, 1928.gadā, kopā ar Bruno Pavasaru, kārtodams Bezpartejiskā Nacionālā centra vēlēšanu tehnisko aparātu Architektu ielas birojā. Tas gāja roku rokā ar Kristīgo nacionālo partiju. Manā rīcībā bija vairāk desmit zēnu, kurus izsūtīju plakātu izlīmēšanai visā Rīgā, līdz pat vistālākajām nomalēm. Nemitīgs ciniņš bija ap Vērmanes dārza žoga stabiem. Kolīdz bija uzlipināti mūsu 16. numura saraksti, nāca kreisie un uzlipināja tiem virsū savu 3.nr. sarakstu. Nepalikām parādā. Pilsētas domnieks Žanis Pērkons sacerēja rīmi — “Kas garā vājš un prātā īss, lai nobalso par numur 3”. To tad atkal likām izlipināt. Galu galā mūsu panākumi nebija gluži slikti. No mūsu saraksta ievēlēja 8 domniekus. Tie bija: Arveds Bergs, Longins Ausējs, Žanis Pērkons, Dr. Gustavs Reinhards, Ernests Birkāns, Dr. Kārlis Barons, Jānis Teriņš un Hermanis Asaris.

Akadēmiskajā sekcijā man gan visvairāk iznāca darīšanas ar Longīnu Ausēju, Aleksandru Daugi un Ludi Adamoviču. Tie visi bija personības un cilvēki ar dabisku autoritāti, pie tam jaunatnes draugi. Mūsu sadarbība bija tik tuva, ka pat prātā neienāca meklēt starp mums kādu paaudžu atšķirību. Arī ar saviem padomiem viņi neuzmācās, bet rosināja jaunatnes pašdarbību vissimpātiskākajā veidā. Ja nāca kādas ierosmes no viņu puses, tad ar kādu priekšlikumu. Longins Ausējs man vienu dienu iespieda rokā italiešu tautsaimnieka un sociologa Vilfreda Pareto grāmatu, jautādams, vai es negribētu referēt Akadēmiskās sekcijas vakarā par t.s. Pareto likumu. Tādu referātu tad arī nolasīju, lai gan man viņa idejas bija diezgan svešas un neizprotamas. Nepratu arī citiem no vācu valodas pārņemtus jēdzienus padarīt skaidrākus, kā to skaidri pateica Rūsiņš Rozītis, viens no vakara dalībniekiem. Turpretim tanī pašā vakarā ar savu referātu izcēlās Andrejs Kampe, kas tikko bija uzsācis savas diplomāta gaitas. Zināmu dzīvību Akadēmiskajā sekcijā iepludināja Ilona Leimane un prāvs daugaviešu pulciņš. Par lielās politikas problēmām tomēr maz runājām.

Mūsu visu domu paudējs bija "Latvis". Vienalga par ko tas rakstīja, mēs uztvērām visu stipri nekritiski. Pat Leonīdam Breikšam, kas bija mūsu vidū parasti ar viskritiskāko prātu, nelikās nekas kritizējams vai apšaubāms. Turpretim pats "Latvis" nodarbojās ar pastāvīgu Saeimas kritiku, sevišķi pēc 1931.gada Saeimas vēlēšanām, kad Nacionālajai apvienībai Doma baznīcas jautājumā radās pretilieki un tā neieguva Saeimā pat nevienu mandātu (par Nacionālo apvienību bija nodotas gan 11100 balsu, bet tās neizdevīgi sadalījās pa apgabaliem, kamēr daži saraksti pie izdevīgāka balsu sadalījuma iedabūja Saeimā deputātu pat ar 4840 balsīm). Mums pielīpa arī tas, ko "Latvis" rakstīja par Saeimas neveiksmēm. Pati demokrātija un parlamentārā iekārta arī tad mums bija un palika svēta lieta.

Ja tikko teicu, ka Nacionālās apvienības Akadēmiskajā sekcijā bijām nekritiski un ne reizi neiebildām pret to, ko "Latvis" raksta, tad gluži "bez savas gudrības" tomēr neiztikām. Tā meklēja izpausmi citā ceļā. 1932.gadā Jānis Greble bija apņēmis savākt kopā Latvju Nacionālā Kluba paliekas, kā arī meta skatu uz t.s. "berģistiem" Nacionālās apvienības Akadēmiskajā sekcijā. Viņš sauca Rīgas Latviešu Biedrībā sapulci jaunas "ciņas organizācijas" dibināšanai. Arī mani ieaicināja. Sanācām laikam ap 80 interesentu. Bija runa par to, ka pilsonība ir par miegainu, "siseņi" (tā bija iesaukāti sociāldemokrātu Strādnieku Sports un Sargs biedri) paliek jo dienas jo nekautrīgāki. Jārada pretpēks. Nolēma dibināt jaunu organizāciju, dodot tai nosaukumu "Latviešu tautas apvienība". Ar lielām simpātijām novērtēja somu lapujiešu kustību. Lapua jeb lapujiešu kustību vadīja kāds somu zemnieks Viktors Kosola un ģenerālis Valeniuss. To stingri atbalstīja somu aizsargi un Manerheima piekritēji. Arī somu studenti par to jūsmoja un mums par to daudz stāstīja somu studentu pārstāvis Pāvo Soini. Dzenulis jaunās organizācijas dibināšanai nāca no Somijas. Sevišķi daudz par lapujiešu kustību mums ziņas piegādāja Edmunds Puksis, kas par to sāka rakstīt arī presē. Tad nu kautkam līdzīgam vajadzēja rasties arī pie mums.

Kolidz jaunās organizācijas priekšdarbi bija paveikti, Jāņa Grebles vietā nostājās Gustavs Celmiņš. Tas notika pēc jau minētām 4. Saeimas vēlēšanām. Man ar to saistās kāda spilgta atmiņa. Satiku Gustavu Celmiņu Brīvības un Elizabetes ielas stūrī. Viņš bija manāmi iereibis, uzvalks bija nekārtīgi sapogāts, kuplie mati izpuruši. Viņš man teica, ka ar Bergu nav vērts tālāk maisīties, jo viņa partijai tautā nav pievilcības. Jāiet masās ar trauksmainu darbību, jāatrod pievilcīgi saukļi. Atvadoties no viņa, izvērtēju viņa uztraukumu. Man bija skaidrs, ka viņš bija cerējis caur Nacionālo apvienību iekļūt Saeimā, jo tieši tādēļ viņš bija mēnešiem ilgi norāvis ar agitāciju un rakstiem "Latvī", bet vēlēšanu iznākumā saņēmis pats tiešu triecienu. Viņa satrauktajos vārdos taču izpaudās skaidra reakcija uz tikko notikušo Latvijas politiskajā dzīvē.

Jau dažas dienas vēlāk Gustavs Celmiņš sāka rīkoties. Viņš samekleja biedrības telpas kādā Zigfrīda Meierovica bulvāra pagrabā. Tur notika regulāras sanāksmes. Vienu no tām atceros tādēļ labi, ka man savā referātā par brīvmūrniekiem uzbruka prof. Juris Plāķis, teikdams, ka es kā Universitātes redaktors vairojot brīvmūrnieku slavu. Lietā toreiz grozījās ap kādu Nikolaja Āboltiņa rakstu, kas bija veltīts Kolumbijas univeristātes toreizējam prezidentam. Rakstam bija pievienots šī amerikāņu zinātni vīra portrets brīvā rokas zīmējumā. Plāķis apgalvoja, ka zīmējumā esot saskatāmi daži līniju vilcieni, kas parādot Dāvida zvaigzni. Man tas bija neizprotams atklājums, jo es minētajā portretā redzēju tikai māksliniecisku darinājumu. Drīzāk man palika neizprotama šī raksta autora neatlaidība raksta iedabūšanā Universitātes slejās. Viņš mēģināja man ieskaidrot, ka raksta ievietošanā vislielākā mērā esot ieinteresēta Latvijas ārlietu ministrija. Tas bija arī galvenais arguments, kādēļ rakstu iespiedām. Saturs bija diezgan vienmuļīgs.

Gustavs Celmiņš nebija mierā ar organizācijai sākotnēji doto nosaukumu "Latviešu tautas apvienība". Viņš šiem trim vārdiem piekāra vēl klāt ceturto, proti, "Ugunskrusts". Nosaukumam esot jābūt īsam un latviskam.

Ugunskruta zīme toreiz patiešām neparādījās tikai tautiskajos rakstos, bet bija ūdenszīme Latvijas iekšzemes pasē un rotāja Latvijas lidmašīnu spārnus. Tomēr šo ornamentu citā variācijā bija pagrābis arī Hitlers savai partijai. Lai no šīs ārējās līdzības paglābtos, mākslinieki Jēkabs Bīne un Ernests Brastiņš, kas arī reiz runāja Zigfrīda Meierovica bulvāra pagrabīnā, ieteica ugunskrusta vietā izvēlēties labāk pārkonkrusta zīmi, jo ar to saistoties seni latviešu ticējumi, ka šī zīme atvairot visus ļaunos garus. Tā no "Ugunskrusta", kā vārdā bija nosaukta Gustava Celmiņa vadītā organizācija, un ar kādu nosaukumu iznāca sākumā laikraksts, tapa "Pērkonkrusts". Bīni un Brastiņu vēlāk neredzēju pārkonkrustiešu rindās, tikvien laikam bija, ka viņi kļuva par šīs vēlāk daudzinaītās organizācijas krusttēviem, vismaz vārda došanā.

Gustavam Celmiņam bija organizatora talants. Ja sākumā "Pērkonkrusta" kodolu veidoja lielāko tiesu korporāciju locekļi, tad drīz tiem piebiedrojās lauku jaunatne un gados jaunāki virsnieki. Pēdējo vidū bija daudzi kalpakieši, jo Celmiņš pats bija kalpakietis un Lāčplēša ordeņa kavalieris. Bet diendienā arvien vairāk pienāca klāt strādnieku jaunieši. Par kādu Sarkandaugavas fabriku teica, ka tur no 200 strādniekiem lielākā daļa sastājusies Pērkonkrustā. Daži no tiem bija laikam pat puslatvieši, jo man pilnīgi sveši izklausījās tādi vārdi, kā Alchimovičs un Bernačiks. Pēdējo komūnistu vēlāk nošāva. Jauniešu vairumam imponēja Pērkonkrusta nepārtrauktās akcijas, kur netrūka ne bravūras, nedz tišs izaicinājums. Tā ir tāda psiholoģiska masu parādība, kas atkārtosies citās zemēs un citos apstākļos līdz pat pēdējam laikam. Celmiņš pūlējās pat sakāpināt jauniešu bravūru un darbošanās apņēmību. Viņam bija dāvanas izdomāt arvien ko jaunu un radīt visos tādu kā spēka apziņu. Viņš lika izprovocēt arī jau minētos "siseņus" dažādām sadursmēm. Kad SSS sportisti pāris reizes uzbruka Pērkonkrusta galvenajai mītnei Bruņinieku ielā 25 (vēlāk pārdēvēta par Aizsargu ielu), tos pārdrošā veidā atsita. Kāds pārkonkrustietis raidīja pat šāvienienu bruģī, kas rokišeta veidā

trāpīja vienu kreiso uzbrucēju. Sociāldemokrati sacēla par to Saeimā troksni, bet gluži patikama lieta tā nebija arī viņiem, jo šāvējs izrādījās strādnieku jaunietis.

Protams, šādas sadursmes traucēja kārtību un mieru, bet tāda berze divu pretēju cīņas organizāciju starpā radās neizbēgami tādēļ vien, ka Pērkonkrusta galvenās mītnes tuvumā atradās sociāldemokrātu Tautas nams. Bet viens otru atrada arī citur. Kolīdz pērkonkrustieši sarīkoja kautkur sapulci, SSS trieciennieki arī bija klāt. Tādēļ Celmiņš norīkoja visur savus kārtības sargus pelēkos kreklos. Pat jau ar kādu naidīgu saucienu pietika, lai šie pelēči sagrābtu bļāvēju un izvadītu to pa durvīm. Arī tas piederēja lietai šādas apstākļos.

Ja nu jautājam, kāda bija Pērkonkrusta ideoloģija, tad man jāsaka, ka izņemot saukli "Latviju latviešiem, latviešiem darbu un maizi" un marksistu apkaņošanu, nekādas īstas ideoloģijas nemaz nebija. Saikli "Latviju latviešiem, latviešiem darbu un maizi" Gustavs Celmiņš gan savās runās un rakstos precizēja sīkāk, teikdams, ka pirmdzimības tiesības Latvijā ir latviešiem, un, ja vēl kādam, tad leišiem un igauņiem, ar ko latviešu tauta no laika gala bijusi sasaistīta vienā likteņkopībā. Turpretim vāciešus, krievus un žīdus viņš izsludināja par svešniekiem un Latvijai nevēlamiem elementiem. Ja, runājot par pērkonkrustiešiem, dažkārt likts svars uz viņiem kā antisemītiem, tad te parādās pamatdomas, izraušana no kopsakara. Gustavs Celmiņš bija visnotaļ pret mazākuma tautībām Latvijā. Viņam pie tam bija vienaldzīgi, vai tie ir jaunpīnācēji vai zemes iedzīvotāji no paaudžu paaudzēm. Šādā nostājā parādījās krass šovinisms un šaur-sirdība, zinot, ka Latvija sava iedzīvotāju sastāva dēļ ir nacionālītāšu valsts, kur toreiz tikai 75% bija latviešu. Ja šāda cittautiešiem naidīga nostāja tomēr atrada sevišķi latviešu jaunatnē piekrišanu, tad tādēļ, ka saimnieciskā vara Latvijā vēl lielā mērā atradās žīdu un vāciešu rokās, tāpat brīvajās profesijās (ārsti, advokāti) dominēja citu tautību piederīgie. Neatkarības sākuma gados daudzas latviešu draudzes apkalpoja vācu vai poļu mācītāji, kas

bija mantojums no tiem laikiem, kad latviešiem dzimtenē nedeļa darbu, bet tiem bija jāizklīst pa tāliem Krievijas apgabaliem, lai darbotos savā profesijā. Tādēļ bez naidīgās nostājas pret cittautiešiem, ko kultivēja nevien Pērkonkrusts, bet tiklab demokratiskas partijas un atsevišķi politiķi Saeimā un pilsētu domēs, šādā nostājā izpaudās arī reakcija pret nesen vēl pārdzīvoto. Tās bija brūces, kas nebija spējkušas vēl sadzīt.

Sava daļa naida kurināšanā pret cittautiešiem piekrita vēl dažiem redzamiem Latvijas sabiedrības pārstāvjiem. Pirmā vietā man jāmin prof. J. Plāķi. Plāķis bija nesamierināms žīdu un citu mazākuma tautību pretinieks. Turpretim viņš bija leišu draugs un rosīgi atbalstīja Latviešu—Lietuvju Vienības darbu. Kā valodniekam, bijušam izglītības ministram un prorektoram studentu lietās prof. Plāķim bija liela autoriāte akadēmiskajā jaunatnē. Es viņu savukārt respektēju, bet mans kritiskais prāts laiku palaikam novilka robežu viņa apgalvojumu galējībām. Kaut arī prof. Plāķis iebiedrojās Pērkonkrusta organizācijā no pat sākumiem, viņš mums likās kā vēstnesis no ārpusē. Turpretim viņa dēls Ernests Plāķis piederēja Pērkonkrusta vadības kodolam. Gustavs Celmiņš viņu labprāt redzēja savā tuvumā, jo Ernestam Plāķim, kas pēc profesijas bija ārsts, nebija politisku ambīciju. Viņš, līdzīgi savam tēvam, bija nacionālu ideju apstrāvots un savdabīgs ideālists. Bez tam viņam bija ciets raksturs. Personīgajā dzīvē viņš bija pieticīgs, pat askēts. Man neiznāca ar viņu bieža tikšanās, kādēļ viņa idejiskā pasaule man būtu palikusi sveša, ja nepietiktu ar to, ka viņš stāvēja un krita par Pērkonkrusta devīzi — “Latviju latviešiem, latviešiem darbu un maizi.”

Ja tikko minēju naidu kurināšanu pret žīdiem, tad galvenie šie uzskata pārstāvji nāca no vecākās paaudzes. Ar prof. Plāķi šīnī ziņā sacentās docents Jēkabs Vītols, bet sevi parasti atgādināja arī kāds pulkvedis Kalniņš, kas izdeva žurnālu “Tautas Vairogs” un meklēja sev piekritējus pērkonkrustiešu aprindās. Gustavam Celmiņam bija vairāk aizspriedumu pret vāciešiem, nekā pret žīdiem.

Jaunākajā paaudzē valdija uzskats, ka cittautiešu svaru un nozīmi Latvijā var visefektīgāk mazināt ar to, ka neiepērkas ne žīda, nedz vācieša veikalā, bet atbalsta konsekventi latviešu uzņēmību.

PĒRKONKRUSTA DARBĪBAS SĀKUMI

Pērkonkrusta centieni bija nacionālpolitiski. Nevar pat apgalvot, ka nodibinot šo organizāciju un nospraužot tās mērķus, būtu atrasts kas jauns. Par Pērkonkrusta garīgo ciltstēvu varētu uzskatīt pat vienu no Zemnieku savienības līderiem, Kārli Pauļuku, kas Tautas Padomes 1919.g. 23. augustā sēdē formulēja šādu latvisku viedokli: "Mēs esam savu Latviju dibinājuši, mēs gribam savai Latvijai piederēt un mēs to gribam aizstāvēt, cik mēs to spējam. Mēs gribam savā Latvijā dzīvot, un ne tikai neatkarīgā, bet arī latviskā. Mēs gribam, ka šī valsts ir latviešu valsts." Un jau toreiz vācu progresīvā partija uz to reaģēja, norādot tanī pašā Tautas Padomes sēdē, ka Pauļuka paustais lozungs "Latvija latviešiem!" varot jo viegli novest pie šovinisma.

Sākot ar 1932.gadu pērkonkrustieši savukārt daudzinaja prasību: "Latviju latviešiem!" Tas atskanēja sapulcēs, tas parādījās organizācijas izdotajā laikrakstā un ikdienas pārrunās. Gustavs Celmiņš šo prasību vēl kāpināja, pieprasīdams jau pieminētās pirmdzimtības tiesības latviešiem Latvijā. Bet šinī prasībā izpaudās tikai ievadītās akcijas viena puse. Otra vērsās pret visu pasugu marksistiem. Tā kā komunistu skaits Latvijas neatkarības laikā bija mazs un to darbība nenozīmīga, tad cīņas smaile vērsās pret sociāldemokrātiem. Tos apkaņoja kā pilsoniskās partijas, tā visas nacionālās organizācijas, nerunājot nemaz par Pērkonkrusta priekštečiem, 1922.gadā dibināto Latvju Nacionālo Klubu un "Tēvijas Sargu".

Ja bez tam izpaudās kritika pret Saeimu un koruptīvām parādībām partiju sektorā, tad tas liecināja par

sadzīves reālu skatījumu, nenogrimstot nekādā doktrinārā domāšanā, bet kritiskā un jaunatnei tik raksturīgā nesamierināmā nostājā pret esošo, iztēlojoties pašai ko labāku, prasot reformas un jauninājumus.

Lai jaunatnei padarītu darbošanos interesantāku, Celmiņš gādāja par to, lai gurdeni sapulču vietā notiktu nepārtrauktas politiskas akcijas ar demonstrācijām, plakātu līmēšanu, sadursmēm ar "kreisajiem" un citiem jandaliņiem.

Biedru kadrus sadalīja tā sauktajos "iesaukumos", kas bija, laikam, parasti 15 locekļu sastāvā. Tos vadīja iesaukuma vadītājs, kas likās piemērots biedru idejiskai un taktiskai apmācībai. Atsevišķo iesaukumu struktūra bija tāda, lai studenti pulcētos kopā ar strādnieku vai lauku jaunekļiem.

Galvenā amatpersona bija Pērkonkrusta priekšnieks, un tas bija Gustavs Celmiņš. Liekas, ka viņš netika pat statūtu kārtībā ievēlēts, bet nevienam neienāca prātā izvēlēties kādu citu priekšnieku. Ar otru vietu organizācijā Celmiņš nebūtu arī nekad samierinājies, jo viņš man atklāti teica, ka esot reiz "Tēvijas Sargs" apvienībā piedzīvojis, ka Edgars Rempe esot viņu atbīdījis otrā vietā, ko viņš vairs otrreiz nevēlētos piedzīvot.

Pērkonkrusta valdē tā ziedu laikos, kad vēl organizācija nebija slēgta, bez jau minētā Gustava Celmiņa darbojās Dr. Ernests Plāķis, Fricis Kronbergs, Andrejs Švēde, Ēvalds Andersons, Konstantīns Jānis Ķiris, Haralds Heine, Edmunds Puksis, Arvīds Bērziņš, pie kam gados pavecais Ķiris un Ēvalds Andersons bija priekšnieka priekšnieka vietnieki. Kamēr valde sastāvēja no 9 locekļiem, tikmēr padomei bija 40 locekļu. Viens no tiem biju es. Kad Celmiņš bija arī mani ieskaitījis padomes sastāvā, man bija jāzīmē diezgan manāma iekšēja cīņa. Es sevi skaitīju par Arvēda Berga cilvēku. Ar Bergu vadīto Nacionālo apvienību un tās Akadēmisko sekciju mani saistīja cieša idejiska kopība. 1933.gada rudenī, Mans mani bija iesaistījis pat Nacionālās apvienības valdē. Kaut arī abas apvienības bija stingri nacionālas,

tad piederība abām man šķita pretrunīga. Runāju par to ar Arvedu Bergu. Viņš zināja, cik man tuva Nacionālā apvienība. Bet, tā kā mūsu Akadēmiskās sekcijas kuplais zars jau iesniedzās Pērkonkrustā (turpmāk apzīmēšu to ar saīsinātu "P"), tad Bergam likās, ka nebūs par ļaunu, ja es paliktu par novērotāju šinī organizācijā. Es gādātu par Akadēmiskās sekcijas eksistences saglabāšanu. Sekcijas jauniešus negribējām pazaudēt un mums abiem likās, ka bez manis vēl Arvids Bērziņš, saukts "Komisija", palīdzēs šo stūri noturēt. Tomēr lūdzu mani atbrīvot no Nacionālās apvienības valdes locekļa amata, kas gan Bergam nebija gluži pa prātam. Mūsu saruna notika viņa dzīvoklī, Rīgā Krišjāņa Barona ielā 7.

Vienalga, kādi bija blakus nolūki, šķiros no Berga ar sāju sajūtu. Es taču biju uzaudzis viņa un "Latvja" garīgajā paspārnē, aprīņojis viņa personību un viņu it īpaši kā nacionālu ideologu. Pat tāda ārēja atšķiršanās likās pretrunīga. Ceturtdienas vakaros, ejot uz "P" paplašinātajām padomes sēdēm, jutos nelaimīgs un reizumis apsvēru labāk izstāšanos no "P". No tā mani atrunāja jau minētais Bērziņš un citi domu biedri. Jaunajā organizācijā es viņus sastapu biežāk, nekā Akadēmiskajā sekcijā. Vispār bija iestājies laiks, kas mani manāmi atrāva no biedrību lietām. Sāku gatavoties valsts eksāmeniem un tas prasīja koncentrāciju.

Jo bieži iznāca pārrunas "P" lietās ar draugiem.

"Vai tiešām tu tam Celmiņam tici? jautāja man vienu dienu draugs Dr. Erichs Bušs. Kad to apstiprināju, viņš piebilda, ka viņš Celmiņu pazīstot kā nesavaldīgu dzērāju, un tāda cilvēka vadībai nespētu nekad uzticēties. Man bija atmiņā palikuši kādi Celmiņa atklāti teikti vārdi, kādēļ atbildēju: "Celmiņš pats atzīst, ka viņš laiku palaikam dzēris pāri mēram, bet pārlicinoši man uzsvēra, ka tas noticis dzīves tukšajos brīžos. Tagad, kur viņam esot liels mērķis un uzdevums, viņš nejūtot nekādas vajadzības apreibināties." Patiešām biju ievērojis, ka pat smēķēšanu viņš bija atmetis. Arī tas prasīja rakstura stiprumu.

Man imponēja Celmiņa noteiktība nacionālajos jautājumos, viņa inteligence un drosme. Viņam piemita

draudzīgs veids sarunā, spēja izklausīt otru. Cik varu spriest, tad viņš pazina arī pats sevi labi. "P" darbības sākuma gados nepiedzīvoju neko tādu, kas mazinātu pret viņu cieņu un pašlūgumu. Kaut arī nepiederēju pie aktīvākajiem "cīņas biedriem", kā pārkonkrustieši viens otru dēvēja, tad atkārtoti novēroju, ka Celmiņam ir dabiska autoritāte. Arī virsnieku un aizsargu aprindās viņam netrūka piekrišanas, bet laba to daļa bija brīvības cīnītāju, kas bija ar viņu izstaigājuši kopējas cīņas vietas.

Liela nozīme bija "P" laikrakstam, kas sākumā iznāca ar "Ungunskrusta", bet vēlāk ar "Pārkonkrusta" nosaukumu, ārēju spaidu dēļ sevi pa starpām apzīmēdams arī par "Taurētāju" vai "Jauno Latviju". Redaktori mainījās, bet skaidri zinu, ka 1934.g. sākumā šī laikraksta faktiskais redaktors bija Alfreds Zēbauers, LU Arhitektūras fakultātes pēdējā kursa students. Par izdevēju parakstījās Jānis Dumpe. Kā Zēbauers, tā Dumpe bija seloņi. Tā kā "P" laikraksts runāja pārāk klaju valodu un piesēja vienam otram politiķim vai valstsvīram korupcijas paņēmienus, tad bija skaidrs, ka redakcijai iznāks bieži tiesāšanās. Nomināli par redaktoriem tādēļ izraudzīja iepriekš sarunātus fiktīvus redaktorus. Kad jau parlamentārajā laikā apstādināja "P" organizācijas un laikraksta darbību, no 1934.g. 12. februāra līdz 14. maijam kāda P. Zuša redakcijā iznāca pārkonkrustiešu nedēļas laikraksts "Taurētājs", bet kas tas bija par Zuti, kas to parakstīja, man nav ne jausmas. Faktiski bija arī tā, ka es tanī laikā gatavoju valsts eksāmenus un no darbības "P" biju atstājies. Varu tikai pastāstīt par savu līdzdarbību agrākajos izdevumos. Kādā savā rakstā apskatīju latviešu tautības komunistu lomu Padomju Savienības diplomātijā. No viena Latvijas sūtniecības darbinieka Maskavā ieguvu prāvu sarakstu ar to latviešu diplomātu vārdiem, kas Staļina laikā bija taisījuši karjēru šinī laikā. Sarakstā bija uzskaitīti arī vidēja un zemāka ranga latviešu diplomāti un konsulārie darbinieki, kādēļ bija milzīga virkne vārdu. Tas prasīja izskaidrojumu, un es

tādu devu. Rakstīju bez tam pret sociāldemokratu nodibināto biedrību "Brīvais vārds", par ko tanī laikā debatēja arī Saeimā. Minētajā biedrībā uzņēma tikai tādus, kas apņēmās nelaulāties baznīcā, nekristīt bērnus, nesūtīt bērnus skolā uz ticības mācības stundām, neļaut bērniem iesvētīties un turēties pie baznīcas. Padomju varas laikā tas nebija nekas sevišķs, bet Latvijas neatkarības laikā taču atzinām baznīcu un sekmējām ticības darbu. Tādēļ izvērtēju pamatīgi šīs brīvdomātāju biedrības tumsonīgo darbību. Vēl atmiņā, ka man iznāca izteikties arī dzejnieka Plūdoņa pensijas lietā. Kāds viņa pensijas lūgums bija oficiāli noraidīts. Pret to protestēju laikrakstā "Pērkonkrusts". Šī laikraksta līdzstrādnieku vidū bija arī mans draugs Leonīds Breikšs, bet prāvu daļu rakstu deva Celmiņš un Zēbauers.

Kad sociāldemokrātiem un vēlāk iekšlietu ministram G. Milbergam, kas plašāk bija pazīstams kā Skuju Frīdis, bija izdevies sakarsēt prātus pret "P" un tā laikrakstu, to aizturēja bieži jau spiestuvē. Lai spiestuves īpašnieks neciestu zaudējumus, tad ļāva laikrakstu iespiest, bet kolīdz visa kaudze bija gatava, tā ieradās Politiskās pārvaldes ierēdņi un aizturēja izplatīšanu. Pērkonkrustieši mēģināja būt atjautīgi, un tādās reizēs, kad izdevās pārķert aizliegtā nr. kādus simtus, tos pārsūtīja abonentiem uz provinci maskētā veidā, ievīstot "Jaunākās Ziņas".

Vienu "Pērkonkrusta" nr. pirmo lappusi aizpildīja zīmējums ar parakstu — "Par ko zirgam jāsmejas? Tālāk bija teikts, ka "korupcijas tēvs Kārlis Ulmanis pats ar stingrās varas palīdzību grib ņemt grožus rokās". Nezinu no kuŗas puses tas viss bija nācis, bet man šinī sakarībā iznāca runas ar Saeimas deputātu Jāni Ģibieti, kas gan bija darbojies iepriekšējās Saeimas sastāvā, bet ielikts Uniona bankas revīzijas komisijā. Ģibietis bija rosīgs Zemnieku savienības darbinieks Kurzemē. Tā kā viņš bija mans radnieks, tad atbraukdams no Gramzdas uz Rīgu viņš ikreizes apmetās manās mājās. Ģibietis errīgi prasīja, kādēļ mēs piesienot viņa partijai korupciju. Atbildēju, ka ar Zemnieku savienības uzspiestiem "draudzības vekseliem"

taču jau izputināti vairāki krietni lauksaimnieki. Ja nebūtu to nelaimīgo Zemnieku savienības veikalu, tad nebūtu arī nekādas korupcijas. Ģibietis paskatījās manī un noteica: "Tur tev tomēr taisnība." Un viņš turpināja: "Pēdējā Uniona bankas revīzijā atklājās trakas lietas. Es atteicos parakstīt samāksloto revīzijas aktu. Mani pūlējās pārliecināt, bet es paliku pie sava, ka parakstot aktu ar viltotiem slēdzieniem mani pašu var kādreiz saukt pie atbildības. Tad pret mani kā pēdējo līdzekli izlietoja Kārli Ulmani. Lika viņam steidzīgi ierasties Uniona bankā. Pārrunājām katastrofālo stāvokli un Ulmanis nenoliedza, ka banka ir nonākusi bezizejas stāvoklī. Bet tas stingri noteica: "Jums revīzijas aktu sastādītā veidā tomēr jāparaksta. Es gādāšu drīz par to, ka viss būs kārtībā. Tad nu es šo raksta gabalu arī parakstīju", — to teikdams Ģibietis novilkā sev ar pirkstu ap kaklu, un noteica: "Mēs bijām draņķa mucā līdz kaklam". Par šo sarunu ar Jāni Ģibietī man bija bieži jādomā pēc 1934.g. 15. maija.

Par Zemnieku Savienības nelaimīgajiem veikaliem toreiz runāja daudz nevien pārkonkrustieši, bet par to rakstīja arī lielā prese. Bez Uniona bankas minēja vēl Zemnieku banku, sabiedrību "Lats" un tamlīdzīgus partijas izveidotus saimnieciskus uzņēmumus, kuŗus kredītēja Latvijas valsts banka. "Pārkonkrusta" avīzē bieži minēja arī Ādolfa Klīves vārdu, bet ikreizes sliktā nozīmē. Turpretim zināmas simpātijas izpaudās pret Zemnieku savienības labo spārnu un tādiem redzamiem tās pārstāvjiem, kā Hugo Celmiņu, Kārli Pauļuku un Eduardu Laimiņu. Kaut Zigfrīds Meierovics bija miris, to visur un vienādi daudzinaja. Zemnieku savienības labajā spārnā tanī laikā bija radusies viena grupa, kas stāvēju tuvu "P". Bieži šinī sakarībā minēja Jāņa Raibarta, Kārļa Gulbja, Mieriņa Upīša, Arvīda Prāma un kāda Krieviņa vārdu. Ja šie jaunās paaudzes "zemsavieši", kā mēs viņus saucām, bija korporāciju locekļi, tad arī Ulmanim un Klīvem tuvajos rustikānos atradās daži, kas sevi dēvēja par pārkonkrustiešiem. Kad bija skaidrs, ka gaidāms apvērsums, šī Zemnieku savienības spārna ļaudis mēģināja ieteikt

zināmu sadarbību ar "P", bet to noraidīja Kārlis Ulmanis, teikdams, ka viņš Gustavam Celmiņam nekad nepiedos ķengāšanos par viņu. Kad Hugo Celmiņš, 1934.g. februārī piedalījās Latvju nacionālās Jaunatnes Savienības kongresā Rīgā, cita starpā viņš teica: "Runājot par Pērkonkrustu, varu šīs organizācijas centieniem un mērķiem just līdzī. Pati kustība būtu pieņemama, tikai viņas taktika nav pareiza. Nedrīkst nozākāt vecos vadoņus, kā to dara Pērkonkrusts". Man šie Hugo Celmiņa vārdi būtu paslīdējuši garam, tos nedzirdot, ja trimdas laikā kādā Amsterdamas institūta bibliotēkā nebūtu uzdūries "Socialdemokrata" 1934.g. 6. februāra nr., kur kādā rakstīnā teikts — "Hugo Celmiņš jūt līdzī Pērkonkrustam".

Bet vēl man jāpastāsta par "P" darbību. Dzīvu propagandu šī organizācija izvērša 1933.gadā vispārējo dziesmu svētku laikā Rīgā. Vairākās vietās galvaspilsētā bija izlikti plakāti ar uzrakstiem: "Latviju latviešiem", "Latviešiem darbu un maizi". Pašu svētku laikā pār dziedātāju galvām aizlidoja lidmašīna, kas izkaisīja "P" lapiņas. Kad tā paša gada 3. jūlijā Krāslavā notika gada tirgus, tad bija sagaidītas sadursmes ar kreisajiem un cittautiešiem. Lai tās novērstu, policijas spēkus papildināja ar 50 policistiem no citām vietām un atsūtīja 200 kaņavīrus no Zemgales artilērijas pulka. Ziņojumam par minēto tirgus dienu Latgalē "Rigasche Rundschau" lika virsrakstu "Kaņastāvoklis Krāslavā".

Priedainē pie Lielupes 1933.g. 20 augustā notika liels pērkonkrustiešu salidojums, kurā runāja Gustavs Celmiņš. Vairāki simti jauniešu pelēkos kreklos pirms tam piepildīja visu Dubultu baznīcu, kur svētrunu teica mācītājs Mārtiņš Eiche, kas tāpat kā viņa dēls bija nostājies "P" pusē. Šis nebija vienīgais "P" dievkalpojums, tādu notika daudz pie kam vienādi dziedāja "Dievs, Kungs ir mūsu stiprā pils", uzsverot it īpaši šīs himnas trešo pantu. To dziedāja arī Ložmetēju kalnā, kad pērkonkrustieši reiz devās turp lielīlavā no Rīgas. Sevišķi 1933.gads bija rosīgs sanāksmu ziņā. Arī province netika piemirsta. 24. septembrī notika plaša sapulce Liepājā, kur atkal runāja Gustavs Celmiņš,

kā arī prof. Plāķis. Pie Rožu laukuma "P" ierīkoja savu biroju, kur sāka vākt parakstus par Armijas ekonomiskā veikala nodaļas ierīkošanu Liepājā, lai nebūtu jāiepērkas pie židiem. Kad sāka izplatīt uzsaukumus ar aicinājumu dot parakstus iesniegumam kara ministram, 2. iecirkņa policijas priekšnieks Garoziņš noliedza šādu uzsaukumu izplatīšanu, pamatodams to ar lielu iedzīvotāju masu pulcēšanos Rožu laukumā un tā apkārtnē, kas traucējot satiksmi.

Vislielāko ievēribu tomēr izpelnījās "P" sapulce Rīgā, Vācu amatnieku biedrības telpās. Tani piedalījās ap 2000 klausītāju. Tā nebija domāta tikai pārkonkrustiešiem pašiem, bet arī interesentiem. Jau iepriekš bija zināms, ka šo sapulci traucēs, kādēļ bija norīkoti kārtības sargi pelēkajos kreklos. Bija trīs runātāju, to vidū arī es. Vispirms runāja prof. Plāķis, un kā parasts, viņš vērsās pret sociālistu internacionālēm, židiem un brīvumniekiem. Man bija uzdots runāt par tematu, ko "Eiropas tautas panākušas cīņā pret internacionālismu". Es savā runā apskatīju politiskās dzīves norises Itālijā, Polijā, Lietuvā, Somijā, Vācijā un citās zemēs. Nākamajā dienā "Rigasche Rundschau" ar izbrīnu rakstīja, ka šim runātājam "nacionālsociālistiskā Vācija neko nepatīkot", pie kam tieši par Vāciju es maz esot gribējis izteikties. Turpretim es esot atzinīgi izteicies par Musolini Itāliju un Somijas lapuļiešu kustību.

Tas tiesa, manas simpātijas piederēja sevišķi Somijai un arī Itālijas fašismam, kas bija savu tautu paglābis no komūnisma draudiem. Bet vācu nacionālsociālismā saskatīju mazajām Eiropas tautām bīstamu apdraudējumu. Visu, ko sarunāju, biju sadomājis pats. No Čelmiņa tomēr vareja sagaidīt, ka viņš būtu varējis ar mani pārrunāt vismaz galvenās runas dispozīcijas, bet viņš to nedarīja. No tā vareja redzēt, ka Čelmiņš savā stājā nebija autoritārs, bet respektēja un uzticējās otra domām.

Es nekāds orators nebiju. Tik plašā telpā runāt nelikās nemaz tik viegli, jo skaļruņu toreiz vēl nebija. Un tam pienāca vēl klāt ellišķīgs troksnis, ko manas runas

laikā sacēla pretinieki. Kautkur sprāga smirdbumba, pret zāles vidu sākās bļautišanās. Redzēju, ka mani domu biedri jau stumj laukā vienu otru trokšņotāju. Uz brīdi biju apstājies runāšanā. Policijas uzraugs deva man zīmi runu turpināt, citādi viņam jāslēdzot sapulci. Starpsaucieni mani neizsita no sliedēm, norunāju līdz beigām. Tad nāca sapulces kulminācija ar Gustava Celmiņa runu, ko visi gaidīja. Es ar Plāķi bijām tāpat kā pasaules boksa sacīkstē mazie cīkstoņi, kam nepiegiež lielāku vērību.

Celmiņš runāja par "P" mērķiem un nodomiem. Tas arī bija, par ko katrs kautko gribēja dzirdēt. Lai pavairotu savu iespaidu, Celmiņš lika tanī brīdī uznākt ap viņu uz skatuves 40 cīņas biedru goda sardzei pelēkos kreklos. Celmiņš bija labs runātājs. Arī viņa āriene bija stalta un cienīga. Vispirms viņš noskaidroja, kur un kā radies "Pērkonkrusts". Viņa atbilde bija, ka tas ir latviešu smadzeņu produkts. Tad viņš formulēja "P" prasības un nostāju pret Latvijas valsti. "Suverēnā vara pieder latviešu tautai, un nevis Latvijas tautai, kā tas teikts republikas satversmē." "Kolidz mēs nāksim pie varas, nebūs vairs nekādu minoritāšu. Latvija nav nekāda akciju sabiedrība, kuŗā latviešu tautai piešķirts tikai akciju vairākums. Latviešu tautai pieder viss, kādēļ tādām akciju sabiedrības veidam jāpazūd. Ir gan divu kategoriju nelatviešu, kuŗas mēs par minoritātēm nemaz neuzskatām. Tie ir leiši un igauņi, vienalga, cik to ir mūsu zemē. Tiem ir vieta Latvijā tāpat kā latviešiem. Turpretim trešajā kategorijā ir liekami žīdi, vācieši un krievi. Tiem jāpazūd. "P" pie tam nepielietos nekādu lielinieku metodi, lai tos aizdabātu no Latvijas. Ne jau tie fiziski iznīcināmi, bet jārada tādi saimnieciski apstākļi, ka tie paši pazūd. Un, lai vietējie vācieši nelolo cerības uz jebkādu kopā iešanu ar "P", tās ir tukšas ilūzijas. Latviešiem rūp tikai viņas pašas tauta." Tas lielos vilcienos bija Celmiņa runas saturs, un tādēļ, ka tā nepalika bez atbalss pat ārzemēs, tad vēlākajās dienās esmu pārlasījis tās atreferējumus laikrakstos, kas glabājas Ķīles pasaules saimniecības institūtā. Protams "Rigische Rundschau" to komentēja

savā skatījumā, bet "Sevodņa" pūlējās ko saklausīt vairāk nekā bija, bet kodolā redzam Gustava Celmiņa koncepciju, kas bija viņa prāta auglis, jo "P" vadībā, vienalga, vai tā bija valde vai padome, citu domas nekad neprasiņa. Bet es vismaz nedzirdēju arī jebkādus iebildumus vai atšķirīgus uzskatus.

Tādēļ arī, kad mani pēkšņi "Universitas" redakcijā, kas tobrīd atradās Rīgas Latviešu Biedrībā, apmeklēja kāds Karāļauču students, kas vēlējās iegūt skaidrību par minēto Celmiņa runu, turējos tikai pie tā, ko Celmiņš bija teicis. Šis vācu students pateica man, ka par Gustava Celmiņa tezēm Latvijas mazākuma tautību jautājumā esot runāts kādā seminārā Karāļauču universitātē. Vēl mani neuzklausījis viņš piebilda, ka tas nekad nevarot būt, ka Celmiņš būtu varējis vāciešus ieskaitīt tanī pašā kategorijā, kā žīdus. Celmiņa runa esot, acīmredzot, slikti atreferēta. man neatlikās nekas cits kā atbildēt, ka patiešām pēc Celmiņa konstrukcijas kā vācieši, tā žīdi un krievi "sabērti vienā maisā". Karāļauču students arī pēc tam palika neizpratnē, jo viņš saskatīja vāciešos kungu rasi, kamēr žīdos un slavu tautu piederīgos kautko mazvērtīgāku. Celmiņam turpretim visa viņa doma grozījās tikai ap latviešu tautas kopības saimniecisku un politisku nostiprināšanu Latvijā.

"P" nacionālie centieni un Gustava Celmiņa runa nepalika bez sekām vācu okupācijas laikā 1941.gadā un vēlāk, bet par to runāsim citā vietā.

Nevien no vācu puses bija dzirdamas pretbalsis, bet arī Maskavas Kominterne reaģēja uz "P" darbību. Kominternes vācu izdevumā "Rundschau ueber Politik, Wirtschaft und Arbeitewegung" 1933.g. 25. aug. 31.nr. parādījās nievājošs raksts par "P", apgalvojot, ka šo latviešu politisko kustību finansējot finanču haizivis.

Ja runājam par "P" naudas līdzekļiem, tad tie bija šauri, tomēr pietiekami darbībai. Galvenais ienākuma avots bija biedru maksas. Vēl arvien nenoskaidrots ir "P" organizācijas biedru skaits. Bieži minēts skaitlis 15.000. Man liekas, ka te nav runa tikai par oficiāli reģistrētiem

biedriem, bet arī atbalstītājiem un "P" abonentiem. "P" laikraksta dažus nr. tiešām iespieda 15.000 eksemplāros, bet tie nebija visi biedri, kas šo avīzi lasīja. "P" bija liels simpatizantu skaits. Par "P" lielo iespaidu aizsargu organizācijā rakstīja "Sociāldemokrāts" savā 1933.g. 26 jūlija nr. Par to atkārtoti runāja arī Saeimas sēdēs.

Pretinieki nopūlējās mazināt "P" svaru un nozīmi. Tie mēdza runāt par saujiņu karstgalvju, bet arī tad nespēja apslēpt uztraukumu par pārkonkrustiešu darbošanos malū malās. Tikai 1934.gada 20. aprīļa naktī visa Rīga, bet arī provinces mazpilsētas un ciemi bija pārklāti ar "P" uzsaukumiem, plakātiem un izkrāsotiem saukļiem, vislielākie skeptiķi atskārta, ka tik maza un nenozīmīga šī organizācija nemaz nav. "Jaunākās Ziņas" ievāca informāciju no visas Latvijas, un, ja mana atmiņa nevil, tad tika konstatētas kādas 240 apdzīvotas vietas visā zemē, kur dažu stundu laikā bija izvesta grandioza propagandas akcija. Tas jau liecina par milzu organizācijas aparātu un disciplīnu, kas tā kautko spēj izvest, konstatēja toreiz minētā avīze, kas "P" nebija labvēlīga. Par propagandas akciju Rīgā plašu pārskatu deva arī cittautu prese. Tur bija lasāms, ka naktī no 20. uz 21. aprīli nav nevienas ielas, kur uz sienām, bruģa, žogiem un ķioskiem nebūtu salipināti saukļi — "Pērkonkrusts redz visu", "Pērkonkrusts ir nomodā". Nākamajā rītā sētniekiem, policijai un veikalu īpašniekiem bijis darbs visu to noberzt.

Pārrunas izraisīja arī pirms tam izdotā brošūra "Kas ir, ko grib, kā darbojas Pērkonkrusts", kas bija iesieta dzeltenos vākos, kādēļ to daži sauca par "dzeltenu grāmatiņu". To bija sarakstījis Gustavs Celmiņš. Trimdā tā nav pieejama, bet pēc atmiņas nespēju pateikt, kas viss tur bija iekšā. Liekas, ka to varēja zināmā mērā uzskatīt par programmatisku izdevumu, kaut gan tad, šķiet, tā bija vairāk improvizācija, jo vispār stingras programmas "P" nemaz nebija. Tur daudzkas svārstījās starp demokrātiju un stingras varas principiem. Tīri praktiskajā politikā pārkonkrustieši gatavojās 5. Saeimas vēlēšanām, kuŗām vajadzēja notikt 1934.g. rudenī.

DAŽI VĀRDI PAR IDEOLOĢIJU

Ja arī "P" nebija skaidras un plaši izstrādātas programmas, tad programmatisku skeletu veidoja tā četras prasības. Tās bija formulētas šādi: 1. Par Latvijas valsti atbild latviešu tauta, 2. Gādība par latviešu tautas godu, vienību un labklājību ir augstākais uzdevums, 3. Latvija ir un paliek lauksaimniecības valsts, 4. Latvijas ārējās politikas pamats ir Baltijas valstu savienība. Gan runās, gan personīgās sarunās ar mani dzirdēju Gustavu Celmiņu daudzinaim vēl t.s. iekšējās kolonizācijas prasību. Viņš to izprata tā, ka daļa pilsētu iedzīvotāju pārvietojami uz laukiem, lai novērstu bezdarbu un nebūtu jāievēd Latvijā poļu laukstrādniekus.

1953.gadā Arveds Švābe lika man uzrakstīt šķirkli par Pērkonkrusta kādreizējo darbību Latvijā. Iesūtīju nelielu rakstiņu, bet, kad tas parādījās šīs enciklopēdijas 20.nr., es to vairs nepazīnu. Švābe, kā pārliecinājos, bija vēlējies no manis iegūt tikai man zināmos datus, kamēr visu vēlējās aprakstīt pats, pie tam ar šablonisku skatījumu un pārmaiņu laikam piemērotu tendenci. Par šī šķirkļa autoru viņš uzrādīja tomēr mani. Tā kā teksta lielākā puse nebija manis rakstīta un nevarēju samierināties ar sagrozījumiem, biju spiests trimdas presē publicēt paziņojumu, ka neesmu šī apraksta autors. To pašu man jāatkārto arī tagad, kur radusies iespēja sīkāk aprakstīt visu zināmo par "P" organizācijas darbu un idejiskajiem centieniem.

Galveno noskaidrojumu prasa Švābes apgalvojums, ka "P" pārņēma "veselus nolikumus no fašisma un nacionālsociālisma kustību dogmām". Kā atklāj sūtnis prof. Arnolds Spekke savos "Atmiņu brīžos" par savu diplomātiskās darbības laiku Romā, tad veselus nolikumus

par Itālijas fašisma korporatīvo iekārtu licis tam gan sameklēt un piesūtīt Kārlis Ulmanis, "cik tas Prezidentam vajadzīgs viņa nākotnes plāniem attiecībā uz jauno Latvijas valdības uzbūvi" (sk. Atmiņu brīži, 243.lpp.). Pērkonkrusts tiktāl nemaz netika. Un arī uz Vāciju Trešās valsts laikā neviens "P" vadonis nebrauca, lai studētu nacionālsociālisma iekārtu un ideoloģiju, kā to darija citi.

Gustavs Celmiņš bija pārlieku pašapzinīgs un iedomājās, ka viņš pats ir spējīgs likt pamatus latviešu nacionālajai ideoloģijai, līdzīgi Ernestam Brastiņam, kas bija pārliecībā, ka atradis dievturu mācībā kodolu īpatni latviešu reliģijai. Kad pazīstamais latviešu publicists Ernests Blanks parlamentārajā laikā runāja Rīgas Latviešu Biedrībā par vācu nacionālismu, un darija to, lai noskaidrotu tā būtību, tad Celmiņš kā aicināts korreferents ieteica klausītājiem ievērot, ka Hitlera kustība visnotaļ pieskaņota vācu apstākļiem un nevienai citai tautai nacionālsociālisms neder.

Bet par spīti tam, ka Celmiņš iedomājās, ka viņa paša ieteiktā ideoloģija ir kas jauns un vienreizējs, jau pirms viņa un tieši tanī laikā, kad savu darbību bija izvērsis "P", viņu visbiežāk daudzīnātās nacionālās prasībās centās pārtrumpot citi. Jau prof. Pēteris Zālīte, kas turpināja sava svaiņa, prof. Kārļa Baloža politisko kursu, mazākumu tautību jautājumā pauda: "Latvijas bagātības pāriet citautiešu rokās un spekulantu dāmas, kuŗu vīri vēl nesen bija "pliki kā magaizņas žurkas", tagad izrikojumos un ballēs tērpjas kleitās, kas maksā pa 100.000 Latvijas rubļu". Modrais dzīves apstākļu vērotājs Kārlis Skalbe, kas bija Demokratiskā centra deputāts, 4. Saeimas 1934.g. 9 februāra sēdē teica: "Latvijā, kungī, ir tādi apstākļi kādi nav, varbūt, nevienā zemē. Es nezinu tādas zemes, kur tirdzniecība un rūpniecība ir gandrīz pilnīgi — ar maz izņēmumiem — cittautiešu rokās... Ja bada laikā normē maizi uz kartītēm, tad bezdarba laikā varam prasīt, lai normē tiesības uz darbu, lai latviešu strādnieki, latviešu inteliģenti atrastu darbu savā zemē". Šī motivācija nāca

sakarā ar Demokratiskā centra partijas deputātu parakstītu iesniegumu Saeimā par krasi nacionāla likumprojekta pieņemšanu, kuŗa 4. pants paredzēja, ka uzņēmumu īpašnieki un atbildīgi vadītāji, kuŗus apvainotu par to, ka viņi, sākot ar 1934.g. 1. sept. nav ievēduši grāmatvedību un darbvedību latviešu valodā, vai arī nav pieņēmuši šai likumā paredzētā skaitā latviešu tautības darba spēku, sodāmi ar cietuma sodu līdz 3 mēnešiem, vai naudas sodu līdz 3000 latiem, vai ar abiem sodiem kopā.

Krasu nacionālu saukļu izplatīšanā bez tam sacentās ar citiem Marģers Skujenieks, par Ati Ķeniņu un Jāni Breikšu nemaz nerunājot. Tas bija drudžains šovinizms, kas bija sagrābis plašus ļaužu slāņus un to domu virzītājus. Bet visu to jāskata un jāvērtē tālaika perspektīvā. Vienīgi sociāldemokrāti paņirgājās par “tautisko bodīšu” atbalstītājiem, bet arī viņi bija sava laika bērni, pūsdami tanī pašā taurē kā Plāķis, kā to redzam no laikrakstā “Sociāldemokrats” 1934.g. 19.janv. 14. nr. pirmajā lappusē publicētā raksta “Latvijas brīvmūrnieki vācu kalpībā”. Brīvmūrniecība arī bija rēgs, kas žilbināja acis. “Sociāldemokrats” vēl tā paša gada 21. janv. nr. turpināja aprakstīt brīvmūrnieku ložas, minot šinī sakarā Vilhelmu Munteru un Andreju Krastkalnu. Tas bija temats par kuŗu “P” bija daudz vairāk ko teikt. “P” laikraksts nepārtraukti rakstīja par Vilhelmu Munteru kā “mirdzošo brāli” un viņa piederību kādai Rīgas brīvmūrnieku ložai. Vispār Munters, Klīve un Alfreds Bērziņš bija tie, par kuŗiem pārkonkrustieši neatrada neviena laba vārda. Un tas bez tam pazobojās par Jāni Štelmacheru, kas 1932.g. jūlijā bija Iekšlietu ministrijā reģistrējies “Apvienoto Latvijas nacionālsociālistu partiju”. Štelmachers izdeva savu lapu, ko apzīmēja par “Nacionālsociālists”, bet pēc tam, kad Iekšlietu ministrija tās izdošanu apturēja, tas izdeva jaunu laikrakstu ar skanīgu apzīmējumu “Rung’ — iz — mais”. Daži sākumā domāja, ka ķīnieši to izdevuši.

Štelmachers kopēja vācu nacionālsociālistu ideoloģiju, kādēļ nevar teikt, ka arī Latvijā nebūtu parādījušies kā baltvācu, tā daži latviešu nacionālsociālisti.

Pēdējo skaits gan nepārsniedza 80. Studentu padomes vēlēšanās, kur tie izgāja ar savu sarakstu, tie dabūja tikai 22 balsis, kamēr pēdējā Studentu Padomē pārkonkrustieši bija spēcīgi pārstāvēti, proti, ar 4 ievēlētiem pārstāvjiem, kas bija 10% no Studentu Padomes sastāva. Kad Hitlers iesēdās vācu kanclera krēslā, Štelmachers viņu apsveica ar telegrammu. Štelmachera dibināto organizāciju uzskatīja par nenopietnu kā "Baltische Monatshefte", tā vispār baltvācu prese. Latviešu prese to vairāk ignorēja vai pazobojās par striķu cepurēm, ko Štelmachers un viņa sekotāji lietoja.

Ja runājam par "P" ārējiem sakariem, tad tādi bija ar rumāņu nacionālo ideologu Korneliju Kodreanu. Starptautiskās studentu konferences delegātu vidū, kas 1932. gadā pulcējās Rīgā, bija daži rumāņu Dzelzs gvardes locekļi. Viens no tiem, Jons Negura, saveda vēlāk Gustavu Celmiņu kopā ar Kodreanu. Dzirdēju stāstam, ka Celmiņš būtu ar Kodreanu pat vienreiz Rumānijā ticies. Katrā ziņā viņi sarakstījās un apliecināja viens otram draudzību. Celmiņš izjuta simpatijas arī pret igauņu vabsu vadoni Sirku, bet man nav zināms, vai abu starpā izveidojās kādi ciešāki sakari. Starpnieks viņu starpā bija gan kāds Falks, kā to man vēlākajās dienās apliecinājis Ēvalds Andersons.

Zīmīgas ir dažas atšķirības. Kamēr vabsu vadonis Sirks pulcināja ap sevi un vabsu kustību redzamus Igaunijas valstsvīrus un zinātniekus, tikmēr Gustavs Celmiņš no tiem izvairījās. Vabsu padomē figurēja bijušais valstvecākais Temants, bij. ministrs un sūtnis Stokholmā Kārlis Pusta, bij. iekšlietu ministrs advokāts T. Renks, Tartu universitātes prof. Vabels, ģenerālis Larka un citi brīvības cīņu dalībnieki.

Atceros, ka Celmiņš noraidīja bij. satiksmes ministra inž. Kārļa Krieva gatavību sadarboties ar "P". Ar somu nacionālistu aprindām Celmiņam izveidojās ciešāki sakari vēlākajos gados, pirms tam ar tiem bija sakarā gan prāvs pulciņš studentu, no kuriem ne visi bija pārkonkrustieši.

Ja savā ideoloģijā "P" gāja patstāvīgus ceļus, tad vēl atliek noskaidrot, kāda bija tā nostāja pret demokrātiju,

kur tanīs gados Eiropa pārdzīvoja demokrātijas krīzi. Jau tas vien, ka "P" prasīja tautas vēlētu valsts prezidentu, kas vēlams uz 5 vai 7 gadiem, rādīja, ka šī organizācija aizstāv tautvaldību, nevis diktatūru. Pilsoņu pārstāvji jau Satversmes Sapulces laikā prasīja tautas vēlētu valsts prezidentu un Arveds Bergs nemitējās to prasīt līdz savas politiskās darbības pēdējai dienai. Tieši šī sakarībā viņš arī nemitējās apgalvot, ka nepieciešami Satversmes grozījumi, jo tā, kā šī satversme izstrādāta 1922.gadā, — "tā neiet". Gluži to pašu pauda "P", cenždamies iekļūt Saeimā, lai likumdošanas ceļā grozītu satversmi un ierobežotu partiju varu. Kamēr Margers Skujenieks kā pieredzējis statistiķis zīlēja, ka pārkonkrustiešiem ir izredzes iegūt 5. Saeimā 8 mandātus, Celmiņš bija pārliecināts, ka viņam jau 1934.g. rudenī izdosies izveidot lielāko pilsoņu pārstāvību tanī, līdzīgi, kā tas bija izdevies igauņiem. Pārkonkrustiešu piekritēju skaits 1934.gadā tiešām nebija mazs. Visi vēlēšanu priekšnoteikumi runāja tiem par labu. Pat Zemnieku savienības pēdējā kongresā labais spārns bija ieguvis vairākumu, un arī tur bija izmanāma labvēlība "P" kustībai.

Ne pašas politiskās partijas nebija populāras, bet to vadoņi bija nodeldējuši savu labo vārdu. Nevien Kārlis Skalbe, bet brīvības cīnītāji un desmitiem citi atkārtoti jautāja, kur palikuši tie patrioti un ideālisti, kas izcīnījuši Latvijas neatkarību. Ar katrām Saeimas vēlēšanām šo nesavtīgo tautas pārstāvju skaits bija sarucis arvien mazāks. Celmiņš, būdams viens no brīvības cīņu dalībniekiem, to savukārt atgādināja. Bez atbalss tas nepalika. "P" pūlējās panākt radikālu maiņu šādā stāvoklī, un jaunatne tam uzgavilēja, jo tas atbilda tās patriotismam.

Tā tad nevis demokrācija un parlamentārā sistēma bija dadzis pārkonkrustiešu acīs, bet partiju veikali, savtība un politiķaņu šaurās pieres. Pret tiem vērsās kā aizspriedumi, tā manāms sašutums.

Ja nu šeit kas vispārēji teikts, kad nevaru atturēties neminēt arī domstarpības, kas man radās kāda mana raksta dēļ. Pret vienu manu rakstu, ko biju 1932.gadā

iespiedis korporāciju laikrakstā Universitas, un kur biju apskatījis politisko partiju akadēmisko sekciju darbību, kā arī to pilsoniskos uzdevumus, ko tās demokrātiskā sadzīves iekārtā veic, mēnešraksta "Kadets" 1932.g. 25. nr. asi iebilda virsleitnants Soligo (viņa rakstam bija divains virsraksts — "Delenda Carthago). Savā rakstā mans uzskatu pretnieks konstatēja, ka Itālijā ar 42 miljoniem italiešu esot tikai viena partija, t.i. Musolini partija un fašistu diktatūra, bet Latvijas liberālā vēlēšanu kārtība esot Saeimas vēlēšanās pielaidusi 25 partijas. Arī Latvijā jāpanākot absolūtu "vienību". Es savā rakstā biju aizstāvējis demokratisko pluralismu, lai gan nebiju ieteicis ne 25, nedz vairāk partiju.

Šaursirdīgie pārmetumi "P" un tiem, kas ap šo organizāciju pulcējās, neatbilst patiesībai un visbiežāk teikti, lai vēlētajos gados attaisnotu vienam otram, kažoka apmešanu uz otru pusi. Ar cieņu tādēļ atsaucos uz Sabiedrisko lietu ministru Alfrēdu Bērziņu, kas savā plašajā rakstā un kritiskajās piezīmēs pie A. Klīves grāmatas "Latvijas neatkarības gadi", kas iespiestas žurnālā "Treji Vārti", godīgi pasaka, ka pārkonkrustieši gan gatavojušies ar savu sarakstu piedalīties nākamajās Saeimas vēlēšanās, bet tiem nebija izplānoti nekādi apvērsuma plāni. Vēl skaidrākiem vārdiem Alfreds Bērziņš man to pateica Katskiļu kalnos 1973.gadā, tiekoties Brīvās Pasaules Latviešu Apvienības valdes sēdes laikā.

"P" mērķi, programma un centieni bieži skatīti greizā spogulī. Dažkārt tas noticis pārāk elementāras un šabloniskas domāšanas dēļ, bet citkārt apzināti, lai laiku maiņās nosegtu savus ekstrēmās nacionālos uzskatus vai noslieci uz diktatūru. Pa daļai "P" mērķu un centienu neizpratnē vainojami paši pārkonkrustieši, kas savā bravūrā mētājušies ar tukšiem vārdiem un bramanīgiem izteicieniem, kas ne tuvu neatspoguļo faktisko stāvokli. Arī Gustavs Celmiņš milēja frazes un apzināti kultivēja bravūru savu cīņas biedru priekšā. Visbiežāk dzirdēju viņu sakām, ka viņš gādāšot par to, lai Latvijā nekad nekādas "kerensčīnas" nebūtu. Ja Kerenskis palaidis

grožus pa zemi, tad latviešu brīvības cīnītājiem jāgādā-
jot, lai tas mūsu zemē nekad nenotiktu. Tāpat pārspī-
lējumus, ko viņš pauda pret mazākuma tautībām Latvijā,
bija pārāk taustāmi fražu pinumi, jo arī pats Celmiņš
saprata, ka mums nav nekādu tiesību atstumt vai pazemot
tos Latvijas pilsoņus, kam nav laimējies piedzimt par
latviešiem.

“P” ideoloģijas mugurkauls bija cīņa pret marksismu.
Viss, kas šinī ziņā tika teikts un darīts, atbilda nopietnī-
bai un ciešai apņēmībai izravēt no latviešu sadzīves
destruktīvas tendences, kas apdraud tautu un Latvijas
valsti. Arī savā ārējā politikā “P” prasīja modrību pret
Padomju Savienību. Nepārsteidz tādēļ arī Maskavas naida
izpausmes pret Pērkonkrustu. Ja tas tā bija pirms 1934.g.
15. maija, tad tālākās konsekvences pērkonkrustiešiem bi-
ja jāpiedzīvo pēc 1940.g. 17. jūnija.

PĒRKONKRUSTIEŠU NEDIENAS

Smagas represijas pret pērkonkrustiešiem sākās jau
parlamentārajā laikā. Viņu organizācijas slēgšanu un
laikrakstu apturēšanu prasīja gan uzskatu pretinieki, gan
Iekšlietu ministrija. Vispirms tas vērsās pret “P”
pirmorganizāciju, pēc tam atkārtoti un dažādā veidā pret
Pērkonkrustu, 1933.g. 12. aprīlī par biedrību likuma
pārkāpumu slēdza reizē “Ugunskrustu”, organizāciju
“Leģions” un Štelmachera nacionālsociālistu biedrību.
Slēgšanu ierosināja sociāldemokrāti, bet drīzi vien tas
viņiem atriebās, jo no pretējās puses nāca prasība slēgt
pusmilitāro organizāciju “Strādnieku Sports un Sargs”
(vēlāk figurēja arī citi nosaukumi, bet vienādi ar iniciā-
ļiem “SSS”, bet pretinieki tos dēvēja naidīgi par
“siseņiem”), kas arī notika. Tas jo drīzi izvērtās par
polītisku divkauju. Par šīm organizācijām notika asas
debates Saeimā un par tām rakstīja daudz prese. 1934.g.
sākumā “Sociāldemokrāts” rakstīja par “P” jau gandrīz
katrā numurā.

Ja "P" tanī laikā nebūtu paspējis izvērsties par masu organizāciju, uztraukums nebūtu bijis tik liels. Kā Saeimā, tā sabiedrībā un presē varēja izmanīt nervozitāti. No valdības nepārtraukti prasīja enerģisku soļu speršanu pret pērkonkrustiešiem. Iekšlietu ministrija arī nekavējās ievadīt prāvas, bet pierādījumu trūkuma dēļ par jebkādu "pretvalstisku darbību", vairākas no tām palika bez panākumiem. Tā, piemēram, 1933.g. 29. augustā Rīgas apgabaltiesas 4. civiļās nodaļas priekšsēdis A. Būmanis paziņoja, ka tiesa noraidījusi Iekšlietu ministrijas lūgumu par "P" organizācijas slēgšanu. Margers Skujenieks, kas 1933.gadā bija ministru prezidents, Progresīvās apvienības oficiozā "Latviešu Balss" atzinās, ka nav bijis iespējams atrast nekādus apsūdzībai nepieciešamus materiālus Pērkonkrusta slēgšanai. Kad "Sevodņa" 1933.gadā apgalvoja, ka Pērkonkrusts sagatavojoties diktatūras nodibināšanai, Rīgas apgabaltiesa šī krievu laikraksta atbildīgo redaktoru sodīja par neslavas celšanu. "P" aizstāvis kā šinī, tā citās līdzīgās prāvās pievienoja lietai "P" rokas grāmatiņu "Kas ir, ko grib, kā darbojas Pērkonkrusts", kas tādus pārmetumus atspēkoja. Tāpat Rīgas apgabaltiesa sodīja par "P" organizācijas apvainošanu "Sociāldemokrata" redaktoru P. Melno ar 2 nedēļām cietumā un naudas sodu. Politiskā pārvalde gan nopūlējās pierādīt, ka "P" ir pretvalstiska organizācija, bet tiesa prasīja pierādījumus, un kad beidzot 1934.g. 30. janvārī "Pērkonkrustu" un "Tēvijas Sargu" ar Rīgas apgabaltiesas lēmumu slēdza, tas notika lielāko tiesu aiz formāliem iemesliem. "P" lēmumu pārsūdzēja, bet līdz galīgam lēmumam nenonāca 15. maija notikumu dēļ.

Gustavs Celmiņš jau laikus apsvēra, ka pretinieku uzbrukumi panāks viņa vadītās organizācijas slēgšanu, kādēļ viņš nodibināja blakus organizācijas. Pašā sākumā viņš tam pašam nolūkam izmantoja arī jau neatkarības sākuma gados dibināto "Tēvijas Sargu". Viņš ieteica pērkonkrustiešiem iestāties par biedriem arī tanī, kas arī notika. Pastāvēja vēl "Jaunā Latvija" un "Dzimtene". Rīgas apgabaltiesa 1934.gada sākumā konstatēja, ka biedrība

“Jaunā Latvija” bijusi tiešs “Pērkonkrusta” turpinājums. Tiesas administratīvā nodaļa atzina, ka tai bijuši līdzīgi statūtu noteikumi, tie paši biedri, tās pašas telpas un tas pats tālrunis.

Par spīti šo organizāciju slēgšanai, 1934.g. 19. martā pērkonkrustiešiem izdevās sekmīgi nobeigt savu vadītāju kursus. Parastā pulcēšanās gan notika “Kongresa” kafējnīcā Rīgā, Brīvības ielā 15. Tai bija vairāk demonstratīvs raksturs. Pērkonkrustieši tur saradās zināmās stundās pelēkos kreklos. Ārēji tie izturējās kā parasti kafējnīcas apmeklētāji, bet, pēc organizācijas slēgšanas tam bija apzināti demonstratīvs raksturs un izaicinājuma veids. Nevien tas tādēļ arī nepārsteidza, ka 1934.g. 6. janvāra vakarā “Kongresa” kafējnīcu apļēnca Rīgas prefektūras apsardzības rota un izdarīja apmeklētāju dokumentu pārbaudi. Lielo daļu kafējnīcas apmeklētāju atlaida, bet 13 aizturēja, to starpā Gustavu Celmiņu un vairākus valdes locekļus. Kā laikraksti nākamajās dienās ziņoja, tad vienīgi Saeimas deputāts Jēzups Trasuns no aizturēšanas paglābās.

Kādu citu vakaru arī es biju iegriezies “Kongresa” kafējnīcā. Man pienāca klāt bijušais Saeimas deputāts Kārlis Krievs, un vēlējās ar mani runāt. Es personīgi viņu nepazinu, bet zināju, ka viņš ilgu gadu bijis Ventspils pilsētas galva un no 1926—28. gadam satiksmes ministrs. Par viņu biju tikai labu dzirdējis un kā inženieris viņš kā pašvaldības, tā parlamentārajā darbā bija labi pierādījis. Jau mūsu sarunas sākumā noskaidrojās, ka viņš labvēlīgi novērtē “P” darbību un gribētu to no savas puses sekmēt. Tāda krietna cilvēka līdzdarbība man likās visai vēlama un es solījos par to runāt ar Celmiņu. Kad Celmiņam nākamajā dienā inženiera Krieva interesi par “P” pastāstīju, viņš strupi atbildēja, ka viņam tāds neesot vajadzīgs. “P” vispār tanī laikā bija daudz simpātiju latviešu inteliģencē.

Arī Saeimā pret šo organizāciju nevērsās tikai iebildumi, bet bija dzirdami arī labvēlīgi vārdi. Kristīgo darba bloka deputāts Augusts Lūkins, kas pirms tam bija bijis mirtiesnesis, norādīja Saeimas 1933.g. 23. augusta sēdē

uz divkosību pārkonkrustiešu nosodišanā un politiskajā vajāšanā. Viņš teica, kā tas lasāms stenogramā: “Es negribu šeit operēt ne ar kādiem citiem datiem, bet tikai ar to, kas šeit ir noticis šinī Augstajā namā. Gandrīz visi deputāti no vietas ir gānījuši valdību un Saeimu, un visvairāk to ir darijuši sociāldemokrāti. Man šeit ir izgriezumi no no stenogramām. Dep. Radziņš pagājušā gada 10. martā teica, ka šeit notiek vislielākā politiskā izvirtība. Dep. Breikšs ir nosaucis Saeimu par ūtrupju namu — jūs atceraties kādā sakarībā—; Latvijas demokratijai šeit tiekot dejota nāves deja. Dep. V. Bastjānis — “šeit notiek vislielākā andele”, Menders, ka “Saeimā izskatoties pēc melnās biržas... “Sociāldemokrāts” ne vienu reizi vien rakstījis, ka līdz pēdējam vilcienam cīnīšoties par tagadējās iekārtas pārveidošanu.”

Un, kad Zemnieku savienības deputāts Alfreds Bērziņš savukārt kritizēja Saeimu, tas pats deputāts Lūkins arī viņam atbildēja. Alfreds Bērziņš Saeimas sēdē bija teicis: “Par Saeimas darbību tauta ir dziļi uztraukta. Saeima nenodarbojas ar likumdošanu, bet ar citām lietām. No apmēram 100 likumiem Saeima izdod labākā gadījumā 10 likumu”. Lūkins Saeimas 1934.g. 30. janvāra sēdē atgādinādams šos Alfreda Bērziņa vārdus, pamatoti teica: “Nav nekāds brīnums un nav ne mazākā iemesla būt saīgušiem par to, ka ārpus Augstā nama sienām likumdošanas darbu kritizē ļoti skarbi un asiem vārdiem. Redziet, ja tas nāk no Bērziņa kunga mutes, tad ir ļoti labi un patīkami. Jūs paši atzīstaties, ka esat Saeimas autoritāti grāvuši. Bet, ja tas nāk no kāda cita mutes, tad Bērziņa kungs saka: “Kur ir tiesa, kāpēc tā nesargā Saeimas autoritāti”.

Demokratiskā centra deputāte Berta Pīpiņa Saeimas 1934.g. 9. februāra sēdē vēl piebilda: “Nav jāaizmirst, ka tautas dusmas ir nobriedušas, un ka tās izpaužas uz āru un dod iemeslu uzstāties visādiem “Pārkonkrustiem”. Kāds cits runātājs izteicās: “Vai ministru prezidents Ulmanis nepazīst kādu Ulmani, kas Zemnieku savienības konferencēs saka šā: Pret “Pārkonkrustu” un viņam

līdzīgiem Zemnieku savienība represijas negrib lietot, jo — kā lai mēs lietotu represijas paši pret saviem zemnieku bērniem”.

Un tomēr represijas nāca jo drīz, jo visas partijas jutās vienlīdz apdraudētas. Saeima savā 1934.g. 20. marta sēdē pieņēma Bruno Kalniņa iesniegto apvienoto pārejas formulu (ar 53 balsīm, 13 balsojot pret un 13 atturoties): “Uzdod valdībai izslēgt no aizsargu organizācijas visus tos, kuŗi sastāvējuši slēgtajā Pērkonkrusta u.c. līdzīgās demokratiskai iekārtai naidīgās organizācijās. Uzdod valdībai atstādināt no visām valsts un pašvaldību iestādēm un uzņēmumiem (arī autonomiem) visus darbiniekus, kas atradušies slēgtajā Pērkonkrustā (līdz slēgšanai) vai atrodas citās līdzīgās demokratiskai republikai naidīgās organizācijās. Uzdod valdībai 1 mēneša laikā atlaist no dienesta valsts, policijas un pašvaldības darbiniekus un izslēgt no aizsargiem personas, kas sastāv vai sastāvējuši līdz apturēšanai par biedriem “Pērkonkrustā”, “Tēvijas Sargā”, “Jaunā Latvijā”, “Leģionā” un “Saimnieciskā centrā” vai pieder pie baltvācu nacionālsociālistu “kustības”.

Sociāldemokratu R. Dukura un Bruno Kalniņa ierosinājumu par “Pērkonkrusta” slēgšanu atbalstīja mazākuma tautību pārstāvji, pie kam no viņu puses jau agrāk bija prasīts vismaz šo organizāciju slēgt. Vācu deputāts Lotars Šēlers teica, ka viņa frakcija atzīstot “Pērkonkrusta” darbību par kaitīgu mūsu valstij, kāpēc priecātos, ja to slēgtu.

Sociāldemokratu frakcija neapmierinājās ar to vien, ka slēdz “P”, “Tēvijas Sargu” un citas tai nevēlamas organizācijas, bet tanī pat laikā prasīja Latvijas armijas noskaņošanu Padomju Savienībai labvēlīgā garā.

Bruno Kalniņš savā 1934.g. 20. marta runā Saeimā pie kara budžeta prasīja Latvijas ārpolitikas saskaņošanu ar Padomju Savienību. Kā redzams no 4. Saeimas VIII sesijas 20. sēdes stenogrammas, tad sociāldemokrati pieprasīja lai “no šī fakta vilktu tālākas un plašākas konsekvences, lai mūsu armijas vadība ne tikai pati savās ārējās politikas līnijās pārorientētos, piemērojoties

jaunajiem apstākļiem, bet lai viņa mēģinātu šos jaunos apstākļus arī nest un kultivēt mūsu virsniecībā.”

“Pērkonkrusts” un nacionālā jaunatne, kas bija ap to, neskatoties uz šīs organizācijas iedzišanu pagrīdē, turpināja prasīt vislielāko modrību pret Padomju Savienības agresiju.

15. MAIJA APVĒRSUMS

1934.g. 16. maija agrā rītā pie mana loga klauvēja kāds mans paziņa. Viņš bija pirmais, kas man pavēstīja, kas noticis. Apvērsums sācies ar sociāldemokrātu Tautas nama ieņemšanu Bruņinieku (vēlākajā Aizsargu) ielā, kā arī ar ielaušanos Žīdu tautas namā Latgales priekšpilsētā. Policija ar Rīgas aizsargu pulka sakaru bataljonu rīkojoties vēl tālāk. Dažas stundas nogulējis, ziņkāres dēļ devos uz netālo sociāldemokrātu citadeli. Nu vairs tur bija redzami tikai aizsargi. Vienu no tiem pazinu, tas bija Pēteris Ašaks, bet viņš mani vairs nepazīna. Satiekot vēlāk draugus, tie zobojās par brammanīgajiem sociāldemokrātiem un viņu SSS organizāciju, kas jau no pirmā brīža ierāvusies sevī. Tie esot ļāvušies apmulķoties un noticējuši Ulmaņa palaistai versijai, ka apvērsumu gatavojot pērkonkrustieši un viņiem radniecīgas organizācijas. Ticēdami Ulmaņa demokratiskajai lojālībai, viņi pat neko neesot manījuši. Par apvērsuma rīkotāju viltu 15. maija priekšvakarā vēlāk plaši izrakstījās arī Edvarts Virza, rakstīdams par “Saimnieka atgriešanos” rakstu krājumā “Tev mūžam dzīvot Latvijā”. “Prezidents viņus ir iemidzinājis”, rakstīja Virza.

Bet arī pērkonkrustieši, kas ne brīdi nešaubījās, ka Ulmanis spējīgs apvērsumu izdarīt, nezināja tieši, ka tas notiks 15. maijā. Šis apvērsums tiešām bija izmanīgi sagatavots. Rīgas aizsargu pulka sakaru bataljona sastāvā bija vairāki pērkonkrustieši, kas no aizsargu rindām nebija izmesti, kādēļ bija piedalījušies komandiera Bruno Pavašara pavēles izpildīšanā.

Kavējoties atmiņās par tiem sešiem pārvērtību gadiem, ko ievadīja 15. maijs, man būs tomēr jāturas tanīs robežās, kas cieši saistās ar manis paša piedzīvojumiem. Un lūdzu to ievērot arī tiem, kam tie bijuši tā sauktie labie gadi. Atturēšos arī no subjektīva vērtējuma, bet atstāstīšu tikai faktus. Arī par "P" nebūtu vairs jārunā, kur par to jau tikdaudz teikts, ja ar to cieši nesaistītos manis paša likteņceļi un daži piemeklējumi.

Kā jau iepriekš teikts, es tanī laikā gatavoju valsts eksāmenus, lai nobeigtu studijas Latvijas Universitātē. Tikai rīta pusē steigā izlasīju savu iemīļoto "Latvī". Tad atnāca mans studiju biedrs Arveds Vinovskis, un mēs sirdīgi papildinājām viens otra zināšanas. Biju priecīgs, ka Gustava Celmiņa reakcija uz notikumiem bija puslīdz rezervēta. Viņš ar kādu savu apkārtrakstu paziņoja, ka nākamajos trīs mēnešos pārkonkrustiešiem no jebkādas darbības jāatturas. Kaut arī viņam un viņa vadītai organizācijai jau tagad esot skaidrs, ka no Ulmaņa neesot neko labu ko gaidīt, tad šie trīs mēneši nepieciešami, lai arī pati tauta par to pārliecinātos.

Psicholoģiski un taktiski tas bija gudri teikts, jo jebkāda veida pretestība jaunajam režīmam būtu sabiedrībā uzdūrusies nepatikai. Tieši pilsoņu aprindas priecājas vismaz par to, ka "nu reiz tie sociālisti aizvākti malā". Un Arveds Bergs rakstīja "Latvī", ka "fakts rada tiesības", t.i. apvērsums kā tāds dotajos apstākļos radīs sev leģitīmu bazi.

Lai galīgi neizklaidētu savus domu biedrus Rīgā, Gustavs Celmiņš tomēr sadomāja ar dažiem tikties un apspriesties. Kaŗa stāvokļa laikā, kāds bija izsludināts, politisko partiju darbība līdz turpmākam bija noliegta. Tika noliegta arī publiskas sapulces. Laikrakstos valdība izziņoja to organizāciju vārdus, kuŗu darbība apturēta. To vidū nebija minēta biedrība "Dzimtene". Tas, acīmredzot, bija noticis aiz paviršības, bet Celmiņš to attapīgi izmantoja. Viņš aicināja mūs, kas bijām paspējuši izņemt "Dzimtenes" biedru kartes uz internu tikšanos. Tādu pēc skaita nemaz nebija daudz. Lai nu cik biju pārslogots ar

savām tiesību mācībām, izklaidēšanās nolūkā arī es aicinājuma dienā, 14. jūnijā, aizgāju uz Bruņinieku ielu 25. Vēl nebija daudzi sanākuši, kad piebrauca policijas mašīnas un atsūtītie kārtības sargi mūs apcietināja. Visus aizveda uz Rīgas prefektūru. Mūs sadzina pagrabā. Gulēšana iznāca uz kaila klona. Bija vasaras laiks, kādēļ tas nebija nemaz tik neciešami. Turpretim nepatiku radīja apiešanās ar mums. Pusdienu vietā mums nolika priekšā bļodiņas, kur sakarsētā šķidrumā peldēja govys tesmeņi un mazvērtīgas gaļas atkritumi, bet, lai pasvītrotu nicināšanu pret mums, tad no pelnu traukiem bija sabērti vēl iekšā papirosu pelni un t.s. "končiki". Tāda policistu pārcešanās mūs pārsteidza, jo likās iestādes necienīga.

Bijām apcietināti 97 režīma pretinieki. To vidū Edvins Bietags, kas grieķu—romiešu cīņās tikko bija ieguvis Romā Eiropas meistartituli un pasaules olimpiadē Berlīnē sudraba medali, kā arī pusemūža vīrs zobārsts Melnbārdis, bet viss vairums tomēr studentu. Aizturētos sodīja administratīvi, uzliekot no 100 līdz 3000 latu naudas sodu. Tādu, kuŗus sodīja ar 2000-3000 latiem bija 23, bet 10 apcietinātos nodeva tiesai, paturot apcietinājumā. Viens no tiem biju es, varbūt tādēļ, ka biju laikraksta "Universitas" redaktors, un dažas nedēļas pirms tam atteicies parakstīt kā atbildīgais redaktors šī laikraksta nr., kuŗā bija apsveikts 15. maija režīms. Man par to bija izskaidrošanās Iekšlietu ministrijā. Galvenais sods tomēr bija tas, ka mani atrāva no valsts eksāmeniem un bez tam izslēdza no LU studentu skaita. Piedevām lika izslēgt arī no korporācijas, lai gan es nebiju vienīgais, — daudz vairāk lika izslēgt no Selonijas un Talavijas. Valdības roka tagad aizsniedzās visai tālu.

Bija pagājušas trīs dienas, kad mani pārveda uz Politisko pārvaldi. Tā atradās Rīgā, Alberta ielā. Mani salika kopā ar kādu "leģionāru", bet es tūlīt izmanīju, ka mūs tur tādēļ kopā, lai no manis kautko izvilinātu un mani pa istam iegāstu. Tā kā man nekādu noslēpumu nebija ko stāstīt, tad mans istabas biedrs pazuda jau divu dienu laikā, bet mani pārveda uz Rīgas Centrālcietumu.

Bija diezgan dīvaina sajūta pēkšņi atrasties cietumā. Kad mani no cietuma galvenās ēkas veda gar cietuma mūri uz 3. korpusu, tad galvai izskrēja cauri doma, vai tiešām esmu noziedznieks, un man bija jādomā par to brīdi, kur es kā 11 gadus vecs zēns sev uzšuvu nacionālo vairodziņu, lai apliecinātu sevi kā ticīgu latvieti.

Cietuma administrācija bija man bijusi labvēlīga, jo uzzināju, ka esmu ievietots t.s. cietuma "direktoru kamerā". Šādā godā biju ticis tādēļ, ka biju nodarbināts kā skolotājs instruktors Rīgas pilsētas Izglītības valdē. Jau dažu stundu laikā iepazinos ar pārējiem būdu brāļiem minētajā kopkamērā. Visvairāk mani interesēja pasaulslavenais avantūrists Ādams Erdmanis, par ko man būs vēl ko stāstīt. Pie pretējās sienas pieslietās gultas stāvēja Pieminekļu valdes vecākais inspektors un vēsturnieks Arturs Štāls, kam bija atgadījusies kāda kļūme ar viņa iestādes seifu, divi virsnieki bija no intendantūras, viens no Valsts kontroles, viens žīdu miljonārs bija ievietots no kreditoriem kā maksātnespējīgs, kāds vācu būvuzņēmējs arī līdzīgā veidā, un tieši manai gultai blakus bija ierādīta vieta lāčplēsim Vēritim, kas bija iejaukts kāda žīdu kokrūpnieka fabrikas iepriekš sarunātā nodedzināšanas lietā. Lielu draudzību no pirmā brīža man mēģināja apliecināt zv. advokāts Arturs Vigants, kas savā laikā bija ievēlēts no Zemnieku savienības saraksta Satversmes Sapulcē. Nesen viņš bija piedzīvojis ķezu ar savu klientu vekseliem, pēc kam bēguļojis 8 mēnešus pa Smiltenes mežiem. No pārkonkrustiešiem tur bija tautsaimnieks Arvīds Melliņš.

Kā jau teicu, par Ādamu Erdmani man gribas īpaši pastāstīt. Lasīdams Roberta H. Brjūsa Lokharta memuārus, kas ap to laiku bija iespiesti franču valodā, Erdmanis vienu pēcpusdienu gaužām uztraucās. Viņš pienāca man klāt un teica, ka Lokharts faktus sagrozījis. Kādus īsti, to neatceros. Ieskatījies grāmata un teicu, ka viņš tanī nemaz nav minēts. Lūk, viņš esot tas pats Birze, kam Lokharts piesienoties. "Birze" esot bijis viņa segvārds Oktobra apvērsuma laikā Krievijā.

Toreiz to nezināju. Zināju tikai to, ka Ādama Erdmaņa vārdu saista ar kādu nodevību un pulkveža Brieža nāvi. Par viņu kā provokatoru daudz rakstīja "Latvis". Kā čekas aģents viņš bija sadarbojies kā ar Dzeržinski, tā Trocki. Meklējis sakarus arī ar otru pusi. Sadarbojies ar Savinkovu un Briedi, uzturējis ciešu kontaktu ar krievu sociālrevolucionāriem, ieradies ar dēkainiem priekšlikumiem pie Valsts domnieka un LPNP ārlietu nodaļas vadītāja Jāņa Goldmaņa. Tā tad strādājis uz visām pusēm, un kam īsti kalpojis, tas vēl tolaik bija mīkla.

Pretlielinieciskais latviešu strēlnieku virsnieks Sergejs Staprans savās iespiestajās atmiņās ("Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules") viņu vismaz neuzskatīja par latviešu nodevēju. Tikai visi vienprātīgi Erdmani uzskatīja par bīstamu avantūristu. Kā tāds viņš parādījās arī Latvijas valsts tapšanas posmā Liepājā, bet nevis Ulmaņa, bet Niedras pusē. Viņš bija Niedras kaŗa ministrijas Operatīvās daļas vadītājs un svērās uz vācu pusi. No Latvija slejām man bija iespaidies atmiņā teiciens — Kas Erdmanis par putnu, tas nav vairs jāpaskaidro, jo visa viņa dzīve un darbs ir tikai provokāciju pilns". Par viņu daudz zināja stāstīt strēlnieku virsnieks Indriķis Reinbergs, kas apliecināja, ka Erdmanim bijuši tuvi sakari ar Trocka stāba izlūkošanas vadītāju Čikaļiniju.

Tagad šis vīrs stāvēja manā priekšā. Būdams vienādi ieinteresēts vēstures notikumos, paturēju Erdmani acīs. No viņa cietumā visi vairījās. Arī viņš pats tēloja galīgi slimu cilvēku. Ne mani, nedz citus tas nepārlicināja. Tas bija tikai triks, kā ātrāk izkļūt no cietuma mūriem. Kad viņš man jautāja, cik ilgi mūs tā turēs, tad kaitinādams viņu, atbildēju: Tāds, kas šeit reiz iekļuvis, lai nesapņo vairs par brīvību". Tas uz Erdmani tik smagi iedarbojās, ka pārļaboju savu sarkastisko teicienu, to modificēdams šādi: "Man gan te visu mūžu būs jāsež, bet Jūs tomēr jo drīzi izlaidīs". Erdmanis labu laiciņu par to domādams, pienāca man tuvāk un noprasīja: "Vai tiešām drīz?" "Tas atkarājas no Jums", atbildēju viņam. "Kā Jūs to domājat?" Mana atbilde: "Nu gluži vienkārši.

Pie Jums taču katru piektdienu uz satikšanos ierodas brālis. To taču var izkārtot". Erdmanis paskatījās mani un zīmīgi jautāja: "Jūs domājat". No manas puses tā bija tā sakot tikai tāda "zirgošanās", kā arī sakrājies naidis pret Politisko pārvaldi.

Uzskatīju to par tukšu runāšanu, ja jau pēc nedēļas nedabūtu kā par pieri. Erdmani uzraugs izsauca, kā tas vienu vai otru reizi notika, ja bija jāiet uz cietuma biroju vai arī veda uz izmeklēšanu. Erdmanis tomēr šoreiz visu dienu bija prom. Kad vakarā pavērās kameras durvis un viņš stāvēja durvīs, jau no tās vietas viņš sauca man: "Šilde jums bija taisnība". Pirmā brīdī lāga neasapratu par ko iet runa, bet tad Erdmanis man pats nāca palīgā teikdams, ka brālis pratis to panākt, ka viņu dažu dienu laikā atbrīvošot, ja viņš uzrakstīšot Brieža lietā apsūdzību pret Ādolfu Bļodnieku un Jāni Bankavu. Man radās skaidrība, ka Bļodnieka valdību taču Zemnieku savienība gāza, lai Ulmanis pēc viņa kļūtu valdības galva. Bļodnieks savas valdības gāšanu Ulmanim nepiedeva un palika pēc 15. maija autoritārajai valdībai opozīcijā. Iegūstot tagad viltus liecību no Erdmaņa, daudz vai maz Bļodniekam tomēr varēja aizbāzt muti. Bankavs darbojās ar Bļodnieku tanī pašā Jaunsaimnieku partijā, kādēļ to lika piekombinēt klāt. Erdmanis ar mani par to atklāti runāja un prasīja pat padomu, kā insinuāciju labāk formulēt. Tas nu aizgāja par tālu, un es Erdmanim ieteicu tomēr visu labi apdomāt, iekams ko neatbildīgu dara. Par Politisko pārvaldi saprotamu iemeslu dēļ nekad nebiju bijis labās domās, bet tagad šāds intrigu pinums man rieba. Erdmaņa teksts nebija garš, cik atceros tikai viena lappuse. Viss vērsās pret Bļodnieku. Bet jau pēc dažām dienām viņu izlaida no cietuma, un, kā viņš man promisejot teica, tagad viņam ļaujot pat veselu mēnesi uzturēties veselšanās nolūkā Ķermerēs.

Pirms tam viņš paguva man vēl izstāstīt žilbinošu stāstu par Sazonoviem. Bijušais Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Sazonovs, glābdamies no lieliniekiem, bija atstājis Krieviju un darbojās krievu monarchistu vadībā Parīzē.

Viņa sieva bija palikusi Pēterpilī un pūlējās saglabāt sakrātās privātās vērtības. Kādu dienu viņa esot griezusies pie Ādama Erdmaņa ar lūgumu palīdzēt viņai zeltu un dārgakmeņus pārdabūt pāri robežai. Viņš gan to apsolījis, bet drīz pārlicinājies, ka arī viņam tas vairs nav praktiski iespējams. Lai solījumu izpildītu, jo vērtību krājums jau atradies pie viņa, Ādams Erdmanis sarunājis savu brāli Mārtiņu vērtsliets aizdabūt uz Latviju. Tā tas esot arī noticis, apgalvoja man Ādams Erdmanis, bet Sazonova atraitnei, kas vēlāk pārcēlusies uz Parīzi, radušās domstarpības ar viņa brāli. Sazonovas advokāts esot pret viņa brāli ievadījis tiesas lietu un, lūk, viņam bijis jābrauc uz Latviju kādas liecības lietā. Kolīdz viņš 1934.g. maija pirmajā pusē pārbraucis Latvijas robežu, tā viņu Meitenes stacijā apcietinājuši, jo viņa vārds esot figurējis meklējamo personu sarakstos. Cik tur nu bija taisnības, cik daudz sadomāta, to nespēju izlobīt. Bet Ādams Erdmanis man neizprotamā pateicībā nedēļu pēc atbrīvošanas ar kādu savu radnieci lika iesūtīt prāvu saini ar visdārgākajām delikatesēm.

Arī advokātam Vigantam palika ar mani pārrunāt savu lietu. Kad viņu notiesāja ar pusotra gadiem, viņš ar mani aprunājās savā apellācijas lietā. Es sevi vēl par istu juristu neuzskatīju, jo biju atrauts pat no valsts eksāmeniem. Man tomēr imponēja, ka man prasa padomu. Viens no tiem bija, ka gluži veltīgi Vīgants lūdz pārsūdzības instanci ieskaitīt viņam par labu mežā pavadīto laiku, uzskatot to it kā par iepriekšējā apcietinājumā pavadīto laiku. Ja šos 8 mēnešus pieskaitītu, tad Vīgants sprieda, ka viņš varētu vienā rāvienā izkļūt laukā. Ja arī juridiskajos jautājumos nesapratāmies, tad man patika klausīties Vīganta stāstos par Ernestu Baueru, kam neatkarības sākuma gados piekrita liela loma Tautas Padomē un vēlāk Satversmes Sapulcē un 1. Saeimā. Bez tam Bauers vienu laiku bija bijis zemkopības ministrs. Tā galu galā mana uzturēšanās "direktoru kamerā" nesa man svētību dažu vēsturisku faktu apzināšanā, kaut arī laba daļa bija jālaiž cauri vēl patiesības sietam.

Atlika laiks arī lasīšanai. Rīgas Centrālcietuma bibliotēka bija bagāta labām grāmatām. Cik varēja spriest, ne jau visas tās bija iegādātas par valsts naudu. Vairumu laikam bija sadāvinājuši paši cietumnieki, kuŗu vidū bija atradušies ne mazums inteligentu cilvēku, lai gan par to bija maz ko priecāties. Maz laika agrāk man bija atlicis dailliteratūrai. Tagad sāku pievērsties arī tai, jo likās, ka tas cietuma mūros pelēko ikdienu padarīs baltāku. Sāku lasīt Sigridas Undzettes biezos romānus, bet jo drīzi pārlicinājos, ka tie mani nogurdina. Šī novēģu rakstniece ir tik sievišķīga, ka nespēju iejusties viņas stāstījumā. Aizrautīgi lasīju Kalevalu Linarda Laicena atdzejojumā, Dimitrija Merežkovska varenos romānus, Augusta Saulieša kopoto rakstu visus sējumus, palēnam pārsveroties atkal uz sabiedriski politisko literatūru un vēsturi. Brīžiem likās, ka veltu par daudz laiku šai literatūrai, jo valsts eksāmenus tomēr cerēju vēl kādreiz nolikt un tādēļ pievērsos prof. V. Bukovska un prof. A. Lēbera sarakstītām mācību grāmatām, Augusta Lēbera Tirdzniecības tiesību kurss man tā iepatikās, ka liku to iesiet cietuma grāmatu sietuvē cūkādas sējumā. Starptautiskajās tiesībās, kas man sevišķi interesēja, trūka mūsu mācībspēku pašu sarakstītu grāmatu, kādēļ turējos pie prof. H. Albata ieteiktajām vācu tiesībnieka Strupa rokas grāmatām. Ar manis apcietināšanu interese par krimināltiesībām bija vēl kāpināta, kādēļ rākos arī pa šāda satura grāmatām.

Kopkamerā tomēr iegūt koncentrāciju bija grūti, kādēļ lūdzu cietuma administrāciju pārvest mani uz vieninieka kameru. Cietuma pārvaldes izpratnē tas nozīmēja ieslodzījuma apstākļu pasliktināšanu, ko man no tās puses nebūtu uzspieduši, bet man rūpēja lietderīgi izmantot laiku. Beidzot mani pārveda uz vieninieka kameru 2. korpusā, saliekot mani kopā ar draugu Arvīdu Melliņu. Turpat stāvu zemāk sēdēja Bruno Kalniņš, bet vienu laiku blakus kamerā divi sociāldemokrāti, no kuŗiem viens bija Hermanis Kaupiņš. Cietuma pirtī reiz iepazīnos ar "Sociāldemokrata" kādreizējo redaktoru Ozoliņu.

Bet tad vienu dienu notika tas, kas mani dziļi satrieca. Tas gan notika vēl tad, kad atrados 3. korpusā, no kuŗa līdz pārvaldes ēkai bija labs gabaliņš nostaigājams pa pagalmu. Man lika iet konvoja pavadībā uz cietuma biroju kautko parakstīt. Cietuma sargs mani apvienoja ar divi citiem cietumniekiem, un viens no tiem bija Dr. Pauls Kalniņš. Manās acīs viņš joprojām bija Latvijas parlamenta priekšsēdis. Es izjutu dziļu kaunu, ka viņu tik nejēdzīgi pazemo. Trešais mūsu pulkā bija kāds čigāns. Tā nu mēs visi trīs soļojām kopā. Mēs klusējām. Ja to nebūtu prasījuši cietuma noteikumi, es tā kā tā nespētu tanī brīdī runāt. Man tas bija smags, ļoti smags pārdzīvojums, pēc kam atlikušo mūža laiku biju spiests garīgi mainīt savu nostāju pret sociāldemokrātiem, kaut arī idejiski tie palika mani pretinieki. Dr. Paulu Kalniņu gan jau pirms tam biju cienījis kā valstsvīru un demokrātu.

Es pats savu apcietinājuma laiku nemaz tik smagi nepārdzīvoju. Kā parasts tādos apstākļos, bij iezagusies arī sava spītība. Cik varējām izmanīt, mūs būtu atbrīvojuši no cietuma, varbūt, pat bez tiesas, ja tikai būtum lūgušies, bet tas nenotika. Nezinu neviena pārkonkrustieša, kas represiju priekšā būtu locījies. Nelūdzām sev arī nekādus atvieglojumus. Bruno Kalniņam piederīgie bija izdabājuši iespēju pienest viņam dažas dienas nedēļā siltu ēdienu no mājām. Mums pietika ar to, ko saņēmām no saviem tuvīniekiem piektdienās, kad bija pienesuma diena un tikšanās iespēja ar tiem. Dr. Ernests Plāķis, kas bija askētis un negribēja noplicināt savu ģimeni, atteicās pieņemt jebkādu papildinājumu cietuma ēdienam izņemot sīpolus un vēl kādus vitamīnus. Tie tiešām bija nepieciešami, jo arī man parādījās daži slimību simptomi, kas radās no vitamīnu trūkuma. Bez tam cietu no mazasinības. Bijām pateicīgi, ka mums ļāva pusstundu pastaigāties pa cietuma pagalmu.

Pagāja daudzi mēneši, kad beidzot sākās izmeklēšana. To vadīja svarīgu lietu izmeklēšanas tiesnesis Mārtiņš Krēsliņš. Kā mums no malas pavēstīja, bija grūti mums 14 apcietinātiem vispār ko inkriminēt un pierādīt,

kādēļ lietu izņēma no civilās piekritis un nodeva Kaŗatiesai. Kaŗatiesas struktūra un tiesāšanas principi atšķirās no kriminālprocesa noteikumiem civilajā tiesā, tie bija elastīgāki. Kaŗatiesas sastāvā varēja būt arī virsnieki, kas nebija juristi. Mēs tā tad tikām pakļauti kaŗatiesas tiesāšanas kārtībai. Mums inkriminēja pastāvošās iekārtas gāšanas nodomu. Prokurors Jānis Kulmanis opeŗēja ar dīvainiem slēdzieniem, proti, ka Dr. Plāķis esot pirms apcietināšanas, būdams Sarkankalna psihiatriskās slimnīcas ārsts vaļas brīžos spēlējis ar slimnīcas personālu volejbolu. Kā ārsts viņš nekad nebūtu pazemojies, piekopjot sportu ar vienkāršiem slimnīcas kalpotājiem, tā tad tas esot bijis "skrejošs mītiņš". Un citi pārmetumi, cik atceros, bija līdzīga rakstura, ja nepieskaita mūsu lietai pievienotos materiālus, kas bija risinājušies daudz mēnešus pēc mūsu apcietināšanas, piem. kāda pērkonkrustiešu plakāta pretinieku uzkāŗšana pie tramvajstaba Avotu ielā. Kulmanis nobeidza savu runu ar norādījumu, ka mēs būtu pelnījuši nāves sodu, bet dažādu apsvērumu dēļ viņš prasot sodu apsūdzētiem no 3—6 gadu apmērā. Kaŗatiesā piemēroja tomēr isākus soda laikus. Gustavam Celmiņam, ko uzskatīja par galveno vainīgo, piesprieda 4 gadus pārmācības namā, sodu samazinot viņam kā LKOK par vienu gadu, tā tad atstājot 3 gadus, Ernestam Plāķim, Ēvaldam Andersonam, Fricim Kronbergam, Arvidam Bērziņam, Alfrēdam Zēbaueram un Georgam Zaueram piesprieda pa 2 gadi pārmācības namā, man, Arvedam Melliņam un Mārtiņam Eichem pa pusotra gadiem, Kārlim Hermanim Pētersenam 1 gadu pārmācības namā, Kārlim Polim 6 mēnešus cietumā, Kārlim Neimanim 4 mēnešus cietumā, bet apsūdzēto Edvinu Lejasmeijeru attaisnoja.

Dažus no tiem nepazīnu un arī vēlākajā laikā man nav izdevies ar tiem iepazīties. Viens no tiem bija Kārlis Hermanis Pētersens, toreizējā iekšlietu viceministra Alfreda Bērziņa šoferis. Acīmredzot, kaut vēlu, tomēr bija atklājies, ka arī viņš ir pērkonkrustietis un apcietināts Bruņinieku ielā 25. Viņš arī bija vienīgais, kas varēja atzities, ka piedalījies "pastāvošās iekārtas gāšanā", jo

kā aizsargs bija tiešām piedalījies 15. maija operatīvajās norisēs. Tiesa gan viņam aizrādīja, ka nav domāta toreizējā pastāvošās iekārtas gāšana, bet it kā jauns mēģinājums dažas nedēļas vēlāk. Tas šim un pārējiem apsūdzētiem nebija gluži saprotams.

Mēs iesniedzām appellāciju. Lieta pēc tam nonāca Kaŗa virstiesā. Mūs aizstāvēja zv. adv. Voldemārs Alksnis un zv. adv. Vilis Holcmanis. Kaŗa virstiesā iepriekšējos soda mērus tomēr apstiprināja.

Polītiskajās prāvās notiesātie parasti domā, ka tie netaisni sodīti. Atstājot malā paša ieskatus, pieminēšu divu Kaŗa virstiesas tiesnešu viedokli kā tikko minēto pērkonkrustiešu, tā Dr. Paula Kalniņa tiesāšanas lietā.

1951.g. 5. maijā tikos Augsburgā ar Latvijas Kaŗa virstiesas locekli pulkvedi Nikolaju Skriņikovu. Iznāca runa par pērkonkrustiešu tiesāšanu 1935.gadā. Skriņikovs par mūsu apsūdzības materiālu teica, ka tas bijis smieklīgs. Apsūdzības juridiskā argumentācija pie tam visai nepilnīga. Jau tas vien, ka Ulmaņa valdība bija pati gāzusi pastāvošo iekārtu, neatrodot jebkādu likumīgu bazi šim varas aktam, padarījis grūtu valdības stāvokli, proti, prasīt šo apsūdzēto sodīšanu par pastāvošas iekārtas gāšanas mēģinājumu.

Pērkonkrustiešus lika tomēr notiesāt. Ka tāda ir Ulmaņa prasība, tiesas priekšsēdim iepriekš pateicis virsprokurors Verners Tepfers. Kaŗatiesas lēmums tādēļ neesot atceļams. "Mums bija grūti šādai Ulmaņa prasībai paklausīt", teica man virstiesnesis Skriņikovs. "Kaŗatiesas lēmumu ar balss vairākumu apstiprināja. Mani tūlīņ pēc tam atvaļināja maksimālā vecuma sasniegšanas dēļ. Tā kā atvaļināšana notika uz vietas, tad tas sagādāja man sevišķas grūtības. Man iztrūka tikai 12 dienas līdz pensijas pilnīgai izkalpošanai. Tikai pateicoties pulkvedim Rozītīm, kas paziņojumu par manis atlaišanu tīšu prātu savā kancelejā novilcināja 12 dienas. Tiku pie pilnas pensijas. Arī ar bez tam zināms, ka Ulmanis bij ļoti neapmierināts arī ar to Kaŗatiesas lēmumu par Saeimas priekšsēža Dr. Paula Kalniņa attaisnošanu. "Kaut vienu dienu vajadzēja piespriest", teicis pēc tam Ulmanis".

Otrs Kaŗa virstiesas loceklis, kas nebija piekritis pērkonkrustieŗu notiesāŗanai, bija pulkveŗleitnants Gerbers. Savu saŗutumu Gerbers man izpauŗa jau 1941.gada vasarā, kad ar viŗu ieapzinos Rĩgas Latvieŗu biedrībā. Kaut arī ne tik siki, kā pulkvedis Skriŗnikovs, arī pulkveŗleitnants Gerbers izteicās man, ka viŗš kā jurists neesot apsūdzību pret mani un pārējiem varējis atzīt par pamatotu, tas izlicies pēc atriebības akta.

1954.gadā virstiesnesis Skriŗnikovs man atsūtīja vēl savu rakstveida liecību par kaŗatiesas praksi Ulmaŗa laikā, kas glabājas vēl arvien manā archīvā. Esmu viŗam par to vislielākā mēŗā pateicĩgs, jo allaŗ atrodas ļaudis, kas apŗauba viŗiem nepazīstamus faktus. Savās "Atmiņās par Latvijas kaŗa virstiesu" Nikolajs Skriŗnikovs raksta: "Es atceros vēl divas prāvas Latvijas kaŗa virstiesā, vienu pret sociāldemokratiem (P. un Bruno Kalniŗu) un otru pret tā saucamiem "pērkonkrustieŗiem". Vispirms jāpiezīmē ka apsūdzības raksta slēdziens (pēdējā punktā) jāieraksta tikai stingri konkretizēti, inkriminējami fakti, bet ne tikai lēmumā teikti vispārēji formulējumi, kā tas bija minētās divās prāvās, ka apsūdzētie "mēģināja ar varu gāzt pastāvoŗu valsts iekārtu". Šādi šablona veidā lietotie izteikumi bez viŗu sīkāka apraksta vēl neko nedod nodarījuma izpratnē, kamēr nav pievesti faktiskie apstākļi, jo kasācijas instancē nav nekāda pieturas punkta, secināt, kādi tie "varas līdzekļi" tika pielietoti, kādi viŗi īsti ir bijuŗi, kad nav itin nekādu norādījumu uz to, vai apsūdzētiem ir bijuŗi municijas noliktava, sagatavoti bruņotie spēki un vispār darīts kautkas, no kā būtu redzams, ka nodomāta bija darbība rĩkoties "ar varu". No visa spriedumā nekas nebija pat minēts un tamdēļ man ir pamats ŗaubīties, vai "kaut kas" tieŗām ir bijis. Bez tam jāatzīmē vēl viens tiesisks jautājums abās lietās, un proti, kādu īsti pastāvoŗu valsts iekārtu apsūdzētie taisījuŗies gāzt. Prāva tika iztiesāta pēc 15. maija notikumiem, un paceļas dabisks jautājums: kādu īsti "pastāvoŗu valsts iekārtu? Vai nu to, kas ir bijusi pirms 15. maija vai pēc tam.

Galu galā tika notiesāti paši virstiesneši; abi piespiedu kārtā tika atvaļināti no kara dienesta, palika tikai viens priekšsēdētājs pulkv. Birkenšteins, bet viņu fiziski nebija iespējams atvietot ar kādu citu, jo tāda nemaz nebija. Kara virsprokurors, toreiz pulkvedis Tepfers, bija ļoti korekts pa visu manu dienesta laiku.”

Tiktāl virstiesnesis Skriņikovs, kas bija izcilus jurists, jo viņš bija virspavēlnieka stāba tieslietu pārzinis pa visu 1. pasaules kara laiku. Skriņikovs bija cara Krievijā ģenerāļa pakāpē, kā to man vēlāk Stokholmā stāstīja pulkvedis Muchks, kas viņu labi pazina. Latvijas neatkarības sākumā viņš bija Daugavpils kara apgabala kara prokurors. Kā neitrāls vērotājs viņš var vislabāk novērtēt abas minētās prāvas pēc 1934.g. 15. maija.

Šāda veida tiesas spriešana nepalika bez sekām. Pērkonkrustieši bija nelokāmi cīnītāji, kādēļ tūlīt pēc mūsu apcietināšanas sākās tūlītēja un konsekventa nostāja pret 15. maija režīmu. Jau desmit dienas pēc apcietināšanās Rīgā, notika pērkonkrustiešu apcietināšanas Liepājā, kur tos sodīja administratīvā kārtībā ar naudas sodiem no 500 līdz 1500 latiem vai ar 1—3 mēnešu cietuma sodu. Tas pats notika citur provincē. Kopš 1934.g. 15. jūnija laikraksti vispār nepārtraukti ziņoja par pērkonkrustiešu vajāšanām, uzliekot tiem administratīvus sodus. Bez tam tos atlaida no vietām. Dažreiz to pašu piedzīvoja viņu pieredzīgie. Turpinājās apcietināšanas.

Kā tas notika, to savā atmiņu grāmatā “Mūža rīts un darba diena” aprakstījis prof. Ludis Bērziņš. 1935.g. 15. maijā tika apcietināts viņa 17 ar pus gadus vecais dēls Jānis. Arī viņš bija piebiedrojies pērkonkrustiešiem, un liekas, ka tieši pēc 15. maija. Viņa apcietināšanas brīdī kratīja visu vecāku dzīvokli. Prof. Ludis Bērziņš to uzskatīja par “iebrukšanu ar kratīšanu tēva dzīvokli”. Un viņš piebilst, ka “katrā ziņā neuzticība bij parādīta arī man personīgi... Bet ka Ulmaņa valdība man turpmāk nedāvāja uzticību, un pat manu darbību ierobežoja, parādījās dažādā, kaut arī klusā veidā.” Cienijamais latviešu paidagogs un zinātnieks min konkrētus gadījumus, kā nepilngadīgā dēla straujums kaitējis tieši viņam.

Pat no skolas grāmatas, kur kā autors bija minēts viņa vārds, tas pirms publikācijas bijis jānoņem. Bet galvenie cietēji bija un palika tomēr paši pārgalvji, kas kautkāda veidā šķīta jaunajam režīmam nepieņemami. 1935.gadā apcietināja četrus Ilūkstes ģimnazijas audzēkņus, no kuriem viens bija Jēkabs Leitītis. Viņiem pārmeta piederību "P" organizācijai, kas tobrīd bija pārvērtusies par pagrīdes organizāciju. No Ilūkstes tos pārveda uz Daugavpils Politiskās pārvaldes aresta telpām, kur pratināšana jau bija stingrāka. Šī pratināšana nepalika bez sekām arī vēlākajā laikā. Iesaucot kaņādiestā, daudz netrūka, ka viņus būtu iedalījuši soda rotā.

Ja šeit pieminēta soda rota, tad daudz netrūka, ka tani būtu iekļuvis, kā to pieredzēju, kad pēc cietuma atstāšanas ierados Rīgā, Kazāku ielā, kur pulcināja jauniesaucamos kaņāvīrus. Medicīniskajā pārbaudē biju atzīts par derīgu, lai gan acuārsts Dr. Emersons vienu manu aci īsredzības dēļ uzskatīja par tikpat kā bojātu. Kaņaklausības lietu kārtotājs, jauns virsnieks man strupi un naidīgi pateica, ka esmu "pretvalstisks elements", kuŗu būšot jānosūta uz soda rotu. Tas tomēr nenotika. Acīmredzot, izmantojot manu īsredzību, ieskaitīja mani zemessargos. No Rīgas pilsētas dienesta mani paguva atlaist jau 1934.g. jūlijā.

Un, noslēdzot stāstījumu par cietuma laiku, man tomēr jāsaka, ka tas man daudz laba deva, jebšu tas izklausītos paradoksāli. Pirmkārt, man likās, ka tāds pārbaudījums raksturam nāk par labu. Ne jau visi cietuma sargi izturējās korrekti. Mēdza teikt, ka tāds, kas neder pat par jaunāko kārtībnieku, arvien vēl der par cietuma sargu. Tā laikam bija, jo dažs labs no cietuma sargiem jutās svarīgs, jusdamies diezgan liels noteicējs par cietumnieku. Tos, kuŗus uzskatīja par inteligēntiem trāpīja, kodīgas piezīmes un rupji izteicieni. Man ar Melliņu piešķīra pat vienreiz karceri. Bija jāiztiek veselu mēnesi bez pienesuma no mājām. Atceros, cik laimīgi bijām, ka manā rīcībā bija atlikuši vēl viena šprotu bundža. Izskaitīju, cik šo mazo zivtiņu ir bundžā, lai kādas dienas sev un draugam piešķirtu kā virsnormu ārpus cietuma ēdiena pa vienai šprotei. Bet, kā teicu, raksturam tas nāca tikai par labu.

Biju pirms tam iemantojis visur cilvēku draudzību un labvēlību, kādēļ tagad iepazinos ar ko citu. Dzīve cilvēku nelutina, atkārtoti teicu sev — “Kā tas tev der!” Bez tam pusotra gadus, no rīta līdz vakaram, biju varējis daudz lasīt un pavirzīt uz priekšu arī aizkavētās studijas. Liekas, ka tanī laikā iemācījos arī sistēmatiskāki un koncentrētāki strādāt. Tas nekādā ziņā nebija zemē nomests laiks, ko pavadīju cietuma mūros.

Daudz ļaunākas dienas piedzīvoju pēc tam, kad cietuma vārti aizvērās aiz manis. Mani tagad stingri uzraudzīja. Jau pati atlaišanas procedūra bija zīmīga. Mani ar gultas segā satītām mantiņām noveda uz Rīgas prefektūru. Tur lika man šķērsot vairākas istabas, kur mani uzmanīgi vērojās policisti. Acīmredzot tādēļ, lai mani vēlāk labāk identificētu. Kolīdz biju nonācis mājā, pie nama vārtiem nostājās vērotāji, lai uzzīmētu tos, kas pie manis nāk. Par laimi neviens nenāca.

Vienīgi mana māte bija mani sirsnīgi gaidījusi un uzklājusi cienīgu galdu. Visu nakti nespēju aizmigt, jo biju atradis pilsoniskajai dzīvei un ērtībām. Atnācu mājās turklāt ar bārdu. Bārdas audzināšana bija sākusies jau cietumā. Kaut arī humora dēļ, tam vajadzēja būt ārējam pierādījumam, ka neesam gluži puikas, par kādiem mūs, šīnī politiskajā ķēzā iejauktos dažkārt sauca. Mana bārda gan bija šķidrāka par Celmiņa un Melliņa kuplo bārdu, kas tiem aizsedza seju, līdz degunam. Zoda priekšpusē man vispār tikpat kā nebija spalvu, toties gar vaigiem. Tas vēlākajos gados pamudināja Bruno Kalniņu Zviedrijā apgalvot, ka man vispār neesot augusi bārda. Par laimi man ir foto attēls, ar kuŗu varu pierādīt pretējo.

Nevaru teikt, ka no manis visi vecie draugi būtu vairījušies. Laiki gan bija krasi mainījušies. Meklēju darbu, bet ikdiens man atteica. Bez darba nebiju tomēr paradis dzīvot. Tā kā manam krusttēvam Zaslaukā bija paprāva mājiņa, kas nekādi nevarēja lepoties ar kārtību, tad pieteicos to izkrāsot un drusku savest kārtībā. Pārgāju arī turpat dzīvot. Mana māte šīnī laikā turpināja turēt vienu veikalu Bulduros. Piegādāju viņai palaikam preces.

Galvenais tomēr bija, atrast iespēju nobeigt studijas. Latvijas Universitāte mani un citus nevēlamus studentus bija izslēgusi no studentu sarakstiem. Ierados pie rektora prof. Auškāpa un lūdzu mani uzņemt atpakaļ studentu skaitā. Norādīju, ka man atlikuši tikai valsts eksāmeni. Rektors mani atcerējās no agrākajiem laikiem, bija labvēlīgs, bet lika man šo lietu kārtot ar prorektoru studentu lietās. Tas tobrīd bija prof. Ludis Adamovičs, kuŗu pazinu no darbības Nacionālajā apvienībā. Šaubījos tikai, vai viņš man spēs palīdzēt, jo arī viņa dēls bija apcietināts kā pērkonkrustietis un tēvam tādēļ bija jāšķiras no izglītības ministra amata. Tā arī bija. Adamovičs man draudzīgi pateica, ka, ja vispār, tad vienīgi pats rektors var man palīdzēt.

Gāju atkal atpakaļ pie prof. Auškāpa, kas bez tam bija jaunais izglītības ministrs. Protams, viņš varēja no manis atkratīties, bet viņš to nedarija. Laiciņu padomājis, prof. Auškāps noteica, ka raudzīšot, ko manis labā darīt. Lai es drusku nogaidot. Esot skaidrs, ka Ulmanis drīzumā sevi iecelšot par Valsts prezidentu Kvieša vietā (gluži burtiski viņš gan to neteica, bet viņa domu gājiens bija tāds), un tad prezidenta garastāvoklis būšot daudz maz piemērots tādām pārrunām, kas ļaušot ieminēties par mani. Vienīgi pats prezidents varot manu atgriešanos Universitātē izlemt. Viņa spēkos tas neesot. Lai es lasot avīzes, un kolīdz kāda nedēļa būšot pagājusi no tā brīža, ka Ulmanis ir Valsts prezidents, lai atnākot pie viņa atkal.

Apliecināju rektoram savu pateicību, jo izmanīju, ka arī viņam šādas lietas kārtošana nevar neko labu dot. Un tā notika. 1936.g. 11. aprīlī Kārlis Ulmanis kļuva par Latvijas Valsts prezidentu.

Kad pēc nedēļas iegriezos pie rektora prof. Auškāpa, viņš apbrīnojami vaļsirdīgi man atstāstīja lietas gaitu. Pēc tam, kad prof. Auškāps kā izglītības ministrs Vadoni un Valsts prezidentu bija apsveicis, viņš savās pārrunās ar viņu, kā trešo lietu cilājis manu jautājumu. Vadoņa atbilde bijusi, ka "studēt jau nevarēšot aizliegt". Prof. Auškāpam ar to tad pietiekot, viņš likšot mani ar nākamo sēstestri no jauna ieskaitīt immatrikulēto studentu skaitā.

Šī bija laimīga diena. Metu atkal visu citu malā, ķēros pie pamatkursa grāmatām, kā arī meklēju materiālus diploma darbam. Biju izšķīries rakstīt diploma darbu par "Intervenciju starptautiskajās tiesībās." Aizgāju pie prof. Hermana Albata, pie kuŗa kādreiz jau biju bijis "Universitas" lietās viņa mājās, un apjautājos vai viņš būtu ar mieru mani pieņemt kā diplomandu un atzīst manis izvēlēto darba tematu par pieņemamu. Prof. Albats to akceptēja. Biju taču viens no visa viņa lasīto kursu cītīgākajiem klausītājiem. Arī Rīgas Latviešu Biedrības lietas bija mūs kādreiz satuvinājušas. Ar prof. Albatu bija iespējams runāt drošu un skaidru valodu. Albats atzina, ka Ulmaņa režīms ir daudz radikālāks par Salazara režīmu Portugālē, ko citādi uzlūkoja par mērenu. Un visam tam vēl pievienojās pārspīlēta nacionālisma šalkoņa. Mani draugi no korporāciju aprindām šķendējās tanīs dienās par studentiem uzspiestu lāpu gājienu uz Rīgas pili, lai apsveiktu jauno Valsts prezidentu. Man atlikās visu to atturīgi noklausīties, jo visas manas domas grozījās ap laimīgo iespēju nolikt valsts eksāmenus un nobeigt diploma darba rakstīšanu.

ALBERTA IELAS BAIGAS NAMS

Dzīvoju Zasulauka visai noslēgti. Tomēr vienu dienu pie manis ieradās vecais un uzticamais jaunības draugs Edgars Ķiploks. Viņš atnesa man Krišjāņa Valdemāra kopoto rakstu sējumu. Tieši viņš bija tas, kas neatlaidīgi rūpējās par šādu rakstu izdošanu. Ieguldījis daudz darba Studentu grāmatnīcas lietās, viņš bija panācis, ka Kr. Valdemāra kopotos rakstus sāk izdot šis LU studentu pašdarbības pasākums. Savu roku tur bija pielicis arī Arturs Baumanis. Mūs visus toreiz nodarbināja tautas atmodas laika problēmas. Tas bija tilts, kas sniedzās pāri uz neatkarības laiku. Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons, Atis Kronvalds un Juris Alunāns bija vārdi, no

kuņiem nespējām atrauties. Mani personīgi interesēja vēl tautas atmodas pēclaiks un Jaunā strāva. Visvairāk man iznāca runāt par šīm parādībām latviešu kultūras vēsturē ar Edgaru Ķiploku un Arvidu Bērziņu, kam patikās rakņāties pa Lettonias bibliotēku. Laika tecējumā tanī bija sakrājušās ap 10.000 izdevumu. Es no savas puses meklēju vecos izdevumus kā Mišņa, tā Rīgas rātsnama bibliotēkā.

Drauga Ķiploka patīkamajam apmeklējumam tikpat kā pa pēdam sekoja otrs, bet pagalam nepatīkams, apmeklējums. Bija 1936.g. 15. maija pievakare, kad pie manām durvīm pēkšņi zvanīja. Atverot durvis, manā priekšā stāvēja Polītiskās pārvaldes ierēdnis, kas uzaicināja mani viņam sekot. Visu dienu man nebija bijusi patika doties uz Rīgas centru, bet tagad krēslainajas ielmalās redzēju degam spulgas (ploškas) un varēju apbrīnot brīnišķīgi rotātos iestāžu namus. No svētku spožuma tā tad arī man kas tika. Bet tas bija tikai plīvurs tai īstenībai, kuņai no jauna uzdūros.

Mani noveda uz Polītiskās pārvaldes namu Alberta ielā 13. Tur jau pāris dienas biju pavadījis pirms divi gadiem. Acimredzot kautkas šķīta noticis, ja mani sameklēja tikai 15. maija vakarā. Gaidīju, ka mani pratinās, jo tad daudz maz kas noskaidrotos, bet tas nenotika, ja neskaita īsu sarunu ar Rīgas rajona priekšnieku Aperānu. Viņš man neko nepaskaidroja manis aizturēšanas lietā, lai gan citāti pats bija runīgs. Paliku galīga nezinā, kādēļ esmu šurp atvests. Nomocīja vēl tas, ka dienām ilgi kvernēju gluži viens istabā, kur neizsniedza nevienu grāmatu. Pieprasīju ļaut man iesūtīt Jauno derību. To neatļāva. Lūdzu satikšanos ar savas draudzes mācītāju, arī to noraidīja. Tad pieteicu bada streiku. Trešajā dienā man patiešām ļāva lasīt Jauno derību, bet tanī pat brīdī iesūtīja pie manis kādu pusaudzi. Iepazinos ar viņu un uzzināju, ka manu istabas biedru sauc par Franci Pokšānu. Prasīju viņam, vai viņš ir komūnists, jo visas zīmes rādīja, ka pārkonkrustietis viņš nevar būt.

“Komūnists neesmu, esmu ķegumnieks”, bija viņa atbilde. Lāga nesapratu, ar ko mani liktenis savedis kopā.

Zēns bija nobijies, mazrunīgs. Vēlās stundas dēļ devamies pie miera. Mans jaunais likteņbiedrs noietās pie savas gultiņas ceļos un skaitīja rožukroni. Viņš bija Latgales dēls un katoļticīgs.

Nākamajā dienā viņš kļuva nevien runīgs, bet uzdūros veseliem viņa runu plūdiem. Un ne vien pirmajā dienā, bet tāpat vēl piektajā un septītajā dienā. Francis Pokšāns varēja runāt 16 stundas dienā bez mitas, un viņam bija ko stāstīt. Ko gan visu tāds 17 gadus vecs zēns jau nebija piedzīvojis. Atstāstījums nebūtu apmēra ziņā neko plānāks par Jaunsudrabiņa Balto grāmatu. Drāmatisma arī tur netrūka. Bet pietiks, ja stādišu viņu šeit priekšā tiešām kā ķegumnieku.

Pokšāna stāsts šinī sakarībā bija tāds, ka viņš Daugavpili bija dzirdējis par Ķeguma spēkstacijas celšanu. Arī to, ka tur varot labi nopelnīt. Nospriedis tad tikt vienreiz mūžā pie naudas. Devies uz Ķegumu, kur arī pieņemts darbā. Kad ticis pie pirmās nedēļas peļņas, braucis apskatīt daudzīnāto Rīgu. Kad ticis pie otrās nedēļas izmaksas, nolēmis kopā ar savas puses biedru Vingri apmeklēt vietējo zaļumballi, kas notikusi Daugavas otrā krastā, laikam Seces pagastā. Trijos rītā nākuši pa šauro Ķeguma tiltu mājās. Uzdūrušies skābekļa balonam. Vingris prasījis, vai Pokšāns tādu spētu pacelt. Tas atbildējis, ka viņam tā būtu nieka lieta. Tūlīt arī pacēlis skābekļa balona vienu galu. Vingris, kungu prātā būdams, spēris pa balona otru galu, un balons iegāzies upē. Sapratuši, ka labi nebūs, kādēļ nosprieduši par šo savu spēka darbu klusēt. Bet otrā rītā meistars visus sastādījis rindā un noprasījis lai "varonis" atzīstas, kas to izdarījis. Klusējuši. Kāds turējis aizdomās tos, kas bijuši iepriekšējā naktī zaļumballē. Tieši pareizie izņemti no rindas. Pokšānu ar otru ballētāju noveduši uz Rīgu, pēc tam no Prefektūras uz Alberta ielas stūra namu, kur pulcināja tikai politiskos noziedzniekus, vai vismaz aizdomās turētos. Pokšāns bija priecīgs, ka viņš mani tur atradis priekšā, jo sarunās noskaidrojās, ka esmu smēlies gudrības pat augstskolā. Viņš gribēja zināt, kas tas ir par

deliktu, ko viņš ar draugu pastrādājis. Skaidroju viņam, ka niekošanās tā vien nav bijusi, ka viņu huligānisms šīnī gadījumā savienots ar mantas bojāšanu. Bet Pokšāns vēl joprojām gribēja zināt, kāds tam sakars ar politiku un vai tiešām viņš ir politiķis. Mierināju viņu, ka no politikas tur nav ne smakas. Ja viņu vispār sodīs, tad tikai ar dažām dienām arestā par huligānismu.

Viņu nosodīja, tomēr ar trim mēnešiem cietumā, pie rakstot politisku sabotāžu. Tā šis Latgales zēns varēja savas dzīves gaitas ievadīt ar soda laiku, ko viņam lika izciest Polītiskajā pārvaldē un Termiņcietumā.

Viņš un viņa draugs nebija vienīgie "ķegumnieki", kādus sastapu Polītiskajā pārvaldē. Kādu dienu manā istabā atkal iestūma vienu citu "ķegumnieku". Tas bija gados vecāks, varbūt ap 35 gadus vecs. Kādi spēkstacijas uzraugi esot atraduši viņa guļas vietā citu mantu starpā kādu cauruli. Viņam kā amatniekam tur bijuši gan arī citādi dzelži un darba rīki, bet uzraugi, pratīnot viņu, apgalvojuši, ka ieberot tādā caurulē spridzināmas vielas, varot uzspert gaisā pašu Ķeguma jēlbūvi. Kaut arī viņš neesot sapratis, kas no tādas spridzināšanas kādam vispār varētu par labumu, viņš lietas noskaidrošanai savukārt bija atgādāts uz Polītisko pārvaldi.

Citus "polītiskos" tanīs nedēļās, kur kvērneju Polītiskajā pārvaldē, nesastapu. Bet tad ar mani pašu kas notika. Vienu rītu redzēju, ka manas krūtīs un rokas pārklājušās ar izsitumiem. Visa āda nejauki niezēja un no pūtītēm sāka atdalīties kāds šķidrums. Rīta apskatē lūdzu rajona priekšnieku Aperānu, kas šķīta inteligents vīrs, jo piederēja Fraternitas Rusticana kopībai, lai mani pārved uz cietumu, jo tur ir slimnīca. Bez tam klusībā sapņoju vēl par citām priekšrocībām, kas mani cietumā sagaida, proti, pusstundas pastaiga svaigā gaisā, pirts, grāmatas un viens lasīšanai pieļauts laikraksts (jau pirms tam biju tur abonējis Latvijas Kareivi), tikšanās ar tuviniekiem, svētdienas dievkalpojums, kā arī iespēja par naudu iegādāties rakstāmlietas un vēl kādu sīkumu. Kas tādā režīmā nav bijis, nesapratīs, ko tas viss ieslodzītam cilvēkam dod.

Pārceļšanu uz cietumu nemaz tik viegli neizdevās panākt. Beidzot tomēr atgriezos Rīgas Centrālcietuma 2. korpusā, šoreiz vieninieka kamerā gluži viens. Tā man bija tikpat kā svētdiena. Pēc vakara jundas likos uz auss. Biju varbūt gulējis 5 līdz 6 stundas, kad jutu pie savām kājām kautko kustamies. Lai gan biju vēl miegā, apzinājos, ka man stingri aizbultētā kamerā neviens taču nevar pieklūt. Bet kāds auksts priekšmets atkal atdūrās pret manu kāju pēdām. Nepatikā un baiļu izjūtā sāku pusmiegā kunkstēt. Tad dzirdēju kādu klusinātu balsi. Pēkšņi ievēroju, ka nelielā lūka kameras durvīs pavērta, un no turienes nāk svešā balss. Piecēlos un spēru soli durvju virzienā. Manu kāju priekšā nolidoja kāda balta zīmīte. Kamerā, kā parasts, visu nakti spīdēja neliela spuldze kā to prasa cietuma iekārta un par ko savā laikā bija žēlojies Vilis Olavs sava apcietinājuma laikā, jo tā viņa miegu traucējusi. Atlobīju salocīto papīra vīstoklīti un sāku to lasīt vājā apgaismojumā. Zīmīti bija rakstījis Dr. Plāķis. Jau pirmajā dienā viņš bija uzzinājis manu ierašanos, apsveicinājās ar mani šādā veidā un ziņoja, cik ciņas biedru atrodoties patlaban šinīs cietuma mūros. Bija minēti arī vārdi. Tagad nopratu, ka Dr. Plāķim izdevies iegūt viena cietuma sarga labvēlību, kas nakts maiņā bija riskējis man piegādāt zīmīti. Tā kā uzraugam nakts laikā nebija atslēgu, tad vienīgā iespēja bija man piegādāt informāciju caur minēto lūku, pie tam mani modinot ar kādu koka vai dzelzs bakstekli. Tas nu atkal bija kas jauns un neparasts.

Bet pieredze mācīja vēl ko citu. Pēc dažām dienām, kad biju bagātīgi apgādāts no mātes ar labiem uzkožamiem, pastaigas laikā ievēroju, cik bāli un noliesējuši izskatījās ieslodzītie no blakus kamerām. Tie bija agrāk sodītie komunisti, no kuņiem dažiem soda laiki sniedzās līdz astoniem gadiem. Pēc soda progresīvās izciešanas kārtības tiem pirmajā soda laikā neļāva no mājām vai citurienes neko pienest. Ar cietuma uzturu tomēr nepietika. Es turpretim atrados izmeklēšanas apcietinājumā, kam iknedēļas varēja piegādāt produktus, kas arī notika. Nolēmu dalīties ar saviem likteņbiedriem, kaut arī komunistiem.

Gudroju, kā to izdarīt. Mūs stingri izolēja. Vienīgi pastaigas brīdī, kad sākās izvešana no kamerām, stāvējām uz kāpnēm viens otram diezgan tuvu, lai gan citādi bija noteikts ievērot 5 metru attālumu. Vienu dienu man izdevās pieklūt klāt vienam komunistam tik tuvu, ka varēju pačukstēt, lai nākamo dienu viņš uzmanās un mēģina apzināti palikt manā tuvumā, jo gribu viņam iedot ko ēdamu. Tā arī notika. Iepriekšējā dienā uzrunātais pastaigas biedrs saliecās, itkā viņam būtu atrisusi kurpju saite, un es nemanot paguvu iedot solīto. Daudz jau tur nebija, tik — cik var iebāzt kabatā. Bet otru reizi sadalīju devu divi sainīšos, tad sanāca septiņas desīņas un vēl kautkas piedevām.

Ar to pietika, lai es izpelnītos arī viņu pusē taustāmu pateicību. Šoreiz ne nakts, bet dienas laikā akrobātiskā ātrumā atvērās manas kameras lūka, un pa to ielidoja viena grāmata. Pacēlu to un redzēju jau no pirmā brīža, kas man to sūta. Tā bija krievu valodā sarakstīta grāmata par padomju alpinistu sasniegumiem un uzrāpšanos, ja pareizi atceros, Staļinopik'ā, kādā Himalaju augstienē, kas šodien, droši vien, citādi apzīmēta. Tādas grāmatas piegāde man "pa ātro pastu" bija divkāršs smalkjūtības apliecinājums. Pirmkārt, pateicība par nelielo uzskodu, otrkārt, ne "partijas īsais kurss", bet padomju kalnā kāpēju piedzīvojumu apraksts. Līdz šai dienai nezinu, ar ko toreiz nodibināju šādus sakarus, bet man tas tanis apstākļos bija arī vienaldzīgi.

Pēc sešām nedēļām mani no apcietinājuma atbrīvoja. Man tas bija brīdinājums, neļaut sevi atkal līdzīgā kārtā tramdīt. Kolīdz tuvojās varenie Pļaujas svētki ar Vadoņa piedalīšanos, Darba svētki un tamlīdzīgi "atdzimšanas laika" sarīkojumi, jau laikus pazudu no mājām. Patiešām arvien vēl tiku šādos gadījumos no Polītiskās pārvaldes meklēts, bet es pratu tagad pazust kā adata siena kaudzē. Šī pārvalde praktizēja t.s. drošības ieslodzījumus, bet man tas varēja kļūt liktenīgs. Kolīdz lielle svētki bija garām, par mani vairs nekādu sevišķu interesi neizrādīja. Ja tas tā bija ar mani, tad jādodomā, ka tas notika līdzīgi ar citiem apzīmogotiem latviešiem autoritārā režīma laikā.

Man visi tā sauktie "labie gadi" nebija nekādi labie gadi. Ja tomēr vienā ziņā labi, tad tikai tādā ziņā, ka kļuvu tramīgs un sāku labāk izprast politiskās dzīves norises ārkārtējos apstākļos. Un tādi nevien man, bet visai latviešu tautai pienāca pēc 1940.g. 17. jūnija, bet par to būs jārunā vēlāk.

RŪGTA DZĪVES PIEREDZE

Valsts eksāmenus noliku 1936.g. rudenī, bet diplomdarbu iesniedzu nākamā gada pavasarī. Universitāti biju beidzis, un par spīti visiem grumbuļiem, pat ļoti sekmīgi. Sāku meklēt darbu. Mans vecais sapnis bija, darboties advokātūrā, bet šis tilts bija nojaukts. Latvijas advokātūrā, reflektantu pārpilnības dēļ, bija parasts uzņemt gada laikā ik pa sešus zvērināta advokāta palīgus divi lāgos. Tas vien jau izredzes sašaurināja, bet es biju apzīmogots kā "pretvalstisks elements", turklāt sodīts kādēļ man vispār nevarēja būt nekādu izredžu. Ne vienības dēļ, bet tanī uzskatā, ka laiki var mainīties, pēc kam dažs labs tomēr teiks, ka es būtu uzņemts, ja vien es būtu formāli to prasījis, nolēmu lūgumu Zvērināto advokātu padomei iesniegt. Par savu patronu izvēlējos zv. adv. Voldemāru Zāmuēlu. Zināju, ka arī viņam nav nekāda laba reputāciju jaunajā režīmā. Zāmuēls mani labprāt gribēja pieņemt par savu palīgu un ierādīja jau savā Blaumaņa ielas plašajā dzīvoklī man atsevišķu istabu. Tas viss izskatījās gaužām labi, bet mani, protams, neuzņēma. Spītības dēļ savu lūgumu Zvērināto advokātu padomei tomēr pa divi lāgiem atkārtēju. Lai neteiktu, ka Rīgas dēļ vien esmu noraidīts, tad vienreiz pieteicos pat uz Madonu. Rīgā un Jelgavā jau tā bija advokātu pārpilnība.

Līdztekus meklēju pavisam pieticīgu darbu. Kur vien gāju, visi man atteica. Vienu dienu uzzināju, ka V. Ķuzes šokolādes fabrika meklē savai firmai sludinājumu lietu kārtotāju. No Studentu padomes laikiem pazinu direktora

Rudolfa Veidemaņa kundzi, kas bija rūpnieka Ķuzes meita. Aizgāju pie viņas, lai atrastu sev vismaz atbalstu. Viņa katrā ziņā gribēja man palīdzēt. Kamēr vēl runājāmies, dzīvokli ienāca Veidemanis. Mana labvēle teica, lai es kādu brītiņu uzgaidot, viņa aprunāšoties manā lietā ar vīru. Pēc tam Veidemanis man teica, ka viņam neinteresējot mana juridiskā izglītība, bet gan tas, ka esmu darbojies žurnālistiskā. Viņš nešauboties, ka es derētu arī viņa firmas sludinājumu daļā, tikai lai es atnesot no Politiskās pārvaldes apliecību, ka tai nav nekādu iebildumu manis nodarbināšanai Ķuzes fabrikā.

“Ja jau es paredzētai darba vietai deru, kādēļ Jūs vēl prasat tādu reversālu”, nedroši ieminējās, “tieši to nevaru Jums sagādāt”.

“Tā tad Jūs gribat vēl arvien nodarboties ar politiku”, iebilda man Veidemanis.

“Jau labu laiku to nedaru. Ja es atsakos iet uz Politisko pārvaldi un nevēlos meklēt šādu reversālu, tad tikai tādēļ, ka negribu pazemoties.”

Veidemanis vēl kādu brītiņu padomāja, un tad no-teica: “Runāšu Jūsu lietā ar Ķuzi, bet varat ritu jau atnākt ar savu rokrakstā uzrakstītu dzīves gājumu”.

Siltais rokas spiediens lika izmanīt, ka viss rādās labi. Nākamajā rītā pulksten 8 stāvēju pie direktora Veidemaņa durvīm un piekļauvēju.

Pēc uzaicinājuma vēru durvis, bet paguvu tās atvērt tikai pusvīru, kad atskanēja Veidemaņa ass sauciens: “Man ar Jums nekā nav ko runāt!”

Kaut viss bija skaidrs, es tomēr iegāju direktora kabinetā un lūdzu paskaidrojumu, kādēļ mani īsti noraida.

“Labi. Tad es Jums to pateikšu. Drīzāk es pieņemtu vienu komunistu, nekā vienu pārkonkrustieti”.

“Tad man tālāk arī nekā nav ko runāt, un tādā vietā nemaz negribu būt”, bija mana atbilde.

Šo sarunu atceros vārdu pa vārdam, jo par to man visu mūžu bijis jādomā. Jau pirmajā brīdī man bija skaidrs, ka Veidemanis ar kādu iespaidīgu vīru mana lietā runājis, jo vakar viņš pret mani nebija nelabvēlīgi noskaņots.

Bet ar ko, — ar Polītisko pārvaldi, vai ar ministru Bērziņu, jo vakardienas sarunā viņš vēl izteica bažas, ka ministrs kādā savā Ķuzes fabrikas apmeklējumā, kas notiekot ik nedēļas, varētu mani ieraudzīt, un tad firmai varētu rastos sarežģījumi. Tas palika nenoskaidrots. Varēju ar Veidemani par to runāt vēlāk trimdā, jo satikāmies, bet man bija neērti par tādu neizprotamu teicienu ar viņu runāt, it īpaši tādēļ, ka neuzskatīju viņu par jeb kādu komunistu labvēli.

Par tādu viņu gan mēģinājis pataisīt komunistu varasvīrs Jānis Niedre, kas darbojies Ulmaņa režīma laikā, kā viņš atzīstas, pagrīdē. Šis biedrs Niedre sarakstījis un Rīgā 1965.gadā izdevis savu atmiņu grāmatu “Diena dienu māca”, kurā pastāsta, ka tanī laikā, kad man atteica darbu, direktors Veidemanis pieņēmis viņu īpašā uzticības postenī, nodarbinādams viņu kā savu sekretāru, runu sastādītāju Rūpniecības kameras sēdēm un par preses referentu, pie kam viņi lielā skaitā pasūtīnājuši padomju laikrakstus. Niedre, neskatoties uz labvēlību, ko saņēmis no Veidemaņa, atļaujas zoboties, teikdams: “Kungs Veidemanis Ulmaņa diktatūras laikā pieņem darbā savā personiskajā bibliotēkā revolūcionārus. Kopš 1935.gada kungam Veidemanim ir bijuši trīs privātkalpotāji komunisti. Nule tas būšu es — policijas uzraudzībā nolikts, nesen no ieslodzījuma atbrīvots valsts noziedznieks” (sk. J. Niedre, Diena dienu māca, 90. un tālākās lpp.).

Kaut arī te daudzkas liktos miklains, tad tomēr Veidemanī pašā es nemeklēju vainu. Tie nekādā ziņā nebija viņa vārdi, kurus viņš man teica.

Komunistam Niedrem darbs pie Veidemaņa pašķīra vēl citus ceļus. Viņš bija viens no tiem, kas sarīkoja Lielajā Ģildē darba aizsardzības izstādi. Man gadījās to apskatīt tādā dienā, kad pats Vadonis ieradās to apskatīt. Sev tik neizdevīgā brīdī manījos pazust no izstādes telpām, bet pie izejas policisti uzaicināja mani un citus pilsoņus uzkavēties pie izejas tīkmēr, kamēr Prezidents iznākšot. Tie laipni mums paskaidroja, ka Prezidentam patīkot, ka viņu tauta sumina. Es un vēl viens uzrunātais tomēr

steidzīgi attalinājāmie no Lielās Ģildes, jo nekāds sumi-
nāšanas prieks mums nelauzās uz āru.

Tad vienu dienu mani Krišjāņa Barona ielā apstādi-
nāja Herberts Tauriņš, ko labi pazinu. Viņš teica: "Dzir-
du, ka Tu netieci pie darba. Ja arī tas nav gluži kas pie-
mērots Tev, tad tomēr varu piedāvāt Tev tēva kantorī in-
kasenta un tirdzniecības aģentu vietu. Alga 200 latu mē-
nesī. Tev būs jāapstaigā pārtikas preču veikalus, kur pār-
dodam siļķes, pāris no tiem pārķ arī klijas. Ja nu Tu bez
naudas iekasēšanas pratīsi vēl ko pārdot pa virsu, tad sa-
ņemsi komisiju. Līdzšinējais aģents un inkasents prot
nopenīt mēnesī ap 250 latu. Vienīgi apdrošināt slimo kasē
mēs Tevi nevarēsīm, jo par to nedrīkst zināt, ka Tevi
nodarbinam mūsu uzņēmumā. Tas var atriebties sevišķi
kredita lietās". Herbertam Tauriņam un viņa tēvam Rīgā,
Mārstaļu ielā bija siļķu importa firma, kā arī Rīgas nomalē
dzirnavas.

Man tā bija brīnišķīga vēsts. Turpat uz ielas teicu, ka
gribu stāsties darbā jau nākamajā dienā. Un dažu dienu
laikā jutos jau kā speciālists, lai atšķirtu siļķes pēc lie-
luma un labuma. Mūsu prece nāca no Aberdīnas, Anglijā.
Tikai ne ar visiem veikalniekiem gāja gludi. Mazie bod-
nieciņi, kurus apmeklēju pilsētas nomalēs nebija kārtīgi
maksātāji, dažos gadījumos bija jāuzmana, lai vispār
iegūtu naudu. Es skrēju no viena pilsētas stūra uz otru,
un galu galā man sanāca mēnesī 250 latu.

Tas deva iespēju dzīvi nostabilizēt un nākt pie kāda
atrisinājuma, kam manā vēlākajā dzīvē piekrita liela
nozīme.

VĒL ARVIEN SAVIĻNOTOS ŪDEŅOS

Viens šāds atrisinājums skāra manu personisko dzīvi.
Jau no savām studiju laika pirmajām dienām biju, tā
sakot, ieskatījies Gustava Reinharda jaunākajā meitā
Ainā. Reizumis apmeklējām kopēji teātri, tikos ar viņu

bieži studentu sanāksmēs, biju viesojies viņu mājās un apbrīnojis viņas dzidro, īpato smieklu plūdumu. Viņas rotaļīgie smieklī pauda dzīves prieku. Pēc tam, kad biju atstājis cietuma mūrus un jutos kā "aizšautais vanags", staigāju nedēļām apkārt kā apmāts, saducis, iebaidīts un atstumts, uzdūros vienam otram nirdzīgām acu skatam vai līdzjūtības vārdam. Ārēji biju mierīgs, bet iekšēji vienādi kautkas gruzda, nervi arī lāga neturēja. Sešas nedēļas Politiskajā pārvaldē ko tikko biju tur pavadījis, lika uzliesmot kādai smagai alergijai, no kuņas gadiem ilgi netiku vaļā. Turpat iemantotām eksēmām. Mēnešiem ilgi abas manas rokas bija pārklātas niezīgām pūtītēm, ko ārsti apzīmēja par slapjo eksēmu. Parastie ārstniecības līdzekļi nederēja, Dr. Mālmanis izšķīrās beidzot par rentgena apstarojumu. Tas palīdzēja. Man tas arī bija svarīgi, jo tanī brīdī biju atradis darbu un varēju rādīties cilvēkos.

Kolīdz mana otrā algas izmaksa rādīja, ka spēju vismaz sevi uzturēt, izšķīros bildināt savu iecerēto. Aina Reinherde bija uzaugusi vecāku mājā, kur valdīja stingri dzīves uzskati un veco laiku tikumiskās atziņas. Tās saskanēja ar maniem uzskatiem, pie tam arī politiskajā laukā. Lai tik juceklīgos apstākļos varētu domāt par precēšanos, bija jāpadomā, kā to uztvers jauna meitene, kas gan nebija likusies gluži vienaldzīga pret mani, bet kuņas priekšā tagad stāvēja apzīmogots cilvēks, kam vēl arvien pārlūki nedeva mieru, kam draudēja jaunas represijas. Bet mīlestība nekādus vaļņus nepazīst. Mani mocīja tikai apziņa, vai drīkstu sagādāt otram cilvēkam smagas dienas un diezgan drošus piemeklējumus. Par spīti visam Ainu Reinhardi bildināju, cerēdams, ka viņa ar savu prātu spēs izšķirt to, ko es tanī brīdī nespēju atrisināt.

1938.gada 15. janvārī mēs salaulājamies. Mans sievatēvs īsi pirms tam bija miris. To gaužām nožēloju, jo mēs tīri labi viens otru pazinām un mums bija radusies cieša saskaņa arī nacionāli politiskajos uzskatos. Mana sieva bija viņa gara un centienu turpinātāja, arī tikpat drosmīga, kāds visu savu mūža laiku bija bijis Gustavs Reinharde.

Kaut arī man bija radies jauns dzīves sliekšnis, tad vēl arvien tanī laikā šis un tas grozījās ap nelaimīgo "Pērkonkrusta" asi. Tas projām bija tāds pineklis, kas neļāva tā īsti atsperties nevien man, bet prāvam skaitam manu tuvu vai tālu draugu. Laika chronoloģija prasa jau laikus pieminēt dažus atgadījumus, kur manis dēļ piedzivoja nepatīkšanas daži draudzīgi cilvēki, kas paši nebija pērkonkrustieši. Viens tāds cietējs bija Aleksandrs Plensners. 1935.gada sākumā Universitātes redakcija atzīmēja šī laikraksta 5 gadu pastāvēšanu. Nelielā svinību brīdī mani vecie darba biedri atcerējās arī mani, nosūtot man uz Rīgas Centrālcietumu kopēju sveicienu. Kartīte nonāca caur uzraudzības iestādēm prokurura Antona Karčevska rokās. Tas 24 stundu laikā ievadīja pret Plensneru izmeklēšanu un informēja par šādu, acīmredzot pretvalstisku izlēcienu, Vadoni.

Par šo notikumu man vēlākajās dienās stāstījis pats Plensners, vēl piebilzdams, ka viņam iznākusi runāšana par to arī ar kara ministru ģenerāli Balodi.

"Plensnera kungs, Prezidents saka, lai Jūs sodot", teicis ģenerālis Balodis. Bet sods tomēr izpalicis.

Plensneru taisījis glābt arī prokurors Karčevskis no savas puses, likdams viņam mutē vārdus: "Tu to izdarīji dzērumā", labi zinādams, ka sveiciens man sūtīts tikai kollēģiālas draudzības vārdā. Viņiem abiem tanī brīdī bijis kur jāiet. Karčevskis saucis: "Es Tevi aizvedīšu", mudinādams viņu kāpt viņa mašīnā. "Vai tad jau", zobgalīgi atbildējis Plensners, likdams izprast vārdu spēli.

Līdzīga ķeza tanī pašā sveiciena lietā iznāca manam draugam Edgaram Ķiplokam un Kārlim Celmam, kas bija Rīgas Bāriņtiesas priekšsēdis.

Vienā sarežģītumu lietā biju pats vainīgs. Neatceros kādā sakarībā no cietuma rakstīju mācītājam Armīnam Treuam, ar kuŗu biju ilgus gadus pazīstams. 1935.g. vidū viņš man uz manu vēstuli atbildēja. Toreiz Armīns Treus bija Cēsu lauku draudzes mācītāja P. Apskalna palīgs. Kādi putekļi bija sacēlušies, par to lai stāsta mācītājs Treus saviem vārdiem, kuŗus 1962.g. jūnijā pierakstīju pēc viņa stāstījuma.

“Armīn, ko Tu esi izdarījis par trakām lietām. Ulmanis gribēja Tevi likt apcietināt, bet Balodis atteicās dot savu piekrišanu. Tev jāpateicas par to atsevišķi ģenerālim”. Es atbildēju: “Es nekā ļauna neesmu izdarījis. Esmu tikai draugam cietumā uzrakstījis mierinošu vēstuli. Ģenerālis Balodis ir izdarījis tikai to, ko viņš atzina par pareizu, kā arī es esmu tikai izpildījis savu pienākumu pret draugu. Man bija sajūta, ka mans draugs nonācis tādā dvēseles stāvoklī, kur nepieciešams garīgs stiprinājums.”

Un šim dialogam Treus pievienoja kā papildinājumu man vēl sekojošo: “Es absolūti nebiju ņēmis vērā apstākli, ka mana vēstule varētu nonākt kādā cenzūrā un, ka to varētu politiski izvērtēt. Bet, kādas dienas vēlāk man bija jābūt kā lauku draudzes mācītāja vietas izpildītājam kapu svētku dievkalpojumā Lodē. Atgriežoties ar vilcienu no Lodes Cēsis, pilsētā pie Atbrīvošanas pieminekļa dežurēja kārtībnieks. Tas mani laipni sveicināja un lūdza tūlīt ierasties aprīnča policijas telpās, kur politiskās pārvaldes ierēdņi jau uz mani gaidot. Šī vēsts mani stipri pārsteidza un satrauca, jo biju nodomājis atgriesties savā dzīvoklī Jaunajā ielā, kur mana namamāte ar nepacietību gaidīja mani vakariņās.

Tanī brīdī es arī nevarēju zināt, ka pie Jaunās ielas nama vārtiem uz mani jau gaidīja laucinieka pajūgs no kāda pagasta viņpus Gaujas. Tas gribēja mani novest pie mirēja gultas, kam man bija jāpasniedz Svētais sakraments. Ieejot aprīnča policijas namā, augšējā stāvā mani gaidīja divi ierēdņi. Plikgalvainais ierēdnis pateica, ka nopratināšot mani attiecībā uz vēstuli, ko es esot rakstījis cietumā ievietotajam Ādolfam Šildem. Viņš atvēra vākus, kuŗos atradās manas vēstules oriģināls. Pazinu savu rokrakstu un redzēju atzīmes ar sarkanu zīmuli apmēram 5 vietās vēstules malās.

Redzēju, ka tagad lieta ir nopietna. Bez visa cita man jautāja, vai es piederot kādai organizācijai. Atbildēju, ka piederu tikai savai baznīcai kā mācītājs. Tad ierēdnis jautāja: “Kamdēļ Jūs rakstat — “turies pie patiesības. Patiesība pati uzvarēs.” Jūs šeit apgalvojiet, ka

“Pērkonkrusta” patiesība “uzvarēs.” Savā atbildē teicu, ka nevar būt nekāda atsevišķa patiesība. Mums, mācītājiem, patiesība ir tā atziņa, kas nāk pie mums cilvēkiem caur Jēzus Kristus muti. Par to runā Jāņa evaņģēlijs. Man liekas, ka evaņģēlija patiesības vārdi izsaka manam draugam visu. Un vēlreiz uzsveru, ka es “Pērkonkrusta” organizācijā nesastāvu. Par viņas kaitīgumu vai nekaitīgumu mums še nav ko spriest, jo tā ir tiesas lieta. Politiskās pārvaldes ierēdnis tomēr turpināja mani iztaujāt.

Nākamais jautājums bija: “Kamdēļ Jūs savā vēstulē rakstijāt, ka pēc “Latvja” aizliegšanas mums nav ko lasīt. Kas ir šie “mēs”? — “Tas ir Smiltenes mācītāja nams: prāvests Kārlis Kundziņš, viņa ģimene un mēs, viņa bērnu bērni”. — “Vai tad Jūs nezini, ka ir arī citas avīzes, piemēram “Brīvā Zeme” un “Jaunākās Ziņas”. — “Ir gan, bet mēs Smiltēnē un mūsu ģimene lasījām tikai “Latvi”, un tanī es pats esmu līdz strādājis”.

Šādā veidā mani ņēma krustugunis abi ierēdņi. Šķiroties tie noteica: “Ar šo Jūs savu reputāciju esat sabojājuši”. Tiešām, tā arī bija. Pēcāk man sekoja un mani Cēsis novēroja.

Atstājot Cēsu policijas namu, vēl noteicu: “Mana reputācija ir mans gods. Līdz šim esmu bijis spējīgs savu godu saglabāt un ar spēkiem un Dieva palīgu spēšu to nosargāt.” Pārņācis mājās, pēc steidzīgas maltītes devos pie mirēja.”

Ar to mācītāja Treua stāstījumu varētu nobeigt, bet tas tomēr nebūtu pilnīgs un neatspoguļotu tā laika īstenību, ja atstātu neievērotu vēl viņa sabojātās reputācijas tiešās un, tā sakot, taustāmās sekas. Armīns Treus tanī laikā bija arī ticības mācības pasniedzējs Priekuļu lauksaimniecības skolā. Šinī sakarībā Treus pastāsta: “Reiz mani skolas direktors, agronoms Viktors Liniņš lūdza mani ienākt pie viņa kabinetā. Norisinājās sekojoša saruna: “Mācītāja kungs, es esmu šeit saņēmis rakstu par Jums, ka Jūs neesat piemērots skolotāja amatam kā politiski neuzticama persona un, ka Jums jāizbeidz savu skolotāja darbu.” “Rakstu bija parakstījis, kā to

lasīju savām acīm”, piebilst Treus, “toreiz tik ļoti pazīstamais ministrs Alfrēds Bērziņš. Ar šo mācības sēimestri izbeidzās mans nelielais skolotāja darbs šinī skolā un mani neaicināja pat uz skolas aktu”.

Ja visu to tik gaŗi un plaŗi savās atmiņās aprakstu, tad tādēļ, ka ieviesies uzskats, it kā represijas autoritatīvā režīma laikā būtu vērsušās tikai pret pārkonkrustieŗiem un kreisajiem. Cietēju vidū tā tad bija arī citu, un ne gluŗi mazs skaits.

Pieminot Liepājas koncentrācijas nometni Liepājā, ko ierīkoja pēc 1934.g. 15. maija, mēdz teikt, ka tur sabāza iekŗā uz daŗiem mēneŗiem tikai sociāldemokratus un Jaunsaimnieku partijas darbiniekus. Arī es biju tādā pārliecībā, kamēr trimdas laikā Eutinā uzdūros Alfrēdam Stākam, kas pazīstams kā bibliografs. Viņŗ liecināja, ka viņu apcietinājuŗi kā pārkonkrustieti jau 1934.g. 15. maija naktī, pēc kam viņŗ nonācis Liepājas koncentrācijas nometnē. Viņa ieŗogojumā bez sociāldemokratiem un jaunsaimniekiem bijuŗi vairāki jauna gadagājumā skolotāji. Tie 1934.g. rudenī apcietināti kā skolotāji, jo vēstures vai sabiedrisko zinību stundās jutuŗies spiesti atbildēt skolēniem, ka 15. maija apvērsums tomēr nesaskanot ar Latvijas republikas satversmi. Par to bija jāatbild.

Vēl runājot par pārkonkrustieŗiem, man jāsaka ka seviŗķi smagi izjutu Friŗa Kronberga likteni. Viņŗ bija LU Ķīmijas fakultātes asistents ar mazu aldziņu. Pēc viņa apcietināŗanas viņa sieva nonāca trūkumā. Darbu ilgu laiku viņai nedeva, bet beidzot, kad to iesaistīja par strādnieci Ķuzes ņokolādes fabrikā, tad tikai pie smagu piekrautu kastu cilāŗanas. Kronbergam pašam klājās ar darba atraŗanu vēl grūtāk. Izmisumā viņŗ pa īstam sāka darboties pagrīdē. Viņu apcietināja no jauna un lieliniekiem ienākot Rīgā, atstāja komunistu rokās.

Pēc 1934.g. 15. maija, kā to savam brālēnam Jānim Ozolam atklāti pateica kalpakietis un lāŗplēŗis Markus Ozols, kas vadīja Rīgas pilsētas Aizgādības pārvaldi, pār ikvienu valsts, pašvaldības un privāto iestādi bija pārvilkts ņķietami neredzamais Politiskās pārvaldes

“skrīninga” tīkls. Kad tikko minētais Jānis Ozols, kas bija skolotājs, pēc apcietināšanas neatrada darbu un lāpījās ar privātsundu pasniegšanu bērniem, tad iejaucās Politiskā pārvalde un lika saprast, ka, ja viņš turpināšot dzīvot Rīgā, tad viņu pa otram lāgam iebāzīšot aiz restēm, tikai šoreiz uz ilgāku laiku. Viņš pēc šāda mājiena pārcēlās uz laukiem.

Šī skolotāja Ozola rados bija arī Hugo Celmiņš, bijušais ministru prezidents, ko pēc 1934.g. 15. maija atcēla arī no Rīgas pilsētas galvas amata. Celmiņa uzturēšanās Rīgā bija nevēlama, kādēļ viņu iecēla par sūtni Berlīnē. Kad viņš amata darīšanās 1936.gadā ieradās Rīgā, viņam ļāva te uzturēties tikai dažas dienas. Drīzi pēc tam, kad viņam bija jāizbeidz arī diplomātiskais dienests, viņu pilnīgi izolēja, liekot dzīvot uz laukiem.

Hugo Celmiņš bija stingrs demokrats un ap viņu kā lāčplēsi arvien pulcējās bijušie cīņu biedri. Hugo Celmiņa nelaime bija tā, ka viņš bija vadījis Zemnieku savienības labo spārnu, kur izpaudās gadiem ilgi opozicionāras tendences Ulmanim. Šim pašam spārnam bija piederējis bij. ministrs Eduards Laimiņš. Laikam tādēļ arī Laimiņu izsekoja, slepeni noklausoties viņa tālsarunas Rīgas pilsētas valdē. Galu galā aizdomas vērsās nevien pret kādreiz redzamiem parlamentāriešiem, bet arī parasto inteligenci un mazajiem ļaudīm. Pietika jau ar to, ka prof. Edgars Rumba kā mācītājs reiz aizlūdza par tiem, kas nonākuši cietumā un nevainīgi cieš, kad par to viņu apsūdzēja archibīskapam Teodoram Grīnbergam. Par šo gadījumu man Eslingenā trimdas laikā stāstīja pats archibīskapa tēvs. Pie viņa esot ieradušies Politiskās pārvaldes ierēdņi un pieprasījuši represiju pielietošanu pret mācītāju Rumbu. Ierēdņi paskaidrojuši archibīskapam, ka “Latvijā nav neviena kas nevainīgi cieš”. Archibīskaps no savas puses norādījis, ka tas ir parastais aizlūguma veids un mācītāja Rumbas vārdi ir tikai aizlūguma viena sastāvdaļa.

Autoritatīvais režīms uz ik soļa pūlējās pierādīt, ka tas ir tiešām “autoritatīvs” un uzmanīja visu no viena līdz otram stūrim. Nekad visā Latvijas neatkarības laikā

neiztiesāja tik daudz politisku prāvu, kā minētā režīma laikā. Nu vairs nebija tikai komunistu prāvu, bet daudz lielākā skaitā pārkonkrustiešu prāvu. Izmeklēšanas un tiesu instanču priekšā nonāca ap 800 "P" organizācijas biedru, kuŗu vairums bija jaunieši. Kā jau jaunieši tie savās izdarībās neapmierinājās ar slepenu izsaukumu iespiešanu, to izplatīšanu un politiski kodīgu plakātu izkāršanu, bet mēģināja pievērst savām akcijām uzmanību arī ar provokatīviem paņēmienu. Izkāra, piemēram, plakātus, paziņojot "kaŗa stāvokļa atcelšanu un jaunu Saeimas vēlešanu izsludināšanu". 1937.g. 15. maijā, kad Esplanādē notika svētku svinības, tās tuvumā izlaida no sīvēnu kastes ruksīti, kam sānos bija uztriepti zobgalīgi teicieni par 15. maija režīmu. Sabiedrisko lietu ministrija no savas puses gādāja atkal par to, lai presē parādītos fantastiski apraksti par pārkonkrustiešiem un viņu slepenajām sanāksmēm, kas tos ārēji pielīdzināja amerikāņu kukluskļāniem.

Ja to tā abpusējā apkaŗošanās prasija, tad ar nožēlu sāku vērot, ka radusies atmosfera, kas pat vecus draugus attālina. Pretēji daudzīnātai "tautas vienības domai", pretēju uzskatu ļaudis sāka ieviesties naidīgs noskaņojums un dīvaina ignorance. Arī par sevi varu teikt, ka pirms 15. maija režīma biju spējis atrast vislabākos draugus kā Zemnieku savienībā, tā sociāldemokratu aprindās, kamēr tagad par korporācijas vai līdzīgu organizāciju locekļu kopēja piederība nespēja plaisu izlīdzināt. Bija jāuzduŗas neiecietībai un neuzticībai.

Latvija nebija demokrātijas valsts, ar vecām, iesakņotām tradīcijām kādēļ demokrātijas principi un tautvaldības prasības tautā vēl nebija nostiprinājušās. Vecākā paaudzē iejutās vieglāk pavalstnieka, nekā pilsoņa ādā. Tā bija palieka no cara patvaldības laika. Jaunākā paaudze iepazinās ar demokrātijas pamatprincipiem vairāk skolā, nekā ikdienā. Bet neatkarības sākuma gados latviešu skola pārāk maz deva izpratni par demokrātisko sadzīves kārtību. Kad nu laiki mainījās un parlamentārās demokrātijas vietā Latvijā ieviesās autoritatīvais režīms,

jaunatne ticīgi un pašāvīgi uzklausija to, ko dzirdēja klasē, mazpulkā, presē un patriotiskajās manifestācijās, kaut arī tam visam aizmugurē stāvēja iestādes un īpašs propagandas aparāts.

Ja šādā situācijā uz savu roku darbojās labā spārna ekstrēmisti, kādi bija pārkonkrustieši, tad tas it kā radīja pretrunas. Tiekoties ar Plensneru un citiem, bieži dzirdēju, ka faktiski tas, par ko "Pārkonkrusts" cīnījies, tagad taču esot sasniegts. Patiešām tas tā varēja likties, lai gan pamatu pamatos tas tā nebija. Pirmā atšķirība bija tā, ka "P" organizācija apkaņoja partiju veikalus un korupciju valsts dzīvē, bet nenostājās pret pašu parlamentāro iekārtu un demokrātiju. "P" ieteica iecirkņu vēlēšanas un vēlēšanās redzēt valsts prezidentu ar plašām varas kompetencēm, bet joprojam demokrātijas ietvaros. Ja brīžiem tika diskutēti arī citi varianti, tad tie neatrada nekādu atbalsi šīs organizācijas locekļos.

Otra atšķirība parādījās saimnieciskajā koncepcijā. Kamēr "P" iestājās par vispilnīgāko privāto iniciatīvu, to iespējami koncentrējot latviešu rokās, tikmēr Kārļa Ulmaņa virziens nosliecās uz valsts sociālismu, uz valsts diriģētu saimniecību.

Treškārt, "P" ārpolitiskā koncepcija prasīja visciešākās Baltijas valstu savienības izveidošanu un norobežošanu no Padomju Savienības, bet Ulmaņa akceptētā Muntera ārpolitika gāja tieši pretējā virzienā. Baltijas valstu savienības nostiprināšanai kaitēja jau pati Vilhelma Muntera persona. Kā pirms 1934.g. 15. maija, tā pēc tam pārkonkrustieši bija vissīvākie Muntera pretinieki. Un nevien Vilhelma Muntera, bet arī tādu Kārļa Ulmaņa režīma balstu izraudzīšana, kā Alfreds Bērziņš, Alfreds Valdmānis, prokurors Antons Karčevskis, Jūlijs Druva, atdūrās uz pretestību.

Ja arī pirmajās dienās pēc apvērsuma runāja par abu pretējo spēku samierināšanu, tad tāda vispār nebija iespējama tiešo aizkārumu dēļ, ko Ulmanis pirms tam bija piedzīvojis no pārkonkrustiešu puses. Un tomēr, tīri reālpolitisku apsvērumu dēļ, Ulmanis kā rūdīts politiķis

mēģināja apvērsuma sākuma posmā nolīdzināt ceļu, piedāvādams Gustavam Celmiņam sūtņa amatu Parīzē vai kur citur. To viņš izdarīja caur ministru Bernhardu Einbergu, kas līdzīgi Celmiņam, bija kalpakietis un tās pašas korporācijas loceklis. Einbergs to izdarīja uzmanīgi, ar kādas zīmītes piesūtīšanu Celmiņam, lai redzētu, kā viņš uz to reaģē.

Arī par Arvedu Bergu bija zināms, ka viņam piedāvā sūtņa amatu Londonā. No tā visa nekas neiznāca, jo abi šie politiķi bija iecirtīgi un nevēlējās savu vārdu sasaitīt vienādā vai otrādā veidā ar autoritāro režīmu. Bergs tikai pašās pirmajās dienās nespēja apslēpt savu prieku, par sociāldemokratu novākšanu no ceļa un pēdējās Saeimas nevarību, ko tanī brīdī vairāk iztulkoja par svētības došanu pašam jaunajam režīmam.

Savus meslus bija jādod arī "Latvim". Bet kolīdz Berga laikraksta izdošanu apturēja, ap Bergu izveidojās īpašs pagrīdes kodols, kas izdeva slepenu biļetenu. Tanī rakstīja pats Bergs un Arvīds Avots, kādreizējais "Brīvās Zemes" un "Latvja" redaktors. Techniskās lietas kārtoja Andris Bergs, prāvesta E. Berga dēls, un neliela studentu grupa. Pārrakstīšanu izdarīja ar rakstāmmašīnu, kādēļ minētā biļetena metiens nebija liels. No šī izdevuma iznāca vismaz 5, ja ne 10 laidieni. Būtu iznākuši vairāki, ja Andri Bergu, Mēriju Zāgari un Mirdzu Baumani neapciestinātu. Pārējie izglābās, bet neuzdrukstējās vairs "rakstu darbus" turpināt. Berga raksti kritiski apvērtēja Ulmaņa režīma dažādas izpausmes. Vienam rakstam bija virsraksts "Lielais feierverķis".

Nacionālā pagrīde gāja plašumā, neapmierināto skaits sevišķi pēc 1936.gada pieauga. Tiesu prāvas turpinājās. Un viena no pārkonkrustiešu lielajām prāvām vērsa uz sevi plašas sabiedrības uzmanību. Aizstāvot apsūdzētos pārkonkrustiešus Tiesu palātā, viņu aizstāvis Zāmuēls izteicās arī par 15. maija apvērsuma politiski tiesisko raksturu, nosaukdams šo apvērsumu par sodāmu rīcību. Zāmuēls izpelnījās par to Tiesu palātas priekšsēdētāja Hugo Lazdiņa vairākas piezīmes. Ar to nepietika, Tiesu

palātas priekšsēdis ierosināja Zvērināto advokātu padomē Voldemāra Zāmuēļa disciplināru sodīšanu. Pēdējā nolēma izteikt Zāmuēlim rājienu, bet uz Tiesu palātas prokurora protestu pret tik mērenu sodu, Zvērinātu advokātu padome bija spiesta sodu paaugstināt, atņemot šim nopelnu bagātajam advokātam prakses tiesības sešiem mēnešiem. Man gadījās tanī laikā apmeklēt savu iecerēto patronu viņa Rīgas dzīvoklī. Sarunā ar mani viņš izteicās vēl precīzāk par Latvijas tiesiskās sistēmas sagraušānu.

NEPAZĪSTAMAS SEJAS KĻŪST PAZĪSTAMAS

Manas darba gaitas siļķu branšā notrulināja prātu. Darbu tomēr biju atradis un tas nozīmēja man daudz. Ja jau advokatūras un redakciju durvis man palika slēgtas, tad smadzeņu vingrināšanai atlika meklēt ko citu. Nemaz nebija jāzūgdro ko īpašu, jo manu uzmanību arvien bija pievērsusi vēsture. Neatrazdams visu grāmatās, jau agrāk biju racies vecu avižu sējumos, lai noskaidrotu, kas bez daudzīnātā Leitāna, Dīriķa un Mātera vēl pieskaitāmi latviešu pirmo avižnieku pulkam, tāpat biju Rīgas rātsnama bibliotēkā izskatījis Merķeļa rakstus pret Napoleonu, kritiski apvērtējis luterāņu mācītāju iebildumus pret hernhūtismu.

Misiņa bibliotēkā manās rokās bija nonākusi Kristapa Kaktiņa biezā grāmata "Patiesības liecinieks uz sprediķu vīzi", kas imponēja ar to vien, ka darbu šo 1843.gadā bija sarakstījis latviešu zemnieks, un 922 lappušu biezo grāmatu viņš bija izdevies par savu naudu. Pazīmes rādīja, ka Kristaps Kaktiņš bijis bez tam viens no pirmajiem latviešu biedrību dibinātājiem. 1837.gadā viņa vadībā Mazsalacā bija sākusi darboties vietējā sātības biedrība. Kaut arī tās statūti nebija oficiāli apstiprināti, tad tās priekšgalā atradās valde un tās darbībai bija izstrādāti rakstveida noteikumi. Biedru skaits sniedzās pie 200. Tas viss piederēja latviešu kultūras vēsturei, kas prasīja

noskaidrojums. Mazsalacas draudzes chronikā atradu mācītāja F.E. Gulekes ierakstu par Kristapa un viņa brāļa Jāņa Kaktiņa darbošanos. Apmeklējot Latvijas vēstures institūtu Rīgā, Anglikāņu ielā 5, uzdūros prāvam Kristapa Kaktiņa rokrakstu un saimniecības grāmatu konvolūtam. Šis krājums ļāva jau iegūt sikas ziņas par viņa sabiedriskajām gaitām, domu pasauli, kā arī par viņa ievadīto prāvu pret vietējo muižnieku, kas vilkās 30 gadus.

Kad daļu savu materiālu publicēju, pie manis no Vidzemes jūrmalas ieradās Kr. Kaktiņa mazmeita Zelma Kalniņa. Viņa man atveda vēl atlikušos sava vectēva rokrakstus, bet viņas brauciens pie manis bija nelaimīgs. Šķērsodama ielu, viņas kurpes papēdis bija iestrēdzis tramvaja sliedē, pie kam krizdama viņa pārlauza kāju. Viņa bija paveca sieviete un viņas ārstēšana slimnīcā nebija nemaz tik viegla. Kad viņu pāris reizes apciemoju Rīgas pilsētas 1. slimnīcā, viņa atradās nesamaņā un dažas dienas vēlāk nomira.

Par Kristapu Kaktiņu esmu atkārtoti rakstījis. Kad 1944.g. rudenī man bija jāatstāj Rīga, es nodevu viņa mazmeitas man uzticētos rokrakstus Latvijas Valsts bibliotēkai.

Līdztekus materiāliem par Kristapu Kaktiņu uzsāku pēdu dzišanu Albertam Muņķenam.

Kas īsti bija Alberts Muņķens? Uzdūros viņa vārdam, lasīdams "Ausekļa kalendārus", kas bija sākuši iznākt pag. gadsimta deviņdesmito gadu sākumā. Alberts Muņķens bija 1891.gadā Rīgā, Ilģeciemā, nodibinājis sātības biedrību "Auseklis", kurai jau dažus gadus vēlāk piekrita liela loma Jaunajā strāvā un arī Rīgas kultūras dzīvē, pulcinot ap sevi tik redzamus vīrus, kā Dr. Andreju Priedkalnu, Augustu Deglavu, brāļus Asarus u.c.

Man rūpēja uzzināt, kas pamudināja Muņķenu dibināt šādu biedrību, kurās statūtus 1891.g. 17. maijā bija Pēterburgā apstiprinājis Krievijas iekšlietu ministrs. Man šķita, ka zv. adv. Gustavs Ķempels, kas nodarbojās arī ar vēsturi, varēs man to pateikt. Ķempels tikai noteica, ka Muņķens jau jaunībā miris un tur nu nekā tālāk nav

ko meklēt. Ja arī tā, tad man gribējās atrast šī Muņķena tuviniekus, kas par viņu varētu ko pastāstīt. Uzvārds bija rets, kādēļ sadomāju ievākt par visiem Rīgas Muņķeniem izziņas Rīgas prefektūras adresu galdā. Tur uzziņāju, ka Rīgā tolaik dzīvoja 22 šāda uzvārda pārstāvju. Dažus kā vienas ģimenes kopības locekļus atsijājot, man sanāca tomēr vairāk nekā 10 kandidātu. Vispirms devos uz Pārdaugavu, kur likās visticamāk ko noskaidrot. Pirmais gājiens uz Āganskala priedēm bija nesekmīgs, jo uzrunātā sieviete turēja mani aizdomās, ka apdraudu viņas vīra mantojumu. Nākamais ceļš veda mani uz Valmieras ielu, kur nonācu tipiska strādnieku dzīvokļa priekšā. Pat zvana poga bija norauta. Klauvēju. Otram klauvējenam kā atbalss nāca vārgs aicinājums nospiegt durvju rokturi un kāpt pāri istabas sliekšnim. Durvis nemaz nebija noslēgtas. Vienistabas dzīvoklī bija tikai galds, krēsls un sabrukusi gulta. Tanī gulēja pusmūža vīrs, kas apstiprināja, ka viņš ir Muņķens, bet akurāt šis Muņķens bija piedzēris.

Tas Muņķens, ko es meklējot, esot viņa tēvocis. Jautāju, kurš kapos tas apglabāts, bet manis uzrunātais Muņķens nepatikā sarauca pieri.

“Tik piedzēris arī es neesmu, lai nezinātu, ka onkulis Alberts ir dzīvs”, jautrā noskaņā noteica viņš. Tā tad tomēr manis meklētais Muņķens tomēr dzīvs un spētu pats ko pateikt. Atlikās tikai noskaidrot, kur viņš tagad dzīvo. Jā, nu tās adreses gan viņam neesot. Lika iet pie savas māsiņas Marijas ielā, no kurienes mani sūtīja tālāk uz Biķernieka ielu. Bet tur tiešām uzdūros īstajam ziņu avotam. Tas bija viens Amerikas latvietis, kas bija pārcēlies no Filadelfijas uz Rīgu. Albertu Muņķenu viņš apzīmēja par savu draugu, brīnišķīgu cilvēku, latviešu lugu rakstnieku un režisoru aizjūrā. Tiku pie meklētās adreses.

Ja to tik sīki stāstu, tad tādēļ, ka viss, ko grib noskaidrot nemaz tik viegli klēpī nekrīt. 1937.gadā sākta ziņu vākšana par Albertu Muņķenu man nobeidzās tikai 1977.gadā, tā tad 40 gadus esmu laiku palaikam kautko papildinājis, kamēr ticis pie meklētiem noskaidrojumiem.

Vēl tikai pāris vārdus par to, ko man izdevās noskaidrot jau Rīgas gados.

Ieguvis Muņķena Ņujorkas adresi, — jo izrādījās, ka viņš kā rosīgs jaunstrāvnieks bija izrāvis no krievu žandarmerijas rokām 1897.gadā, un pēc nokļūšanas Anglijā, devies uz ASV, es viņam turp aizrakstīju. Viņa atbilde mani pārsteidza. Tā bija īsa, kuŗā viss sakoncentrējās vienā teikumā: “Mans kungs, kaut pagājuši apaļi 40 gadi, redzu, ka žandarmerija vēl arvien dzenas man pakaļ”. Man tomēr izdevās Muņķenam, šim tipiskajam veclatvietim Amerikā, pierādīt, ka nedarbojos krievu, nedz latviešu žandarmerijā, bet, ka man rūp noskaidrot “Ausekļa” dibināšanas vēsture. Protams arī viss, pārējais, kam sakars ar viņu, kas šai vēsturiskajai organizācijai licis pamatu.

Pēc tam no Muņķena saņēmu 20 lappušu atmiņu rakstu, kuŗā par “Ausekli” bija viss galvenais pateikts līdz 1897.gadam, kā arī daudz ziņu par Jauno strāvu, par Kārli Balodi vēlāko profesoru, un par Tomasu Edisonu. Izrādās, ka Muņķens, dzīvodams Īstoranžā, astoņus gadus strādājis lielā izgudrotāja laboratorijā un, ka tieši viņam Tomass Edisons savas darbības visintensīvākajā laikā uzticējis savas laboratorijas mašīnu pārziņa amatu. Par to 1949.gadā esmu rakstījis “Laikā”. Un manis vāktās ziņas noderejušas arī Amerikas latviešu vēstures pazinējam Osvaldam Akmentiņam.

Alberts Muņķens visu mūžu palika marksists, pat ar noslieci uz komūnismu, kādēļ esmu pārsteigts, cik maz padomju vēsturnieki zin par viņu centieniem. Atstādams Rīgu, arī šo Muņķena rokrakstu nodevu Latvijas Valsts bibliotēkai, lai tas neaizietu zudumā.

Man arvien patīcis kautko uzzināt no pirmavotiem. Daudz vairāk par mani šim interesēm nodevās divi mani draugi, Edgars Ķiploks un Arvids Bērziņš. Tie pievērsās jo citīgi latviešu intelīgences vēstures materiālu vākšanai. Daudzos gadījumos tas nozīmēja šo materiālu paglābšanu no pazušanas.

Patiešām daudzkas būtu pazudis vai palicis nenoskaidrots, ja laikus nebūtu apzināts. Ne jau viss nonāca Valsts arhīvā, Vēstures pētīšanas institūtā vai citās krātuvēs. Kas nebija paglābts no laika zoba, to pazudināja vēl negaidīti ārēji apstākļi. Visvairāk no tā cieta mūsu valsts neatkarības vēsture.

PADOMJU TANKI RĪGĀ

17. jūnija priekšpusdienā tikos ar Hermani Asaru Zīgrīda Meierovica bulvārī, virs pazīstamās "Luna's" kafējnicas. Nebijām vēl paspējuši neko lielu pārrunāt, kad dzirdējām skaļu riboņu lejā, ap Bastejkalnu. Piegājām pie loga. Skatījāmies kā pienagloti. Nepārtrauktā virtenī pa bulvārī ripoja nelielas padomju tanketes uz Valdmāra ielas pusi. No metalla lūkām rēgojās mums pretim sarkanarmiešu galvas ar viņiem tik raksturīgām cepurēm; tanī ziņā raksturīgām, ka katrai bija pulķītis galā. Šī bija pirmā padomju armijas invazijas karavāna, kas slīdēja mums gaŗām. Labu laiciņu stāvējām mēmi. Gaidīju, ka Asaris ko teikts, bet viņš klusēja.

"Asara kungs, ko nu mēs darīsim?" — ar savu jautājumu pārtraucu klusumu.

"Jānogaida, ko Vadonis teiks. Tas taču notiek ar Vadoņa ziņu", bija viņa atbilde.

"Tur nu nelīdz vairs nekāds Vadonis", piebilde.

"Jā, ko tad Jūs domājat darīt", nervozi jautāja man Asaris.

"Iešu tūlīt mājās un sagatavošu sainīti ar veļu. Vēl šonakt atstāšu mājas".

"Kurp tad dosaties?"

"Pagaidām nezinu, bet mājās nepalikšu. Protams, ne šonakt, nedz rītdien mani nemeklēs, bet tas var notikt, varu pat jau tagad teikt, ka notiks. Negribu tā viegli viņiem doties rokās. Ieteicu arī Jums pazust no mājām".

“Mani viņi neaiztikš mana brāļa dēļ”, noteica Hermanis Asaris, likdams saprast, ka viņš domā savu brāli Jāni, 1905.gada revolūcionāru.

“Tur nu nelīdz vairs nekāds brālis”, skumīgi noteicu.

“Galu galā, ko viņi man lielu var piesiet”, savās pārdomās teica Asaris.

“Ja arī ne Jūsu redaktora darbību Latvijā, tad vismaz Jūsu sarakstīto brošūru par Ļeņinu”.

“Tā sen vairs nav tirgū, to viņi neatradīs”.

“Ja ne citur, tad atradīs Mišņa bibliotēkā”, bija mani vārdi un šis sarunas noslēgums.

Ja es šo sarunu atceros vārdu pa vārdam, tad tādēļ ka vēlākajā laikā esmu to desmitām reiz atkārtojis lai raksturotu toreizējo laiku un pārliecību pat tanīs ļaudīs, kam bija ass politisks intelekts un kam vajadzēja pietiekami labi izprast to, kas neizbēgami nāks. No tā varētu secināt, it kā es sevi uzskatu par atjautīgāku par Hermani Asari. To negribu teikt. Tikai jau tanī brīdī nespēju izprast, cik vientiesīgi dažs labs izvērtē faktisko stāvokli.

Ja nu es biju tik tramīgs, tad tādēļ, ka biju diezgan vērīgi izsekojis padomju terrora vilņiem Padomju Krievijā un nepiederēju tiem, kas mēdza teikt “tagad vairs nav tā, kā agrāk”. Šinī ziņā pat mans ekstrēmais nacionālisms nāca man šādā izšķirīgā brīdī palīgā. Ja es ko ienīdu, tad tas bija lielniecisms. Ja es par to nebūtu daudz lasījis, tad man jau ar Stučkas režīma pieciem mēnešiem būtu pieticis. Un, kaut arī likās, ka lielnieku acīs es nekas sevišķs neesmu, es patiešām jau vienas dienas laikā atstāju māju.

Tikai iedams uz mājas pusi vispirms izstaigāju tās vietas, kur koncentrējās sarkanarmieši un pūlis. Vislielākā kņada bija ap Rīgas prefektūru un Rīgas Galveno staciju. Savām acīm redzēju, ka pa nogāzīti kanāla malā gāja nomazgāt acinis no sejas viens policists. Kolīdz viņš noliecās pie ūdens, no muguras puses to kanālā iegrūda kāds no salašņu pūļa. Daugavmalā man nāca pretim baiga izskata muskuļoti jaunieši. No kreklu priekšas rēgojās pretim viņu matiem apaugušās krūtis. Tie nebija latvieši.

Tie nāca no ostas puses. Vispār, kā pirmajā, tā nākamajās dienās sastapu Rīgas ielās cilvēku bariņus, kādus es nekad savā pilsētā nebiju redzējis.

Lai atstātu Mārupes ielas dzīvokli, kur pēc apprecēšanās biju apmeties, nācās atrast kādu citu apmešanās vietu. Bet, kurp doties? Uz laukiem nekādā ziņā, jo man likās, ka lauku ļaudis allaž redz un izprot, kurp pa ceļu kāds aiziet. Vislabāk tepat Rīgā. Mana sieva ar Maijiņu kas bija piedzimis pirms gada, bija par laimi jau devusies vasaras atpūtā uz Gaujas līci Cēsīs. Atlikās domāt par sevi.

Zaubes ielā bija kāds manu radu dzīvoklis. To apdzīvoja divi studenti, mani attāli radi. Universitātē studijas pa vasaras laiku izbeidzās, kādēļ spriedu, ka es tukšajā dzīvoklī varētu piemesties. Par laimi sastapu tanī savu radniecī, kuŗai bija dzīvokļa atslēgas. Tās viņa man labprāt atstāja, piekodinādama, lai es uzmanoties no ziņkārīgā sētnieka. Namam bija divi izejas, kādēļ varēja ierīkoties tā, ka ne sētnieks, nedz cits kāds man neuzduŗas. Jau pirmajās dienas stingri ievēroju, kur un cikos kāds no kaimiņu dzīvokļiem iet, un kad pārnāk mājās. Izpētīju arī pretējās mājas logus. Turklāt manai slēptuvai par labu nāca tas, ka galvenās istabas logs, kuŗa tuvumā iegrozīju rakstāmgaldu, veda pāri Hanzas ielai uz Latvijas Sporta biedrības pusi, kur bija tikai sporta laukumi. Izrādījās, ka tieši tam bija vēl sava priekšrocība, proti, uz šī sporta laukuma ikdienas kādu laiku runāja Žanis Spure, no Maskavas atsūtītais Latvijas Komunistu Partijas otrais sekretārs. Spure visu Baigo gadu bija galvenais Maskavas priekšrakstu izpildītājs.

Neko labāku nevarēju vēlēties, biju ikdienas ar aktuālu informāciju apgādāts. Žanis Spure runāja ar skaŗuni un visi viņa dedzīgie vārdi plūda pa manu logu iekšā. Tādēļ turēja logu atvērtu. Radās laba izdevība visu uzzināt, kas padomju varai svarīgs. Un tomēr man prāts nesās laiku palaikam iziet uz ielas. Neapšaubāmi tas nebija gudri, kur man pāris reizes nedēļā mana mātesmāsa atnesa ēdamo. Bet vispirms jau man pienācās satikt savu sievu un pārrunāt stāvokli. Pats varēju sevi noslēpt, kaut uz laiciņu,

bet neko nespēju izdomāt, ko darīt ģimenes labā. Tas palika visas manas bēguļošanas vājākais punkts. Kaut arī mana sieva līdz rudenim bija nodomājusi palikt Cēsīs, tad tas tomēr nelikās nekāds atrisinājums. Kolīdz to meklētu, viņu atrastu. Un kolīdz viņu apcietinātu, tā man nekas cits neatliku, kā iet un pieteikties čekā. Bet es spekulēju uz laiku, un līdzīgi tādām cilvēkam, kas nonācis nelaimē — cerēju uz brīnumu.

Pagāja tikai 17 dienas, kad mani jau meklēja apcietināšanai. Tas bija 1940.gada 5. jūlijā. Kā man pa sarunātiem sakaru ceļiem ziņoja svaine, kas bija Mārupes dzīvokļa īpašniece, tad čekisti tanī naktī bija mani meklējuši, kā arī kratījuši dzīvokli. Mani viņi neatrada, bet, kā vēlāk noskaidrojās, bija aizvesti vairāki mani draugi. Galvenā kārtā tie bija pārkonkrustieši. Prezidents Ulmanis tanī laikā sēdēja vēl Rīgas pilī, kādēļ ārēju pazīmju politiskām apcietināšanām vēl nebija. Uzzināju tikai, ka jau pirms 5. jūlija bija apcietināts dievturu vadonis Ernests Brastiņš, kuŗu par jebkādu politiķi neviens neuzskatīja. Dievturu zīmē gan bija pārkonkrusta simbols kā ornaments. Tagad, kur biju nonācis apcietināmo sarakstos, izšķīros braukt uz Cēsīm un atvadīties no sievas, pat uz visu mūžu.

Tā bija smagu pārdzīvojumu diena, kad visu pārrunājām un vienojāmies par to, ka turpināšu slapstīties. Vēl pirms atvadišanās sieva vēlējās man sarūpēt launagu. Biju tik satraukts, ka baidījies vairs ieiet pat Straumaņu vasarnīcā, kur mana sieva ar māsas ģimeni pavadīja vasaru. Atvadišanos izdarījām, staigājot gar Gaujmalu.

Sieva tomēr ieteica atceļā nebraukt līdz pašai Rīgai, bet izkāpt jau Juglā. Tāds vilciens nāca tikai no Siguldas, kādēļ ceļā pārkāpu. Bet gudram ir gudra nelaime, jo daudz netrūka, ka mani jau Siguldā būtu apcietinājuši. Tieši tās stundas laikā, kad klaiņoju ap Siguldas staciju, Gaujā bija noslikuši pāris sarkanarmieši, kādēļ joņoja apkārt padomju mašīnas, kas “meklēja vainīgo sarkanarmiešu noslicināšanā”.

Juglā savukārt iepazīnos ar jauno laiku pārvērtībām. Juglas fabriku rajonā ir prāvi pļavu gabali. Tur bija sastumti dažādi Sarkanās armijas kaņarati, bet tukšajos laukumiņos notika dejošana. Armijas politiskie vadītāji bija gādājuši, lai iebrucēji mūsu zemē "tuvinātos" vietējiem iedzīvotājiem. No tuvējām tekstilfabrikām bija savestas meitenes, kuņas pie labas ermoņiku mūzikas dancināja sarkanarmieši. Tā kā deļotājas prata sarunāties krievu valodā, tad kļuva skaidrs, ka savu prieku šinīs dienās pārdzīvoja, varbūt, arī vietējie krievi un vēl kādi mazākuma tautību locekļi. Latviešu jaunatne tanī laikā, vismaz Rīgā, krievu valodu neprata. Pirmo reizi mūžā redzēju arī īstu krievu kazačoku lecam. Sarkanarmieši gan bija trūcīgi apģērbti un viņu sejas trulas, pelēkas. Bet viņu bija bezgal daudz. Jau pirms izkāpšanas Juglā, redzēju jūdzēm gaŗas Sarkanās armijas novietnes Ropaŗu un Rīgai tuvākajās meŗmalās.

Ja brauciens uz Cēsīm man bija nepiecieŗams sievas dēļ, tad atkārtota parādīŗšanās Rīgas ielās nebija gudra. Vismazāk attaisnojama bija politisko demonstrāciju noskatīŗšanās. Tas taŗu nonāca krasā pretrunā ar konspirāciju. 21. jūnijā riskēju tuvoties padomju sūtniecībai, no kuņas balkona runāja Andrejs Viŗinskis, Padomju Savienības komisāru padomes priekŗsēŗa biedrs un pilnvarotais Latvijas sovjetizācijas lietās. Es stāvēju diezgan tuvu sūtniecības namam, piespiedies pie Strēlnieku dārza ŷoga. Dzirdēju savām ausīm to, kas nākamajā dienā parādīŗjās laikrakstos. Galvenais tomēr bija vērot to cilvēku sejas un izturēŗšanos, kas bija sadzīti noklausīties mūsu valstij veltītās kapu runas. Vismaz latvieŗu seŗas neparādīŗjās laimīgs skats.

Es satīku arī daŗus pazīstamus ielas malās, bet tie vēl nenojauda, ka slapstos un, ka vispār kādam kas liels draud. Citādi tas bija ar Paulu Tiltu, kas bija ierīkojusi daiļamatniecības darbnīcu Kriŗjāŗa Barona ielā 60 un redīģēja ilustrētu ŷurnālu literātūrai, mākslai un rokdarbiem "Sievietes Pasaule". Kādu draugu pierunāts biju iespiedis ŷīnī ŷurnālā daŗus rakstīŗus. Man tur izstāvēja honorārs.

Tanī brīdī likās viss labs, kas ir kabatā. Aizgāju pie redaktora un izdevējas diezgan nokaunējies, ka 10 vai 15 latu dēļ esmu vispār nācis. Mūsu starpā norisinājās šāda saruna:

“Sākušies diezgan neparasti laiki”, teica Paula Tīla, manī zīmīgi ar skatu urbdamās. Viņa vēl piebilda: “Neviens taču tagad nezina, kas katru gaida.”

“Patiešām tas tā ir”, atļāvos atbildēt.

“Kas zin, kas arī Jūs gaida. Jums pat var pienākt melna stunda. Ziniet ko, ja pavisam nedroši paliktu, varat atrast pie manis apmešanos. Man ir pašai sava mājiņa Meža parkā, klusā vietā. Bez manis tur dzīvo tikai mana māsa un mūsu 90 gadus vecā māte, neviens cits. Ja nu tā ir, tad nākat pie mums, uzņemsim kā savu cilvēku. Varbūt tomēr drošāk.”

Nespēju toreiz viņai skaidri pateikt, ka jau slapstos. Noteicu tikai, ka tas ir labi, ka viens par otru domā, un ir labi, ka latvieši to dara.

Un patiešām jo drīzi pienāca brīdis, ka man bija kāda apsvēruma dēļ jāmaina Zaubes ielas paslēptuve. Devos uz norādīto vietu Meža parkā, lai gan sapratu, ka šis rajons, ko apdzīvo turīgi ļaudis, nav gluži labs. Arī Zaubes ielas nams un visi tā īrnieki neatbilda darbaļaužu dzīves prasībām. Tur bija jau novērots, ko gan uzzināju tikai vēlāk.

Uz ik soļa vēroju, vai man nav sagatavotas kautkur lamatas. Tādas visdrīzāk varēja sagaidīt Rīgas pilsētas 2. slimnīcā, kur 1940.g. 11. septembrī piedzima mana otrā meitiņa Vaira. Lai kādas bija jūtas, veselais prāts teica, ka nedrīkstu slimnīcā apmeklēt ne sievu, nedz bērnu.

Kas tas bija par nervu saspīlējumu. Es kā tēvs nedrīkstēju redzēt savu bērnu. Nedrīkstēju aiznest bērnu mātei ne siku ziediņu. Bet, ja konsekvēnta slapstīšanās bija iesākta, tad to konspiratīvā veidā bija jāturpina, noslēpjot jūtas un nomērdējot nepacietību. Tikai pāris nedēļas pēc tam, kad sieva ar zīdāini bija atgriezusies mājās, norunājām slepeni tikšanos. Sievas darbavieta bija tuvu mūsu dzīvoklim. Viņa vēl arvien strādāja Baznīcas virsvaldes ģimnazijā. Tās tuvumā, Liepupes ielā liku viņai

stumt man garām noteiktā stundā un minūtē bērna ratiņus, lai es, garāmejojot, tanīs ieskatītos un redzētu vienreiz savu otro otvasi. Arī tas man nozīmēja daudz. Vēl smagāku pārdzīvojumu sagādāja Ziemsvētku vakars, kad nevarēju būt savu mīļāko cilvēku vidū. Palikām tikai pie norunas, ka zināmā brīdī stūra istabā aizdegsies eglīte, sieva atsegs uz brītiņu aizkarus, un es, atkal garāmejojot, noskatīšos, kā manējie svin kluso svētku brīdi. Tā tad es tomēr, kaut šādā veidā, būšu klāt.

Nebiju palicis nepamanīts. Nelīdzēja tas, ka maskēšanās nolūkā atsāku audzināt bārdu un ūsas. Ar to maz izmainīju savus sejas vaibstus. Apcietināšanas pavēlēs manas ārējās pazīmes bija aprakstītas šādi: vidēja auguma, seja nedaudz stūrainā, mati tumši blondi, nēsā brilles tumšā rāmī. Tas redzams no Iekšlietu tautas komissāriata Milicijas pārvaldes Jelgavas apriņķa daļas specgrupas 1941.g. 7. maija slepenā raksta Ūkru pagasta pilnvarotam, ko parakstījis specgrupas vecākais operatīvais pilnvarotais F. Krieviņš. Šī un sešas citas manis apcietināšanas pavēles nonāca manās rokās pēc komunistu padzīšanas. Pārējās apcietināšanas pavēles bija pret mani dotas jau agrāk, un liekas simtos, jo tiku meklēts visās Latvijas pilsētās un pagastos. Jau minētajā apcietināšanas pavēlē figurējām četri. Bez manis bija likts apcietināt Ilmaru Haralda dēlu Rupneru, Viktoru Nikolaja dēlu Bucenieku un Jāni Rusovu. Neviens no tiem nekrita čekas nagos, jo līdzīgi man, prata noslēpties, kas rāda, ka čeka prata vislabāk izrēķināties ar tiem, kas bez pretestības devās viņas rokās. Un par Jāni Rusovu jāsaka, ka viņš pēc 1944.gada kļuva viens no redzamākajiem nacionālo partizānu vadoņiem Vidzemē, kur Piebalgā bija viņa tēva mājas.

Ja no visiem Maskavas čekistiem Latvijā vispazīstamākais bija Simons Šustins, tad arī man viņš nebija nekāds svešais. 1941.g. 23. aprīļa apcietināšanas pavēlē, ko Šustins deva atsevišķi pret mani, viņš savā meklēšanas cirkulārā saka, par mani, ka es no padomju varas pirmajām dienām Latvijā esot pārgājis nelegālistos. Es tiekot pakļauts tūlītējam arestam un nogādājams pa etapu NKG

galvenajai pārvaldei Latvijas SSR. Arī Šustina dotajā apcietināšanas pavēlē pret mani uzskaitītas visas manas ārējās pazīmes krimināltiesiskai meklēšanai. Šī bija pati bīstamākā apcietināšanas pavēle pret mani.

Šustins bija atsūtīts no Maskavas un viņam bija plašas pilnvaras. Kamēr viņš vēl nebija iecelts par Latvijas PSR valsts drošības tautas komisāru, kas notika 1941.g. 2. aprīlī, viņš parakstījās dažkārt kā "Silnieks". Kā viņam, tā citiem no Krievijas atsūtītiem čekistiem, viņam bija izsniegta Latvijas iekšzemes pase ar Silnieka vārdu. Tādēļ nav īsti zināms, kas slēpjas aiz "F. Krieviņa, K. Balgalvja un Gavara" vārdiem, kādi atrodami tanīs apcietināšanas pavēlēs, kas dotas pret mani un nonākušas manās rokās.

Apcietināšanas pavēlēm bija pievienota mana ģimēne, kas bija ņemta no Rīgas prefektūras pasu bilžu krājuma. Tur biju redzams ar tādām acenēm, kam nebija "melnie rāmji", kādi bija minēti apcietināšanas pavēlē. Tieši savas ārienes izmaiņai, kaut elementārā veidā, izvēlejos citādas acenes, bet kāds novērotājs bija tās jau paspējis uzrādīt.

Kādos pinekļos cilvēki nonāca Baigajā gadā, rāda viens gadījums. Komunistu acīs kāds mans vecais paziņa, ko turpmāk apzīmēšu ar Edmundu, nebija mazāks viņu pretinieks par mani. Viņam draudēja droša bojā eja. Lai glābtu sevi, kaut uz laiciņu, viņš apņēmas čekai pienest ziņas. Vismaz man un vēl diviem citiem padomju varas pretiniekiem bija likts sadzīt pēdas. Vispirms viņš ieradās pie manas sievas un prasīja pēc manis. Bijām ar sievu cieši norunājuši, ka viņa manū uzturēšanās vietu neizdos, vienalga, cik tuvs draugs to vēlētos zināt. Tā tas arī notika. Edmunds sašutis un dziļi apvainots aizvēra Mārupes ielas dzīvokļa durvis, kad mana sieva negrozami pateica, ka neko par mani nezinot. To pašu viņa jau neskaitāmas reizes bija teikusi čekistiem, kas tanī pašā nolūkā virināja mūsu mājas durvis. Viens no tiem uzdevās par Butajevu. Starpība pēdu dziļšanā tomēr bija liela. Pēc pirmās neveiksmes mans paziņa devās pie viena mana

svaiņa, lai ar viņa palīdzību sameklētu mani. Izmanīdams, ka varu Edmundam vairāk palīdzēt, nekā viņš man, caur svaini izkārtāju tikšanos Sarkandaugavā pie mana tēva kapa Trīsvienības draudzes kapos. Bija parocīgi, jo tanī brīdī slapstījās Meža parkā. Ceļš līdz turieni bija īss.

Norunātā dienā un stundā satikamies. Edmunds man sīki un patiesi izstāstīja savas apcietināšanas apstākļus. Līdz šim viņš bija puslīdz ticami pratis savus "uzdevuma devējus" maldināt, bet tagad viņš manot, ka cilpa savelkoties no jauna ap kaklu. Viņam esot cerība ar vilto tiem dokumentiem "repatriēties" uz Vāciju, bet tas prasot vēl dažas nedēļas. Tieši tās viņam varot būt liktenīgas, ja es viņam nepalīdzot ko izdomāt par sevi. Izstrādājām trīs diezgan ticamas versijas par manu uzturēšanās vietu. Tas viņam tiešām palīdzēja. Šāda tikšanās un runāšana tomēr bija neomulīga.

Ja biju nonācis pagrīdē, tad ne jau tikai, lai glābtu savu ādu. Apņēmība cīnīties pret mūsu tautas apspiedējiem nebija mazinājusies. Tikai prāta apsvērumi teica, ka es ar pārāk nepārdomātu darbošanos varu pazudināt savu ģimeni, turklāt iegāzt vēl citus. Pāris sakaru ceļus ar saviem vecajiem cīņas biedriem tomēr uzturēju, bet par to runāšu drusku vēlāk.

Vispirms man jāpastāsta par mana drauga Hermaņa Asara likteni.

Reizē ar mani studijas beidza kāda jauna juriste, kuŗai bija izdevies iekļūt advokātūrā. Kā zvērināta advokāta palīgs viņa bija nozīmēta kādai prāvai, kur tanī pašā dienā iztiesāja padomju tribunālā apsūdzības lietu pret Hermani Asari. Es šo savu kollēgu satiku vienā no saviem bīstamajiem gājieniem pa Rīgas ielām. Ieraudzījusi mani, viņa apstājās un sievišķīgā runātkārē sāka stāstīt, ko viņa pieredzējusi šinī prāvā. Tā bijusi gaužām drāmatiska prāva. Tiesa paziņojusi, ka Asarim par pretpadomju agitāciju un citiem noziegumiem piepriests nāves sods, bet viņš 24 stundu laikā drīkstot lūgt apzēlošanu. Asaris stingrā stājā, rādīdams ar pirkstu uz tribunāla priekšsēdi, pateicis, ka viņš kā vecs revolūcionārs turot zem sava goda

lūgt jebkādu apžēlošanu no tādām nožēlojamām figūrām, kādi sēžot pie tribunāla galda. "Es pieņemu zināšanai šo sodu. Izpildiet to!", bijis Asaņa pēdējais vārds.

Mana kollēga vēl piebilda, ka neviens tik drošu un vīrišķīgu stāju šādā nopietnā brīdī nav sagaidījis. Acīmredzot pat ne tiesa pie prezidija galda. Cik varējis nojaust, tad tribunālam bijis uzdots nāves sodu gan piespriest, bet to apvienot ar apžēlošanas lietu, jo apsūdzēts tomēr bijis viens no 1905.gada revolūcijas cīnītājiem, kaut arī ar mazāku lomu, nekā tā bijusi viņa brālim. Vēlāk viņa vēl uzzinājusi, ka pēc tam, kad Asaris negrozāmi palicis pie sava lēmumu, padomju ierēdņi pierunājuši viņa sievu, iesniegt apžēlošanas lūgumu viņa vietā. Tad arī nāves sods pārvērsts 10 spaidu darba soda gados, kas Hermanim Asarim, kas cieta no smaga išiasa nozīmēja galu galā to pašu, jo viņu aizgādāja uz arktiku. Noklausoties to visu, atplaksnījās atmiņā mūsu nesenā saruna ar Asari Zīgfrīda Meierovica bulvāra namā. Ar smagu sirdi devos atkal uz savu paslēptuvi. Nāves pļauja dienu dienā sāka atrast platāku vālu.

NEPRĀTA PRIEKŠĀ SAMULST PRĀTI

Tikai gadījuma dēļ biju uzzinājis Hermaņa Asaņa likteni. Par krievu uzbrukumu robežsardzes 3. Abrenes bataljona Augšpils rotas 2. (Masļenku) sardzei 1940.g. 15. jūnija rītā, vispār neko nezinājām, jo preseī bija noliegts to pieminēt. Varonīgās robežpunkta priekšnieka sievas Hermīnes Puriņas bruņota pretestība iebrucējiem, palika nevien Baigajā gadā, bet vēl ilgi pēc tam noklusēta.

Dažas dienas pēc Sarkanās armijas iebrukuma Latvijā runāja gan par to, ka, nevarēdams samierināties ar padomju ultimāta pieņemšanu un gļēvu piekāpību Maskavas priekšā, nošāvies Robežsargu brigades komandieris Ludvigs Bolšteins. Tāpat dziļā cieņā dzirdēja minam pulkveža Friča Celmiņa vārdu, kas Kaņa ministrijā vadīja

Pretizlūkošanas daļu. Tieši viņa darbība plašā apmērā bija vērsusies pret Maskavu, kādēļ viņu jau pirmajās dienās pratināja pretējās puses amatvīri. Pulkvedim lika izdot sakarnieku vārdus. Tikai ar atjautību pulkvedim Celmiņam izdevās uz īsu brīdi izkļūt no komunistu nagiem. Viņš izmantoja īso starpbrīdi, lai nošautos. Viņa vīrišķīgā stāja un augstā morāle glāba no iznīcināšanas desmitiem citus. Kā ģenerālis Bolšteins, tā pulkvedis Celmiņš bija Lāčplēša kara ordeņa kavalieri. Viņus apbrīnojam.

Mainīdams savas paslēptuves, gāju vienu dienu pa Kalnciema ielu, kur Agenskalna priēžu pamalē ieskrēju krūtīs Edgaram Švēdem, pārkonkrustieša Andreja Švēdes tēvam. Viņš diezgan izaicinoši nostājās man ceļā un dzēlīgi noteica: "Ja nu Jūs tā brīvi varat staigāt apkārt, tad man ir skaidrs, kādi uzdevumi Jums uzticēti". Man tā kā tā nekas cits neatlika, kā vienīgi savaldīties. Pēc īsas sarunas viņam tomēr bija skaidrs, ka esmu viens no laimīgajiem, kam izdevies izglābties. Prasīju, kas noticis ar viņa dēlu Andreju. Atbilde mani satrieca. Nevien Andrejs Švēde, bet arī Dr. Ernests Plāķis, lettonis Eriks Bērziņš un vēl kādi pārkonkrustieši lielinieku iebrukuma laikā atradušies vēl no iepriekšēja režīma laikiem kā apcietinātie spaidu darbos Siguldas kūdras purvos (Švēde teica — "kūdras raktuvē"). No viņiem piespriestajiem 4 soda gadiem, laba daļa spaidu darbos bijusi jau izciesta. Normāli varēts sagaidīt, ka atlikušo soda daļu viņiem atlaidīs apžēlošanas ceļā. Kamēr lielinieki nebija pārņēmuši varu, daudzi sagaidījuši, ka Ulmanis kā Valsts prezidents to izdarīs, bet tas nenotika. Kā viņus, tā Ādolfu Grebli un citus izdeva padomju eksekūcijai. Greble tanī brīdī bija ieslodzīts Politiskajā pārvaldē izmeklēšanā, kādēļ viņu atbrīvot bija visvieglāk, bet viņu atstāja Šustina rīcībā, kas tanī laikā jau mitinājās Politiskajā pārvaldes ēkā. Jaunie varas pārstāvji mēģinājuši parādīt Andrejam Švēdem un citiem minētiem pārkonkrustiešiem zināmu labvēlību ar to, ka pārveduši viņus no Siguldas kūdras purvīem uz Rīgas centrālcietumu, pēc kam, kā man teica Edgars Švēde, pūlējušies tos pierunāt uzņemties čekas

ziņotāju pienākumus, solot tiem atbrīvošanu. Švēde bija caur savu vedeklu labi informēts, kādēļ tieši uzsvēra, ka šādu viņa dēla atbrīvošanas akciju ievadījis kāds nesen ieslodzītais komūnists, kas vienā laikā ar pārkonkrustiešiem izcietis sodu. Tas tagad darbojoties padomju policijā. Kad pārkonkrustieši konsekventi atteikušies no viņiem piedāvātā uzdevuma, tad ņemti vēl palīgā tuvinieki. Sievām ļauts apcietinātos apmeklēt un raudzīt tos pierunāt, bet tie minēto priekšlikumu noraidījuši.

Tūlīt pēc tam uz Sibiriju aizvākts Dr. Plāķis, bet augusta pirmajās dienās Andrejs Švēde un Eriks Bērziņš, abi lettoņi. No trešā lettoņa, Frīdriha Laursona, Švēde vēlāk uzzinājis, ka kopā ar viņu un citiem pārkonkrustiešiem, aizvesti uz Maskavu prokurors Antons Karčevskis un Kreditbankas direktors Andrejs Bērziņš. Viņi visi sākumā ievietoti Lubjankas cietumā, pēc kam noturēti līdz 23. septembrim Butirkas cietumā. Kādu mēnesi vēlāk Dr. Plāķis un prāvs pulciņš pārkonkrustiešu atvesti atkal uz Rīgu, kur bijis jāstājas tribunāla priekšā, saņemot jaunus soda mērus.

Ar katru dienu arī man cilpa jo ciešāk savilkās ap kaklu. Biju spiests mainīt vienu slēptuvi pēc otras. To spieda darīt nevien nojauta, bet arī ārēji apstākļi. Kad vienu mēnesi slapstījos pie viena sava drauga Avotu ielas pusē, tad kādu dienu, pārnākot no darba, mans draugs manāmi uztraukts vēstīja, ka sētnieks viņam ieminējies, ka pie viņa, acīmredzot, apmeties kāds viesis. Ar to biju domāts es. Biju tātad pamanīts. Nepilnas pusstundas laikā no šī dzīvokļa pazudu.

Man vispār tanī laikā bija radušās piecas piemešanās iespējas. Divas no tām jau bija pilnīgi atkritušas. Pēdējos mēnešus uzturējos vairāk Pārdaugavā. Biju taustījis apmešanās iespējas arī citās vietās, bet bez panākumiem. Kāda māte mani lūdza neiegāzt viņas vienīgo dēlu, ja mani viņu dzīvoklī atklātu. Rūpēs par sevi un tuviniekiem mani noraidīja arī radu mājoklī. Tādēļ apbrīnoju tos, kas atvēra man savas durvis gandrīz vai nelūgti. Bez tam daudz izteica gatavību mani ar naudu atbalstīt. Man pašam tas

vēl arvien nebija vajadzīgs, jo sieva turpināja strādāt kā skolotāja, tomēr bija citi, par kuriem nācās domāt.

Kāds inženieris, kas no darba nebija padzīts, nodeva man vienu dienu 600 rubļus. Gudroju, kam tos tālāk nodot. Uzzināju, ka materiālās spilēs nonācis dedzīgs latviešu valodnieks un viņa ģimenes locekļi. Tas bija 1941. gada pavasarī, kad vēl nekādu pazīmju uz stāvokļa maiņu nerādījās. Devos pie viņa.

Kad pateicu profesoram sava nācienu nolūku, viņš tikai noteica: "Kur šinīs laikos vispār kāds spēj otram vēl ko dot." Atklāti pateicu, kas ir labvēlis, pie tam arī to, ka tanī fabrikā, kur strādā naudas devējs, bez minētā inženiera ir vesela grupa latviešu, kas vēlas palīdzēt vajātiem ļaudīm. Šī tikšanās ar sirmu zinātnieku man palikusi atmiņā ar kādu dīvainu pieskaņu. Kā daudzi cilvēki nelaimē un postā, arī viņš bija kļuvis mānīcīgs. Viņš man garī un plaši stāstīja par astroloģiju un kādu šādā ceļā iegūtu noskaidrojumu, ka pašreizējie valdnieki itin drīzi pazudīsot no Latvijas. Arī viņa paša dzīvē esot gaidāma kāda pārmaiņa, bet uz labo pusi. Kad bija notikušas pirmās masu deportācijas, uzzināju, ka mans sarunu biedrs ar sievu aizvesti uz arktiku, tā tad gaidāmā pārmaiņa tiešām bija notikusi, tikai uz sliktu pusi.

Tanī laikā bija sākusi darboties rosīga pagrīde, kur tieši pārkonkrustiešiem piekrita redzama loma, bet man ar to nebija tiešu sakaru. Par viņu darbību uzzināju sīkākus faktus tikai pēc lielinieku padzišanas. Konspirācija prasīja abpusīgu piesardzību. Mani daudzi pazina un es atrados meklējamo sarakstos, kādēļ varēju izdarīt citiem tikai lača pakalpojumu. No manis tādēļ vairījās arī draugi.

Starplaikā bija notikušas vairākas padomju vēlēšanas. Man bija tā priekšrocība, ka man tanīs nebija jāpiedalās. Kā man ziņoja sieva, tad vēlētajū sarakstos es gan figurēju. Ja citus varēja piespiest balsot, tad mani ne.

VAJĀTĀJI AR MAŠĪNPISTOLĒM

Un tomēr nacionālā pagrīde prasīja arī manu piedalīšanos. Tas bija jau 1941.g. martā, kad saņēmu mājienu ierasties Latgales priekšpilsētā kādā malkas un ogļu tirgotavā, kur mani vēloties satikt kāds pagrīdnieks. Noteiktā laikā tur ierados. To personīgi pazinu. Viņš tieši uzsvēra, ka visu izšķir mūsu personīgā pazišanās, jo man uzticēts kāds svarīgs, bet bīstams uzdevums. No diviem Vidzemes pagastiem, tuvu Pleskavas šosejai, esot iegūtas ziņas par turienes aizsargu un citu nacionāli noskaņotu latviešu sagatavošanos bruņotai cīņai. Ieroču viņiem netrūkstot, esot pat noslēptu ložmetēju, bet viss tas esot par maz, lai ķertot pie kāda kaujas uzdevuma pašreizējos apstākļos. Turpretim esot diezgan droši, ka gaidāms karš. Jau pirmajās kara dienās abu pagastu apzinātie cīņas kadri spētu dot ap 80 cīņas spējīgus vīrus ar militāru pieredzi. Piemērotā brīdī viņi varētu traucēt Sarkanās armijas atkāpšanos, ja būtu iespējams jau laikus saskaņoties ar pretpadomju spēkiem, kas darbotos frontē. Piemēram, viņu tuvumā varētu nosviest izpletņu lecējus. Apvienots kaujas uzdevums spētu dot panākumus. Kara gadījumā latviešiem būtu jācīnās aktīvi līdz. Un galu galā, esmu izraudzīts par uzticības personu, kam jāatrodot ceļš ziņas izsūtīšanai vai nu uz Somiju vai Vāciju.

Lūdzu 24 stundu laiku uzdevuma atrisināšanai. Ar Somiju tānī laikā nebija vairs nekādu sakaru. Atlika tikai Vācija, pie kam man likās, ka vispareizāk būtu šo ziņu nogādāt pulkvedim Plensneram, kas Berlīnē bija Latvijas sūtniecībā militārais atašejs. Turpinot lauzīt galvu,

noļēmu aiziet pie man labi pazīstamā Roberta Plūmes. Gadījumā, ja viņš būtu mēģinājis iekļūt vācu repatriantu sarakstos, tad šis varētu izrādīties par piemērotu ceļu ziņas nosūtīšanai, katrā ziņā viņš būtu absolūti uzticams vīrs.

Jau nākamajā dienā aizgāju pie Plūmes. Par laimi viņš bija gluži viens mājās. Man pat nebija jājaūtā, vai viņš domā izceļot, jo to pietiekami skaidri rādīja sakrautie saiņi un patukšās istabas. Plūme jau divu dienu laikā taisījis atstāt Rīgu. Teicu, ka man ir viņam kas sakāms, par ko viņš var pazaudēt savu kaklu. Ja viņš ir ar mieru uzņemties risku latviešu lietas labā, tad pateikšu ko vairāk. Pazīdams viņa patriotismu un uzņēmīgo garu, zināju, kāda būs atbilde. Protams, ka Plūme bija ar mieru darīt visu cīņai pret komunistiem. Man atlikās tikai noskaidrot kāda sakarnieka vārdu Mālpilī kādēļ iegaumējamo informācijas saturu solīju viņam pateikt nākamajā dienā. Īsā laikā visu uzzināju. Uzdevums tiešām bija svarīgs.

Kad dienu vēlāk devos pie Plūmes, biju satraukts. Iekams spēru kāju viņa namā, kas atradās Tērbatas un Dzirnavu ielas stūrī, vēroju no divām ielu pusēm nama ieeju un apkārtni. Viss likās kārtībā. Tad kāpu augšā līdz trešajam stāvam, kur bija Plūmes dzīvoklis, ikvienā stāvā vērodams, vai nav kas šaubīgs, jo Baižes piecstāvu namā dzīvoja tikai no padomju varas apzīmogoti ļaudis. Tieši pretīm Plūmēm dzīvoja viņa svainis kapteinis Rempe, bet no izrautās patenta atslēgas spriedu, ka viņš savu dzīvokli jau atstājis. Lai būtu pilnīgi drošs, uzkāpu līdz pēdējam stāvam. Viss bija tukšs un kluss. Tikai tad apstājos pie 3. stāva durvīm un Plūme mani ielaida. Īsi un aši visu nepieciešamo pateicu, liku manis teikto atkārtot, un tad ar draudzīgu rokas spiedienu šķīrāmies. Atkal nemiera dzīts devos straujā solī pa kāpnēm lejā. Biju beidzot uz ielas. Viss likās kārtībā.

Un tomēr tas tā nebija. Kas bija noticis pēc tam, to uzzināju no Roberta Plūmes tikai tā paša gada vasarā, kad lielnieki bija padzīti un viņš ar ģimeni bija atgriezies Rīgā.

Izrādās, ka biju tomēr novērots. Cik varu spriest, tad tas būs noticis caur atslēgas caurumu no Rempes dzīvokļa puses. Mana ieešana, varbūt arī nedrošā apkārskatīšanās, bija novērota. Acīmredzot no sētnieka, kas bija atsūtīts no Ļeņingradas. Jādomā, ka viņš dienu pirms Plūmes aizbraukšanas bija bijis norīkots novērošanai, un tieši tanī dienā gāju ar savu slepeno ziņojumu pie Plūmes. Mums nezinot, bija izsaukti čekisti, kas bija ieradušies gandrīz tanī pašā minūtē, kad es biju aizvēris aiz sevis ārdurvis, attālinoties no notikuma vietas.

Plūme man stāstīja, ka viņš vispār nevarējis saprast, kur es tik ātri varējis pazust, jo pēc manis aiziešanas tūlīt pie viņa durvīm zvanīts un viņu pēc durvju atvēršanas apļukuši pieci čekisti. Pēc dzīvokļa pārmeklēšanas prasīts, kur palicis tas cilvēks, kas pie viņa tikko bijis. Plūme atrunājies, ka tas esot kāds vācu sūtniecības ierēdnis, ar kuŗu viņš tikko ticies UTAG'a lietās. Plūme bija nodrošinājis toreiz ar kādiem šīs iestādes papīriem, kas kārtoja aizbraucēju mantu lietas. Redzēdams vajātāju neziņu par īsto apmeklētāju viņa dzīvoklī, kā arī apjukumu par vērsanos pret iegalvotu vācu diplomātu, kam viņi bija noticejuši, Plūme kļuvis drošāks un ieteicis viņiem tūlīt zvanīt uz vācu sūtniecību, lai noskaidrotu visu nepieciešamo. Viņš pat taisījis jau uzgriezt sūtniecības numuru, skaidri zinādams, ka neviens ar šādiem padomju varas pārstāvjiem nerunās. Pēdu dzinēji no tā strikti atteikušies, teikdami, ka Padomju Savienībai esot labas attiecības ar Hitlera Vāciju. Pēc tam tie aizgājuši. Plūme man atzinās, ka pēc čekistu pazušanas, viņam licies, ka kājas kā ar svinu pielietas. Vienu brīdi viņš nespējis pat kustēties. Laimīgā kārtā viņš nākamajā dienā bez jebkādam grūtībām varējis Rīgu atstāt.

Kā teicu, toreiz no visa tā es neko nezināju. Man neizdevās arī vēlāk uzzināt, kas īsti iznāca ar slepenās ziņas nosūtīšanu.

Laiku palaikam izdarīju orientācijas gājienu pa Rīgu. Tas bija svarīgi, kur biju izšķīries turpināt slapstīšanos Pārdaugavā. Kāds draugs ieteica man gan izmantot iespēju iekļūt ar viltotiem papīriem vācu repatriantu sarakstos. To noraidīju.

Neskatoties uz stingro lēmumu palikt Rīgā, trimdas laikā esmu lasījis padomju brošūras, kur teikts, ka es esot aizlavījies uz Vāciju, kur Himlers mani esot izskolojis par pretpadomju agentu. No šādas faktu valodas varam spriest par iespējās padomju dokumentācijas vērtību visnotaļ.

Vērojot apkārtni, jūnija pirmajā pusē ievēroju Uzvaras parkā neparasti daudz smago mašīnu. Ar katru nākamo dienu to skaits vairojās. Kaut viss tas man palika neizprotams, sazinājos ar sievu un ieteicu viņai ar bērniem pazust no mājām. Vēl šodien brīnos par tādu intuīciju, kur ar prātu nespēju toreiz neko no visa izlobīt.

13. jūnija pievakarē biju aizgājis pie kāda pazīstama veikalnīka Torņakalnā. Veikals viņam bija nacionalizets, bet viņam ļāva to vadīt. Ticis laimīgā kārtā pie dažām mārčiņām cukura, taisījos jau atgriezties uz savu slēptuvi Zaslaukā, kad veikalnīks ieteica man vēl uzkavēties pie viņa. Gaŗām viņa veikalam pa Jelgavas šoseju drāzās miličiem un čekistiem piekrautas smagās mašīnas. Veikalnīks uzveda mani augšā savā dzīvoklī, kur es no loga varot labāk visu redzēt. Vēl arvien lielā steigā pabrauca gaŗām mašīnas, kur rēgojās vīri ar zilām cepurēm. Nesapratu, kas notiek. Arī tad, kad tumsā tuvojos pa nomales ielām savam gala punktam un vairākās vietās uzdūros kustīgiem jauniešiem, kas stāvēja pie māju žogiem un bravurīgi runāja, neaptvēru, ka sākušās deportācijas. Ne es, nedz citi toreiz Latvijā saprata, kas ir deportācija un ko ar to Staļins grib panākt. Bija gan zināms, ka pašā Krievijā bija aizvesti un iznīcināti zemnieki, un citi ļaudis. Turpretim neaptvērām, ka pret latviešu tautu kā nekrievu tautu ar pretkomunistisku noskaņojumu gaidāms vēl krasāks terrrors nekā Krievzemē. Ka bez individuālām apcietināšanām un politisko pretinieku aizvešanas uz padomju zemes plašumiem, pielietos vēl civiliedzīvotāju masveidīgas deportācijas, tiktāl mūsu pilsoniskā domāšana tanī laikā nesniedzās. Mēs nebijām informēti arī par to, kas gadu iepriekš bija norisinājies Rietumukrainā un Polijā.

Kad 14. jūnija rītā devos Kalnciema un Apuzes ielas virzienā, redzēju tās pašas mašīnas joņojam pa ielām, kā iepriekšējā vakarā, bet tikai tagad tur miliču vietā sēdēja vieglos vasaras tērpos gērbusies ļaudis. Kādai sirmgalvei vējš bija nopūtis no galvas lakatiņu, vējā plandījās viņas mati. Ja runājam par optisko atmiņu, tad šī aina palikusi manu acu priekšā tik dzīva, it kā es to būtu vakar redzējis. Bet tad jau bija klāt arī ziņa no Mārupes ielas dzīvokļa. Tur iepriekšējo nakti bija meklēta mana sieva. Ne es vairs, bet tikai mana sieva, meita Maija un Vaira. Mana meklēšana bija gājusi savu ceļu jau mēnešiem agrāk. Neviens nebija atrasts. Dzīvoklis arī tad pamatīgi kratīts un mēbeles aprakstītas. Man bija puslīdz liela mājas bibliotēka. Stāvot grāmatu plauktu priekšā, kur atradās Krišjāņa Barona Dainas, Mīlenbacha vārdnīcas visi sējumi, Saeimas stenogrammu grēdas, prāvs skaits vēstures un daiļliteratūras izdevumu, nacionālizācijas galvenais ierēdnis bija teicis, ka "tam nav nekādas vērtības", kādēļ vismaz grāmatas palika neaizkārtas. Cits viss "tautai par labu".

Vissmagāk notikumus pārdzīvoja sieva. Vienu brīdi viņa jau gribēja iet pieteikties padomju iestādēm. Ar pūlēm to atrunājām no šī soļa. Nu vairs tomēr runa negāja par mani pašu, bet tiklab par manu sievu, kas brīnišķīgā kārtā vienu gadu biju spējusi paglābties. Vēl arvien atlikās tikai apcietināšanu un aizvešanu izvilcināt.

Es tanī brīdī sāku slapstīties kādā pirtīnā Mārupes pagasta tuvumā. Bija taču vasaras laiks. Pirts lodziņa priekšā bija košs dārziņš. Sametu vēl šaurā lodziņa priekšā žagarus. Iekšpusē arī tad bija pietiekami gaišs, bet man bija jāgādā, lai tikai no ārpusē neviens mani nepamanītu. Sieva palika pie manas mātes, kas gan nebija nekāda droša piemešanās vieta, viņai tikai nebija nekur citur kur iet. Ja mēs vēl arvien uz ko gaidījām, tad tikai uz brīnumu. Čekisti aiziedami no Mārupes ielas dzīvokļa bija teikuši, ka nav ko bēdāt, viņi tā kā tā dabūšot mūs rokā, vienalga, agrāk vai vēlāk.

Pārtiku man nakts tumsā ienesa krusttēvs, kam tuvumā bija mājiņa. No viņa uzzināju arī, kas notiek ar manu

ģimeni. Tad vienu dienu viņš ienāca pie manis dienas laikā, pavēstīdams, ka sācies karš starp Vāciju un Padomju Krieviju. Gribējās jau tūlīt list laukā no paslēptuves, bet atrunāju sevi. Ja jau karš sācies, tad trīs vai četri dienu laikā jābūt klāt vāciešiem. Tā gluži nebija. Dienas vilkās gliemeža ātrumā un krievi vēl arvien staigāja apkārt. Tagad tomēr slapstišanās bija ieguvusi jēgu. Par vācu panākumiem nebija šaubu.

Bet tad viena diena gandrīz izšķīra manu likteni. Bija 28. jūnijs. Lasot Hamsuna romānu, jo kautkā vajadzēja pavadīt dienu, pēkšņi dzirdēju noklaudzam vārtus, kas veda uz blakus stāvošo mājiņu. To no pirtiņas norobežoja tikai viegliem dēļiņiem celts pazems žodziņš. No vārtu puses manā virzienā nāca divi sarkanarmieši ar mašīnpistolēm. Soli pa solim tie tuvojās man un nu vairs bija atlikuši 15 metru. Starpā palika tikai žoga stabiņi. Gaidīju, ka ar kājas spērienu to kareivji sagāzīs un tad būšu ķērāju stobru priekšā. Neapšaubāmi viņi meklēja pretinieku, ja jau mašīnpistoles bija šaušanas gatavībā. Pat lāga nesapratu kā tie šeit gadījušies.

Tādā situācijā prāta darbībai cits ātrums. Kolīdz tie tuvojās man, aizvēru acis un klausījos vairs tikai ausīm. To darīju tādēļ, ka biju jau agrāk pārliecinājies, ka ar acu skatu var pievērst sev uzmanību. Nekustējos, jo arī katra kustība spētu mani nodot. Sēdēju lodziņa tuvumā sastindzis. Minūtes likās stundas.

Kaņavīri sarunājās krieviski un mājijās uz vietas. No viņiem pa kreisi bija vairāki malkas šķūniši. Cik varēja noprast, tieši tie pievērsa viņu uzmanību un aizdomas. Ar to pašu bija daudz maz novērsta uzmanība manā virzienā. Mājiņā, kuŗai bija divi stāvi un vairākas istabas, tie arī neiegāja.

No viņu izturēšanās varēja spriest, ka viņi ir īsti Krievzemes dēli, kas nepārpūlās. Pārmeklēt šķūnišus, māju, pirtiņu un vēl vienu noslēgtu ēku viņiem šķita par daudz. Pārmeklēt šo māju ar visām blakus ēkām kā nākamajā dienā uzzināju, bija tomēr pavēlējis viņu komandieris.

Tas bija redzams no kaimiņu mājām plašā apkārtnē, kas bija pārmeklētas un kratītas. Tikai man bija laimējies iziet sveikā.

Meklēšana bija notikusi sakarā ar izplatītām baumām, it kā Mārtiņa kapu tuvumā būtu izsviesti vācu izpletņu lecēji. Tādu nemaz nebija. Bet, ja šādā meklēšanas akcijā minētie kaņavīri būtu uzdūrušies man nekurinātā pirtī dienas laikā, kur uz lāvas bija izklāta sega un ap mani tikai aizdomīgas lietas, es būtu pazudināts, nelīdzētu nekāda skaidrošanās. Pat līdz Sibīrijai es nemaz nebūtu nonācis.

Ar Dieva žēlastību biju glābts.

Divi dienas vēlāk man ziņoja, ka Pleskodāles tuvumā redzēti pirmie vācu izlūki. Pārdaugava jau 30. un 31. jūnijā atradās vācu rokās. Es atstāju savu slēptuvi un kopā ar sievu un bērniem atgriezos pamestajā Mārupes ielas dzīvoklī. Centīgie "tautas īpašuma" pievācēji nebija paspējuši vēl neko aizvest un es pēc vesela gada varēju atkal atrast vietu savā gultā.

LIELINIEKU PADZĪŠANA NO RĪGAS

1. jūlijā sēdos kuģītī, lai dotos uz Rīgas centru. Tas tanī brīdī bija vienīgais satiksmes līdzeklis, jo Daugavas tilti bija sapostīti. Daugavmalā jau staigāja vīri Latvijas nacionālās armijas un aizsargu formas tērpos. Visu sejas smaidīja un ikvienu apstrāvoja optimisms. Visdrūmākais skats gan bija pie Brīvības pieminekļa, kur simtām sievu un vecu māmuļu, nometušās uz ceļiem dievlūgšanās pauda savas pateicības vārdus. Visi jutās glābti. Dziļā sajūsmā rīdzinieki apsveica vācu kaņavīrus. Paziņas, ko sastapu Vecrīgā, stāstīja, ka pēdējie sarkanarmieši izvadīti no Rīgas ar šāvieniem no jumtiem un logiem. Tā tad pat ieroči bija saglabāti šādam brīdim. Uzdūros savam draugam Jānim Smilgam, kas pats atzinās, ka dienu iepriekš Torņakalnā, no Arkadijas dārza puses raidījis lodes uz atejošiem sarkanarmiešiem. Daudz netrūcis, ka pats būtu nolīcis

galvu, jo tie apgriezušies un pārmeklējuši apkārtni. Pēc tam viņš sastapis vācu izlūkus, kuŗus pavadījis, uzrādīdams tuvākos pretinieka apcietinājumus. Tur atkal saņēmis ložu krusu, bet palicis dzīvs. Vācu armijas tās dienas ziņojumā viņu pieminēja kā tādu, kas "no civiliedzīvotāju puses sniedzis vācu armijai vērtīgu pakalpojumu".

Visi, kuŗus es satiku, priecājās par "Dievs, svētī Latviju" raidījumu no Rīgas radiofona, pa Rīgas centru tad vēl grozījušies sarkanarmieši. Kāds zinātājs pastāstīja sīkāk, ka to izdarījuši inženieris Jekste, Eduards Žuburs, Hugo Vītols un Ciesnieks, kam drīzi pievienojušies citi pārdrošnieki. Viņi nostiprinājuši visas Radiofona ieejas un nolikuši sardzes, jo komūnisti varēja tiem vēl atriebties. Savos raidījumos šie patrioti, kas jau pirms tam bija saslēgušies pagrīdnieku kopā, raidīja nevien Latvijas valsts himnu, bet arī Dievs, Kungs ir mūsu stiprā pils, kā arī aicināja Rīgas iedzīvotājus izkārt pie saviem namiem nacionālos karogus.

Bija jābrīnās, kur tik liels skaits nacionālo karogu dažu stundu laikā atradās, jo namsaimniekiem padomju iestādes tos bija likuši gadu iepriekš nodot. Šiem padomju krājumiem uzdūrās pāris patriotu, kas bija palikuši dzīvi, un nu steidza atdot tos atpakaļ tiem, kam tie bija atņemti. Vienam no šiem vecajiem cīņas biedriem uzdūros dažas dienas vēlāk pie Rīgas Latviešu biedrības. Viņš priecājās, ka esmu dzīvo vidū, bet pārmeta man, ka nekas netiekot darīts pārējo apzināšanā. Atrunājos ar to, ka visdrīzākā laikā gaidāma Gustava Celmiņa ierašanās, kas vienīgais no šīs puses var ko darīt. Mans sarunu biedrs tam lāga nepiekrita. Viņš esot dzirdējis, ka Celmiņš un pārējie cīņas biedri, kas bija nokļuvuši Vācijā, tagad nākot kā kaŗavīri. Tagad galvenais esot stiprināt fronti pret lieliniekiem. Arī viņš pats došoties vēl šodien uz Siguldu pārmeklēt mežus, jo dienu iepriekš tur esot nogalināti kādi latvieši, kas uzvilkuši nacionālo karogu pie savas mājas. Vācu kaŗaspēks ejot uz priekšu, atstājot aizmuŗes tīrišanu latviešiem pašiem.

Tas viss puslīdz pārliecināja. Tanī pašā dienā satiku kādu atbraucēju no Rembates, kas savukārt uztraukts stāstīja, ka krievu izkļiedētie kaņavīri un dezertieri apdraudot viņa apkārtnes lauku ļaudis. Aizsargi esot viņu atsūtījuši uz Rīgu sameklēt ieročus. Šo cilvēku nepazīnu, bet viņš uzdevās par Rembates aizsargu. Cik zinu, viņš vēl tanī pašā dienā tika pie neliela ieroču krājuma, ar ko atgriezās uz Rembati. Par sadursmēm ar komunistu atliekām dažādās Latvijas malās diendienā ienāca jauni ziņojumi. Dzirdēja stāstam, ka pulkvedis Voldemārs Veiss esot Rīgā, Elizabetes ielā, ierīkojis centru šāda veida terora apkaņošanai.

Bez tam man minēja Rikarda un Arāja vārdu. Ne vienu, nedz otru nepazīnu. Zināju tikai, ka Selonijā ir divi brāļi Rikardi. Izrādījās, ka vācu drošības iestādes piesaistījušas sev Fēlikšu Rikardu, jo viņš bija rosīgi darbojies pagrīdē pret komunistiem. Tā kā sāka ienākt daudz denunciāciju pret komunistu līdzskrējējiem, tad vācu iestādes ņēma Rikardu palīgā, lai atšķirtu īstus komunistus no neīstiem. Denunciāciju sērga no laika gala bijusi latviešu nelaime. Rikards nevēlējās pāriet vācu dienestā, bet meklēja kādu piemešanos latviešu paspārnē. Turpretim Arājs tieši iesaistījās vācu drošības policijas dienestā. Šī vīra pašapziņa augtin auga. Zinādams aiz sevis spēcīgo vācu aizmuguri, viņš vēlāk sāka piedraudēt arī pārkonkrustiešiem un citiem nacionāli noskaņotiem latviešiem.

Bet netrūka vēl citu latviešu, kas mēģināja jaunajos apstākļos taisīt karjēru. Tīri paradoksāla bija Alfrēda Valdmaņa nostāja. Līdzīgi daudziem citiem viņš sākumā domāja, ja vācieši vispār ar kādu latviešu nogrupējumu runās, tad tas var būt tikai "Pērkonkrusts". Tie nebija baidījušies arī padomju varas un nikni cīnījušies pret tiem pagrīdē.

Jūlija sākumā, kad Arvīds Melliņš bija atgriezies no Pozenes, viņš bija ticis Finanču ministrijas blokā Smilšu ielā ar kādu sava konventa locekli, seloni, kas darbojās Valdmaņa sekretāriātā. Noskaidrojās, ka Alfrēds Valdmanis pats savā iniciatīvā bija iekārtojies sev biroju bij.

Finanču ministrijas telpās un izveidojis sava veida latviešu pārstāvību. Mums tas imponēja, jo nelikās gudri visu gaidīt no vāciešiem, bet arī pašiem taču kas bija jādara. Nelikās pat neiespējami, ka no vācu puses sagaida, ar kādiem priekšlikumiem nāks latvieši paši. Situācija bija pagalam neskaidra un nepārredzama.

Melliņš teica, ka Valdmanis vēloties ar kādiem "P" pārstāvjiem runāt. Par Gustavu Celmiņu bija jau atklidušas ziņas, ka viņš frontē kontuzēts un atrodies kaŗa lazaretē. Neatlikās nekas cits, kā man ar Melliņu ierasties pie Valdmaņa. Šī bija neparasti interesanta, varbūt pat groteska tikšanās un saruna. Gribas visu atstāstīt, kā bija.

Valdmanis nostājās manā priekšā un teica: "Šildes kungs, es nezinu, vai Jūs visu zināt. Arī to, ka esmu Pērkonkrusta biedrs."

"Tas tiešām kas jauns", atbildēju.

"Redziet, kā tas bija. Pirms astoņiem gadiem viens no mana konventa locekļiem, viens talavietis, pasniedza man Jūsu organizācijas iestāju anketu, teikdams: "Iestājies arī Tu, tā ir laba organizācija". Jau pirms tam biju ar atzinību novērtējis Pērkonkrusta darbību, kādēļ bez vilcināšanās anketu tūlīt izpildīju. Ar izpildīto anketu devos uz Jūsu mītni Bruņinieku ielā, bet tā tikko ar policijas gādību bija slēgta. Nevarēju iesniegt. Bet tas, ka iestāju anketu biju parakstījis, nozīmēja manu materiālizētu gribu. Es jutos ar Pērkonkrustu saistīts kā toreiz, tā vēlāk. Pat būdams ministrs Ulmaņa kabinetā, es biju vienīgais, kas aizstāvēja Pērkonkrusta interešes. Drīzi pēc tam mani no valdības izstūma. Un tagad, Šildes kungs, ja Jūs vēl arvien mani uzskatat par savas organizācijas biedru, še mana roka, apstipriniet ar savu rokas spiedienu, ka uzskatat mani par savu ciņas biedru". Tas bija tikpat kā bruņiniecisks žests.

Izstieptu roku nevarēju atstumt, lai gan viss tas likās nevien neticami, bet arī komiski. Saņēmu viņa roku un noteicu: "Valdmaņa kungs, nezinu, kādi laiki mūs sagaida. Tieši tagad visiem latviešiem jāturas kopā. Ir labi, ka

gribat turēties kopā ar citiem. Mums ir sava informācija, Jums sava. Izmainīsim to, tas atvieglos stāvokļa noskaidrojumu un palīdzēs sadarbībai.” Šķirāties visai draudzīgi.

Iekams stāstu tālāko, jānorāda, ka apmēram piektajā dienā pēc lielinieku padzišanas, sākām dzīvi palikušo pārkonkrustiešu reģistrāciju. Lai to izdarītu, bija nepieciešamas telpas. Vācu armijas Rīgas komandants bija apķīlājis visas latviešu telpas, izņemot Rīgas Latviešu Biedrību. Devos turpu. Tālāk par ieeju netiku. Latviešu virsnieki bija pratuši pārņemt šīs telpas savās rokās. Iekļūšana bija iespējama tikai ar caurlaidēm. Man tādu nedeja. Nelīdzēja nekādi paskaidrojumi. Šīs durvis bija slēgtas arī pēc tam, kad sameklēju pulkvedi Kreišmani, kam tur bija sava noteikšana.

Draugi nāca palīgā un norādīja uz pāris pagaidu telpām. Tas deva iespēju reģistrāciju uzsākt. Bet tad vienu dienu, kad beidzot no Kurzemes ieradās Gustavs Celmiņš, viņš tomēr panāca, ka mums Rīgas Latviešu Biedrības augšstāvā ierādīja telpas. Viņam kā kalpakietim durvis tūlīt vērās. Tomēr drīz pēc tam, kad Celmiņš devās uz Berlīni, organizēt latviešu divīzijas, mūs atkal izlika laukā. Tagad mums ļāva apmesties bij. Jaunekļu Kristīgās Savienības telpās Juŗa Allunāna ielā. Tur nebijām vairs arī kā pirms tam tik saspiesti. Bet drīz mēs palikām vispār bez telpām, jo pret mums vērsās vācu represijas.

Vispirms vēl par pārmaiņu pirmajām dienām. Druzdžaini gaidījām Gustava Celmiņa, Ēvalda Andersona un Arvīda Bērziņa ierašanos, jo tā bija faktiskā “P” organizācijas vadība. Bet, iekams tie ieradās, es no savas puses uzskatīju par pareizu uzņemt sakarus ar Aizsargu organizācijas stābu Rīgā. Kaut arī aizsargu organizācijas galvenie vadītāji bija no lieliniekiem noslepkavoti vai aizvesti, tomēr kādam kodolam vajadzēja vēl būt. Pavisam drīz noskaidrojās, ka gluži visi zem velēnām nav. Uzaicināju apzinātos aizsargu darbiniekus uz apspriedi, kas notika Rīgas Centrālviesnīcas telpās.

No aizsargu organizācijas darbiniekiem ieradās Arvīds Oše, kas bija bijis Aizsargu administratīvās daļas priekšnieks, Pēteris Norvilis, viens no žurnāla "Aizsargs" redaktoriem un, liekas, vēl pieci citi. Pārrunu ievadījumā uzsvēru apmēram to pašu, ko Valdmanim, proti, ka stāvoklis prasa visu latviešu centru ciešu sadarbību un informācijas apmaiņu. Aizsargu pārstāvji tam piekrita. Mellīnam izdevās pēc tam ieinteresēt saimnieciskos pārstāvjus. Mūsu apspriedēs dažkārt kā novērotāji piedalījās prof. Arnolds Aizsilnieks un inž. Žanis Pērkons, kaut arī tie paši nebija pārkonkrustieši. Kontaktā ar mums palika Zenta Mauriņa, Voldemārs Zāmuēls, Jānis Preisbergs u.c.

Turpretim uzdūrāmies Ādolfā Klīves, Jāņa Celma, Arvīda Dravnieka, Žaņa Unama un Štelmachera ļaužu nelabvēlībai. Pēdējie bija pienesuši Vācu drošības pārvaldei Reimera ielā laikraksta "Pērkonkrusta" komplektus, lai pierādītu pārkonkrustiešu naidīgo nostāju pret baltvāciešiem un Hitlera kustību. Vienu dienu mani uzaicināja uz vācu drošības policiju majors Krauss. Piedraudot ar manis un vēl 6 citu apcietināšanu 24 stundu laikā, viņš pavēlēja izbeigt jebkāda veida "Pērkonkrusta" darbību. Tas bija vācu okupācijas pirmajās nedēļās, kad vēl nedarbojās ne pasts, nedz telefons. Atbildēju, ka par kādu "P" darbību vispār nevar būt runas, jo mēs tikai reģistrējam dzīvi palikušos cīņas biedrus. Otrkārt, reģistrācija notiek visā Latvijā, kādēļ mums nemaz nav iespējams 24 stundu laikā sazināties ar saviem sakarniekiem provincē. Tad, lūk, lai mēs noslēdzot durvis mūsu Rīgas mītnei, kur pārkonkrustieši tomēr pulcējoties, kas kaŗa stāvokļa laikā esot aizliegts.

Kamēr risinājās mūsu saruna, ievēroju uz majora Krausa rakstāmgaldū "Pērkonkrusta" laikrakstu komplektus. Virsējai lapai daudzas rindas bija pasvītrotas gan ar sarkanu, gan zīlu, gan zaļu zīmuli. Ievērodams manu skatu, majors Krauss, kas bija baltvācietis, piebilda, — ja mēs būtot bijuši politiski gudrāki, kādi mēs neesot, tad stāvoklis vispār pie tā nebūtu novedis.

Baigā gada laikā biju licis kādam savam bijušajam skolasbiedram norakt viņa mājiņas pagalmā Čiekurkalnā vecos "Pērkonkrusta" komplektus. Liku šo noslēpto mantu steidzīgi atrakt, lai pārliecinātos, par kādiem grēkiem mums īsti jāatbild. Jau tanī pašā dienā uzdūros slejai, kur bija teikts "Hitlers un viņa trakojošā banda", kā arī bija redzama karikatūra ar vācu baronu, ko rotāja uzraksts — "Es vācieti dancināšu, uz sarkaniem ķieģeļiem". Par baltvācu baroniem bija maz ko bēdāt, bet mēs bijām galīgi pazudināti ar sākumā minēto teicienu. Kas to kādreiz bija ierakstījis minētājā avīzē, to līdz šai dienai nezinu, bet tas bija reiz pateikts melns uz balta. No tā nekādi nevarēja izgrozīties, bez tam tas nebija vienīgais, kas gulās uz pērkonkrustiešu kamiešiem. Varbūt vēl vairāk nepieņēva Celmiņa kādreizējo deklaratīvo runu, kuņā baltvācieši bija sabāzti vienā maisā ar žīdiem un poļiem.

Un visam tam pa pagalei uzmeta virsū paši latvieši. Jau otrajā nedēļā pēc manas tikšanās ar Valdmani, uz zinājām, ka viņš tenisa laukumā, sarunā ar prāvu skaitu rīdzinieku, "Pērkonkrustu" rupjā kārtā nomelnojis. Bija grūti tam ticēt, atceroties neseno sarunu Valdmaņa birojā, bet to savām ausīm bija dzirdējis Apinis, kas kādu laiku bija Studentu Padomes priekšnieks. Valdmanis tanī laikā apmeklēja SS ģenerāli Štālekeru, aizmugurisko spēku vispavēlnieku ģenerāli V. Roku (Roques) un no vācu ārlietu ministrijas atsūtīto pilnvaroto vēstnieku Vindekeru. Tas daudzko ļāva noskaidrot. Mums šādu sakaru nebija.

Gustavu Celmiņu, kas diviziju lietā bija devies uz Berlīni, tur izolēja. Pulkvedi Deglavu, kas viņam bija draudzīgs, mīklainā kārtā nošāva, un visām pārvaldes un policijas iestādēm Latvijā piesūtīja ģenerāļa Roka pavēli par "Pērkonkrusta" organizācijas darbības apturēšanu. Viņa 1941. g. 17. augusta pavēlē bija teikts: "Pērkonkrusta locekļiem Latvijā noliegta jebkāda veida atklāta vai slepena darbība šīs apvienības lietās. Biedru sapulces, arī visšaurākajai apjomā, nedrīkst tikt noturētas. Tas attiecas tiklab uz sanāksmēm, ar kuņām šo aizliegumu gribētu apiet. Ar to netiek ievadīta Pērkonkrusta likvidācija un biedrības mantas atņemšana. Likvidāciju atstāja civilajām iestādēm."

Ar to jau septītajā nedēļā pēc Rīgas krišanas vāciešu rokās, bija "P" darbībai pārvilkts krustus pāri. Ja tīri formālā likvidācija bija atstāta vēlākam laikam, tad tikai tādēļ, ka daudzi pārkonkrustieši bija pieteikušies kā brīvprātīgie fronteī, un taktisku apsvērumu dēļ tos gribēja nomierināt.

Kad ģenerālis Dankers, kas bija no vācu pārvaldes iecelts par Latviešu Pašpārvaldes galveno ģenerāldirektoru, saaicināja dažus savus darbiniekus un viesus Vīrsnieku klubā (toreiz šaurākās telpās, Elizabetes ielā), tad Valdmanis, kas bija pratis iegrozīties ģenerāldirektoros, norāva Edmundam Puksim no svārku ieloka "P" krūšu nozīmi, teikdams, ka "tā ir aizliegta organizācija". Ar to Valdmanis piešķīra sev it kā vācu policista funkcijas.

Ja atgriezīamies pie manas sarunas ar majoru Krausu Reimersa ielā, tad tomēr jāatzīst, ka pirmajās dienās pārkonkrustieši tiešām neapmierinājās ar reģistrāciju vien. Pati reģistrācija arī nebija tik vienkārša, jo nāca ļaudis kuŗus mēs nemaz nepazinām. Tie uzdevās par veciem cīņas biedriem. Tomēr nebija grūti uzzināt patiesību. Legālajā darbības posmā šīs organizācijas biedri bija sadalīti pa iesaukumiem un blokiem. Atlikās noprasīt, kas bijis viņu iesaukuma vadītājs. Ja to nevarēja uzrādīt, tad tādu nemaz neatzina par biedru. Daži no tiem bija cilvēki, kas padomju varas laikā bija sakompromitējušies, kādēļ gribēja tagad segties aiz pārkonkrustiešu izkārtnes. Bet bija arī nopietnu pagrīdes darbinieku, kas gan nebija pārkonkrustieši, bet bija ar tiem sadarbojušies neredzamajā frontē pret lieliniekiem. Tos reģistrējām t.s. "B" grupā, dodot izredzes kļūt par formālu biedru, kolīdz oficiāli atjaunotu savu darbību "P" organizācija, kas augšā minēto apstākļu dēļ, nemaz nenotika. "A" grupai piederēja tikai vecie cīņas biedri. "C" grupā atzīmēja pārējos reflektantus, jo tanī laikā "P" bija daudz simpatizantu. Tiem visiem lika gaidīt.

Par pārējo darbību runājot, būtu atzīmējama kāda informatīva sanāksme Rīgas Latviešu Biedrībā, kuŗā piedalījās lielāko tiesu lauku ļaudis. Tika vāktas ziņas par

nacionālo partizānu darbību kara pirmajās dienās, kad visā Latvijā radās brīvprātīgo cīnītāju grupas komunistu palieku tīrīšanai mežos un purvos. Tas prasīja arī upurus, sevišķi no tiem, kas nebija militāri apmācīti.

VĒSTĪJUMS AR 200 000 PARAKSTIEM

Tas bija laikam 1941.gada jūlija beigās, kad pie manis ieradās divas nepazīstamas strādnieku sievas. Viena bija Lavīze Jankevica, otra Marta Rence. Tās lūdza mani un dažus jauniešus parakstīt kādu tekstu, ar jau savāktiem pāris simts parakstiem. Teksts saturēja apsūdzību par komunistu briesmu darbiem Baigajā gadā. Jautāju atnācējām, kas viņas ierosinājis vākt šādus parakstus. Lūk, viņas esot lasījušas avīzē, ka Amerikas presē esot neesen parādījies ziņojums, kuŗā apgalvots, ka padomju režīmā latviešiem neesot nemaz klājies tik slikti. Šāds cinisks apgalvojums un melu savārstījums vedinājis viņas padomāt, vai nebūtu tūlīt jāatbild, apgaismojot faktiskos apstākļus. Būtu grēks taču noklusēt komunistu varas darbus un daudzo mocekļu likteni. Patiesību jāzinot it īpaši Amerikas tautiešiem, kas dzīvojot pilnīgā tumsā un vēl arvien ticot komunistu pasaciņām.

Teicu, ka viņu nodoms ir labs. Atliekas tikai padomāt, kā šādu aculiecinieku ziņojumu aizdabūt uz Ameriku. Un man gribējās vēl zināt, kas bez viņam abām vēl vāc parakstus. Izrādījās, ka tikai viņu meitas, kopskaitā četras latvietes. Visa parakstu vākšana notiekot, apstaigājot tuvāko ielu dzīvokļus. Viņas turpināšot to vēl pāris nedēļas. Jautāju, cik viņas paredz savākt parakstus. "Vismaz 3000 sanāks", bija Jankevicis atbilde.

"Un jūs domājat ar to pārliecināt aizjūras tautiešus?", reaģēju uz šo nodomu. "Ja no visiem Latvijas iedzīvotājiem sanāks tikai 3000, tad tas var pat izraisīt šaubas, ka vispār kāds terrors ir bijis. Šādu vēstījumu grib taču parakstīt katrs Latvijas iedzīvotājs, ikviens

kas komunistu šausmu darbus pieredzējis. Protams šobrīd, kur mūsu zemē vēl nav atjaunota satiksme, nebūs iespējams katram dot iespēju parakstīties, bet Jūsu pasākumam piešķirot plašāku vērienu, mēs tomēr spētu tepat Rīgā savākt kaut 100.000 parakstus. To mums arī jāpanāk, kādēļ ķersimies kopēji pie lietas”.

Abām strādnieku sievām šāda valoda patika. Viņas tikai jautāja, kā to izdarīt. Daudz negudrodams, teicu, ka varam taču ņemt palīgā skautus un gaidas, ikvienu, bet sevišķi jaunatni. Izliksim ielu galvenos krustojumos un pie kanāla tilta galdiņus. Par laimi ir vasaras laiks. Parakstu vākšanu var izdarīt zem klajas debess. Galvenais, — atvieglোসim parakstu došanu. Ja izliksim galdiņus dzīvākās Rīgas ielās, gaŗamgājējiem būs parocīgi apstāties un turpat tuvumā parakstīties. Brīvai gribai tas būs lielāks pakalpojums, nekā, ja klauvēsim pie dzīvokļu durvīm.

Strādnieku sievas bija iepriecinātas, ka viņas nav pamestas vienas, bet ka viņām rodas talcinieki. Un jau nākamajā dienā nevien jaunieši ķērās pie darba, bet atradās cilvēki, kas prata iedot līdzī parakstu lapas piena vedējiem un zvejniekiem, kas ik rītus ieradās Rīgā. Kā vēlāk redzēju, tad bija ienākuši tūkstošiem parakstu arī no lauku ļaudīm, kas tos bija devuši moderniecībās vai zvejnieki ciemos.

Kad pēc sešām nedēļām parakstu vākšanu izbeidzām, lai nepazaudētu aktuālitāti sastādītā vēstījuma nosūtīšanai, jo bija sanākuši jau ap 200.000 parakstus Jankevica un Rence atkal ieradās pie manis un jautāja, kādā ceļā parakstu kalnus nosūtīt uz ASV. Arī es to lāga nezināju. Ieteicu aprunāties ar Rīgā stacionētās vācu armijas Informācijas nozari. Jau tanī pašā dienā abas entuziastes bija atpakaļ un priecīgi stāstīja, ka piekritīgais vācu virsnieks solījies sazināties ar galveno virspavēlniecību (OKW) Berlīnē. Dienu vēlāk saņēmām atbildi, ka piekritības dēļ minētā militārā iestāde nodevusi ziņojumu tālāk vācu ārlietu ministrijai. Pēc tam nāca ieteikums Jankevicai un Rencei doties ar savāktajiem parakstiem uz Berlīni. Tās atteicās bez manis turp vienas braukt.

Piekritīgajām iestādēm nebija nekas pretim, ka braucam trijatā. Tas atviegloja arī saprašanos, jo manas ceļa biedres diez cik labi vācu valodu neprata. Tās savā mūžā arī tālāk par Rīgu nebija bijušas.

Pirms došanās ceļā liku viņām gādāt par parakstu iesiešanu linu sējumos. Viņām pašām radās vēlēšanās linu vākus izrotāt ar melniem sēru ornamentiem. Sanāca laikam astoņi biezi sējumi, skaidri vairs neatceros, bet tiem pievienojām vēl īpašu sējumu ar foto attēliem, kuŗos bija redzami Rīgas centrālcietumā, Baltezerā, Katlakalnā un citos masu kapos atrastie liķi. Vēstījumā pašā bija aprakstītas bez tam 14. jūnija masu deportācijas un padomju necilvēcīgā izrikošanās Baigajā gadā mūsu zemē. Tā bija nozīmīga dokumentācija.

Kaut gan tuvojās rudenis, tad normāla dzelzceļa satiksme ar Berlīni nebija vēl atjaunota. Līdz Tilzītei mums iznāca braukt vieglā mašīnā, pēc kam pārkāpām vilcienā. Berlīnē jau nākamajā dienā man lika iet uz ārlietu ministriju. Pagaidām vienam. Biju pārsteigts, ka tik lielai zemei kā Vācijai 200.000 parakstu nozīmēja daudz. Un tā kā tie bija savākti spontāni un kā reakcija uz padomju terroru Latvijā, tad par visu šo akciju interesējās nevien vācu ārlietu ministrija, bet arī starptautiskā prese. To uzzināju sarunas laikā ar ārlietu ministrijas pārstāvi. Tas bija kāds legācijas padomnieks, ar uzvārdu Šelicha. Kā parasts tādos gadījumos, man bija jāizstāsta visa parakstu vākšanas vēsture un priekšvēsture. Tas imponēja. Šelicha gribēja zināt, kam mūsu vēstījumu ar parakstiem un pielikumiem varētu adresēt. Vienīgais ko es zināju, bija Latvijas goda konsuls Bostonā — Jēkabs Zībergs. Atrunājos tikai, ka nezinu viņa adresi. Mani mierināja ka esot viegli noskaidrojams. Šelicha, kuŗa uzvārdu ievadīja laikam dižciltības predikāts "fon", norādīja man, ka tieši no Vācijas nebūšot gudri mūsu vēstījumu sūtīt. Kaut arī tani brīdī Vācija vēl neatradās kaŗā ar Savienotajām Valstīm, tad tomēr vāciešus varētu turēt aizdomās, ka viņu pirksts bijis klāt. Tas mūsu labajam nodomam tikai kaitētu.

Parakstu sējumus būšot vislabāk nosūtīt caur Šveici vai Zviedriju. Vai es eventuāli būtu ar mieru vēstījumu ar parakstiem pats novest uz vienu no minētajām neitrālajām zemēm. Braukšanas iespēju viņu iestādes izkātošot, lai gan tas varot prasīt nedēļas. Neko neiebildu.

Tad Šelicha aizvirzīja sarunu uz citu pusi, uzsvērdams, ka tas, par ko tagad runāšot, lai notiekot tā sakot "zem četrām acīm". Tas esot svarīgi sakarā ar projektēto preses konferenci. Mūsu ierašanās Berlīnē ar 200.000 parakstiem esot jau plašāk zināma. Starptautiskā prese arī par mums interesējoties. Vai es un abas manas līdzbraucējas būtu ar mieru stāties starptautiskās preses priekšā. Par sevi teicu, ka labprāt, jo to liek darīt Baigā gada pieredzējumi. Arī abām Rīgas strādniecēm būtu daudz ko teikt, jo tās iepazinušās ar padomju dzīves īstenību fabrikās un pelēkajā ikdienā.

Tas viss tiktāl būtu labi, piebilda mans sarunu biedrs, bet lai es vēl pasakot, vai latvieši Latvijā ar visu esot apmierināti. Tieši tādēļ viņš esot teicis, ka gribot ar mani tagad runāt zem četrām acīm un pilnīgi atklāti.

"Ja runājam atklāti", piebilda es, "tad man atliek teikt, ka ir tomēr starpība ar tām dienām, kad apsveicām vācu kaņavīrus kā atbrīvotājus no padomju jūga, ar pašreizējo situāciju. Pēc tam, kad armijas iestāžu vietā stājusēs vācu civilā pārvalde ar saviem funkcionāriem daudzkas pagriezies uz slikto pusi. Dzirdam bez tam daudz runājam par austrumpolitiku, bet tā neliekas mums draudzīga. Žēl, ka tas tā ir, jo latviešu tautas jutoņā šāgada vasarā viss bija krasi mainījies. Ja pret vāciešiem bija aizspriedumi un neuzticība, tad viss tas izgaisa. Tagad gluži tik labi vairs nav. Latviešu tauta cerēja atgūt patstāvību, ko krievi tai rupjā kārtā laupīja. Nav pazīmjū, ka vācu puse vēlētos saprast latviešu neatkarības centienus. Vācu iestādes uztur Latvijā spēkā pat padomju nacionālizācijas aktus, paturot netaisnā ceļā atņemtās zemnieku viensētas un citus īpašumus sev. Latviešu izpratnē tā ir padomju patvaļas sankcionēšana."

“Redziet, taisni to ārzemju žurnālisti gribēs no Jums dzirdēt, ja ļausim Jums runāt preses konferencē”, steigšus iebilst Selicha.

“Nē, gluži visu es nevarēšu teikt preses ļaudīm, to es pats saprotu. Esmu taču šurpu braucis, lai runātu par padomju terroru, neko citu”, skaidroju šim ārlietu ministrijas ierēdnim, atgādinādams viņam, ka tikko teiktais izvēlējās no manis, apgalvojot, ka runājam “zem četrām acīm”.

Preses konferencē mani tomēr nepielaida. Vienīgi Berlīnes raidītājā ļāva mums pastāstīt par 200.000 parakstu akciju. Arī uz Zviedriju vai Šveici mani pēc tam nelaida, lai gan, kā pēc daudziem gadiem uzzināju, vēstījums ar parakstiem tiešām bija nonācis uz Zviedriju un vēlāk Savienotajās valstīs. Bet pēc Otrā pasaules kara dzirdēju arī ko tīri sensacionālu par fon Šelichu savu sarunu biedru. Viņš bija iejaukts tā sauktās “Sarkanās Kapellas” lietā, tā tad nodevībā pret Hitleru, un nošauts.

Berlīnē man un abām rīdziniecēm iznāca tomēr palikt gandrīz trīs nedēļas. Uz ārlietu ministriju man lika iet vairākkārt. Ārlietu resors kara laikā neatradās vienā vietā, bet atsevišķas nodaļas bija izskaisītas pa vairākiem pilsētas stūriem. Kāds mazāks ierēdnītis gribēja zināt, vai nederētu mūsu vēstījumu iespiest vācu valodā, pievienojot prāvu skaitu mocekļu skatu. Sevišķu interesi par to neizrādīju, jo respektēju abu strādnieku sievu gribu, vēstījumu ar parakstiem nogādāt uz Savienotajām valstīm. Kolīdz t.s. Trešajā valstī ap to saceltu kņadu galvenais mērķis būtu grūtāk sasniedzams.

Mana ilgā aizturēšana Berlīnē lika nojaust, ka par mani pašu acīmredzot ievāc ziņas. Pārāk labvēlīgas tās nebūs bijušas, jo trimdas laikā vēsturnieks prof. Edgars Andersons, kas bija ASV piekļuvis Himlera archīva mikrofilmām, atrakstīja man, ka uzdūries vairākkārt manam un trīs manu ciņas biedru vārdiem, kas apzīmēti par toreizējai vācu varai bīstamiem. Man bijusi paredzēta izsūtīšana uz Baltkrieviju vai kādu citu sarkano partizānu apdraudētu apgabalu, kur ieteikts mani pat nodarbināt kādā pašvaldības iestādē, tikai ne Latvijā.

Šinī sakarībā man būs kas sakāms vēl drusku vēlāk, bet tagad pastāstīšu vēl, kā aiztecēja tās trīs nedēļas Berlīnē.

Pirms manis Berlīnē jau bija nonācis Gustavs Celmiņš. Projektēto latviešu divīziju lietā viņu neviens nepieņēma. Noskaidrojās, ka viņam vispār negrib ļaut atgriezties uz Latviju. Uzdurdamies uz ik soļa vācu iestāžu nelabvēlībai, Celmiņš bija sācis atkal dzert. Lai gan viņš zināja, ka esmu alkohola pretinieks, viņš veda mani līdzī uz krogiem. Pirmos vakarus arī gāju, bet tad atrunājos. Man pat kļuva pretīga vecā drauga reulārā piedzeršanās un mētāšanās ar naudu. Likās, ka nav pat nekāda satura vairs viņa dzīvei. Viņš savu laiku vienkārši notrieca. Kad no Pozenes ieradās dažas latvietes, kuŗu vīri bija frontē, bet viņas pašas ar ģimeni vēlējās atgriesties Latvijā, Celmiņš viņu lūgumu pat neuzklausa.

Manī tas radīja nepatiku. Lai atkal nebūtu to visu jānoskatās, iekārtoju laiku tā, ka dienā iepazīnos ar dažādiem pasākumiem Berlīnē, bet vakaros gāju uz koncertiem. Uz dirigenta Klemensa Krausa vadītiem koncertiem man nāca līdzī arī abas rīdzinieces. No jauna pārliecinājos, cik labi izprata klasisko mūziku arī mūsu mazie ļaudis. Tas bija diezgan manāmā pretstatā ar vācu darba ļaudīm, kas alka vieglas izpriecas. To nekādi negribēja saprast arī Rīgā vācu arodbiedrību darbinieki, kas bija atsūtīti kā padomdevēji pārkārtotai Latvijas Arodbiedrību Savienībai un organizēja "Atpūtas un darbaprieka" izrādes. Latviešu darba ļaudis apmeklēja labāk Blaumaņa vai Hauptmaņa drāmas, nekā noskatījās vācu ieteiktajos viegla žanra skatuves gabalos.

Dienā iepazīnos ar lielo Berlīnes fabriku sociālajiem sasniegumiem, ar darba vietu uzpošanu, ar strādnieku atpūtas izkārtojumiem, ar visu to, kam bija sakars ar "Māte un bērns" iestādēm. Neapšaubāmi vācu nacionāl-sociālisti par to rūpējās vairāk nekā viņu priekšteči. Kad izteicu vēlēšanos kādu no sociālajiem ierīkojumiem apmeklēt, berlīnieši gādāja, lai es visu redzētu savām acīm. Atliek teikt, ka tas viss man ļabi noderēja vēlāk Tautas Palīdzības darbā. Tanīs trijās nedēļās Berlīnē tiešam

daudz mācījos. Jau studentu gados kautko tamlīdzīgu iemantoju arī vienā Stokholmas apmeklējumā. Sociālais jautājums man bijis arvien tuvs.

Manas līdzbraucējas sāka ilgoties pēc mājām. Kaut arī vēstījuma nosūtīšanas lieta vēl arvien palika neskaidra, atgriezāmie novembrī uz Rīgu. Nevarēju arī pats ilgāk kavēties, jo biju kopš augusta iesaistīts darbā par juriskonsultu "Rīgas spiestuvē" (Rigaer Druckerei), kas faktiski bija pārdēvētā Armijas spiestuve. To bija pārņēmis fiduciārā pārvaldīšanā kāds brūnā formas tērpā uzcirties Rīgas vācietis Rolfs Bernhards Rencs. Strādniekiem ar viņu bija pastāvīgi konflikti un viņš pats par tiem atliku laikam gādāja.

NE NO VIENAS OKUPĀCIJAS VARAS NEKAS LABS NAV GAIDĀMS

Kā lielinieki, tā vācu okupācijas vara uzskatīja vienīgi sevi par kungu un pavēlnieku mūsu zemē. Ne gluži par okupācijas varām tās sevi uzskatīja, bet drīzāk par latviešu tautas likteņa un nacionālās eksistences noteicējiem kādas iedomātas sūtības vārdā. Staļina idoloģiskajā bagāžā bija pasaules revolūcija. Hitleram bija iesēdusies galvā Lielvācijas un "jaunās Eiropas" saldenā dvinga. Šo pasaules pārveidotāju vācelē bija sabērts vēl daudzkas cits, sākot ar "vecākā brāļa" jedzienu un "kungu tautas" diženumu. Katram kautkas pēc sava ģimja un līdzības, pēc sava svara un mēra.

Kad 1941.g. vidū Rīgā ienāca vācu kaŗaspēks un tam pa pēdām sekoja civilās iestādes ar brammanīgajiem "fazāniem", latvieši pirmajā brīdī taustījās kā pa tumsu. Šis un tas bija par Hitleru un Rozenbergu lasīts dienas presē, bet Lielvācijas vadoņa "Mein Kampf" nebija neko vairāk lasīta par Kārļa Marksa "Kapitālu". Par pēdējo apstākļu pazinēji stāstīja, ka to esot savā laikā no vāka līdz vākam izlasījis Dr. Kārlis Kasparsons un vēl viens

ticīgs marksists. Diez cik daudz neatradās tādu, kas tikpat cītīgi būtu izlasījuši Hitlera prātojumus. Atceros tikai, ka uzdūros rīdziniekiem, kas skrēja un meklēja minēto Hitlera grāmatu Rīgas grāmatveikalos, bet to neatrada. Liekas, ka tišu prātu uz Baltijas valstīm to neplūdināja, lai nesatrauktu šejienes ļautiņus.

Satraukums jau bija radies Rīgas radiofonā, kur jau pirmajās dienās ieradās vīrs brūnā formas tērpā un lika apmainīt līdzšinējo pieteikumu ar jaunu, proti — “Hallo Ostland”. Latviešu darbiniekiem neatlika nekas cits, kā protestēt. Viens no nepiekāpīgākajiem bija Eduards Žuburs, ko drīzi pēc tam apcietināja un ievietoja Salapils koncentrējas nometnē. Tur vispār vairāk par komunistiem bija latviešu patriotu.

Kāds latviešu žurnālists, kas ieradās no Berlīnes, piedzināja mums katrā ziņā izlasīt Hitlera programma-tisko grāmatu. Tas ļaušot noskaidrot galveno. Beidzot atradām to pie kāda Friča Gr., kas jau pirms gadiem savas personiskās intereses dēļ bija to iegādājies kopā ar citu nacionālsociālistu literatūru.

Arvīds Dravnieks no Izglītības ministrijas arī to meklēja, jo arī viņa resoram vajadzēja vismaz orientēties daudzzinātajā ideoloģijā. Bijām priecīgi, ka varējām viņam norādīt uz iepriekš minēto rīdzinieku, kam grāmata bija plauktā. Drīz pierādījās, ka Hitlera ideoloģija nebija ek-sporta prece, latvieši nebija nemaz paredzēti ideoloģiskai pārskološanai, ar ko pirms tam nadzīgi bija nodevušies komunisti. Nekādu vērību Berlīnē nepiegrieza arī latviešu organizāciju pārstāvju telegrammai, ko pēc 11. jūlija apspriedes nosūtīja Hitleram. Apspriedei bija 40 dalībnieku, ieskaitot Latvijas Universitātes pārstāvi prof. K. Straubergu, Latvijas ev. lut. baznīcas archibīskapu Dr. T. Grinbergu un Rīgas pilsētas pārstāvi E. Laimiņu. Nolēma sūtīt pateicības telegrammu par atbrīvošanu no lieliniekiem, bet Valdmanis dienu vēlāk telegrammas saturu pārtaisīja, “nododot latviešu tautas likteni Hitlera rokās”. Neviens nebija pilnvarojis viņu to darīt. Tā kā pats biju aicināts piedalīties minētajā apspriedē, tad varu to apliecināt.

Turpretim valdīja uzskats, ka arī latviešiem jāpalīdz cīņā pret padomju imperiālismu, pie kam neredzēja nevienu citu militāru varu, kā tikai Vāciju, kas varētu uzņemties gigantisko cīņu pret šo bīstamo pasaules miera traucētāju. Tādēļ radās doma par divu latviešu diviziju uzstādīšanu, pie kam Gustavs Celmiņš nebijas vienīgais, kas par to iestājās. Valdīja uzskats, ka tikai ar aktīvu piedalīšanos cīņā būs iespējams atgūt Latvijas suverēno valsti.

Lai nolīdzinātu seno antagonismu, kas latviešu tautā kopš paaudzū paaudzēm bija iesēdies pret vāciešiem, ierosinājām latviešu tuvināšanās biedrības nodibināšanu ar vāciešiem. Labāka starta dēļ pierunājām Slokas celulozes fabrikas ģenerāldirektoru Aleksandru Bērziņu figurēt kā galveno iniciatoru, šādai biedrībai. Kā saimniecisks darbinieks, kam jau tā kā tā bija labi sakari ar vācu aprindām, mums viņš šķita visai piemērots pat priekšnieka amatam no latviešu puses. Izstrādājām jau paraugstatūtus un mēģinājām atrast atbalsi vācu pusē. Atbilde nāca, bet tā kategoriski noraidīja jebkādu tamlīdzīgu tuvināšanās veidu.

Arvien skaidrāk noskārtām un pieredzējām, ka esam pārāk vientiesīgi izvērtējuši notikumus. Nebija šaubu, ka vācu nolūki ir diametrāli pretēji mūsu iecerēm un apņēmībai atgūt neatkarību. Attiecībā uz "Perkonkrustu" to pavisam skaidri un bez aplinka pateica kāds vācu pārstāvis, Dr. Racibors, proti, ka "Perkonkrusts esot vācu nacionālsociālistu partijas pretpols (Gegenpol), jo tāpat kā viņi esot stingri nacionālisti, tā viņi mūsos saskatot tikpat stingrus latviešu nacionālistus". Melliņam šis Dr. Racibors nelikās nemaz par tādu autoritāti, kas visu zin par visu var runāt. Viņš izgādāja mums trim (Ēvaldam Andersonam, sev un man) audienci pie Vācu Austrumu ministrijas pilnvarotā Dr. Pētera Kleista, kas uz dažām dienām bija apmeties Latvijas bij. ārlietu ministrijas telpās. Aizgājām. Saruna bija korekta, bet labi orientētais Dr. Kleists lika mums saprast, ka par Latvijas neatkarību lai mēs daudz nedomājam, mūsu liktenis esot jau Berlīnē izlemts.

Tēvišķīgi viņš ieteica arī mums pašiem pameklēt sev piemērotas vietas latviešu pārvaldē un nemaisīties politiskajās lietās. Pirmais, kas to ievēroja, bija Edmunds Puksis. Rīgas Latviešu Biedrībā ap viņu bija sākuši pulcēties jaunie latviešu rakstnieki (visskaidrāk atceros Ilonu Leimani), kādēļ viņš pieteica savu kandidātūru Kultūras departamenta direktora amatam. Kaut arī ar sīvu pretestību no 15. maija režīma ļaužu puses, viņš šo amatu ieguva. Arvīds Mellinš tika uzaicināts no ģenerāļa Dankera par Valsts kontrolieri, bet Valdmanis viņa iecelšanu novērsa. Mani minēja par Pašvaldības departamenta direktoru, bet es atteicos sēsties līdzšinējā lietpratīgā direktora Zankevica krēslā. Bez tam maniņu, ka man un maniem domu biedriem draud nepatīkšanas.

To, kas vēlāk atklājās Himlera archīvā, toreiz nezināju, tikai no dažādām pazīmēm redzēju, ka atkal kāda cilpa sāk savilkties ap manu kaklu. Arvien kādam rūpēja pārkonkrustiešus denuncēt. Vācu drošības dienests turpināja vākt pierādījumus par pārkonkrustiešu nelegālu darbību. Lai tīšu prātu sevi nepazudinātu un neparautu vēl citus līdzī, izšķīros uzrakstīt rakstu "Citā virzienā", ko nodevu laikrakstam "Tēvija" un kam režīma pārstāvju acīs vajadzēja mani rehabilitēt. Tur daudzko pateicu tādu, kas laiku maiņā man vēlāk kaitējis.

Bet presē man piesējās vācu cenzūra. Kad Rasiņa apgāds aicināja mani palīgā 1942.g. Jaunatnes kalendāra sastādīšanā, liekot man rakstīt par "Jaunatnes kustību", tad pārāk latviskās ideoloģijas dēļ visu pēdējo daļu man nosvītroja. Kādi mani draugi uzmeklēja cenzoru, lai panāktu visa raksta ievietošanu, bet neko neparādīja.

Dzirdēja runājam, ka pēc daudzu Eiropas valstu okupācijas, Latvijā atsūtīta "fazānu" septītā garnitūra. Tā bija nedrošāka un nenozīmīgāka par saviem priekštečiem Francijā, Holandē un citur.

Daži notikumi runāja skaidrāku valodu. Pēc tam, kad Celmiņam tomēr bija izdevies atklūt atpakaļ uz Latviju, viņu uzmanīja un pret viņu uzsāka izmeklēšanu. 1942.g. sākumā Stabu ielā, netālu no Brīvības ielas sastapu

pulkvedi Arvīdu Krīpeni. Viņš mani apturēja un lika pateikt Celmiņam, ka iepriekšējā naktī redzējis apgaismotu Iekšlietu ministrijas namā to logu, kur tanī laikā bija Celmiņa darba istaba. Celmiņam, cik atceros, bija atļauts kārtot brīvprātīgo latviešu kaŗavīru lietas. Tādēļ viņa darba istaba atradās Iekšlietu ģenerāldirekcijas telpās. Pulkv. Krīpens, kas tanī namā visu istabu rindu labi pazina, konstatēja, ka pēc pusnakts kādam radusies interese ieskatīties šinī istabā, viņš teica — atvilktnēs. Tanī pat laikā sāka pazust arī nacionāli noskaņoti latvieši (agronoms Bricis, filmu producentis Žuburs u.c.), kā arī vienā laidā notika sadursmes ar grāfu Mēdemu Jelgavā, kas bija Zemgales apgabala komisārs. Kaut arī tas notika gadu vēlāk, tad pieminēšu šeit kādu raksturīgu notikumu Sesavas tautas namā. Tur 1943. gadā notika kāda plaša sanāksme, piedaloties Jelgavas apriņķa agronomam Ulmanim un Mēdema oficiālajam pārstāvim Grabbem. Kad viens no sanāksmes rīkotājiem izaicināja uzsaukt laimes “ģebītskomisāram Mēdemam”, un 200 sanāksmes dalībnieki tanī brīdī piecēlās kājās, tad Gustavs Celmiņš, kas bija ieradies citās lietās, bet bija klāt, palika sēdot. Kā to man vēlāk apliecināja Zemnieku savienības kādreizējais darbinieks Jaunuško, tad Celmiņš tuvāk sēdētājiem dzirdot noteicis: “Katra sūda vācieša priekšā es kājās necelšos”. To dzirdējis arī Grabbe, kas tūlīt pēc tam atstājis sanāksmi. Celmiņa pašapziņa bija vienādi liela, un tā nemainījās ne par matu arī vācu okupācijas laikā.

Bet manās attiecībās ar Celmiņu 1942.gada sākumā notika lūzums. Nevien ar mani, bet ar visiem, kas ko kārtoja. Celmiņš vēl nebija no Berlīnes izkļuvis, kad noturējām kādu, sēdi, kuŗā piedalījās Ēvalds Andersons, Arvīds Bērziņš, Edmunds Puksis, Arvīds Melliņš, Fēlikss Rikards, es, un, varbūt vēl kāds, skaidri neatceros. Atceros turpretim pavisam labi toreizējās pārrunas. Kad es no savas puses izvērtēju stāvokli, kāds radies Latvijā, un iestājos par to, ka nu vairs nav vietā mums un citiem latviešu nogrupējumiem stāvēt par sevi, bet, ka latviešu tautas nacionālās eksistences dēļ visiem cieši jāsadarbojas,

tad atbalsi varu ietvert vārdos: "Mēs labu laiku sevī nesām to pašu domu, labi, ka tā reiz izrunāta". Burtiski to tā pateica Ēvalds Andersons. Arī abi seloņi neko neiebilda, lai gan mans tālākais priekšlikums to varēja izraisīt, jo viņi ar Celmiņu bija vienas korporācijas locekļi. Teicu, ka mums Celmiņam nekavējoties jāpaziņo mūsu viedoklis, prasot visplašākas bāzes izveidošanu pretestības akcijai pret gluži skaidriem vācu politiskajiem nolūkiem Latvijā. Mūsu galvenā cīņa arī tad vērsīsies pret lieliniekiem, bet mums uz ik soļa jāuzmanās arī no vācu okupantiem, aizkavējot viņu bīstamāko plānu īstenošanu. Tā tad jāizveido jauna stratēģija, kas celtu mūsu spēku potenciālu. No Celmiņa ultimātīvi jāprasa visplašākās bāzes izveidošana. Bet, ja viņš tam nepiekrīst, tad es paziņoju jau tagad, ka pārrašu visus sakarus ar Pērkonkrustu. Man par lielu pārsteigumu, visi sēdes dalībnieki solidarizējās ar mani.

Atlika tikai noskaidrot, kas to Celmiņam paziņos. Man par lielu nepatiku, man pašam to uzspieda Celmiņam paziņot. Nevarēju atrunāties, jo biju šīs prasības iniciators. Man tomēr bija tāda sajūta, ka Celmiņš tā kā tā nepiekrītis un es būšu tad tāds "duncā dūrējs" viņam. Kopš darbošanās Arveda Berga Nacionālajā apvienībā viņš tieši man bija draudzīgi pieķēries. Un tagad man piekrita nepateicīgā loma ar Celmiņu nevien izskaidroties, bet pat pret viņu, varbūt, nostāties. Tomēr no man piešķirtā uzdevuma nevarēju izgrozīties.

Neatceros datumu, bet bija kādi sporta svētki, uz kuriem kā Celmiņš, tā es bijām ielūgti. Iznāca kopēja iešana un es izmantoju šo gadījumu, lai paziņotu viņa tuvāko līdzdarbinieku lēmumu. Ievadīju to visu ar trim nākotnes perspektīvām, pie kam mans slēdziens bija tāds, ka vienīga, kā Latvijas likteņi ievirzās, visos trijos gadījumos nevar būt runa par to, ka Pērkonkrusts vienīgais ko lems un teiks. Bet pašreizējais laiks prasa visu latviešu nacionālo organizāciju un nozīmīgāko spēku saliedēšanu.

Gustava Celmiņa atbilde bija īsa un asa: "Tikai Pērkonkrusts un neviens cits." Tad pateicu, ka nevien es, bet arī citi viņa tuvākie līdzdarbinieki aiziet no viņa un

no Pērkonkrusta. Celmiņš to diezgan frivoli uzklausīja. Skaidri redzēju, ka viņš teikto pārāk nopietni neuzskata. "Gan jau viss paliks pa vecam", tāda šķīta viņa reakcija. Bet nu tomēr notika, ka lūzums palika uz visiem laikiem. Nekādā tiešā kontaktā ar Celmiņu vairs neielaidos.

Mūsu aiziešanu bija uzzinājis arī Klīve un citi, kas par to priecājās. Man turpretim Celmiņa bija žēl, jo viņš vārda vispilnīgākā nozīmē bija cīnītājs un patriots, cilvēks ar dziļu inteligenci un plašu vērienu, bet tanī pat laikā patmīlīgs un brīžiem nenosvērts. Pat politiski naīvs, kā to pieredzēju vienu brīdi, kad Celmiņam likās, ka viņam vācu okupācijas laikā tomēr varētu piekrist kāda redzamā loma, un viņš savu vecāku dzīvokli Antonijas ielā sarīkoja greznu rautu, kuŗā ieaicināja dažus vācu amatvīrus. Mani tas nospieda, un es biju atvieglots, kad pulkvedis Voldemārs Veiss mani pret rīta pusi ievilkā kādā blakus istabā un jautāja, ko es par visu to sakot. Abi ar Veisu nopūtāmies. Veiss bija tikai cīnītājs un nevis politiķis, bet viņš īsteno stāvokli izprata ar veselu prātu.

Arī Alfrēds Valdmanis labāk par Celmiņu orientējās faktiskajā stāvoklī. Kolīdz vācu armija piedzīvoja pirmās neveiksmes frontē, viņš sāka spēlēt uz divām vijolēm. Vāciešu priekšā viņš izlikās par viņu uzticamāko draugu un daudzās lietās aizgāja par tālu, bet latviešu priekšā viņš sevi iztēloja par brāzmainu un nepiekāpīgu patriotu.

Bija arī daži vīri, kas prata vācu laikā taisīt karjēru, bet laikiem mainoties, izlikties par cietēju, un kas pēdu jaukšanai pūlējās "P" organizācijas locekļus iztēlot par kolaborantiem. Arī starp virsniekiem atradās tādi, kas vairījās frontes un mēģināja ērtāk iegrozīties. Pēc tam šādi aizmugures varoņi apsmēja tos, kas piedalījās cīņās pret lieliniekiem.

Laiku maiņā daudzkas teikts un apgalvots, kas nesaskan ar patiesību. Ja jau lielajā politikā tas piedzīvots, tad nepārsteidz arī tas, kas dažkārt teikts par Pērkonkrustu.

Varētu sagaidīt, ka arī es, kas jau 1942.gadā pagriezu muguru šai organizācijai, teikšu vairāk sliktu, nekā

labu par to. Iepriekšējās lappusēs esmu patiešam atļāvis dažus kritiskus vārdus par Gustavu Celmiņu. Nav gan izslēgts, ka turpinot sadarbību ar viņu pēc 1942.gada, rastos vajadzība jau izteikties atzinīgāki. Jo sevišķi tadēļ, ka tieši vācu okupācijas pēdējos divi gados viņš parādījās kā bezbailīgs cīnītājs par latviešu lietu un nozīmīgas politiskas pagrīdes izveidotāju. Par to jau Celmiņu apcietināja, vazajot viņu pa bīstamākajām koncentrācijas nometnēm. Tanī pat laikā Fēlikss Rikards un prāvs pulciņš pērkonkrustiešu nonāca Gestapo pagrabos Rīgā.

Pretestība, kas pieauga divi frontēs, tomēr pārsniedza šīs kustības spēku. Jau kaujās pret sarkano armiju krita simtiem. Olgerts Šteinbriks, kas bija reizē korporācijas loceklis un pērkonkrustietis, dodamies brīvprātīgi uz fronti, teica: "Ja nav neatkarīgas Latvijas, tad manai dzīvei vairs nav nekādas vērtības." Līdzīgi citiem, viņš krita varoņa nāvē.

Tie, kas vēlāk nonāca krievu gūstā un padomju soda nometnē, organizēja un vadīja tur sacelšanos. Centrālāzijā ar to izcēlās vecais cīņas biedrs Edgars Rencis. Pēc Baigā gada radās pat pārgalvīgs nodoms, doties dēkainā uzdevumā uz arktiku, lai tur kā izpletņu lecēji atbrīvotu daļu aizvesto latviešu. Šis dēkainais nodoms bija turklāt gluži nereāls. Galu galā arī daudz citu Pērkonkrusta ideju un nodomu neatbilda reālītai.

Par biedru sastāvu runājot, varu liecināt, ka viņu vidū pārsvarā bija ideālistu un uzpurīgu patriotu. Protams, nepazinu jau visus, bet tomēr dažus simtus. Šinī organizācijā pulcējās latviešu jaunatne, kam savas tautas liktenis nebija vienaldzīgs, kam nepietika ar tautisku romantismu un ar to tik parasto pilsonisko peticību. Savam patriotismam viņi meklēja iedarbīgus līdzekļus. Kā dzīves gājums rādīja, tad ne jau viss bija gudrs un labs, ko dažkārt darija vai iznesa uz saviem pleciem. Jaunatnei tas taču no laika gala raksturīgs, ka tā nepakļaujas prāta apsvērumiem un neļauj sastindzināt savas rosmes.

Arī pašas šīs organizācijas rašanās bija īpata un laikmetīga. Pat skatoties uz priekšu nebija divu domu,

ka tai nebija paredzams garš mūžs. Tā tas taču notika ar lapujiešu kustību, no kā Pērkonkrusts ieguva savai darbībai pirmos dzenuļus.

Ja nu paskatāmies, ko šī organizācija gribēja panākt un pret ko tā vērsās, tad redzam dažādas fazes. Sākumā tā vērsās pret politiskās dzīves ēnas pusēm valstī, pret partiju veikalēm un korupciju. Tad pret diktātūru un personības kultu. Kad tam sekoja valsts bojā eja, tad itin viss vērsās pret svešu virskundzību, kā pret padomju, tā vācu okupācijas varu. Kad bija jāstājās leģionāru vai nacionālo partizānu rindās, tad savu daļu pienesa kādreizējie "pelēkie krekli". Nekur un nekad tie nebija malā stāvētāji.

Kad nu laiki mainījās, visu sāka vērtēt jaunā staru gaismā. Pēc 2. pasaules kara atskanēja balsis, kas pie rakstīja šiem mūžīgajiem nemierniekiem tendenciozas izrīcības. Padomju spiestuves nemitējās iespiest ķēngu rakstus, kas vērsās pret trimdas latviešiem vispār, bet jo sevišķi pret t.s. buržuaziskajiem nacionālistiem. To priekšgalā parādījās pērkonkrustieši. Pret viņiem vērsta-jiem uzbrukumiem, žīdi, kas bija smagi cietuši vācu okupācijas laikā, pievienoja savas apsūdzības. Faktu valoda runāja ko citu. Meklēja vainīgos tur, kur to nav. Atkal pierādījās, ka ir bīstami pakļauties domu klišejām, aizspriedumiem un naidam. Tādu likteni piedzīvojuši pēc 2. pasaules kara arī cionisti, kuņus daudzina par citu rasu nīdejiem un kas noveda pat pie Apvienoto Nāciju nobalsojuma par to. Ne visas mērauklas kalpo patiesībai.

Arī vācu nacionālsociālisti netika vaļā no aizdomām un aizspriedumiem pret Pērkonkrustu. Atmiņā palicis kāds spilgts gadījums.

Kad jau strādāju Tautas Palīdzībā un jau labu laiku no "P" organizācijas biju šķīries, pie manis Raiņa bulvārī 29, kur bija mana darba vieta, atnāca prof. Dr. Kārlis Kundziņš. Norūpējies viņš man stāstīja, ka tikko apcietināts viņa dēls Alfs. Viņš braucis tramvajā, tam stāvējis blakus kāds piedzēris vācu kaņavīrs. Kādā sliežu likumā, tramvajam strauji griežoties, vācietis sācis griļoties un gandrīz būtu izkritis no vagona. Pēc tam viņš apvainojis

blakus stāvošo Kundziņu, ka tas viņu esot tīši grūdis. Alfs Kundziņš esot apcietināts un pēc kara stāvokļa noteikumiem viņam draudot 24 stundu laikā nošaušana. Pret viņu sastādītajā aktā esot teikts, ka viņš sastāvēt latviešu nacionālistu apvienībā "Pērkonkrusts" un aiz naida pret vāciešiem, esot vācu karavīru izgrūdis no tramvaja. Neatkarīgi no visas nevēlamās apsūdzības, prof. Kundziņš lūdza mani apliecināt, ka viņa dēls nekad minētajā organizācijā nav sastāvējis. Tā kā tas atbilda patiesībai, tad apsolījos to darīt. Prof. Kundziņš panāca vēl tanī pašā dienā lietas izņemšanu no lauku kara tiesas kompetences, nodot iztiesāšanu vācu "Sondergericht'am". Alfu Kundziņu aizstāvēja zv. adv. Valters Voits. Kad tiesas dienā ierados kā liecinieks Tiesu pilī, kur darbojās vācu augstākais "Sondergericht's", tad pēc pusotra stundu gaidīšanas man tiesas sulainis pateica, ka mani nemaz nepratināšot, tiesa visu vajadzīgo jau noskaidrojusi. Alfu Kundziņu atļāva. Bet vēl arvien palika neizprotama tāda apsūdzības kombinācija ar "Pērkonkrustu".

Gustavs Celmiņš un Edmunds Puksis daudz darīja Bruno Kalniņa atbrīvošanā no apcietinājuma, jo viņu pēc lielinieku padzišanas Vidzemē bija sagūstījuši aizsargi, ievērojot viņa neseno lomu padomju varas iekārtā.

Ir vietā atcerēties arī šādus notikumus, kas runā savu valodu.

TAUTAS PALĪDZĪBAS NODIBINĀŠANĀS

Jau dažas nedēļas pēc okupāciju varu maiņas mani Rīgas Latviešu Biedrības durvju priekšā apstādināja zv. adv. Jānis Preisbergs un mudināja padomāt par tādas organizācijas nodibināšanu, kas palīdzētu deportēto tuviniekiem. Viņam piebalsoja zv. adv. Arturs Dzirkalis. Pat organizācijas nosaukums viņiem bija padomā. Lai nosaucot to par "Latviešu Pašpalīdzību". Tam uz vietas piekritu.

Bet notikumi gāja savu ceļu. Latvijas Sarkanajam Krustam, kas pēc lielinieku padzišanas bija tūlīt atsācis darbību, vācu okupācijas vara paziņoja, ka šai organizācijai neatļaus zem šāda nosaukuma vairs turpmāk darboties. Tas tādēļ, ka Latvijas Sarkanais Krusts ietvēra sevī valsts suverēnitātes prasību. Tas sadūrās ar okupācijas varas nolūkiem. Bez tam labākas kontroles dēļ vācu okupanti vēlējās ap Latvijas Sarkanu Krustu apvienot visas veselības aizsardzības un labdarības organizācijas. Latvijas Sarkanā Krusta darbību pa okupācijas laiku tādēļ suspendēja. Latviešiem tas nebija pa prātam, bet 1941. g. septembrī visas pārvaldes lietas Latvijā pārņēma vācu civilā pārvalde, kas to galīgi izlēma. Par laimi Sarkanais Krusts bija paguvis jau sastādīt aizvesto sarakstus, tos nosūtot Sarkanā Krusta Starptautiskajai komitejai Ženēvā. Kad ieradās vācu civilpārvalde, tas bija jau izdarīts.

Man ar Sarkanu Krustu toreiz nebija tieša sakara. Tikos gan bieži ar šīs organizācijas Administratīvās daļas vadītāju Aleksandru Gāršu, kam Ulmaņa režīma laikā bija ienācis prātā mani iesaistīt Sarkanā Krusta darbā, ko gan nepieļāva.

Kad nu tomēr bija skaidrs, ka Sarkanajam Krustam neatļaus līdzšinējā veidā strādāt, atlikās ķerties pie jaunas organizācijas dibināšanas. Bez Latvijas ģenerālkomisāra atļaujas tas nebija izdarāms. Pēdējais neiebilda, kādēļ izstrādāja statūtus. Jauno organizāciju nosauca par "Tautas Palīdzību".

Šīs organizācijas atklāšana notika 1941. g. 30. oktobrī Rīgas latviešu Biedrības telpās. Es sēdēju publikas solos un uzmanīgi sekoju svinību aktam. No Sarkanā Krusta vicepriekšsēža inž. Spriča Paegles runas izmanīju, ka "Tautas Palīdzību" viņš izprot kā uzspiestu organizāciju. Bet tanī brīdī tā bija vienīgā latviešu organizācija, kuŗas darbību vācu okupācijas vara plašākā apjomā pieļāva. Arī tas kalpoja latviešu lietai.

Viss tālākais atkarājās no tā, ko latvieši paši no jaunās organizācijas izveidos. Par "Tautas Palīdzības" pirmo priekšnieku okupācijas iestādes izraudzīja ģenerāli

Oskaru Dankeru. Ģenerālis Dankers bija lāčplēsis un brīvības cīņu dalībnieks, pret ko visi jūta cieņu, tikai netrūka tādu, kas apšaubīja viņa stingro stāju. Man tomēr imponēja viņa dziļi cilvēciskā pieeja visām lietām, kādēļ tieši "Tautas Palīdzības" vadībai man viņš likās piemērots. Tuvāk viņu nepazīnu. Tādēļ biju pārsteigts, ka ģenerālis Dankers man tūlīt pēc manas atgriešanās no Berlīnes piezvanīja, izteikdams vēlēšanos ar mani tikties.

Ierados pie ģenerāļa Dankera Iekšlietu ģenerāldirekcijas telpās Brīvības ielā. Kolīdz apsveicinājāmies, viņš ķērās pie lietas un uzaicināja mani par Tautas Palīdzības ģenerāls sekretāru. Norādīju, ka tāds jau ir, proti, ģenerālis Pēteris Skrapce. Lūk, viņu gribot iesaistīt Rīgas pilsētas valdes darbā, teica Dankers.

Ģenerālis Dankers norādīja, ka viņš esot pārslogots Latviešu pašpārvaldes darbā, kādēļ vēloties iesaistīt Tautas Palīdzības darbā (turpmāk lietošu iniciāļus TP) gados jaunāku cilvēku, kas spētu smagi strādāt un viņu aizstāt. Nepieciešams turklāt cilvēks, kam viņš varētu uzticēties. Ļaudis, kas mani pazīstot, mani ieteikuši. Ko es par to sakot?

Tālāko gribu atstāt tūlītējās sarunas veidā. Tas ko es teicu, bija sekojošais: "Esmu priecīgs par šādu man dāvātu uzticību. Sociālais darbs man tuvs. Un, tā kā TP ir vienīgā latviešu organizācija, tad šādā darba laukā man patiešām būtu prieks strādāt".

"Tā tad mēs būtu vienojušies", noteica ģen. Dankers, gan tūlīt piebilsdams: "Jums tikai būs vēl jāparaksta reversāls".

"Kāds reversāls?"

"Tāds, ka Jūs atsakāties no jebkāda veida politiskās darbības".

"Ja manu iešanu uz Tautas Palīdzību saista ar šādu reversālu, tad tas nozīmē, ka man neuzticas. Ja jau reiz man neuzticas, tad arī tādām amatam nederu. Es pietiekami labi zinu, ko pašreizējā laikā prasa mans darbs TP. Tas prasa vislielāko nodošanos tieši šim darbam un prasa pienācīgu atbildību, neko citu. Ģenerāļa kungs, es nekādā

ziņā negribu apgrūtināt Jūsu stāvokli, kādēļ tomēr atsakos no man piedāvātā ģenerālsekretāra amata”.

“Saprotiet, šis reversāls ir tikai formālitate, un man tas arī nepatīk”, steidzās iebilst ģenerālis Dankers.

“Tā tad nevis Jūs, bet kāda cita instance liek man parakstīt šo reversālu. Man liekas, ka es nemaldos, ja šāda prasība nāk no vācu ģenerālkomisāra”.

Ģenerālis Dankers paskatījās uz mani zīmīgi un neko neiebilda. Viņš tikai noteica: “Es Jūs lūdzu līdz rītdienai padomāt un dot man galīgo atbildi. Es, Šildes kungs, tomēr esmu vecāks par Jums, kādēļ paklausiet man un stājaties tomēr darbā. Mēs sastrādāsim”.

Savā negaņajā mūžā biju piedzīvojis jau tikdaudz vērsanos pret sevi un izjutis sprunguļu mešanu, ka iecirtos, un projām ejot noteicu: “Man nekās nav ko pārdomāt. Palieku pie sava lēmuma, bet tas nav vērst pret Jums”.

Ejot mājās, man tomēr sakrājas rūgtums arī pret cienjamo ģenerāli. Nolēmu viņam uzrakstīt kodīgu vēstuli. To 24 stundu laikā viņam nosūtīju caur Ēvaldu Andersonu, kam devu savu vēstuli izlasīt. Andersons saturam piekrita un pasmīnēja: “Gribu redzēt, kādu ģīmi vecītis rādīs”. Manu vēstuli ģenerālis tiešām dabūja lasīt Andersona klātienē. Izrādās, ka viņš manu puslīdz apslēpto ironiju nemaz nesaprata, bet samierinājās ar manu atteikšanos.

Man darbs turpinājās “Rīgas spiestuvē”, lai gan tur man maz kas juriskonsultācijā bija darāms.

Bet tad, 1942.gada februārī, ģenerālis Dankers man atkal zvanīja. Aicināja atkal pie sevis. Kad ierados, vēlreiz bija runa par TP. Viņš mani tomēr aicinot par TP ģenerālsekretāru, pie tam šoreiz bez jebkāda reversāla.

Ar to sākās mans darbs plašā organizācijā, kuŗai tieši tanī laikā bija liela nozīme. TP pārziņā un uzturēšanā bija nonākušas 19 slimnīcas un sanatorijas, kā arī ap 80 veselības kopšanas punktu. Bija nevien jāturpina, bet jāpaplašina Sarkanā Krusta ortopēdisko darbnīcu darbs, ko prasīja protēžu gatavošana kuŗa invalidiem. No Sarkanā Krusta bija pārņemta savukārt Māsu Savienība, pie kam no medicīniskajām māsām prasīja darbošanos arī

frontes joslā. Bet bez tradicionālajiem Sarkanā Krusta darbības pasākumiem pienāca klāt bērnu aprūpes un aizgādības lietas, jo TP bija inkorporēta agrākā Bērnu Palīdzības Savienība un Bērnu Draugu Biedrība. No tām bija pārņemti bērnu nami un atpūtas kolonijas. Bet kaŗa apstākļi lika domāt vēl par daudzko citu, par gluži jauņiem pasākumiem un darbības uzdevumiem.

Uzsāku darbu TP 1942.g. 1. martā. Pazīdams noskaņas ģenerālkomisāra Drechslera resorā, nebaidījos apmeklēt vācu ģenerālkomisāriāta Veselības nodaļas vadītāju Dr. Hariju Marnicu, kam lielā daļā piekrita TP darbības pārlikošana. Vēl nebiju turp aizgājis kad pie TP galvenās pārvaldes Rīgā, Skolas ielā 1, piebrauca ģenerāļa Dankera mašīna. Dankers teica, ka būšot labāk, ja viņš manā priekšā stādīšanās vizītē pavadišot mani kā TP priekšnieks. Dr. Marnics saņēma mūs laipni un neskopojās pat ar uzslavām. Labie vārdi bija, acīmredzot, man par apmierinājumu, jo reversāla lieta bija manai nākšanai uz TP devusi savu priekšspēli. Bez Dr. Marnica vadītās Veselības nodaļas man bija jāapmeklē arī ģenerālkomisāriāta Aizgādības un tautas labklājības nodaļu, ko vadīja kāds ķelnietis Hāns. Arī ar to iztiku labi.

Pārņemot ģenerālsekretāra darbu, TP darbinieku kadri bija jau visnotaļ izveidoti. Kodolā bija vecie Sarkanā Krusta darbinieki, ja neskaita ģenerāli Skrapi, kas bija nācis ilggadīgā Sarkanā Krusta (turpmāk to apzīmēšu LSK iniciāļiem) ģenerālsekretāra Jāņa Akmeņa vietā. Tagad maniju, ka ne Skrapce gribēja labprāt šķirties no sava posteņa, nedz Akmens bija apmierināts ar savu degradāciju. Vēl šodien nezinu, kādēļ Akmens nebija atstāts savā vecajā vietā. Tagad viņam lika izpildīt Pabalstu daļas priekšnieka amatu. Turpretim savā vecajā elementā kā vicepriekšsēdis jutās inž. Spricis Paegle. Tā kā viņam nebija īstas darbības funkcijas, tad viņš parasti sēdēja ģenerālsekretāra rakstāmgalda otrā galā. Nākot apmeklētājiem, viņš ar tiem ielaidās garās sarunās, kas kavēja manu darbu.

TP nebija tikai organizācija, bet līdzinājās jau vienai no lielākajām Latvijas iestādēm, kurai piekrita milzu uzdevumi. Darba slodze tādēļ bija liela. Kā mantojumu no Skrapces darbības laika biju ieguvis vairākus armijas intendantūras virsniekus. Tie nebija paraduši pārpūlēties.

Kā ģenerālsekretārs sēdēju Rīgā, Skolas ielā 1, LSK Galvenās pārvaldes vecajā ēkā, pretim Esplanādei. Ikvienam bija parocīgi tur nokļūt.

Jau darbības pirmajās nedēļās man iznāca krietni daudz nodarboties ar Krievijas latviešu repatriācijas akciju. Dīvainā kārtā vācu iestādes neiebilda pret to latviešu pārvešanu dzimtenē no Krievijas ieņemtajiem apgabaliem, kas vēlējās no turienes izkļūt. Faktiski tas izvērtās par Latvijas un Krievijas 1920.g. mierlīguma 8. panta modifikāciju, atjaunojot optācijas tiesības tiem, kas līgumā paredzēto atgriešanās termiņu bija nokavējuši. TP mērķtiecīgi ķērās pie darba, atverot vārtus aizrobežas latviešiem uz Latviju. Tam visam bija brīvprātības princips. TP izsūtīja savus pārstāvjus uz Minsku, Vitebsku, Polocku, Gačīnu, Krasnoje Selo. Kā atceras zv. adv. Alfons Reins, minēto latviešu apzināšanas akcijas vadītājs, tad pārsteigumu sagādāja tas, ka vienā pulcināšanas vietā izdevās vietējos latviešus 24 stundu laikā apziņot 70 km attālumā. Šo akciju atbalstīja patriotiski nokaņoti latvieši. Reģistrācijas punktos tos gaidīja TP pārstāvji, kas noorganizācija arī ešelonus. Atgriezties varēja ar mantām, lai gan pieredze rādīja, ka atbraucēju rocība bija gaužām maza. Laba daļa atgriezās tukšām rokām, jo Krievijā kādreiz turīgie latvieši bija visi kļuvuši nabagi. Kad no viena ešelona, kas pienāca Rīgā un tika apstādināts Matīsa kapu tuvumā, izkāpa atbraucēji no Minskas, tad redzēju, ka kāda latviete kā savu lielāko dārgumu bija paņēmusi līdzī cara laiku Singera šujammašīnu. Pārējiem rokās bija kāds drēbju sainītis vai maiss ar drēbēm un čuguna katliņu. Novedām viņus uz sanitāro aizgādvieta, jo obligātie noteikumi prasīja viņu atutošanu un turēšanu karantīnā 3 nedēļas.

Viņu izmitināšana šīnī laikā notika visai primitīvos apstākļos, bet viņi bija pie tā pieraduši. Jutos nelaimīgs, ka nevaram viņiem sagādāt labāku priekšstatu par atgūto dzimteni. Viss tanī laikā bija racionēts un reglamentēts. Kolīdz šie atbraucēji bija atutoti, par viņu likteni noteica Darba pārvalde. Mūsu spēki tiktāl nesniedzās, lai varētu individuāli viņus šķirot, sagādājot katram piemērotu darbu. Vācu iestādes noteica, ka itin visus jānosūta uz laukiem par laukstrādniekiem. Atbraucēju vidū tomēr bija laba daļa amatnieku un kvalificētu strādnieku, bet to visu ignorēja. Atbraucēji tomēr saprata, ka ir kara laiks un daudzko jāpiecieš. Galvenais, viņi bija laimīgi, ka vienreiz izkļuvuši no Krievijas un padomju elles.

Atbraucēju vidū bija neparasti daudz jauktu tautību piederīgo, ne jau katrs bija dzimis latvietis. Uzdūrāmie daudz krievietēm, kuŗu vīri bija latvieši, bet dažādās padomju tīrīšanas akcijās kā iedomāti pretinieks vai kā "budži" noslepkavoti. Skolas ielā 1 mūs apciemoja divas meitenes, kuŗu tēvam Skaldiņam esot piekritusi iela loma padomju civilās aviācijas izveidošanā. Arī viņu tēvs bija nogalināts. Kolīdz viņas savā dzīves vietā Baltkrievijā esot lasījušas uzaicinājumu latviešiem atgriezties, tās pierunājušas māti, pēc tautības krievieti piekrist braukšanai uz Latviju, jo viņu tēvs taču esot bijis latvietis. Un līdzīgu gadījumu bija daudz.

Visskaidrāk atmiņā man palicis Osvalds Glāznieks. Man liekas, ka viņš pats uz savu roku ieradās Rīgā, kolīdz fronte bija pārskrējusi pāri tam vasarnīcu rajonam, kur viņš bija apzināti aizkavējies, lai nebūtu jāatgriežas uz Maskavu. Glāznieks bija liela vērīena skatuves mākslinieks un viens no redzamākajiem Maskavas teātru režisoriem. Kopš 1933.gada viņš bija vadījis Vachtangova valsts teātri, kas bija izaudzis no 1913.gadā nodibinātās studijas, dodot jaunu virzienu krievu teātrim. Glāznieks (tanī laikā ar mākslinieka vārdu "Glazunovs") turpināja Vachtangova ievadīto teātra virzienu, panākot psiholoģiskā reālisma un konstruktīvisma sintēzi. Bez tam Glāznieks pirms 1937.g. lielajām tīrīšanām un latviešu

kultūras sagrāves akcijas Krievijā, vadīja Maskavas latviešu teātri. Šis teātris varēja lepoties ar panākumiem. Glāznieks nebija gluži svešs latviešu kultūras darbiniekiem. Par viņu savā laikā mēnešrakstā "Domas" bija rakstījis Kārlis Dziļleja. Glāzniekam ierodoties Rīgā, ar viņu sadraudzējās prof. Ludis Bērziņš. Kad biju licis viņam Lieldienu laikā nosūtīt latviskiem rakstiem izrakstītu cimdū pāri un vēl kādas piedevas, Glāznieks ieradās pie manis TP un pavadīja labu laiciņu draudzīgās pārrunās. Viņš parādīja savas mākslinieka spējas uz Arodbiedrību Savienības mazās skatuvītes Uļeja telpās, jo sāncenši lielos teātros no viņa vairījās. Spilgti atmiņā man palikusi viņa raksturloma Hauptmaņa lugā "Pirms saules lēkta". Viņš bija arī šī uzveduma režisors. Teātra labi pazinēji toreiz teica, ka viņš stāvēt vismaz par galvas tiesu pāri mūsu labākajiem aktieņiem.

Daži man pārmeta, ka es ievadot Latvijā komunistus. Neapšaubami atbraucēju vidū vajadzēja būt arī tādiem, kas pazina partijas īso kursu. Bet man rūpēja latviešu pulcināšana Latvijā, kur tautas dzīvā spēka bilancē bija Baigajā gadā iecirsts ass robs. Es vispār nekad neesmu ticējis komūnisma iedarbīgajam spēkam, vismaz kur to pazina.

Delegātu vidū, kuŗus sūtījām uz tuvējiem Krievijas un Baltkrievijas apgabaliem, bija tiesnesis Atis Grantskalns, zv. adv. Alfons Reinis, Latgales vēsturnieki Kārlis Stalšāns un Bronislavs Romanovskis. Pēdējos braucienos viņi bija jau apdraudēti no sarkanajiem partizāniem, kas apdraudēja satiksmes ceļus. Vācu Drošības dienests gribēja pārliecināties par mūsu sūtīto delegātu politisko uzticamību. Man lika iet uz Drošības pārvaldi un garantēt par to. Ja tāda piesardzība bija vispār vietā, tad šinī gadījumā pārspīlēta.

TP izdevās atvest uz Latviju ap 8000 Krievijas latviešus. Tas prasīja aizgādmitņu ierīkošanu nevien Rīgā, bet arī Jelgavā, Aucē, Jēkabpilī, Alūksnē, Strenčos, atsevišķos gadījumos arī citur. 1943.g. 1. septembrī, kad bija jau ieradušies 5300 atbraucēju, sanitārajās aizgādmitnēs tie bija pavadījuši 122.876 uzturdienu, simtiem

gadījumos saņemot ārsta palīdzību, kā arī iegūstot nepieciešamāko jaunās dzīves uzsākšanai. TP Izziņu birojs pūlējās sameklēt atbraucēju tuviniekus. Šis darbs vēl turpinājās gadu vēlāk, jo Latvijai bija liels pievilksanas spēks. Akcija būtu izvērtusies daudz plašāka, ja toreizējos apstākļos būtu radusies izdevība atvest latviešus arī no tālākajiem Krievijas apgabaliem.

Brīžiem radās tomēr šaubas, vai okupācijas apstākļos ir vispār gudri pulcināt aizrobežas latviešus dzimtenē. Vācu darba pārvaldes rigorozie rikojumi lika visus, kā jau iepriekš teikts, virzīt uz laukiem. Kas nonāca Vidzemē, ap Valmieru un Trikātu, tie bija visnotaļ apmierināti, turpretim sūdzības ienāca no Zemgales. Ja Vidzemes lauksaimnieki bija paraduši sēdēt ar visu saimi pie viena galda, tad Zemgalē tas ne katreiz tā bija. Ja saimnieks sēdēja savā kambarī un lika sev tur klāt galdu, tad atbraucēji dažos gadījumos iedomājās, ka tas tur ēd cepešus, bet viņiem, kā laukstrādniekiem liek sēdēt pie putras bļodas. Kolīdz tas tādām "Zemgales bajāram" nāca ausīs, tas bija ar mieru sēdēt pie viena galda ar kalpiem. Tomēr arī tas nepalīdzēja, jo tad teica, ka viņš sācis sēdēt pie viena galda un ēst no vienas bļodas tādēļ, lai skaitītu katru kumosu, ko tāds rokpelnis apēd. Šādai berzei bija, laikam, tomēr pieskaņa no tā, ko Krievijas latvieši bija paņēmuši līdzī savā garīgajā bagāžā no Padomijas. Tagad pēc komunistu agitatoru nostāstiem varēja redzēt "dzīvu budzi". TP gādāja par to, lai neapmierinātos pārceltu uz citām darba vietām. Parasti tas arī līdzēja un miers bija atkal mājās.

Diezgan liela skaidrošanās iznāca ar vācu iestādēm par latviešu tautības kara gūstekņu atlaišanu no Vācijas nometnēm. Vācu piekritīgās iestādes sākumā nespēja atšķirt īstu sarkanarmieti no Teritoriālā korpusā ierauta latviešu karavīra. Tomēr palēnam arī tos atgādājām uz Latviju.

Savas rūpes radīja to latviešu atdabūšana atpakaļ uz Latviju, kas fiktīvi, kā vācu repatrianti bija glābušies līdz baltvāciešiem pēdējā repatriācijas vilnī. Vai nu bija

jāuzduras uz birokratiju vai tīšu nevēlēšanos šiem ļaut atgriezties Latvijā.

Bet iznāca krietni daudz nodarboties ar vietējām problēmām. Pie manis sāka nākt arvien lielākā skaitā mātes, kuŗu pusaudžu bērni bija apcietināti, turot tos aizdomās par piederību komunistu pagrīdei. Kad nepamatotās apsūdzībās pret šiem jauniešiem biju palīdzējis dažiem izkļūt brīvībā, sāka nākt strīpām citi. Manas iespējas tiem palīdzēt nebija pārāk lielas, bez tam nebiju nekāda izmeklēšanas instance. Tikpat labi varēju ar tiem iekrist. Vismaz TP lieta nebija šinīs lietās iejaukties. Bet tad tomēr vēl vienā lietā bija jāpalīdz.

Kādu priekšpusdienu zvanīja mans tālrunis. Vīrieša balss, kas it kā likās pazīstama, teica, ka gribot mani vakarā mājās apciemot. Jautāju, kas runā. Zvanītājs atteicās savu vārdu minēt. Ieteicu mani kaut tūlīt apmeklēt TP birojā. Runātājs pastāvēja uz to, ka labāk būšot mājās. Piekritu, lai nāk. Pievakarē manā dzīvoklī Mārupes ielā ieradās Kārlis Vaivariņš, jauns jurists un kāds mans vecs studiju biedrs. Labu laiku nebiju viņu sastapis, kādēļ jautāju viņam, no kurienes viņš nāk. Lūk, viņš tikko atgriezies no Krimas.

Garā stāstījumā viņš atzinās, ka lieliniekiem atstājot Rīgu, arī viņš atstājis Rīgu. Tas tādēļ, ka viņa sieva kā dedzīga komuniste piebiedrojusies krievu funkcionāriem. Viņš savu sievu tik ļoti mīlējis, ka izšķīries viņai doties pakal. Mēģinājis tai sadzīt pēdas, bet bez panākumiem. Beidzot nonācis Krimā, kur izšķīries palikt, jo viņam esot veca plaušu vaina. Kaverna atvērusies. Domājis, ka Krimas klimatā atkopšoties. Iekļuvis kādā mandarīnu plantācijā par naktssargu. Ticis šāda ceļā viegli pie siltzemju augļiem. Sācis atlaboties. Ar prieku vērojis vācu frontes tuvošanos, jo sievu vairs neesot cerējis sameklēt, kādēļ licies pareizi atgriezties Rīgā. Tagad lūk, tas noticis, bet viņš baidoties par sekām. Iepriekšējā dienā aizgājis pie senātora Mintauta Čakstes, jo cerējis, ka viņš spēšot šādā situācijā palīdzēt, bet Čakste pateicis, ka viņš itin neko nevarot Vaivariņa labā darīt, lai griežoties labāk pie manis.

Kaut arī Vaivariņa stāstā viss nelikās ticams, tad tomēr izšķiros viņam palīdzēt. Tā kā manas iespējas tālu nesniedzās, tad apņēmos kontaktēt Rikardu, kam bija tieši sakari ar vācu Drošības dienestu. Ieteicu Vaivariņam atnākt pie manis nākamo vakaru. Bet pirms tam aizgāju pie Rikarda un lūdzu šinī lietā darīt iespējamo. Pirms tam norādīju, ka tā ir stipri konfidenciāla lieta, un, lai viņš man iepriekš apsola, ka pat tad, ja kas runātu pret to personu, kuŗa vārdu minēšu, viņš viņu neiegāzīs.

Rikards bez apdomāšanās tādu solījumu deva, bet kolīdz nosaucu Vaivariņa vārdu, viņš skaļi iesaucās: “Ak tad šitais putniņš klāt, vācieši viņu gaidīja tikai pēc mēneša.” Pilnīgi saplaku. Atgādināju, ka arī tad viņš nedrīkst lauzt man doto solījumu. “Nu labi”, piebilda Rikards, “man tā kā tā šinī sakarībā vēl šo to jāuzzina Jelgavā”. Vienojamies, ka tiksimies dienu vēlāk, pēc kam būs lielāka skaidrība.

Kad vakarā pie manis atkal atnāca Vaivariņš, es nespēju apslēpt savu sašutumu. “Tā tad Jūs tīši mani maldinat, gribiet iejaukt mani savā aferā. Ar kādu uzdevumu komunisti Jūs īsti atsūtījuši šurp?” — tie bija mani vārdi, un Vaivariņš skaidri redzēja, ka es viņu uzskatu par komunistu aģentu.

“Neko nesaprotu. Jūs taču zināt, ka esmu darbojies sociāldemokrātu organizācijā Latvijas neatkarības laikā, esmu bijis Studentu Padomē, bet neviens mani nekad nav uzskatījis par komunistu. Jā, mana sieva, kaut arī strādāja Universitātes Ķīmijas fakultātē, tā gan bija fanātiska komuniste, bet ne es. Lielinieku laikā viņa mani pa divi lāgiem solījās nodot čekai, jo mūsu uzskati nesaskanēja, pie kam tiešām daudz netrūka, ka būtu pazaudējis kaklu. Un tad, ja mani vēl arvien tur aizdomās, atceros, ka Politiskā pārvalde man reiz piesējās par komunistu lapīņu izplatīšanu, bet nebiju taču vainīgs un mani palaida. Nesaprotu, kā mani var pataisīt par komunistu, turklāt — par Maskavas aģentu, kas atsūtīts šurp ar īpašu uzdevumu. Ja nu tas tomēr tā ir, man neatliek nekas cits,

kā iet rītdien uz Reimersa ielu un pieteikties. Tas gan nozīmē manu bojā eju, jo mokos ar kavernu. Pat dažū nedēļu sēdēšana nozīmē man nāvi.”

Atrunāju viņu turp neiet un vēl vienu dienu paciesties. Es viņam ticēju. Kad nākamajā dienā tikos ar Rikardu, viņš man noprasīja, kā viņu īsti sauc, par Vaivaru vai Vaivariņu. Norādīju uz pēdējo. Rikards sāka smieties, un noteica, ka tādu putnu vācieši nemaz nemeklē. Lika Vaivariņam iet uz Drošības policiju un pieteikties. Kā man Vaivariņš dienu vēlāk stāstīja, tad Vaivariņam izsniegta jauna personas apliecība, kā arī piešķirta papilddeva kā slimniekam. Visu vācu okupācijas laiku viņam nekas nenotika. Satiku viņu vēl 1945.g. sākumā Kurzemes cietoksnī, kad kādu dienu iegriezās Ventspilī.

SPĒCĪGI IMPULSI KOPĒJAM DARBAM

Ja Tautas Palīdzības darbs atrada atsaucību tautā, tad tādēļ vien, ka bija radies centrs to tautas locekļu atbalstam, kuŗu ģimenes locekļi bija aizvesti vai nomocīti. Jau TP statūtu ievadījumā bija teikts: “Boļševiku terrors un karš ir atnesis postu un trūkumu Latvijas iedzīvotāju lielai daļai. Vajadzīga visu iedzīvotāju nopietna palīdzība, lai šo postu un trūkumu novērstu, sagādājot visiem trūkcumcietējiem viņu dzīvei nepieciešamo. Šo mērķu sasniegšanai nodibina organizāciju “Tautas Palīdzība”, kuŗas darbība aptver visu Latviju” (toreizējā tekstā okupācijas iestādes lika ierakstīt “Latvijas ģenerālapgabalu).

Ar to gan neaprobežojās TP darbības uzdevums, jo tas aptvēra plašu sociālas aprūpes, ārstniecības, veselības kopšanas un nacionālo interešu aizsardzības lauku, tomēr deportēto Latvijas iedzīvotāju likteņu apzināšana bija un palika galvenais.

Pirmajā laikā ziņas par aizvestajiem aprobežojās tikai ar Babīņino un citu aizrobežas staciju uzrādījumiem. Kuŗa apstākļu dēļ maz ko varēja papildus uzzinat. Bet tieši šo

padomju upuru liktenis tautai bija svarīgs. Par viņiem domāja nevien cietušo piederīgie, bet arī pārējie. Bez latviešiem bija smagi piemeklēti arī Latvijas mazākuma tautību locekļi. Tādēļ TP darbu atbalstīja arī mūsu zemes citautieši, izņemot tādus, kam bija Maskavas orientācija.

TP Izziņu birojs, kas bija manā pārziņā, papildināja individuālos pieteikumus ar ziņām, ko saņēma par deportētiem no pilsētu un lauku pašvaldībām, no policijas un tiesas iestādēm. Deportēto kartotēkā figurēja 15.081 spaidu kārtā izsūtītie un 6182 politiski apcietinātie. Pēdējos vairumā savukārt izsūtīja. Tam vēl pievienojās 1488 Latvijas teritorijā nogalinātie un 13.077 kara dienās pazudušie. Kopskatā sanāca 35.828 personas.

Aizvesto skaits tomēr bija ievērojami lielāks, jo šīnī statistikā nefigurēja vairāki tūkstoši Latvijas žīdu. Kad Latvijas Sarkanais Krusts, apzināšanu uzsākot, gribēja reģistrēt arī šos nelaimīgos, vācu iestādes to definitīvi aizliedza. Izziņu biroju sākumā vadīja L. Dombrovksis, vēlāk Ilga Ezīte. Deportēto tuviniekus TP atbalstīja ar naudas pabalstiem un naturālījām, kā arī palīdzēja jaunajiem ģimenes apgādniekiem sagādāt piemērotu darbu. Arī TP pārvaldes darbā iesaistīja prāvu skaitu aizvesto ģimenes locekļu.

TP darbības sākumā vairums pabalstāmo sastādījās no lielnieku varas laikā vai kara darbībā cietušām personām. Bet pārvarot sākotnējās grūtības, materiālais atbalsts tiem pakāpeniski samazinājās. 1943.g. 1. jūlijā šīnī atbalstāmo kategorijā bija vairs tikai 30,8%, kamēr daudzbērnu ģimeņu atbalstīšana paņēma jau 48,6%. Bērni sastādīja 75% no pabalstāmo kopskaita.

Naudas pabalstos no TP dibināšanas līdz 1943.g. 1. oktobrim izdevās izmaksāt 2.510.100 vācu markas. Pabalstu summas pastāvīgi pieauga. Ja 1941.g. pēdējā ceturksnī bija izmaksātas 106.500 markas, tad 1942.g. 1. pusgadā sanāca 500.500, 2. pusgadā 639.600, 1943.g. 1. pusgadā jau 907.100 vācu markas. Šī tendence turpinājās un prasīja sevišķi 1944.gadā, kad Latvija no jauna cieta no sarkanās armijas un padomju diversantu uzbrukumiem, pastiprinātu naudas pabalstu un naturāliju izsniegšanu.

Ja TP ēdināšanas punktos Rēzeknē un Daugavpilī jau līdz 1943.g. rudenim bija izsniegtas 306.638 ēdiena devas, tad fronteī tuvojoties, arī šini laukā bija kas vairāk jādara. Tam visam vēl pievienojās TP skolu kopu ievadītais palīdzības darbs. 1942./43. mācības gada pirmajā pusgadā šīs skolu kopas bija pabalstījušas 28.645 skolniekus, gan ar mācības līdzekļiem, gan ar koptaldu uz-turu, drēbēm un apaviem.

Jāmin vēl talka, kuŗā bija iesaistījusies visa tauta. Šai talkai bija dažādi izpausmes veidi, kas deva laiku palaikam vēl kāpinājumus. Plaša atbals bija zv. advokā-ta Jāņa Preisberga ierosinātai "Tautas dāvanai" fron-tes cīnītājiem.

1942.gada ziemā un 1943.g. pavasarī dažas latviešu kaŗaspēka vienības atradās Leņingradas frontē, kur cieta no bargās ziemas. Lai papildinātu trūcīgo kaŗavīru apģērbu, Preisbergs ierosināja vākt pa visu Latviju vilnu, lai tiktu noadīti piemēroti cimdi, zeķes, galvas sildītāji un trīs citi silti apģērbu gabali, kopā seši priekšmeti. "Tautas dāvana" paredzēja 10.000 šādu vilnas komplektu sagatavošanu. Visu darba vadību vajadzēja uzņemties TP. Es toreiz biju TP Sabiedriskās aizgādības direktors un Jānis Preisbergs ar mani diendienā sadarbojās. Viņa op-timisms tiešām attaisnojās. Kaut arī lauksaimniekiem vācu iestādes lika nodot nesamērīgi lielas nodevas, tad tie pašas lietas labā atsaucās un sanesa pa atsevišķiem pagastiem kopā vilnu paredzētam darba veikumam. Lauku māmuļas un meitas pieteicās par adītājām. Mums atlikās iet palīgā ar palīglīdzekļu sagādi. Kaŗa apstākļos viss šķīta sarežģīts, un tomēr vajadzīgo izdevās sadabūt un kopējo darbu paveikt.

Tanī ziemā katrs latviešu frontes kaŗavīrs smagākajos kaŗa darbības iecirkņos saņēma siltus ziemas apģērbu gabalus. Adījumus ar smago mašīnu kā pirmais uz Leņin-gradas fronti aizveda pats "Tautas dāvanas" ierosinātājs Jānis Preisbergs. Dažus simtus komplektu saņēma arī vācu kaŗavīri. Trimdas gados Vācijā esmu uzdūries dažiem vācu kaŗavīriem, kas bija to laimīgo vidū, kas saņēma

latviešu māmuļu sagatavotos adījumus. Vēl pēc daudziem gadiem šis dižais latviešu tautas ziedojums viņiem bija palicis nevien atmiņā, bet uzturējis siltu sirdi pret latviešiem. Daudz dziļāk visa šī akcija atbalsojās latviešu kaŗavīru sirdīs un apziņā. "Tautas dāvana" deva tautas kopības apziņai spēcīgu uzliesmojumu.

Pie TP darbojās arī Lielinieku upuru kapu komiteja, kuŗas priekšnieks bija pulkvedis J. Rapa, bet ko darbā rosīgi atbalstīja prāvests Edgars Bergs, inž. Spr. Paegle, prokurors O. Zutis u.c. redzami darbinieki. Šī komiteja rūpējās par komunistu mocekļu kapu apkopšanu. Rīgas Meža kapos masu kapu upuriem ierīkoja īpašu nodalījumu, kuŗa baltie krusti bija mēmi liecinieki drausmīgajiem notikumiem. Šos kapus komunisti vēlāk nopostīja.

Ja man ar pieminētām darbības nozarēm vai akcijām iznāca darīšana jau kā TP ģenerālsēkretāram (statūtos biju apzīmēts par "darba vadītāju"), tad jo vairāk ar visu to man bija jānodarbojas kā TP Sabiedriskās aizgādības direktoram. Pārgrozības saistījās ar TP administratīvās struktūras maiņu, bet tā savukārt ar pārmaiņām pašā TP priekšnieka amatā.

TP statūtos bija teikts, ka organizācijas "Tautas Palīdzība" augstākā vadītāja persona ir tās priekšnieks. Par pirmo priekšnieku bija teikts, ka to ieceļ vācu ģenerālkomisārs, bet nākamo varēja izraudzīties TP apgabalu priekšnieki, kādu pēc skaita bija seši. Ja nākamo priekšnieku iecēla ģenerālkomisārs, tad ar TP apgabalu priekšnieku priekšlikumu.

Ģenerālis Dankers kā TP priekšnieks bija pārlietu pārslogots darbiem kā Latviešu Pašpārvaldes vadītājs. Bet tas nebija galvenais pārmaiņām. Kolīdz biju uzņēmis ģenerālsēkretāra pienākumus, tā pret mani bija sācies pretgājiens. Kā mani informēja kāds neitrāls latvietis R., kam bija labi sakari ar vācu ģenerālkomisāriātu, tad ar ģenerāla Dankera aiziešanu no TP priekšnieka amata un manis iesaistīšanu redzamā TP darbā, bija radies jauns stāvoklis. Vācu ģenerālkomisāriāts kā TP uzraudzības iestāde vēloties nodrošināties pret mani, jo es esot

ekstrēms latviešu nacionālists. Dankera vietā tādēļ celšot par TP priekšnieku Alfredu Valdmani. Valdmanim vācieši dāvāja pilnu uzticību. Kaut arī man dažās lietās bija neizprotama Valdmaņa rīcība, tad tomēr saskatīju viņā latviešu patriotu. Rīdzinieki, kas viņu labāk pazina, mani no viņa brīdināja, norādīdami uz viņa tīri slimīgo karjērismu un divkosību. Vismaz TP esot no viņa jāpasargājot, citādi latviešiem nebūšot neviena sava sabiedriskā centra un pašdarbības organa. Viņi, acīmredzot, novērsa Valdmaņa iecelšanu šīnī amatā. Biju pārsteigts, kad man vienu dienu Veselības departamenta direktors Ērihs Bušs, kam amata darīšanās bieži bija jāiet pie Dr. Mar-nica, man pavēstīja, ka nevis Valdmanis nāksot par TP priekšnieku, bet kāds Holandes latvietis. Tikai pēc pāris dienām atskārtām, ka runa ir par ģenerālkonsulu Bruno Pavasaru. Tas jau likās tīri labi.

Bet TP statūti paredzēja, ka kandidātu šādam amatam izvēlas TP apgabalu priekšnieki. Pēc teritoriālā principa par tādiem darbojās P. Dreimanis (Rīgas pilsēta), R. Bringers (Rīgas lauku apg.), J. Ruģēns (Vidzeme), K. Fricka (Zemgale), A. Mūrnieks (Kurzeme) un Valerija Seile (Latgale). Tos arī ataicināja uz Rīgu, kur tie apsriedās. Tie vēlējās par TP priekšnieku prof. Dr. Kārli Kundziņu. Kad pārrunās radās bažas, vai viņu kā teologu vācu ģenerālkomisārs labprāt apstiprinās amatā, vienojās par trim kandidātiem, paredzot neveiksmju gadījumā ieteikt šos: 1. prof. K. Kundziņu, 2. inž. Spr. Paegli, bet 3. kā mani. Brīdināju, lai mani vispār nemin, jo pret mani vācu puse jau tagad ir aizdomīga, bet tas neko nelīdzēja. Sevišķi Valerija Seile runāja drošu valodu, teikdama, ka ja neviens no viņu kandidātiem nederēsot, tad lai vācieši ceļot, ko paši grib, tikai lai zinot, kāds ir TP apgabalu priekšnieku priekšlikums. Un iznākums tiešām bija tāds, ka pret Kundziņu iebilda, ka teologs gluži nederot priekšgalā, Sprincis Paegle esot par vecu, bet arī es nederot. Viņi varot ieteikt tikai Bruno Pavasaru. Pie tā tad arī palika.

Tas pats informātors R. dažas dienas pēc tam man pavēstīja, ka Pavasars izvēlēšoties sev pats līdzdarbniekus, man gan neesot paredzēta palikšana. Par to daudz neuztraucos, lai gan tādām baumām lāga neticēju. Pazinu viņa kā nosvērtu vīru. Kad to teicu skeptiķiem, tie piebilda, lai es neaizmirstot, ka aiz Pavasara stāvot vēl arvien Valdmanis. Arī tam lāga neticēju, ka Valdmanim būtu tik izteikta interese novākt mani malā. Skaidrība radās pie tam pavisam drīz.

Ciktāl šī pārmaiņa varēja tikt attiecināta uz mani, tad varu tikai apliecināt, ka man ar Pavasaru izveidojās teicama sadarbība. Viņš, līdzīgi Paeglem bija par pār-mērīgu taupību. Teica, ka varot rasties vēl grūtāki laiki, kādēļ nepieciešamas lielas naudas rezerves. Es turpretim neticēju kara laiku valūtai. Man bez tam likās, ka devīgi dalot naudu grūtdiņiem, panāksim tieši lielāku atsaucību tautā, dzīvāku ziedošanas prieku.

Ja līdzekļi TP augtin auga, tad tas lielā mērā bija Līdzekļu sagādes daļas vadītājas Elzas Klaustiņas nopelns, kā to pamatoti pateica savā atvadišanās runā TP pirmais priekšnieks Oskars Dankers. Klaustiņa no savas puses teica: "Rīkojām koncertus Universitātes jaunajā aulā, māksliniekiem piedaloties bez atlīdzības. Reizi mēnesī Opera, kā arī Nacionālais, Dailes un Tautas teātris deva izrādes par labu TP. Atjaunojām arī bijušo LSK naudas loteriju, kam atļauju dabūt no vāciešiem nebija viegli. Katru pavasari visā Latvijā rīkojām ziedojumu vākšanu ar bundžām un katru rudenī noorganizējām ziedojumu vākšanu ar sarakstiem, naudā un graudā. Likām izgatavot un pārdevām spēļu kartes. Rīkojām jūras svētkus. Labus ieņēmumus deva arī pēcpusdienas tējas Švarca kafējnicā un Jūrmalas Lido. Bez tam visu laiku dāmas gatavoja visādus rokdarbus sarīkojumu izolēm, stendiem, loterijām un bazāriem."

Tikai Elzai Klaustiņai, līdzīgi man, vienu laiku bija grūtības ar vācu ģenerālkomisāriātu, jo arī viņa bija denunciēta, proti, par sadarbību ar židiem.

Ja nebūtu ieradies Bruno Pavasars, viss būtu palicis pa vecam, bet viņš ar savu plašo vērienu ķērās pie organizācijas struktūras maiņas, kas pat neatbilda statūtiem, bet solīja spriegāku darbības ievirzi. Gribēdams koncentrēt darba vadību vairāk savās rokās, viņš likvidēja ģenerālsekretāra posteni, radīdams no jauna četras direkcijas. Organizācijas direkciju viņš nodeva Roberta Liepiņa rokās. Saimniecības un finanču direkciju viņš uzticēja Jēkabam Lakstīgalam. Veselības iestāžu direkcijas vadību viņš atstāja ilggadīgā LSK darbinieka Aleksandra Gāršas rokās, bet man nodeva Sabiedriskās aizgādības direkciju. Mani turklāt pataisīja par TP priekšnieka 2. vietnieku. Es nekad nebiju kārojis augstus amatus, bet nu faktiski tādos biju nonācis. Priekšnieka 1. vietnieks palika Spricis Paegle.

Šāds pārkārtojums man bija tanī ziņā pa prātam, ka vistuvāk man stāvēja deportēto aprūpes un sabiedriskās aizgādības lietas. Tam es tagad varēju pilnīgāk nodoties, jo ar daudzo slimnīcu un sanatoriju lietām ģenerālsekretāram tā kā tā nebija pa spēkam nodarboties, it īpaši, kur tas bija saistīts ar saimniecisku jautājumu atrisināšanu kara laikā.

Iekams turpinu stāstīt par savu jauno darba lauku, vēl man jāpiemin kāds neparasts gadījums, ko piedzīvoju, vēl būdams ģenerālsekretāra amatā.

Bez iepriekšējas pieteikšanās mani Skolas ielā 1 apciemoja kāds gluži svešs vācu zinātnieks. Viņu sauca par Dravs—Tichsenu. Ienācis pie manis, viņš sāka bez lieka ievada stāstīt, ka viņš piederot vācu pagrīdei, kas cīnīties pret Hitleru. Faktiski tā sākot izveidoties par starptautisku pretestības organizāciju. Viņš esot ieradies Rīgā, lai iesaistītu šīs organizācijas darbā latviešus. Tas esot viņa apciemojuma nolūks pie manis.

Tik elementārs lietas izklāsts un griešanās pie manis šādā problēmā neapšaubami likās par provokāciju. Ja tāda pretestības kustība būtu 1942.gadā radusies, tad tās pirmajam priekšnoteikumam vajadzēja būt konspirācijai. Bet Dravs—Tichsens atnāca pie manis no ielas un sāka likt tūlīņ kartis galdā. Pēc prātā jukuša viņš neizskatījās.

Ja nu tomēr visā šinī lietā būtu kāds patiesības graudiņš, tad negribēju nodemonstrēt arī latviešu glēvulību.

Vispirms jautāju šim atbraucējam no Vācijas, kā viņš nācis uz domām, tieši pie manis šādā lietā griesties. Lūk, viņš jau agrāk esot bijis Latvijā, apmeklējis Latvijas ārlietu ministriju, un tagad viņš esot nācis pie manis pēc tam, kad ticies ar Arnoldu Skrēberu. Viņš minēja vēl kādu vārdu, ko vairs neatceros. Tas tomēr mani nepārliecināja, jo neviens no viņa minētiem latviešiem nebija ar mani runājis ne pušplēsta vārda. Un arī tas bija skaidrs, ka viņi paši nelistu tieši lamatās.

Man neatlika nekas cits, kā atrunāties ar tik intensīvu darbu TP, ka par itin neko citu nespēju domāt. Arī tas bija jau par daudz, lai man nepiesietu lietu, it īpaši kur es Dravs—Tichsenam neko nebildu.

Viņš vēl arvien neatlaidās, teikdams, ka tukšām rokām viņš uz Vāciju nevarot atgriezties. Patlaban viņš minētajā lietā apmeklējot visas trīs Baltijas valstis.

Trīdamies uz sava krēsla, biju apjucis un piemirsu atnācēju brīdināt, ka durvis uz manu istabu ir plānas, pie kam viņa krēsls bija pārāk tuvu durvīm, kas veda uz gaiteni. Tanī parasti manu durvju tuvumā pulcējās ļaudis, kam bija vēlēšanās ar mani pārrunāt kādu TP lietu.

Lai atkratītos no aizdomīgā apmeklētāja, ieteicu viņam aiziet pie Edmunda Pukša, kas toreiz bija Kultūras departamenta direktors. Tas nenozīmēja, ka gribēju Puksi iegāzt, bet tas saistījās ar taktisku apsvērumu. Kamēr Dravs—Tichsens ies pie Pukša, domāju es, tikmēr es varu viņu, kaut pa tālruni vismaz puķu valodā sagatavot par tāda ciemiņa ierašanos. Par laimi Puksi sazvanīju minūtes laikā. Varēju viņam pateikt, tikai to, ka pie viņa ieradīsies kāds divains cilvēks, kas atbraucis no Vācijas. Šim divainajam cilvēkam ir divainas domas, kuŗas lai viņš atšifrē. Man viņš ir pilnīgi svešs. Nosaucu viņu vārdu un piebildu, ka viņš man apgalvoja, ka viņš parasti nodarbojas ar Polinēzijas un citu veco kultūru pētniecību.

Gaidīju, kas nu tālāk notiks. Puksim bija stiprāki nervi un lielāka apķērība, nekā man. Iekams Dravs—Tichsens

pie viņa ieradās, viņš bija licis nostāties divu durvju spraugā vienam savam darbiniekam, lai tas sarunu noklausītos un būtu liecinieks jebkādas provokācijas gadījumā. Ko Dravs—Tichsens Puksim stāstīja, vairs neatceros, bet apmēram to pašu, ko man. Puksim tik naīva lietas pieeja savukārt nelikās ticama.

Viņam kā Kultūras departamenta direktoram iznāca dienesta lietās bieža tikšanās ar Valprechtu, Vācu drošības policijas kultūras referāta vadītāju. Viņš pūlējās noskaidrot, kas ir šis vācu zinātnieks, ja arī ne vairāk. Tā kā arī Ernsts fon Menzenkapfs no vācu civiļās pārvaldes bija Valprechtam ko jautājis, tad Dravs—Tichsens toreiz apcietināja. Viņš nosēdēja vairākas nedēļas Rīgas centrālcietaumā. To faktiski uzzināju tikai 1946.gadā Detmoldā, tiekoties ar prof. Arvedu Švābi, kam Dravs—Tichsens bija atsūtījis savu Rīgas piedzīvojumu aprakstu, kam bija 90 lappuses. Savā ķilbelē viņš apvainoja Menzenkampfu. No Švābem piesūtītā apraksta varēja spriest, ka Dravs—Tichsens tomēr būs braucis uz Rīgu ar godīgiem nolūkiem, bet kā intelektuālis un sapņotājs rīkojies negudri pat politiski diletantiski. Vācu zinātnē viņam ir katrā ziņā vārds. Viņa 1942.g. misijā es viņam nebiju nekādā gadījumā īstais kontakta virs.

SABIEDRISKĀS AIZGĀDĪBAS DARBĀ

Sarkanā Krusta laikā Galvenajai pārvaldei pietika ar Skolas ielas telpām. TP darba apjoms bija kļuvis plašāks, kādēļ bija jāmeklē papildus telpas. Sabiedriskās aizgādības direkcija ar tai pakļautajām nozarēm, Izziņu biroju un diviem skolēnu internātiem pārcēlās uz Raiņa bulvāri 27. Mēs tur pat ierīkojām Veselības kopšanas mūzeju. Mūsu rīcībā bija piecstāvu nams, ko kādreiz bija cēlis slavenais latviešu arhitekts Jānis Baumanis.

Mana direkcija bija vissievišķīgākā direkcija tanī ziņā, ka bez manis tikai Pabalstu daļas priekšnieks Jānis

Akmens un Juridiskās daļas priekšnieks Jānis Preisbergs bija vīriešu kārtas. Mātes un bērna aizgādības daļu vadīja Anna Rudzīte, plašo "Sievietes darbs" nozari Elvira Puriņa un Izziņu biroju jau minētā Ilga Ezīte. Puriņas nozarei bija pakļauts t.s. Izpalīdzību dienests, ko vadīja M. Nāburga, bez tam Mātes skola, kuŗas vadītāja bija Rūta Heine, un Sievietes dzīves skola, ko vadīja E. Karačevceva—Ozola. Ikvienai no tām bija prāvs skaits palīgu. No Skolas ielas pārvaldes man izdevās dabūt nasku un inteligentu sekretāri, Gāršas jaunkundzi. Vispār varēju lepoties ar pirmšķirīgiem darbiniekiem un darbiniecēm. Tas spārnoja darba prieku.

Daudz kas šinī darba laukā bija jauns vai agrākos gados mazāk ievērots. To varētu teikt par nozari "Sievietes darbs". Tās vadītāja Elvira Puriņa bija izglītojusi arodizvēles un sociālos jautājumos Rietumeiropā. Viņa bija ieguvusi plašu pieredzi Rīgas pilsētas pašvaldības darbā. Būdamā vieda un izdarīga viņa ieviesa jaunus darba principus un atbalstīja sievieti dažādos dzīves jautājumos. Kaŗa apstākļi, kur arī sievietēm lika vairāk iesaistīties darbā ārpus mājas, nekā tas bija normālos laikos, prasīja īpašu Izpalīdzību dienesta noorganizēšanu. Tanī pastāvīgi darbojās ap 500 brīvprātīgu izpalīdzību. Šo brīvprātību bija jāsaprot tādējādi, ka ļaui daļai šeit nodarbināto draudēja no Darba pārvaldes norādīts algots darbs, bet no tā varēja atbrīvoties, nostrādājot zināmu darba stundu laiku Izpalīdzību dienestā, par ko gan nekādu atlīdzību nemaksāja. Tās sievietes, kas izvēlējās izpalīdzību darbu, bija lielāko tiesu materiāli nodrošinātu ģimeņu mātes, varētu teikt — "labāko aprindu" dāmas, kas nevēlējās iesaistīties regulārā darbā, kamēr izpalīdzību dienestā sevi attaisnoja, jo tur bija dažādi darbības uzdevumi un tos katrai izpalīdzībai pieskaņoja.

Tanī laikā, kad šis darbs risinājās, nozares vadītāja Elvira Puriņa par šo darbības lauku izteicās: "Sievietes darba Izpalīdzību dienests sniedz praktisku palīdzību strādājošai sievietei, galvenokārt daudzbērnu mātei, lai novērstu sastrēģušos darbus mājsaimniecībā, aplāpīšanā,

apšūšanā vai arī sniegtu izpalīdzību slimību un nelaimes gadījumos. Izpalīdzes spēj ziedot 2—4 stundas dienā no sava brīvā laika, lai strādājošām un daudz bērnu mātēm atvieglotu lielos un mazos mājas darbus, lai sagādātu pārtikas devas, kārtotu maksājumus un sagādātu atļaujas, rūpēties par mazubērnu novietošanu bērnu dārzos, pavadītu tos turp un atpakaļ, kā arī palīdzētu nesekmīgiem skolēniem skolas darbos. Daudz rūpju tagad ikvienā ģimenē sagādā apģērbu un apavu trūkums. Šī iemesla dēļ liels skaits izpalīdzu nodarbinātas veļas un apģērbu šūšanā, pārtaisīšanā un labošanā, tāpat siltu mājas apavu un cimdņu gatavošanā mazajiem bērniem. No 1942.g. februāra līdz 1943.g. augustam izpalīdzes nostrādāja 198.863 darba stundas. Tās sagatavo īpašos kursus, kur viņas iepazīstina ar jaunākiem paņēmieniem praktiskā mājsaimniecībā, noskaidro audzināšanas uzdevumus un paveŗ skatu sociāliem pienākumiem. Tas pamudina uzņemties kādu pienākumu citu labā, atvieglotot tiem dzīves nastu un reizē degt par savas tautas likteni.”

1943.g. februārī TP atklāja Rīgā Mātes skolu, ar kursu grūtniecēm, kurās toreiz apzīmēja par “topošām mātēm”. Sagatavošana mātes uzdevumiem gāja roku rokā ar kursu mazbērnu audzināšanā un vispārējā audzināšanas mācībā, kā ar piemērotiem priekšlasījumu cikliem. Lielu vērību piegrieza tīri praktiskiem jautājumiem un higiēnai. Zīdaiņu ēdināšanā norādīja uz dabiskas barošanas neatsveramo nozīmi. Pirmos divus kursus apmeklēja 131 kursante. Mātes skolu vadīja Rūta Heine, pēc izglītības juriste, bet ar paidagoģiskām dāvanām, ko viņa bija ieguvusi savu vecāku mājā, jo viņas tēvs bija pazīstamais paidagogs Indriķis Rītiņš, bet māte biologe, kas bija studējusi Šveicē. Visam tam vēl pievienojās siltā iejūta un prasme iejūsmināt jaunās sievietes ģimenes uzdevumiem un garīgajai kultūrai. Kā lektores piesaistīja Ausmu Rogu un virkni jaunākās paaudzes kultūras darbinieču. Sieviete runāja uz sievieti. Neatkarīgi no kursiem un izpalīdzu dienesta, tur izveidojās īpats

un garīgi iedarbīgs sieviešu kultūras centrs. Tanī iekļāvās arī Mātes un bērna aizgādības daļa, ko vadīja Anna Rudzīte ar saviem plašajiem sakariem un autoritāti.

Ģimeņu mātēm manāmu atvieglojumu viņu rūpēs par ģimeni sagādāja tanī laikā izdotās "mātes kartes". Tādas oficiāli izdot bija pilnvarota tikai TP. Praktiski mātes karšu izsniegšanu kārtoja TP Mātes un bērnu aizgādības daļa, kas atradās blakus manām darba telpām.

"Mātes kartes" bija jaunievedums, ko diktēja kara apstākļi, kur ģimenes galva bija parasti frontē, bet mātei ar mazajiem bērniem radās allaž apgādes un līdzīgas grūtības. Lai nebūtu jāstāv rindā un jāatstāj bērnus ilgāku laiku vienus, mātes karte atviegloja ģimenes mātei mājas soli. Tāpat mātes karti izsniedza grūtniecēm, sākot ar 4. grūtniecības mēnesi. Arī pārējām mātēm bija regulēts mātes kartes iegūšanas laiks. Tās bija mātes ar zīdaini līdz 1 gada vecumam, kā arī katra māte ar vismaz 4 bērniem, no kuriem jaunākais nebija vēl sasniedzis 5 gadu vecumu.

Mātes karšu izsniegšana bija iestādes funkcija, kas bija uzticēta TP. No ģenerālkomisāra puses rīkojumu par mātes kartēm bija parakstījis Dr. Marnics un rīkojums stājās spēkā 1942.g. 17. maijā, kad atzīmēja "Mātes dienu". Man atlikās izstrādāt tikai instrukcijas par mātes kartēm.

Ja šeit pieminēta Mātes diena, tad arī šos tradicionālos sarīkojumus mātes godināšanai vadīja tanī laikā TP. Tā vairs nebija tikai mātes daudzinašana, bet arī apņēmība latviešu mātei viņas dzīves soli praktiski palīdzēt.

Lai veicinātu tautas dzīvā spēka attīstību, TP piešķīra naudas veltes bērnu labākai apgādībai. Veltēs piešķīra bērniem līdz 1 gada vecumam, kā arī grūtniecēm ar 6. grūtniecības mēnesi. Veltēs nolūks bija palīdzēt sagādāt bērniem un grūtniecēm labāku iztiku, ārstēšanu, drēbes, apavus un bērnu audzināšanai nepieciešamo aprūpi. Pirmam bērnam ģimenē piešķīra 100, otram un trešam 125, ceturtajam un turpmākajiem 150 vācu markas. Grūtniece saņēma 50 markas. Jāievēro, ka naudu neizmaksāja no

valsts kases, bet no ziedotiem līdzekļiem. Dzimstība toreiz Latvijā, par spīti kara apstākļiem, bija lielāka nekā neatkarības pēdējos gados un pēc 1945.gada. Bez tiešā naudas atbalsta katra māte toreiz izjuta tai parādīto draudzību un labvēlību. Arī tam bija sava nozīme. Velšu piešķiršanu ierosināja TP iecirkņu un apgabalu priekšnieki, veselības punkti, ārsti, vecmātes, sabiedriskas organizācijas un TP talcinieki. Veltas piešķiršanu varēja lūgt arī pati māte.

Man šinī sakarībā vēl jāatgādina, ka TP kā šo, tā citu pabalstu un velšu piešķiršanā atsaucās nevien tad, kad kāds lūdzējs pie tās griezās, bet TP gādāja par to, lai tiktu uzmeklēts arī tāds grūtdienis, kas nebija paradīš neko lūgt. Tieši šos smalkjūtīgos un atturīgos dzīves pabērnus uzmeklēja TP darbinieki, lai tiem palīdzētu. Šinī darbā piesaistīja t.s. talciniekus. Par TP talciniekiem uzņēma abu dzimumu personas, sākot ar 18 gadiem. Cik atceros, tad 1944.gadā TP bija 70.000 biedru jeb talcinieku. Jau ar biedru naudām vien sakrājās prāvi līdzekļi, bet tiem pievienojās allaž ziedojumi, "krusttēvu" pienākumu uzņemšanās par karavīru ģimenēm un plašas palīdzības un aprūpes akcijas.

Ja šeit minu vārdu "aprūpe", tad tas 1942.gadā bija vēl jaunvārds. Tā vietā dažkārt teica "aprūpība". Kad sākām šo vārdu ieviest, iznāca par to pārrunas ar baltu valodniekiem. Ieva Celmiņa apņēmas par to aprunāties ar prof. Jāni Endzelīnu. Endzelīns vispirms bija jautājis, vai tāds jaunvārds vispār vajadzīgs, vai nevar iztikt ar jau esošajiem vārdiem. Kad norādīts uz atšķirību, ko TP darbā ievērojam starp jēdzieniem "palīdzība" (vāciski Hilfe) un "aprūpi" (Betreuung), jo pirmajā gadījumā iznāk darīšana ar akūtu palīdzību, tad Endzelīns šāda vārda lietošanai nebija iebildis, tikai teicis, lai tad lietojot vārdu "aprūpe", bet nevis "aprūpība".

TP Galvenā pārvalde un mana direkcija pārzināja lietas visā Latvijā, kamēr tiešo palīdzību un aprūpi uz vietām kārtoja TP apgabalu, apriņķu un iecirkņu priekšnieki. Visciešākā sadarbība man izveidojās ar TP Rīgas

pilsētas apriņķi, ko vadīja pulkvedis un kalpakietis Arnolds Landovskis. Viņa birojs atradās vienā no Raiņa bulvāra 27 nama augšstāviem. Landovskis un viņa biroja vadītāja Elizabete Dauverte bieži nonāca pie manis lejā, lai kopīgi atrastu kādu atrisinājumu sarežģītākā gadījumā. Faktiski viņi paši visu atrisināja. Tie bija lielišķi darbinieki, kam netrūka iniciatīvas un darba mīlestības.

1942.gada vasarā atjaunoja skolēnu izpalīgu nosūtīšanu no pilsētām lauku darbos. Izvietošanu ģenerālkomisāriāts uzdeva TP. Mums pret to nebija iebildumu, bet man personīgi radās konflikts ar vācu pārvaldes Skolu un izglītības lietu kārtotāju Adolfiju. Viņš pieprasīja lauku izpalīgos iesaistīt bērnus ar 8 gadu vecumu. Es iebildu, pret to. Cik atceros, tad es runāju par 14 gadus veciem vai vecākiem, bet nekādā gadījumā jaunākiem, jo pilsētnieku bērni vispār nepazīst lauku darbus un cukurbiešu kaplēšana rudenī, sevišķi Zemgales mālā, tiem būs katrā ziņā ar grūtu. Es vienkārši atteicos tādā izvietošanas akcijā piedalīties, ja ir runa arī par 8—13 gadus veciem zēniem un meitenēm. Adolfijs par manu aso reakciju bija sašutis. Pirmo apspriedi tādēļ pārtrauca. Uz nākamajām apspriedēm mani vairs neaicināja. Tālāko ģenerālkomisārs kārtoja ar Izglītības ģenerāldirekcijas pārstāvjiem Jāni Celmu un Arvīdu Dravnieku. TP tomēr šai akcijai piesaistīja, uzdodot sevišķi rūpēties par apstākļu noskaidrošanu uz vietām, ja no izvietotiem bērniem vai viņu vecākiem ienāktu sūdzības. Tādas palaikam arī ienāca. Kolīdz sakrājās lielāks sūdzību skaits, noorganizēju inspekcijas braucienu uz Zemgali un Kurzemi. Pieaicināju no Latvijas Universitātes prof. Dr. Kārli Straubergu, jau minēto Celmu un Dravnieku. Braucām ātrās palīdzības mašīnā, jo citu satiksmes līdzekļu toreiz nebija. Apbraukājām vairāk desmit vietas, sākot ar Tukumu līdz Kuldīgas un Aizputes apriņķim. Bez TP amatpersonām satikām arī tautskolu inspektoros, kas kā vieni, tā otri palīdzēja mums noskaidrot faktiskos apstākļus ar skolu jaunatnes izvietošanu uz laukiem. Sūdzību bija pavisam maz. Nesaskaņas varēja viegli novērst.

Vienu nakti pārgulējām Strauberga lauku mājās Džūkstē. Šis brauciens satuvināja mani ar prof. Straubergu un minētiem skolu darbiniekiem. Kārlis Straubergs brauciena laikā objektīvi attēloja pretišķību nolīdzināšanu ar vācu funkcionāriem, kas sākumā vispār nav vēlējušies redzēt Latvijas Universitātes atjaunošanu. Viņa faktu atstāstījums lielā mērā atšķirās no tiem izklāstiem, ko devis Žanis Unams savās daudzajās memuāru grāmatās. (Karogs vējā, Zem Barbarosas šķēpa, u.c.).

Gribētos tam piekabināt vienu prof. Dr. Miķeļa Rolles liecinājumu. Viņš atstāstīja man vienas sarunas noklausīšanos, kas vācu okupācijas laikā notikusi starp prof. Dr. Mārtiņu Prīmani un vācu ģenerālkomisāriāta kultūras lietu vadītāju fon Štricki. Pēdējais devis prof. Prīmanim kā izglītības ģenerāldirektoram stingru priekšrakstu. Prof. Prīmanis lakoniski atbildējis, ka viņš šādām norādēm nepiekrīt un tās neizpildīšot. Iznākums bijis tāds, ka nevis prof. Prīmani atcēla, bet gan fon Štricki, kuŗu nosūtīja uz fronti. Tas Latviešu pašpārvaldes darbību parāda citādākā gaismā, nekā tas lētos avīžrakstos un feļetoniskos memuāros attēlots. Stingru raksturu un atjautību saimniecisko interešu saglabšanā parādīja arī ģenerāldirektors Valdemārs Zāgars. Bet par to nav man jāraksta, jo vēl arvien ir tiešu aculiecinieku.

Ja tikko pieminēju skolēnu izpalīgu lietu, tad dažus vārdus man jāsaka vēl par TP skolēnu internātiem un uzturētiem bērnudārziem. Vajadzība spieda TP ierīkot trīs meiteņu internātus Rīgā, kas pulcināja dažus simtus audzēkņu. Cik varēju spriest, viss ritēja labi. Tikai pirms pavasara internātu vadītājas sāka žēloties par vitamīnu trūkumu uzturā. Sadabūju mašīnu un apbraukajām kādas 4—5 dārzniecības. Solot kompensēt katru devumu ar dzelzs markām, tikām pie pietiekama daudzuma agro dārzāju. Kā daudzkas kaŗalaikā, arī lāpstas, dakšas un kapļus varēja iegādāties tikai pret minētām dzelzs markām, un tās dārzniekiem darba rīku iegādei labi noderēja. Maiņas ceļā tikām pie nepieciešamā.

Vācu pārvalde uzspieda mums 29 bērnodārzu uzturēšanu. Pirms tam tos par valsts līdzekļiem uzturēja Sociālais departaments, kā arī pilsētu pašvaldības. Par spīti apgādes grūtībām, TP un vecajam šo iestāžu personālam izdevās arī tos saglabāt ciešamā stāvoklī.

ASPAZIJA UN KULTŪRAS DZĪVES RAIBUMI

Neatceros, kas mani uzvedināja domāt par Aspaziju. Varbūt tā bija TP darbā iesakņotā prasība—palīdzēt arī tiem, kas nekādu palīdzību neprasa. Vienu dienu sazinājos ar Elzu Klaustiņu, vai viņa neapskatītos TP noliktavā, kas tur atrastos tāds, kas noderētu mūsu rakstniecei. Klaustiņa bija gaužām iepriecināta par nodomu, Aspaziju apciemot tās vasarnīcā Dubultos. Viņa atceras: “Man bija jābrauc līdz. Noliktavā izmeklēju veļu, skaistu atlasa dūnu segu, kostīma drēbi un vienu otru derīgu lietu. Aspazija glāstīja skaisto segu un priecājās, ka nu būšot silta gulēšana. Šilde piedāvājās sagādāt šuvēju dāvētai kostīma drēbei, bet Aspazija atteicās, teikdama: “Nē, nē! Lai jau drēbe stāv līdz pavasarim. Kas var zināt, kādas tad būs modes. Pašlaik jau man kostīms nav vajadzīgs.” Kad apjautājamies, ko viņa vēl vēlētos, bija atbilde: “Kafiju, kafiju, pupiņu kafiju. Kad to iedzeru, tad jūtos labi un varu labāk strādāt.” Šo kafiju izdevās dabūt no Ūzes fabrikas, un par to viņa bija ļoti priecīga. Aspazija mums stāstīja par Ziemsvētku iepriecinājumu, ko viņai sagādājusi tuvējā skola, bērniem ierodoties ar eglīti, svecītēm, mācītāja Eiches pavadībā. Viņa sacīja: “Cik tas bija jauki! Mēs izdziedājām visas Ziemsvētku dziesmas. Arī es jutos gluži kā bērns. Tas bija bezgala jauki”. Viņa toreiz daudz stāstīja, kas viss vēl jāpaveicot, un ka viņai spēka esot vēl daudz. Iejūsmā viņa sacīja: “Jaunībā jau tie ir tikai sapņi, ko var uzrakstīt, nobrieduša cilvēka domas ir daudz vērtīgākas”. Tā runāja kādreizējā “vētras dzejniece.”

Pieturos pie Elzas Klaustiņas stāstījuma, jo mūsu toreizējā saruna man no atmiņas izgaisusi. Ja vēlākajās dienās sāku pierast līdzīgas sarunas pierakstīt, tad toreiz to neizdarīju jau tādēļ vien, ka gandrīz katra stunda un katra minūte man bija noslogota ar neatliekamu darbu.

Bet dzīvs šis apciemojums man palicis optiskajā atmiņā.

Kad pārkāpām pār Aspazijas mājiņas sliekšni, vispirms mans skats atdūrās uz sienām. Tām bija piekariņātas bezgaumīgas "bildes" un dažādi krikumi, ko vācu valodā mēdza saukt par "kiču". Tas man likas pilnīgā pretrunā ar to smalko un glezno dzejas slīpējumu, ko raksturo Aspazijas dzejas māksla.

Ja slimības gultā viņa izskatījās panīkusi un maz kopīga, to varēja jau saprast, jo viņas ilggadīgā saimniece un kopēja pati bija nevesela, bija nesen cietusi nelaimes gadījumā. Bet liels pārdzīvojums man bija pati tikšanās ar lielo rakstnieci un viņas dabiskā prieka izjūta.

Pēc dažām nedēļām Aspazija atsūtīja man savu pēdējo dzejoļu krājumu — "Zem vakara zvaigznes". Titullapā viņa bija man ierakstījusi sirsnīgu veltījumu. Šī brīnišķīgā grāmata man, diemžēl, palika Rīgā. Tā kā visa mana bibliotēka pēc manas aizbraukšanas tika nacionālizēta, tad, varbūt, šis grāmatas eksemplārs būs nonācis pie kāda kolekcionāra, jo ne jau visu komunisti samala cellulozē.

Smagu likteni pēdējās dienās Rīgā piedzīvoja dažas vienreizējas grāmatas. Apgāds "Latvju grāmata" bija paspējis izdot Jāzepa Vītola "Manas dzīves atmiņas", bet to vairs nepaguva izplatīt. Izdošanu līdz pašam pēdējam brīdim steidzināja mans draugs Edgars Kiploks, kas bija minētā apgāda faktiskais vadītājs. 1963.gadā šo nozīmīgo grāmatu iespieda no jauna "Daugavas apgāds" Stokholmā.

Par godu mūsu grāmatniekiem jāsaka, ka vācu okupācijas laikā iespieda daudz labu grāmatu, kas ikreizes prasīja atjautību papīra sagādē. Un šiem izdevējiem radās pircēju rindas, kā to redzēju Valtera un Rapas grāmatnīcā. Kad iznāca monografija "Latviešu balets", Jānis Grīns,

kas tanī laikā vadīja Valtera un Rapas grāmatnīcu, šķiroja pircējus pēc ārējām pazīmēm. Kamēr dažiem viņš pateica, ka "Jums to nevajaga", tikmēr citiem viņš deva zīmi grāmatas iegādei bez ierunas. Viena no šīm laimīgajām, kā to pats redzēju, bija Operas skatuves aptīrītāja, jo tās darba solis saistījās ar šo iestādi, bet dažs labs baleta entuziasts palika tukšām rokām.

Zinātņu laukā liels ieguvums bija Jāņa Endzelīna sarakstītā "Senprūšu valoda", ar šīs izmirušās valodas gramatiku un leksiku. To 1943.gadā izdeva Latvijas Universitāte, pie tam tieši mūsu lielā valodnieka 70. dzimšanas dienas laikā. Mēs tad pulcējāmies Universitātes aulā, lai viņu godinātu. Tas man palicis kā viens no spilgtākajiem notikumiem tanī dzīves cēlienā, ko pavadīju Rīgā pirms tas atstāšanas.

Dziļu pārdzīvojumu sagādāja Andreja Eglīša kantātes Dievs, Tava zeme deg pirmatskaņojums Vecajā Ģertrūdes baznīcā. Tai lielišķu un iejūtīgu skaņu rakstu bija devusi Lūcija Garuta. Minot šeit skaņrades Garutas vārdu, ar prieku varu atzīmēt, ka varējām viņai no TP nodot flīģeli, jo ar viņas pašas instrumentu bija kas noticis.

Un vēl man daži vārdi jāsaka par lielajiem koncertiem, kas notika Rīgā pēdējās dienās. Sajūsma šalti deva ikreizes Alīdas Vānes dziedātais "Karogs". Šos koncertus rīkoja kā TP, tā Kaņavīru Palīdzība. Apstākļi prasīja, ka pirms dažiem koncertiem man bija jāsaka ievada vārdus, kuŗos izpaudās Rīgas gaidāmais liktenis.

PĒDĒJĀS DIENAS DZIMTAJĀ PILSĒTĀ

Runājot par pēdējām dienām Rīgā, jārunā arī pa Tallinas drūmajām dienām. Tallina jau pavasarī smagi cieta no uzlidojuma. Bija sākušies arī Sarkanās armijas iebrukumi dažādās Igaunijas daļās. Rīga no padomju uzlidojumiem cieta vēlāk. Dzirdot par postījumiem Tallinā, nolēmām igauņiem palīdzēt. Aprīļa sākumā man lika novest

uz Tallinu kā TP dāvanu 3 tonnas tekstīliju, kā arī medikamentus un 100.000 markas. Brauciens uz Tallinu notika smagajā mašīnā. Turp braucām caur Valku, atpakaļ caur Pērnavu. Igauņu Valkā mūs jau brīdināja, lai piesargājos ties no sarkano partizānu uzbrukumiem. Nonācām Tallinā tomēr labi. Par mūsu draudzīgo atsaucību igauņu Tautas Palīdzība, ko iezīmēja trīs burti — ERU, bija manāmi iepriecināti un viens no igauņu lielākā laikraksta redaktoriem nožēloja, ka igauņi savā laikā tik daudz grauzušies ap latviešiem, celdami veltīgu naidu. Pilsētas apskate rādīja, ka Tallina patiešām smagi cietusi. No gaisa torpēdām vietumis bija iecirstas līdz 15 m dziļas piltuvveidīgas bedres. Igauņu TP priekšnieku ģenerāli Lēsmentu man neizdevās satikt, jo viņš tanī laikā atradās Pērnāvā.

Bet briesmu signāli tuvojās arī Rīgai. Ar strauju triecienu vasaras vidū Sarkanajai armijai bija izdevies ielauzties Zemgalē. Kaut arī vācu iestādes isto stāvokli slēpa, tad nojauta lika man atvest atpakaļ no Īslīcas pagasta, pie Bauskas, manu ģimeni uz Rīgas Jūrmalu. Īslīcas pagasta Grobiņu mājas bija iepircis mans sievastēvs, kādēļ mana ģimene bija devusies tur atpūtā. Netālu no turienes, Ceraukstes pagastā, bija nonākusi Aleksandra Ūdra ģimene. Arī Ūdris bija kļuvis tramīgs.

Man izdevās pēdējā brīdī izvest abas ģimenes drošībā. Tas bija transporta jautājums. Piemērotu smago mašīnu man sagādāja mans konfilistrs Edgars Vārpiņš no sava uzņēmuma. Pusotra dienas vēlāk Bauska jau bija ieņemta. Piesardzības dēļ bērniem lika Rīgu atstāt, kādēļ arī es savus un Ūdra bērnus novedu uz TP vasaras koloniju Asaros. Bet jau pāris dienas vēlāk lielinieki ielauzās Tukumā un klīda baumas, ka tie jau redzēti pie Slokas. Tas bija tikai dažus km no Asariem. Nekas neatlikās, ka abas ģimenes vest atpakaļ uz Rīgu. Laimīgā kārtā mums izdevās sadzīt rokā kādu kuģīti, kas mūs visus pa Lielupi noveda Rīgā. Drāmatiskie notikumi mani ar Aleksandru Ūdri tā satuvināja, ka braucienā pa Lielupi noslēdzām tu—brālības. To izdevās izdarīt ar tādu kā pavārnīcu, smeļot ūdeni no kuģa klajā novietotās skārda ūdens tvertnes.

Mēs tanī laikā gaidījām ģimenes pieaugumu. No Daugavmalas atgāju jau kuģi uz Vāciju. Sieva lika izprast, ka jāizšķiras par divām iespējām, proti, kāpšanu kuģī, vai palikšanu Rīgā, kas gan varētu nobeigties ar krišanu padomju vajātāju rokās. Prāta apsvērumi lika izšķirties par pēdējo variantu. Mans darbs TP neļāva man Latviju atstāt, kādēļ sievai neatlikās nekas cits, ka ar trim sīkiem bērniem pie rokas un ceturto klēpī doties uz nezināmu malu. Nezināmu — šī vārda vispilnīgākajā nozīmē. Mums Vācijā nebija ne draugu, nedz pazīstamu. Negribējās braukt arī uz Vāciju. Sieva izšķirās par labu Čehoslovākijai, dodoties uz kādu pilnīgi nepazīstamu vietu, pie tam bez ne viena pavadona. Daudzām latviešu sievām bija toreiz līdzīgs liktenis, bet manai sievai tas savukārt nebija no vieglākajiem. Šķirāmiešus augusta beigās pilnīgi neziņā par nākotni.

Arī Rīgā viss grīļojās. 1944.g. 10. septembrī piedzīvoju satraukuma stundas Mārupes ielas dzīvoklī. Pievakarē pēkšņi, bez iepriekš izziņotas trauksmes, pāris desmit metru attālumā no mājas sāka krist bumbas. Es ar svaini Mārtiņu Straumani ieskrējām pagrabā, lai gan divstāvu mājā tam bija maz nozīmes. Visa māja līgojās, logu stikli izbira. No bumbu švikoņas manījām, ka bumbas krīt tiešā tuvumā. Tā arī bija. Krievu lidotāji bija izmetuši eglītes, kas apgaismoja visu apkārtni. Bet aiz mājas žoga šaudījās jau ugunslietas. Nākamajā rītā noskaidrojās, ka uzbrukums bija vērstas pret latviešu gaisa izpalīgiem, kas bija sapulcināti mājas aizmugurē. Vismaz 50 bija nosisti vai smagi sakropļoti.

Aizbāzis logus ar papes plāksnēm, nākamajā dienā pārcēlos uz pilsētas centru, tuvāk Skolas ielai 1, kur man tanīs nedēļās vajadzēja strādāt.

Dienu pirms Sarkanās armijas iebrukuma Tukumā, TP priekšnieks Bruno Pavasars bija izšķīries novest savu sievu drošībā uz Liepāju. Viņš ataicināja mani pie sevis, uzdodams man palikt viņa vietā. Runa bija par dažām dienām, bet krievi noturējās Tukumā vairākas nedēļas. Satiksme ar Liepāju bija pārtraukta, ja neskaita jūras ceļu.

Bija skaidrs, ka šo krievu iebrukumu Zemgalē atsviedīs atpakaļ, kādēļ Pavasars gaidīja uz šo brīdi. Bet satraukuma laikā ļaužu prāti ir parasti sakarsēti. Par Pavasara aizbraukšanu no Rīgas sāka baumot, metot ēnu uz TP kā organizāciju, kuŗai jādomā par vispārējām interesēm. Liekas, ka baumas izplatīja pat tīši un ļaunprātīgi. Es no tā necietu, bet cieta Pavasara reputācija un TP prestižs. Kad Pavasars bija Rīgā atgriezies, viņš apmēram nedēļas laikā atteicās no TP priekšnieka amata.

1944.g. 23. septembrī biju spiests uzņemties TP priekšnieka pienākumus. Ģenerālkomisāriātā man pateica, ka man tas jādarot kā gados jaunākajam TP priekšnieka vietniekam. Man bez tam atgādināja, ka TP apgabalu priekšnieki taču mani reiz jau esot proponējuši TP priekšnieka amatam.

Tas nu bija grūts uzdevums, kas man uzgūlās laikā, kad no Latgales un Vidzemes jau plūda pa ceļiem bēgļu pajūgi uz Rīgu. Būdams Raiņa bulvāra telpās, redzēju pa ielu pabraucam man garām pajūgā arī Kārli Skalbi. Viņš gāja zirdziņam blakus. Tanī pašā dienā govju bari nedroši mina cieto Rīgas asfaltu. Tie virzījās uz Daugavas tiltu pusi.

Nu vairs nebija šaubu, ka karš zaudēts un tuvojās savām beigām. Radās dīvaina sajūta kur pirms gada man draudēja apcietināšana un ievietošana Salaspils koncentrācijas nometnē par kādu nojautu. 1943.g. vasarā mani izaicināja uz vācu Drošības policiju un piesēja lietu par to, ka es esot izteicies, ka Vācija pazaudēsot kaŗu.

Kas mani bija nodevis, to pirmajā acumirkli nenoskārtu. Reimersa ielā mani pratināja Šlezingers, pēc amata ne pārāk augsts drošības policijas ierēdnis. Teicu, protams, ka no visa tā nezinu ne rītu, nedz vakaru. Uzsvēru, ka manās interesēs nemaz nav, lai Vācija kaŗu pazaudētu, jo es tad karāšos ar viņu pie viena zara. Mēģinādams visādi izgrozīties, gudroju pa starpam, kas mani īsti nodevis. Man draudēja ar apcietināšanu par "defētismu", t.i. es neticot Hitlera uzvari. Redzēju, ka pret mani izteiktie draudi nav tukša iebaidīšana, kādēļ biju laimīgs, ka pēc pusotra stundas tirdišanas mani palaida. Ar to šī liksta nebeidzās.

Divi dienas vēlāk mani atkal aicināja uz Reimersa ielu. Bija sāja sajūta. Sieva toreiz vēl bija Rīgā, bet negribēju viņu uztraukt. Pateicu tikai savai sekretārei Gāršas jaunkundzei, kur es aizeju, un, ja es četru stundu laikā neesmu atpakaļ, lai zvana sievei un pasaka, kur esmu aizgājis. Mana mazā, bet atjautīgā palīdzē stāvokli izprata. Viens otram neko vairāk neteicām.

Šoreiz mani pratināja jau pakāpē augstāks SD virsnieks, Cīglers. Atkal dzirdēju to pašu, ko iepriekšējā pratināšanā, tikai viņš man mēģināja ieskaidrot, ka esmu pietiekami redzamā sabiedriskā amatā, lai no manas mutes teiktais nekaitētu jo sevišķi pašreizējam politiskajam režīmam.

Ziņas par maniem izteicieniem vācu drošības pārvalde esot ieguvusi no pilnīgi droša avota. Pratināšana ieilga. Viss ko teicu, Cīgleru nepārlicināja. Sāku izmanīt, ka lieta negrozas vairs tikai ap manu izteicienu, ka Hitleris kaŗu pazaudēs, bet, ka SD ricībā jābūt aktam, kur par mani vēl kas teikts. Tad nu man ar nekas cits neatlika, kā piebilst, ja nekādi paskaidrojumi nelīdz, lai rikojas pēc sava prāta.

“Protams, mēs varam jūs apcietināt, bet uzskatiet šoreiz visu teikto par stingru brīdinājumu un pamācību (Belehrung).

Kaut arī šoreiz biju ticis sveikā ar veselu ādu, tad tomēr nonācu politiski neuzticāmo personu sarakstā. Jau nākamajā dienā pārlicinājos, ka manu tālrūni noklausās kā darbā, tā mājās.

Pagāja vēl pāris dienas, kad mana sekretāre ienāca pie manis ar brīdinājumu, ka publikas krēslos priekšistabā saradušies dīvaini “novērotāji!” Tie neesot parastie apmeklētāji, kas gaida kārtu pie manas darba istabas durvīm, bet, acīmredzot, kādi citi, jo kolīdz pienākot viņu kārtā, tie īsu brītiņu pirms tam pieceļoties un aizejot. Viņu vietā parādoties atkal šādi īslaicīgi viesi.

Kad 1944.gada rudenī biju spiests atstāt Rīgu un nonācu Kurzemes cietoksnī, izsekošanas paņēmienu tikai nedaudz mainījās. Ar nepatiku vēroju, ka uz Liepāju bija pārcēlies arī Cīglers. Un tomēr drīzi atklāju to īpatni, kas mani bija nodevis.

ARDIEVAS RĪGAI

Neatceros kad, bet tas bija vairākas nedēļas pirms Rīgas krišanas lielinieku rokās, kad mani izaicināja pie sevis Bartens, viens no ģenerālkomisāra Dr. Drechslera palīgiem, lai paziņotu man ģenerālkomisāra prasību, ka man un vēl dažiēiem galvenajiem TP darbiniekiem jāpaliekot dienestā līdz pēdējai dienai, vienalga, kas nāktu. Tik skaidru valodu vācieši nebija paraduši runāt, kādēļ bija skaidrs, ka Rīgas liktenis frontē jau izšķirts. Bartens teica, ka man un vēl kādiem 5-6 TP darbiniekiem vācu ģenerālkomisāriāts garantē izklūšanu no Rīgas arī pašā pēdējā brīdī. Mums izsnieģšot attiecīgas apliecības, kuŗas respektēšot arī militārās iestādes. Pie kam ģenerālkomisāriāts pats gādāšot par obligāti iesaistīto darbinieku aizvešanu.

TP priekšnieka vietnieks Spr. Paegle šaubījās vai viņš vispār Rīgu atstāšot, bet visi toreizējie direkciju vadītāji (Roberts Liepiņš, Aleksandrs Gārša un Jēkabs Lakstīgala), Finanču daļas priekšnieks E. Sausups un Elvira Puriņa no manas direkcijas bija ar mieru strādāt līdz pēdējam brīdim. Tas tanīs dienās bija TP darbinieku kodols. Citus arī uzaicināju palikt darbā, bet jau laikus pateicu, ka nevaru uzņemties risku par viņu aizdabūšanu no apdraudētās Rīgas, kādēļ viņiem pašiem jāizšķiras.

No tās dienas, kad biju uzņēmis TP priekšnieka amatu, biju sācis rakstīt dienasgrāmatu. To esmu paņēmis sev līdzī. Divu dienu ierakstus gribu šeit minēt.

3. oktobris. Kā šīnī, tā iepriekšējās dienās esmu spiests uzklausīt visnieedomājamākos vācu civīlo iestāžu rīkojumus. Tādu chaosu un neģēdzību virknējumu isā laika sprīdī vēl savā mūžā neesmu piedzīvojis.

9. oktobrī piezvanīju Bartenam uz reichskomisāriātu. Pēdējais man kopš vairākām dienām solīja gādāt par TP darbinieku nogādāšanu drošībā, ja apstākļi to prasītu. Nemot vērā militārā stāvokļa pasliktināšanos un visu iestāžu jau nobeigto evakuāciju, gribēju uzzināt Bartena domas par darbības turpināšanas iespējām. Bartena telefoni vairs neatbildēja. Aizgāju uz reichskomisāriātu Tiesu pili, bet tur ne Bartena, nedz kādu citu atbildīgu darbinieku vairs nesastapu. Bartens neko neteikdams un līdz ar to savu solījumu neizpildījis, pat izceļošanas dokumentus maniem darbiniekiem neatstādams, jau aizlaidies. Saaicināju pēc tam savus tuvākos līdzdarbiniekus — inž. Spr. Paegli un direktoru Robertu Liepiņu, informējot viņus par stāvokli. Devu rīkojumu Galvenajai pārvaldei pārcelties uz Kurzemi, bet darbu turpināt TP Rīgas pilsētas apriņķim ar pulkvedi Landovski priekšgalā.

Visi manis piesaistītie darbinieki atstāja pirms manis Rīgu. Vienīgu Sprincis Paegle un Elvira Puriņa palika. Pēdējā ienāca pie manis un teica, ka viņas vīrs izšķīries palikt Rīgā, kādēļ arī viņa palikšot.

Trimdas gados no Latvijas atnāca ziņa, ka viņa pēc tam deportēta un pavadījusi vairākus gadus Sibīrijā.

Bet arī man palikšana Rīgā kļuva neiespējama. Jau oktobrā pirmajās dienās vācu žandarmi aizturēja mani uz ielas. Nelīdzēja nekāda dienesta apliecību rādīšana. Mani aizveda kopā ar citiem gados jauniem vīriešiem uz savākšanas punktu Nacionālajā teātrī. Tur mani tūlīt ievēroja kāds latvietis, kas bija iesaistīts kaŗaspēka rezervju vervēšanas akcijā. Tas mani izlaida pa sānu durvīm uz ielas, noteikdams, ka lai es ejot pa norādīto ielu, jo citādi mani atkal pievāksot, bet tad viņš vairs manā labā nevarēšot vairs neko darīt. No tā brīža netiku vairs uz savu Mārupes ielas dzīvokli, bet pārnakšņoju dažus namus attālu no Galvenās pārvaldes Skolas ielā. Darbs ar to bija manāmi traucēts, kādēļ izšķīros arī pats atstāt Rīgu. Tas notika naktī no 8. uz 9. oktobri, bet 13. oktobrī Rīga bija jau pilnīgi komunistu rokās.

Pirms šķiros no Rīgas, piezvanīju vēl TP resp. Sarkanā Krusta slimnīcas direktoram Dr. Aleksandram Neibergam, teikdams, ka rakstu patlaban rīkojumu par TP noliktavu un Ortopēdiskās darbnīcas pakļaušanu viņa vadītajai slimnīcai, jo šādā kārtā varam cerēt paglābt tur palikušās vērtības no izlaupīšanas vai nacionālizācijas. Biju pārsteigts, ka Dr. Neibergs, ar kuŗu biju bieži draudzīgi ticies un runājis, man atbildēja strupi, ar dīvainu politisku pieskaņu. Viņš teica apmēram šādi: "Mēs paši zināsim ko darīt. Tāda Tautas Palīdzība mums bijusi vai nebijusi. Dodieties vien, kurp jūs sauc". Man likās, ka viņam jau nostājies blakus kāds uzraugs, kam uzdots gādāt, lai nekas padomju pusei nepazustu. Man bija skaidrs, ka Dr. Neibergs jau šinī brīdī vairs nerunā ar savu muti. Nekāds kreisais viņš nebija, viņš manuprāt, runāja tikai piesardzīgi, lai paliktu savā vietā un glābtu slimnīcu un personālu no bīstamiem pārsteigumiem. Es viņam novēlēju tikai visu labu. Kā vēlāk dzirdēju, tad viņiem tiešām bija laimējies vēl labu laiku noturēties amatā un turpināt parādīt savas izcilās spējas kā chirurgam. Tikai vēlāk viņu pazīna. Deportācijas tomēr, cik zinu, viņu neķēra.

Bija vēlā 8. oktobra pievakare, kad likām sabraukt Skolas ielas 1 pagalmā trim mašīnām. Bija viens opels, viena ātrās palīdzības mašīna un viena smagā mašīna. Pēdējā nebija mūsu, bet Aiviekstes spēkstacijas mašīna, ko mans radnieks Eduards Lūsis, kas bija minētās spēkstacijas direktors, gribēja paglābt no rekvizīcijas. Tās dokumenti tika pārrakstīti uz TP vārda. Vēl atliek pastāstīt par ātrās palīdzības mašīnu, ko Latvijas Sarkanajam Krustam 1941.gada vasarā kā dāvanu no Kopenhagenas bija nosūtījis Dāņu Sarkanais Krusts. Laimīgā kārtā arī to varējām paglābt no atņemšanas. Lauzīju gan galvu, vai to tomēr neatstāt Rīgā, kur tā savukārt būs vajadzīga, bet apzinoties Kurzemes cietokšņa likteni, vedām to tomēr līdz uz Liepāju.

Kad mūsu mašīnu kolonna bija pārbraukusi pāri Daugavas tiltam, tā iestrēga nepārrēdamā auto un pajūgu virtenī. Bijām laimīgi, ja stundas laikā spējām

pavirzīties 5 līdz 10 km uz priekšu. Pie Tukuma bija tā sauktais "pudeles kakls", pa kuŗu vēl lēnāk tikām uz priekšu. Vietums bija pilnīgi jāapstājas, jo bija salūzusi kāda mašīna vai pretimbraucēji, apzinādamies sevi par militāro transportu iegrūda vienkārši kādu pajūgu grāvī. Vēlāk ceļi sazarojās un mēs braucām straujāk.

9. oktobra pēcpusdienā ieradāties Kuldīgā. Iepazīstoties ar TP Kuldīgas aprīņķa darbu, varēju konstatēt pietiekami labu aprūpes un palīdzības lietu izkārtojumu. Labi bija izkārtota ēdināšana, varbūt pat vēl labāk, nekā Rīgā, kur bijām gan ierīkojuši vairākus ēdināšanas punktus un izsūtījuši ceļmalās divi lauku virtuves, kas gan tur bija tikai piliens jūrā. Kuldīgā viss ritēja puslīdz normāli un darbiniekiem pa spēkam. Gādāju, lai bēgļi saņemtu pabalstus kā naudā, tā tekstilijās. Divu dienu uzturēšanās deva arī man nelielu darbības iespēju. Pat iekšēji tas deva gandarījumu, kur Kuldīgu biju vēl nesen izvēlējis par darba vietu advokātūrai un no sava iecerētā patrona Vol-demāra Zāmuēla saņēmis kā dāvanu pat viņa talaru. Viss tagad gāja juku jukām.

10. oktobra naktī dabūju noskatīties no tāluma Liepājas bombardēšanā. Bija sācies pirmais lielais padomju gaisa spēku uzlidojums Liepājai. No spidošajiem šaviņiem debess virs Liepājas bija izraibināta, tikai lielā attāluma dēļ nedzirdēja nekādu troksni. Liesmas virs Liepājas bija redzamas stundām ilgi. Tā bija mana pirmā iepazīšanās ar Kurzemes cietoksni.

11. oktobra vakarā ierados Liepājā. Apmetos Sarka-nā Krusta slimnīcā. Divi stundas pirms manis šeit bija ieradies inženieris Paegle, kas gan Rīgu bija atstājis vēlāk par mani. Jau nākamajā rītā nogāju uz TP paplašināto biroju Kūrmājas prospektā 16. Tur valdīja chaoss. Lielais padomju uzlidojums Liepājai bija satricinājis dažam labam nervus. Kaŗavīru Palīdzības pilnvarotais Puiķis bija pārtraucis sava biroja darbu, ieteikdams arī TP darbiniekiem doties drošībā. Dienu iepriekš no Liepājas bija aizbraucis mans kolēģa Gārša.

Atlikušajos darbiniekos valdīja neziņa. Nožēloju, ka jau dienu iepriekš nebiju ieradies Liepājā. Bez TP Galvenās pārvaldes, kas tagad bija pārcelta uz Liepāju, uz vietas atradās gan vēl TP Liepājas pilsētas aprīņa pārvalde. Tās rocība nebija liela, jo nebijām tai vēl nodevuši no Rīgas atvestās mantas. Bet tieši šinī brīdī palīdzības darbs bija kļuvis akūts. Liepājā bija saplūduši tūkstošiem bēgļu. Runāja, ka vairāk nekā 100.000 apstādināti visapkārt pilsētai, jo vācu komandants Liepājas apdraudējuma un apgādes grūtību dēļ neatļāva visām nepārredzamajām bēgļu masām saplūst pilsētā. Tikai tie virzījās uz šo pusi, kam bija cerība uzklūt kuģi un atstāt Kurzemes krastu.

Kas nu attiecās uz mantu dalīšanu, tad skaidrības dēļ jāpiemin, ka jau Rīgā bijām izlēmuši, ka TP mantu krājumā jāsadala trijās daļās. Vienu atstājām uz vietas Rīgā, lai gan bija bažas, ka padomju iestādes to varētu tūlīt pēc varas pārņemšanas apķīlāt un izmantot Sarkanās armijas vajadzībām. Otru daļu bijām jau laikus pārsūtījuši uz Liepāju, bet trešo bēgļu atbalstīšanai uz Vāciju. Kas galu galā tās bija par mantām?

Slimnīcu un sanatoriju vajadzībām vēl no neatkarības laikiem bija sagādāts daudz palagu, gultas segu, uzsvārcu, kā arī baķiem neizšūtu drānu un citu tekstiliju. Ne-trūka arī zīdaiņu pūriņu un mazo bērnu veļas. Pirms Rīgas krišanas vairākas lieltirgotavas un noliktavas izpārdeva par lētu naudu savus krājumus, kādēļ es ar "Sievietes Darbs" vidūtājību liku uzpirkt visu, ko vien var. Ar to TP pašas paprāvie krājumi vēl manāmi palielinājās. Iepirktās tekstilijas liku steidzīgi izdalīt ģimenēm turpat Rīgā. Bet arī ar tām tekstilijām, kas bija pārvestas uz Kurzemi, varējām tīri labi ko iesākt. Bez tam bijām turp nosūtījuši krietni daudz ārstniecības līdzekļu un pārsienamo.

Jau pirmajā dienā, noskaidrodams apstākļus uz vietas, pārlicinājos, ka bez kavēšanās jāuzsāk mantu dalīšana Liepājā. Tikai, kā to izdarīt, kur trūka darbinieku? Izgāju vienkārši uz ielas un apstādināju vienu otru pazīstamu, kas negatavojās tieši tanī pašā dienā kāpt kuģi. Viens no pirmajiem, ko satiku, bija Pēteris Aigars.

Ap viņu bija vēl kādi trīs citi dzejnieki (to vidū arī dzejnieces). Tieši šie literāti bija ar mieru nākt man līdzi uz Kūrmājas prospektu, lai stātos darbā. Pa ceļam mums pievienojās vēl grafiķis Ernests Ābele. Kūrmājas prospekta birojā pārrunājām tikai darba tehniskos jautājumus, jo tur neatradās noliktava. Liku tūlīt visiem doties uz TP vietējo biroju Liepājā, Kungu ielā 21, jo tikai tur bija iespējama mantu dalīšana. Uzdūros vēl divi frontes māsām, kuŗas savukārt iesaistīju steidzīgajā palīdzības darbā. No Liepājas darbiniekiem savukārt kāds atradās. Mantu sadales darbā daudzko vajadzēja improvizēt, piemēram, mums trūka metru mēra. Gatavu drānu bija maz. Tādēļ atlikās izsniegt neizsūtus audeklus. Lai neviens nežēlotos, ka viņa gabalam kāds cm trūkst, tad no kādas stabiņas izgatavojām olektu, ar ko tad bija labu labā mērīšana. Arī šķeres pēc izmisīgas meklēšanas atradām. Visi šādi sīkumi toreiz nebija nemaz sīkumi.

13. oktobrim savā dienasgrāmatā atrodu šādu ierakstu: "Kad pēcpusdienā iegriezos birojā, Kungu ielā 21, ar prieku vēroju lielas bēgļu rindas, kam mani darbinieki izsniedza drēbes, traukus un citas mantas. Neskopjāmieš ar naudas pabalstiem. Pabalstu izsniegšanu liku plaši izziņot. Piekomandēju darbiniekus arī Centrālajam izziņu birojā, kas darbojas Kūrmājas prospektā 16. Apmeklēju TP naktsmītnes, ēdinātavas un ambulances, kuŗās šīs tas bija pārkārtojams un labojams. Ķerāmieš pie zirgu transporta noorganizēšanas bēgļu mantu pārvadāšanai uz ostu, jo daudzi bēgļi, kas virzījušies uz Liepāju pa zemesceļu, ostmalā pamet savus zirgus un pajūgus. Tos tagad pārņemam citu bēgļu mantu pārvadāšanai. Šinī darbā sevi sevišķi attaisno TP Rīgas darbinieks Īliņš." Turpat esmu atzīmējis: "Nodibināju kontaktu ar Zemes pašpārvaldes pilnvaroto Kurzemē — Plauža kungu, un stājos sakaros ar vietējām vācu amatpersonām. Ap Liepāju dzirdams kaŗa troksnis. No jūras puses dzirdama kanonāde. Pret Rucavu vācu jūras flote grauj lielieņu atbalsta punktus. Šodien bija trīs uzlidojumi".

Par bēgļu gaitām šīnī posmā maz kas rakstīts, kādēļ izrakstišu no savas dienasgrāmatas vēl šo vietu: "14. oktobris. Ar šodienu iekārtoju runas stundas. Neatkarīgi no tām, uz ik soļa jāsatiekas ar bēgļiem, kas grib ko zināt par sava likteņa tālāku kārtošanu. Visus uztrauc, ka ostā patlaban nav kuģu, kas bēgļus uzņemtu, lai gan sareģistrēti pāri par 10.000 tādu bēgļu, kas jau atrodas Liepājā. Lauciniekus, kas devušies bēgļu gaitās ar pajūgiem, aptur pie Liepājas aprīņķa robežām. Ikviens bažīgi jautā, vai vispār ir cerību izkļūt no aplenkuma un sarkanajām briesmām. Plkst. 17 Liepājas pilsētas valdē notika apspriede, ķuŗu vadīja reichskomisāra pilnvarotais bēgļu evakuācijas lietās, Jānis Niedra. Sanāksmes pozitīvais ieguvums ir tas, ka rodas iespēja saskaņot pārvaldes iestāžu rīkojumus ar organizāciju darbību evakuācijas lietās.

Kolonāde attālinājas un sāk rasties cerības, ka radīsies arī brīvs zemes ceļš. Uz pēdējo gan bēgļiem maz ko cerēt, jo notikumu attīstība iet visai strauji. Būtu jau labi, ja militārās kolonnas un tie nedaudzīe ļaudis, kas devušies bēgļu gaitās ar motorizētiem satiksmes līdzekļiem, izkļūtu no aplenkuma."

Kaut arī par iestāžu un organizāciju darba saskaņošanu bija runa, tad apstākļi prasīja daudzko izšķirt pašam, citiem neko neprasot. Kolīdz uzzināju, ka liels skaits māšu ar bērniem mitinājas jau vairākas dienas zem klajas debess, liku šo bēgļu novietošanai izlietot Liepājas operas telpu. Tā gan bija no vācu iestādēm paredzēta citām vajadzībām, bet man tas bija gluži vienalga. Liku telpas iztīrīt, izklāt uz grīdas salmus, un novietot mātes ar sīkajiem bērniem. Izsnyiedzot pabalstus, ieteicu arvien ievērot ģimenes lielumu, jo dažkārt bija jāuzduŗas stulbam ieskatam, ka ir gluži vienalzdzīgi, vai pabalstu saņem vieninieks vai persona ar vairāk ģimenes locekļiem. Bet galvenais šķīta bēgļu mītņu ierīkošana. Bez jau minētās Operas, tādas ierīkojām Liepājā vēl Rānavas ielā 3, Kuršu laukumā 5, Baznīcas ielā 3/5, Jelgavas ielā 60, Alejas ielā 18 un Kungu ielā 21. Tas bija vairāk, nekā spaspējām ierīkot Rīgā, kur bija tikai naktsmītnes Pionieru ielā 5 un

Ģertrūdes ielā 5 a. Pirmajā laikā, par laimi, bēgļi bija nodrošinājušies paši ar saviem uzturlīdzekļiem, bet tie, kam nebija nekas, tika paēdināti mūsu ēdinatavās. Tur vismaz bija silts ēdiens. Ambulanci ierīkojām Vecliepājā. Ceļā saslimušos bēgļus uzņēma TP/LSK slimnīcā Sporta ielā 6.

Kā jau iepriekš minēju, tad Sarkanā Krusta slimnīcā biju atradis pats piemešanās iespēju. Kad 16. oktobra vēlā stundā tur iegriezās, man steidzās pretim slimnīcas kurinātājs ar ziņu, ka viņš tikko klausījies kādu frontes vajadzībām ierīkotu vācu raidītāju, kas devis šādu ziņu: "Aina Šilde ziņo, ka Maruta Prāgā smagi saslimusi. Citi bērni atrodas Reichenbergā. Kas šo ziņu būtu dzirdējuši, lūgti to pateikt Šildes kungam".

Šī ziņa mani galīgi satrieca. Ar tikko piedzimušo Marutu noticis kas ļauns, bet kas? Īsā radio vēsts to nespēja pateikt. Šādā ceļā biju vismaz uzzinājis, ka man piedzimusi trešā meita. Dēls Gustavs Viesturs bija piedzimis jau 1943.gada 14. aprīlī Rīgā. Brīdī, kad saņēmām drūmo ziņu par Marutu, domās biju pie sievas.

Kā redzu, dienasgrāmatā īsos vārdos ierakstīts: "Pazīstu savu sievu kā ļoti izturīgu un patstāvīgu cilvēku. Ja viņai bijis šādā ceļā man kas ziņojams, tad, kas zin, vai bez mazās meitas, bez Marutiņas, kuŗu vēl neesmu redzējis, arī viņai pašai nav noticis kas ļauns. Man jābrauc un jāredz viņus!" Un nākamās dienas ieraksts: "Sakarā ar manu vakardienas lēmumu biju pie ģenerāļa Bangerska, lai darītu zināmu manu nodomu doties pie ģimenes. Viņš tam nepiekrita, un kā cilvēks, kam pašam nav ģimenes, viņš nespēja saprast vajadzību šādam manam braucienam. Pēc tam aizgāju pie rečskomisāra darbiniekiem, pie prezidenta Burmeistera, vicešefa Matīsenā un Kurzemes ģeibtskomisāra Hanzena. Pārrunāju ar viņiem TP lietas un ieminējos par sava brauciena nepieciešamību. No manas aizbraukšanas šīnī brīdī darbs daudz necietīs, jo tas tagad ievadīts sliedēs un inž. Spr. Paegli un citi apņēmās veikt visu vajadzīgo". Par Paegli man vēl jāsaka, ka viņš vislabāk no visiem izprata manu stāvokli, tā sacīdams:

“Arī es esmu lielas ģimenes tēvs, un man jāsaprot, ka Jums katrā ziņā šinī brīdī jāuzmeklē sava ģimene”.

Man pašam izšķirties tomēr bija grūti, jo bija radusies smaga dilemma. Pienākums pret ģimeni prasīja tās steidzīgu uzmeklēšanu, bet tam pretim nostājās otrs pienākums — masīvs palīdzības darbs bēgļu labā. Ja TP vispār bija dibināta, tad tieši šinī brīdī tā bija absolūti nepieciešama.

Un tomēr neredzēju citu izeju, kā doties pie ģimenes. Jo ātrāk, jo labāk. Pa radio man citādi nekas nebūtu ziņots. Un bez tam, bēgļu masas bija nonākušas jau arī Vācijā. Kas viņu labā darīts, par to trūka ziņu. Mans priekštecis Bruno Pavasars, gan bija jau augustā Liepājā izraudzījies par TP pilnvaroto latviešu bēgļu lietu kārtošānai Vācijā bij. generālkosulu Aleksandru Kacenu. Es, būdams Rīgā, neko nezinādams par tādu iecelšanu, no savas puses biju tādām pašām uzdevumam pilnvarojis Vili Māsēnu. Ja abos gadījumos bija izraudzīti diplomāti, tad tādēļ, ka mūsu pieredze rādīja, ka lietu kārtošānai ar vācu iestādēm nepieciešama izmaņa. Bet ne viens, nedz otrs no šeit minētajiem ar TP darbu tuvāk nebija iepazinies, kādēļ apņēmos, tūlīt pēc savas ierašanās Vācijā un sazināšanās ar sievu, darīt arī vismaz visnepieciešamāko Vācijā nonākušo tautiešu labā. Kamēr vīri bija frontē, Vācijā bija nonākušas sievietes ar bērniem. Ja jau manā ģimenē bija radušās smagas grūtības, tad līdzīgi gadījumi, droši vien, bija vairāki.

18. oktobrī tiku pie komandējuma apliecības, bez kuņas Liepāju negribēju atstāt, jo man taču bija iespējami ātri jātiek atpakaļ. Tiku arī pie kuģa kartes. Aizbraukt man tomēr neizdevās, jo mīnu laiva, ar kuņu man bija paredzēts izbraukt, atstāja Liepājas reidu pāris stundas agrāk nekā bija paredzēts. Krastmalā tanī brīdī vispār neatradās kuģu.

No Liepājas man izdevās izbraukt tikai nākamās dienas pievakarē ar tvaikoni “Otterberg”. Tas bija vienkāršs, stipri neērts un netīrs preču kuģis, kuņa krava sastāvēja no tūkstots cukām, kuņas dzīvas veda uz Vāciju.

Man pievienojās mans draugs Armīns Rūsis, kā arī pulciņš lopu uzpircēju, kā arī lauku ļaudis no Valmieras puses.

CEĻĀ UZ BERLĪNI UN PRĀGU

21. oktobra rītā iebraucām Gotenhafenā. Tā bija sestdiena. Mūs sagaidīja TP darbiniece Cēbera kundze, kurai lūdzu paziņot par savu ierašanos TP pilnvarotam Dancigā, Rupneram. Pēdējais mani aizveda uz Dancigu, kur tikos ar direktoru R. Liepiņu. 22. oktobrī iebraucu Berlīnē, kur cerēju uzzināt manas ģimenes atrašanās vietu. Izrādījās, ka sieva ar slimo Marutiņu nonākušas jau Prāgā, kamēr trīs lielākie bērni esot novietoti kādā bērnu patversmē Reichenbergā. Pirms došanās turp, steidzīgi uzmeklēju pilnvaroto Kacenu. Izrādījās, ka esmu ļoti gaidīts sevišķi to sarežģījumu dēļ, kas TP radusies ar Berlīnē nodibināto "Lettische Leitstelle", ko vadot kāds Rozenberga ministrijas ierēdnis Dr. Telens. Bez tam radies nodoms dibināt uz vietas kādu īpašu "Latviešu Palīdzību". Par tās vadītāju taisoties iesēsties Roja, kas latviešu lietai būtu milzīga nelaime. Noskaidrojās, ka bēgļu lietas Vācijā iet kā pa celmiem, trūkst daudz maz pieņemamu apmešanās iespēju. Vācu NSV organizācija gan pūloties latviešu bēgļu jautājumu atvieglot, bet tas atkarīgs no vietējo darbinieku labēlības.

Cik vienas dienas laikā varēju noskaidrot, rādīja, ka man jāpaātrina manas ģimenes lietu izkārtošanu, lai atgriestos uz Berlīni un kontaktētu galveno iestāžu un organizāciju galvenās pārvaldes. Mēnešiem ilgi šāds chaotisks stāvoklis nedrīkstēja turpināties.

23. oktobrī izbraucu uz Reichenbergu, lai vēl tanī pašā dienā uzmeklētu bērnus un izgādātu sev iespēju tikt uz Prāgu, jo tam bija nepieciešama īpaša atļauja. Ar bērniem tikos tomēr tikai nākamajā dienā. Tā bija viena no vis-smagākajām dienām manā mūžā. Kad mūķenes ievada uzgaidāmajā istabā Maijiņu un Vairiņu, kautkas smacēja

balsi, labu britiņu nevarēju ne vārda parunāt. Tikties ar saviem bērniem svešumā, bērņu namā, bija smags piedzīvojums. Arī abas meitenes, cieši piespiedušās viena pie otras, stāvēja samulsušas. Maijiņai toreiz bija 5, bet Vairiņai 4 gadi. Gustavam bija pusotra gadi, bet tas bija smagi apaukstējies, kādēļ atstāts bērnu istabā savā gultiņā. To es tur sastapu pagalam samulsušu un apātisku. Tani brīdī, kad viņa valodiņa bija sākusi atraisīties, viņš bija nonācis svešos ļaudīs, kas runāja viņam svešu valodu. Marutiņas slimības dēļ māte tiem visiem bija atrauta.

Bet kas bija noticis ar Marutiņu? To man sieva paspēja jau pateikt pa tālruni. Pēc piedzimšanas Reichenbergā, kad sieva ar bērnu vēl atradās slimnīcā, Marutiņai pēc nedēļas parādījās bērnu triekas pazīmes. Šādā vecumā tas bija kas neparasts, kādēļ ārsti bija lielā neziņā un pat šaubījās par diagnozi. Lai bērnu glābtu, tie ieteica sievietai doties tūlīt uz Kārļa universitāti Prāgā, kur ārstēšanas virsuzraudzība atradās slavenā bērnu ārsta prof. Dr. C. Benholdt-Tomsena ziņā.

Dienasgrāmatā lasu: “Redzēju mazo. Tam skaisti veidota galviņa, augsta piere, lielas acis, glīta mutīte un austiņas. Mazs, mīļš bērniņš, kas ne britiņu neapzinājas savu lielo nelaimi. — Kāda dīvaina tēva tikšanās ar savu bērnu. Kad uzlūkoju Marutiņu, izlauzās smagas raudas. Vai tāds ir tēva prieks? Un arī Aina, — mīlā, jaukā, uzpurīgā — arī viņa raudāja”.

Mēs abi ticējām, ka bērns izveselosies. Daudz naudas man nebija kabatā, bet es panācu Marutiņas pārvietošanu uz slimnīcas 1. klasi. Tas dod iespēju arī sievietai palikt pie bērna tanī pašā istabā. Prāgā pirms tam nebiju bijis. Tā kā caur miglu redzēju Hradžinu, Moldavas tiltus, puķu pārdevējas kādā laukumīnā. Atstādams Prāgu, sanesu Marutas istabā klēpi Mārtiņrožu. Nākamajā dienā vēlreiz iegriezios Reichenbergā, lai tiktos ar pārējiem bērniem, apskatīju nelielo piebūves istabiņu, kur sievietai kāds fabrikants bija ļāvis novietot nedaudzās mantas. Man teica, ka pēc atgriešanās no Prāgas sieva ar visiem četriem bērniem drīkstēs tur piemesties, lai gan telpa

nebija apkurināma un no sienām tecēja ūdens lāses. Bet apkārtņē bija daži latvieši. Viņu labā nespēju tobrīd neko darīt. Atgriezios uz Berlīni. Tur mani nepacietīgi gaidīja Pauls Reinharde un Vilis Māsēns. Atsūtīja man uz Reichenbergu pat telegrammu.

Draugi bija gādājuši, lai es Berlīnē varētu novietoties viesnīcā "Russischer Hof", pie Frīdricha ielas stacijas. Tā faktiski bija tānī brīdī dažādu latviešu amatpersonu pulcēšanās vieta. Tur mitinājās trīs Latviešu pašpārvaldes ģenerāldirektori, ģenerālinpektors Bangerskis ar savu stābu un prāvs skaits kultūras darbinieku. Tas atvieglāja sazināšanās iespēju. Bez tam katru dienu vestibilā sastopami atbraucēji no dažādām malām. Neziņa ir liela. Visi cer vismaz šeit ko uzzināt."

Kā Kacens, tā Māsēns informēja mani, ka "Lettische Leitstelle" Berlīnē, Luija—Ferdinanta ielā 2 nostājusies pret TP. Toreiz man likās, ka tur parādās Rojas pirksts, ar ko jau Rīgā biju sagājis matos, bet 1968.gadā, kad apmeklēju Vācu federālo archīvu Koblencā, uzdūros diviem "Ostlandes" aktiem, kas runāja citu valodu. Šie akti tik nozīmīgi, ka tos katrā ziņā jāpiemin.

Vienā no tiem, kas datēts ar 1944.g. 12. augustu Vācu drošības policijas un SD pavēlnieks Ostlandē ziņo no Rīgas Valsts drošības galvenajai pārvaldei (Reichssicherheitshauptamt. III B 2 e —Fuhrungsstab) Berlīnē, ka radušās problēmas ar evakuētiem latviešiem. Tie savā vairumā uzskatāmi par tādiem, kurus derētu pārvācot (tie esot "zum grossten Teil eindeutschungsfahig"), kādēļ latviešu bēgļu aprūpi būtu jāpārņem vācu amatpersonām. Latvieši no savas puses turpretim plānojuot sava aprūpes centra izveidošanu, pie kam tiem netrūkstot šai vajadzībai naudas. Pie sava evakuēto latviešu aprūpes centra izveidošanas Vācijā esot jau ķērusies Tautas Palīdzība un Kaņavīru Palīdzība. Tādēļ esot jāievērojuot, ka it īpaši Tautas Palīdzības pārstāvji tautības izpratnes ziņā uzskatāmi par šovinistiski noskaņotiem ("Besonders die Vertreter der lett. Volkshilfe sind im volkstumsmaessiger Hinsicht als chauvinistisch eingestellt bekannt").

Tanī pašā rakstā vēl atkārtoti runāts par “Nacionāli noskaņotiem elementiem”, kas īpašas latviešu palīdzības organizācijas nodibināšanas gadījumā Vācijā, turpinātu saņemt norādījumus no Rīgas centra.

Man atliek piezīmēt, ka tanī laikā TP faktiskā vadība atradās manās rokās. Un no tā paša, no kā brīdināja vācu drošības pārvalde, brīdināja arī reichskomisārs Rīgā. Par to ir runa citā aktā, ko uzgāju Koblencā, proti “Ostlandes reichskomisāra 1944.g. 15. augusta slepenais raksts (No II—1 1077/44 G), ko tā paša gada 27. augustā Berlīnē saņēma valsts ministrs Rozenbergs. Minētais slepenais raksts viņam bija nosūtīts ar kurjēru.

No visa tā man Berlīnē nebija ne jausmas. Un, kad 8. novembrī “Lettische Leitstelle” uzdūros reālītātēm, uzskatīju par galveno vainīgo tās vadītāju Dr. Tēlenu.

Bet tagad daži vārdi par šo manu audienci. Piekļājība vien prasīja manu ierašanos pie šīs iestādes vadītāja. Kā es, tā mani darba biedri bija tomēr skeptiski, ka manas pārrunas ar Dr. Tēlenu spētu ko TP labā panākt.

Mana saruna ar Dr. Tēlenu bija visai oficiāla un gāja t.s. “pa virsu”. Uzsvēru, ka TP rūp nevien mūsu tautas locekļu liktenis dzimtenē, bet tikpat lielā mērā ārpus tās. TP pazīst savas tautas vajadzības, tā bauda uzticību un tai ir prāvs skaits labi apmācītu un lietpratīgu darbinieku. Pēdējos mēs paredzam iesaistīt bēgļu aprūpes darbā, kauču arī lielai daļai nāksies šo darbu pildīt kā goda amatu. Tēlens no savas puses lika saprast, ka viņš diez' kā nekāro TP līdzdarbības, viņš nevienu no TP darbiniekiem vairs iesaistīt nevarēsot.

Tas vairs neizklausījās pēc Tēlena paša atrunāšanās, bet lika izmanīt oficiālu nostāju pret mums.

Mums tomēr likās svarīgi, lai latvieši paši palīdzētu sev un nenonāktu jebkādā aizbildnībā. Pie ģenerāļa Bangerska 10. novembrī notika apspriede, kuŗā piedalījās ģenerāldirektors Miezišs, Leģiona stāba priekšnieks virspulkvedis Silgailis, stāba informācijas daļas vadītājs Hugo Vītols, Kaŗavīru Palīdzības priekšnieks Evalds Andersons, Arodu Savienības priekšnieks Roja un es.

Ievadīdams apspriedi, Bangerskis uzsvēra, ka latviešiem jābūt vienotiem un jāsadarbājas pilnīgā uzticībā vienam pret otru. Jādara šobrīd viss iespējamais to bēgļu labā, kas atklīduši uz Vāciju. To skaits jau sasniedzot 190.000. Viņam nācis zināms, ka viņu aicināšot par latviešu bēgļu lietu augstāko kārtotāju. Ja tas notikšot, tad viņš izdarīšot dažas pārmaiņas Berlīnē izkārtotajā bēgļu lietu pārvaldē. Par šīs pārvaldes vadītāju viņš paredzot aicināt lauksaimniecības ģenerāldirektoru Jāni Andersonu. Trīs galvenos referentus, proti, nodarbināto, darba nespējīgo jeb māšu un bērnu, kā arī kaņavīru piederīgo aprūpi un lietu kārtošanu tādā gadījumā vajadzēšot uzņemties to trīs organizāciju vadītājiem, kam Latvijā tas līdz šim piekritis. Rojas kungam gan nākšoties apmierināties ar arodu lietu kārtošanu un nodarbināto latviešu interešu aizsardzību. Un arī tanī gadījumā, ja viņš, Bangerskis, galu galā neuzņemtos pats bēgļu lietu kārtošanu, tad šīs apspriedes lēmums par šādu izkārtojumu būtu visiem šīs apspriedes dalībniekiem saistošs.

Roja uz to atbildēja, ka ģenerālis Bangerskis nepazīstot DAF un vācu darba pārvalžu iekārtu, jo latviešu nodarbināšanas jautājumā nevienam citam, kā tikai šīm vācu organizācijām un iestādēm esot teikšana. Tam nepiekrita pārējie apspriedes dalībnieki, teikdami, ka novērojumi tomēr rāda, ka enerģiskas rīcības gadījumā panākams labvēlīgāks izkārtojums to labā, kuŗus iesaista kara saimniecībā. No savas puses jau sēdes sākumā pateicu, ka Roja vispār nebauda TP uzticību.

17. novembrī Berlīnē ieradās TP direktors Aleksandrs Gārša, kam uzdevu kārtot bēgļu veselības aizsardzības un Māsu Savienības lietas, vismaz līdz tam brīdim kad Māsu Savienības priekšniece Justīnes Kuške ieradīsies. Dažas mūsu māsas jau no vasaras beigām iesaistījās bēgļu aprūpes darbā Dancigā un Gotenhafenā. Tur arī ikkatru reģistrēja, kas nokāpa no kuģa. Pie pašiem kuģu sarakstiem netikām. Berlīnes dzelzceļu stacijās bez tam noorganizējām īpašu palīdzības dienestu, kur mūsu darbinieces un izpalīgi sniedza padomus un citāda veida

palīdzību caurbraucējiem. Diezgan daudz varējām palīdzēt ar naudas pabalstiem.

Pienāca 18. novembra diena. Nevien man, bet daudziem tā bija pirmā tāda Valsts svētku diena svešumā, pie tam laikā, kad dzimtenē vēl blāzmoja kara liesmas. Pulksten 15 Cvinglija baznīcā, netālu no Varšavas stacijas, Berlīnē saplūdušie latviešu šinī dienā pulcējās dievkalpojumā. To ievadīja prāvesta Edgara Berga aizlūgums un liturģija, kam sekoja prof. Kārļa Kundziņa svētruna. "Šī ir Latvijas dienas", teica Kundziņš, "kas neizdzēšami ugunīgiem burtiem rakstīta katra latvieša sirdi". Un pēc tam viņš jautāja, kas notiek ar tēvutēvu mājām, kas koptas un sargātas, sviedrus un asinis lejot. Kur palicis bērniņā kārtais šūpulis un zeme, kur mēs tēva un mātes vadīti augām un plaukām. Un tagad, — saglabāsim latviešu godu. Panesīsim visus grūtumus kā īsti latvieši, bija viņa mude.

Viss, ko teica Kundziņš, tā satvēra sirdi un prātu, ka dievkalpojums Berlīnes Cvinglija baznīcā palicis man visu mūžu kā dziļš pārdzīvojums. Biezajās velvēs spēcīgi atbalsojās daudzo dievlūdēju dziedātā Dievs, svētī Latviju. Svētbrīža koncertā piedalījās Herta Lūse, Ādolfs Kaktiņš, Arvids Norītis, Viktors Kviessis un Helmers Pavasars.

18. novembra pievakarē pulcējamies Latvijas sūtniecības telpās, Einema ielā 5. Kaut arī Latvijas Pašpārvaldes darbība bija faktiski izbeigusies ar to brīdi, kad ģenerāldirektori bija atstājuši Latviju, tad tomēr ģenerālis Dankers bija saaicinājis mūsu sūtniecības telpās Berlīnē nevien latviešu, bet arī dažus vācu iestāžu pārstāvjus. Pēc Dankera runas un labiem mūzikāliem priekšnesumiem, sākās pārrunas. Pauls Reinharde sasēdināja mani kopā ar Dr. Otto Braeutigamu, kam piekrita svarīgi uzdevumi Rozenberga ministrijas galvenajā Politikas daļā. Jebšu Braeutigamam šķita tuvāk Kaukaza jautājumi, taču viņš orietējās tīri labi arī Baltijas valstu jautājumā. Kā vēlāk noskaidrojās, tad tieši viņš bija iesniedzis "fireram" atkārtotus priekšlikumus par Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu. Arī mūsu sarunas gaita tanī vakarā liecināja par labvēlību latviešiem.

Ar Dr. Braeutigamu man iznāca vēl otrreizēja tikšanās 31. novembrī, kad ģenerālis Bangerskis rīkoja Berlīnes Esplanadas viesnīcā rautu. Tur bija ieradušies redzami vācu militāri un civili pārstāvji.

Ja šīs bija diezgan nenozīmīgas tikšanās un pārrunas, tad daudz spriegākā garā noritēja mana otrreizējā tikšanās ar jau minēto Dr. Tēlenu. Šādu manis savešanu kopā ar "Lettische Leitstellen" vadītāju bija ierosinājis mans draugs Dr. Erichs Bušs, saziņā ar Dr. Haraldu Kiršentālu, kas abi bija darbojušies Rīgā, Veselības departamentā. Vēl pieaicināja no TP puses manu kollēgu Aleksandru Gāršu. Ieskaitot Dr. Tēlenu, bijām pieci apspriedes dalībnieki. Šim pārrunām vajadzēja kalpot manis samierināšanai ar Dr. Tēlenu, kas bija noraidījis TP darbību Vācijas teritorijā. Bet no visas šīs apspriedes iznāca tieši pretējais.

Dr. Tēlens ievadīja apspriedi ar norādījumu, ka tikai viņa "Leitstelle", ko taktisku apsvērumu dēļ bija latviešu vajadzībām apzīmējuši par "Latviešu pārvaldi", esot tiesība rūpēties par Vācijā nonākušo latviešu bēgļu vajadzībām, bet nevienam citam.

Ar to man arī pietika, lai es no savas puses strikti pateiktu, ka: "Ja Tautas Palīdzība vispār dibināta un darbojas, tad tādēļ, lai palīdzētu saviem tautas locekļiem, — un palīdzētu tiem it visur, kur vien viņi ir. Ja tagad laba daļa latviešu nonākuši kara apstākļu dēļ Vācijā, tad arī tiem no TP puses jāpalīdz. Mēs to arī spējam. Mums vācu bankās ir ap 6 miljonu marku, mēs esam savu bēgļu vajadzībām atveduši prāvus daudzumus tekstiliju un medikamentu. Mums ir sociālajam un medicīniskās aprūpes darbam sagatavotu darbinieku. Tas viss tīri praktiski nodrošina mūsu darba iespējas, bet galvenais ir un paliek mūsu morāliskais pienākums palīdzēt tieši visgrūtākajā brīdī savas tautas grūtdieņiem."

Vēlreiz kategoriski pateikdams, ka tikai Austrumu ministrijas ierīkotā "Leitstelle" ir tiesīga ko darīt nevācu bēgļu labā, Dr. Tēlens vēl piebilda, ka TP medikamentu krājumus viņi varot no mums atpirkt. No savas puses atbildēju, ka mēs ar medikamentiem netirgojamies.

Ar to tad arī bija sasniegts vislielākais saspilējums. Visi apspriedes dalībnieki bija uztraukti, bet saruna visu laiku grozījās tikai starp mani un Dr. Tēlenu. Pēdējam neatlika neko citu konstatēt, ka apspriedei nav bijuši ne mazākie panākumi, kādēļ viņš to slēdzot.

Kad izgāju no Luija—Ferdinanta ielas telpām, mani latviešu draugi pārmeta man manu nepiekāpību un stūrgalvību. Dr. Bušs teica, ka gribējis man jau sarunas laikā ar Dr. Tēlenu piebakstīt ar kāju, lai es apvaldos, bet es esot sēdējis par tuvu Dr. Tēlenam, kādēļ baidījies, ka varot notikt kāda kļūme. Dr. Kiršentāls aizgāja, nepaspiezdams man pat roku. Paliku ar Gāršu viens, bet arī viņš bija par manu stāju nelaimīgs, vismaz lika saprast, ka neesmu rīkojies diplomātiski. Arī mani pašu nospieda tas, ka Dr. Tēlens bija neredzīgs, kādēļ es ar savu nepiekāpību apgrūtināju viņa darbu.

TP akūtajam palīdzības darbam bija tomēr jāatrod kāds atrisinājums. Nolēmu "izspēlēt" vienu vācu iestādi pret otru. 20. novembrī ieradās NSV galvenajā pārvaldē un pieteicos pie "reichsamtsleiters" Althausa. Viņš bija NSV galvenās pārvaldes priekšnieka vietnieks. Gāju pie Althausa tādēļ, ka viņš bija 1943.gadā apmeklējis Rīgu un iepazinies ar TP darbu. Kad Althausam teicu, ka manas tautas piemeklējumi atveduši mani pie viņa, viņš norādīja, ka gaidījis kādu latvieti pie viņa ierodamies jau agrāk. Gandrīz visi citi pie viņa jau bijuši, lai pārrunātu savas bēgļu lietas, viņš tagad priecājoties, ka varēšot, varbūt, kautko darīt arī latviešu labā. Atkal uzsvēru, ka neesam paraduši gaidīt visu no citiem, bet gribam paši sev palīdzēt. Mums tikai pienākās ar viņa plašo iestāžu tīklu saskaņoties. Tas Althausam it īpaši patika. Par savu konfliktu ar Austrumu ministriju nebildu ne vārda, kas viņam arī nebija zināms.

Kad Althaus vēl noprasīja, ko viņš tieši šīnī brīdī lietas labā var darīt, ieminējos, ka noderētu pilnvara. Tādu arī uz manu vārda izdeva, pierakstot klāt arī pārpilnvarošanas tiesības. Vairāk neko man arī nevajadzēja. Kolīdz tiku pie šāda iespaidīga papīra, liku no savas pilnvaras

izgatavot 60 fotokopijas. TP darbinieku tīkls visā Vācijā prasīja apmēram 60 pilnvaru izsniegšanu. Manis izgatavotajām pilnvarām, katrām darbiniekam uz viņa vārdu, pievienoju Althausa man izsniegtās pilnvaras fotokopiju. Pirmo tādu izsniedzu Vilim Māsēnam, kas līdz tam bija bijis apdomīgs savā darbībā un nebija vairs cerējis, ka TP vispār ļaus darboties ārpus Latvijas. No šī brīža sadalīju Vāciju īpašos TP apgabalos.

Kamēr vēl biju pie Althausa, viņš man nolasīja vācu Iekšlietu ministrijas 17. oktobra rīkojumu, kas paredzēja pastiprinātas uzmanības parādīšanu latviešu un citiem Baltijas valstu bēgļiem. Rīkojumā bija paredzēta arī īpašu bērnudārzu dibināšanu latviešu bērniem. Althaus lūdza šo darbu uzņemt TP. Tā tad stāvoklis dažu dienu laikā bija krasi mainījies TP darbībai par labu. Ieteicu saviem darbiniekiem "Leitstelli" un Austrumu ministrijas norādījumus turpmāk ignorēt, jo TP darbība bija ieguvusi formāli spēcīgāku segumu.

Novembris jau tuvojās beigām. Man bija svarīgi atgriesties Kurzemes cietoksnī, kur mani gaidīja ne mazāk svarīgs darbs. Tomēr redzēju, ka ar formālītāšu kārtošānu Vācijā vien nepietiek. No dažādiem Vācijas stūriem nāca ziņas par nemitīgiem sarežģījumiem ar vācu iestādēm un amatpersonām. Tātad vēl kas bija darāms šinī ziņā, lai instruētu sīkāk mūsu pārstāvjus. Ģenerālim Bangerskim bez tam bija ienākusi kāda sūdzība par neciešamiem apstākļiem Ālbekas bērnu namā, kas faktiski bija bij. Majoru bērnu nams. Bangerskis pilnvaroja mani lietu uz vietas noskaidrot. Lūdzu no viņa rakstveida pilnvarojumu, jo visi viņa amata apzīmējumi bija tādi, ar ko kara apstākļos Vācijā varēja ko vairāk panākt.

Ālbeka atradās pie Baltijas jūras, netālu no Štetīnes. Devos turp ar stingru apņēmību lietu kārtot, jo bija ienākušas ziņas, ka agrākās latviešu pārzīnes vietā par tādu iecelta kāda vāciete Bitova, kas pārvērtusi mūsu bērnu namu par savu veikalu. Tādēļ starp Bitovu un latviešu personālu izraisījušies smagi konflikti.

Bērnu namā tobrīd atradās 130 latviešu bērni. Ģenerāļa Bangerska pilnvara man bija absolūti nepieciešama, jo Majoru bērnu nams nekad nebija atradies TP apsaimniekošanā, bet Latvijā to uzturēja Sociālais departaments.

Kad ierados Ālbekā, tad Bitova pūlējās ar savu viesmīlīgo sagaidīšanu man saistīt rokas, bet tas viņai neko nedeļa. Noskaidrojās apstākļus uz vietas, devos tūlīt pie NSV piekritīgā "gauamtsleiter'a" vietnieka Demmes un panācu viņa piekrišanu bērnu nama vadības maiņai (ja šīnī un iepriekšējos gadījumos tuos pie neparastajiem vācu amatpersonu apzīmējumiem, tad tādēļ, ka nekādi tulkojumi nav iespējami un radītu tikai pārpratumus). Pārrunās no vācu puses piedalījās vēl citi darbinieki. Tie negribēja piekrist, ka par bērnu nama vadītāju nāktu kāda latviete, bet es to kategoriski prasīju. Lai viss nepaliktu tikai uz papīra, tad kā piemērotu kandidāti minēju Rūtu Heines kundzi, TP Mātes skolas bij. priekšnieci un labu administrātoru.

Kad nākamajā dienā ierados vēl Svinemindē, lai šo pašu lietu pārrunātu ar NSV "kreisamtsleiteru" Bludovu, tad vienojāmies par vēl labāku atrisinājumu. Šis vācu darbinieks atzina bērnu nama vadītāju Bitovu nevien par pilnīgu nederīgu saviem pienākumiem, bet arī telpas par šaurām. Laimīgā kārtā Svinemindē satiku V. Saulīti, ko aicināju līdzī sarunās ar vāciešiem un panācu viņa iesaistīšanu piemērotu telpu sameklēšanai.

Reiz jau biju nonācis tanī stūrī, tad turpināju ceļu uz Dancigu. Uz Dancigu visus pēdējos mēnešus bija plūdis nepārtraukts bēgļu vilnis no Latvijas. Tur bija izveidojies arī sākotnējais TP darbības centrs. Kā pirmais TP pilnvarotais bēgļu lietās te pāris mēnešus jau bija darbojies Aleksandrs Kacens, kuŗu no Liepājas augusta mēnesī šurp bija atsūtījis Br. Pavasars. Pēc Kacena pārceļšanās uz Berlīni, kā pārstāvis te bija palicis P. Rupners. Pēdējais mani sagaidīja ar ziņojumu par svarīgākajiem notikumiem. Bija ievērots mans agrākais rīkojums par māsu iesaistīšanu bēgļu aprūpes darbā. Tādas bija četras. Bet viņām naski palīdzēja talcinieces, jo kuŗu kustība un

atbraukušo bēgļu reģistrācija bija augtin augusi. Brīvprātīgi TP darbības lokā bija iesaistījušies Dr. Maderniece. Rupneram bija izdevies iekārtot biroju NSV telpās. Uz turoties šinīs telpās dažas stundas, vēroju lielu rosību. Bēgļi nāca un gāja, mūsu darbinieki nepārtraukti sniedza norādījumus. Bēgļu kartotēkas sakārtošanai jau bija piesaistītas sešas darbinieces.

27. novembrī izbraucu uz Gotenhafenu. Apmeklēju arī šejienes TP biroju. Tanī darbojās tiesnesis Vitands un Cēbera kundze. Manāmu atbalstu sniedza vairākas atbraucējas, veltot sevi pilnīgi bēgļu aprūpes darbam. Biju dzirdējis žēlošanos par tuvējo Grabavas noimetni. Devos turp satikos ar Dr. Madernieci un Dr. Prīmani. Pēdējais bija piekomandēts no Latviešu leģiona un uzsācis darbu tikko atvērtaajā ambulancē. Te man bija izdevība aprunāties ar dažiem simptiem mūsu bēgļu. Tie visi ilgojās pēc pastāvīgas apmešanās iespējas. Un tieši šinī ziņā no latviešu puses vismazāk spējām ko darīt.

Kad 28. novembrī atgriezos Berlīnē, tur mani jau gaidīja Vilis Māsēns un Roberts Liepiņš. Pirmo iesaistīju par TP pilnvaroto Meklenburgas, bet otro par pilnvaroto Dancigā un Austrumprūsijas apgabalā. Notikumi gāja gan tik strauju gaitu, ka viņiem neizdevās tur nekādu īstu darbību uzsākt. Kacens no darbības palēnam atrāvās. Ne jau visi ar viņu bija arī mierā.

Par šo manu Vācijas darbības posmu neko sīkāk vairs nestāstīšu, lai gan katra diena nāca ar savu uzdevumu. Ja tomēr vēl pieminēšu Sudetiju un Saksiju, tad tādēļ, ka te uzdūros prāvām latviešu bēgļu masām, kuŗu tālākais liktenis bija dažus mēnešus vēlāk tīri drāmatisks.

Vispirms daži vārdi par Drēzdeni. Kā man teica mācītājs Alfreds Gulbis, kas bija TP Saksijas apgabala pilnvarotais, tad Drēzdenē 1944.gada decembrī bija saplūduši vairāk tūkstoši latviešu. Tanī laikā Drēzdene no uzlidojumiem bija vēl saudzēta. Birģermeistars nevēlējās tomēr Drēzdenē paturēt arī tos bēgļus, kas bija nodarbināti. Tos virzīja tālāk. Vēlākie notikumi tam runāja par labu. Apskatīju arī Drēzdenes latviešu bēgļu biroju.

Tas bija ierīkots gluži mazā istabiņā, kas atgādināja Rīgas Jūrmalas peldbūdu. Bet iepriecināja tas, ka pie biroja bija iekārtota bēgļu mītne un to ēdināšana.

Sudetijas lielākās pilsētas bija jau visas pārpildītas latviešiem. Šī apgabala lietas rūpīgi kārtot Aleksandrs Kallass, bij. Valsts kontroles kolēģijas loceklis. Tā kā Althabendorfā pie Reichenbergas atradās mana ģimene, tad ar Sudetiju arī pats kļuva šādā veidā saistīts. Tur pavadīju kopā ar ģimeni arī Ziemsvētkus. Svētku vakarā saspiezdamiem mūsu mazajā istabiņā pie improvizētas, bet tomēr īstas eglītes. Mūsu vidū atradās Ezišu bērni. Kaut arī šie bija drūmi Ziemsvētki, jutāmiem laimīgi tos pavadīt daudz maz pierastajā noskaņā šinī tālajā zemē.

Kad pēc Jaungada sāku Berlīnē kārtot kuģa karti, lai atgriestos uz Liepāju, mans vecais draugs un darba biedrs Spricis Paegle mēģināja mani no atgriešanās Kurzemes cietoksnī atrunāt. Tur man nebūšot darba. Teicu, ka katrā ziņā braukšu, jo mans amats vien to prasa, un skaidri zinu, ka tur daudzkas vēl sarežģītāks nekā Vācijā.

ATKAL KURZEMĒ

Ar tvaikoni "Robert Maering" 13. janvāra agrā rītā devos no Dancigas uz Liepāju. Reizē ar mani brauca Heronims Tichovskis, kam rūpēja mācības grāmatu sagāde latviešu bēgļu bērniem. Pārējie pasažieri bija gandrīz tikai vācu virsnieki. Kuģu ceļš uz Kurzemi bija jau stipri apdraudēts. Kuģa kapteinis piesardzības dēļ lika pārļaut pāri bortam glābšanas laivas un izdalīja mums katram pa peldvestei, kuŗas jau laikus bija jāpiestiprina un ar tām bija pat jāguļ. Kabīnu durvīs ielika šķērstiņus, lai kuģa torpedēšanas gadījumā tās neiestrēgtu. Brauciens tomēr noritēja bez jebkādiem traucējumiem.

Līdz ar gaismas rašanos, piestājām Liepājas ostas krastmalai.

Tikai divarpus mēnešus biju atstājis dzimteni, bet kolīdz dzirdēju krastmalā latviešu valodas skaņas un redzēju kuģa tuvumā nostājamies kurzemnieces lakatiņos, jutos dziļi savīļņots. Ar acīm riju visu, kas tik pagadījās ceļā.

Devos tiešā ceļā uz TP Galveno pārvaldi. Sastapu atkal savus vecos darba biedrus. Tūliņ sākām pārrunas. Noskaidrojās, ka Sprincis Paegle, kas bija TP priekšnieka vietnieks un pirms nedaudz dienām bija atstājis Liepāju, par TP pilnvaroto Kurzemē bija iecēlis manu draugu Osvaldu Freivaldu, kas jau pirms tam vadīja biroju un kārtoja izziņu lietas. Pirmais azaidis bija viņa mājās. Vēl šodien atceros, ar kādu baudu kodu rupjās maizes riecienā. Itin viss bija tik pazīstams un mīļš. Arī TP darbā viss ritējis tīri labi. Bēgļu skaitu pilsētas robežās gan regulē vācu iestādes.

15. janvārī Liepājā nebija daudz vairāk par tūkstoti bēgļu, tas ir tādu, kas paredzēti ievietošanai kuģos. Pēc tam nāca atkal līdzīgs skaits klāt. Kā vēroju, tad tanī brīdī nebija manāma nekāda panika. Pēc trešās Kurzemes kaujas, kur sarkanās armijas uzbrukums bija teicami atsists, prāti bija sākuši nomierināties. Klīda pat valodas, ka ir negudri braukt prom. Viens no dedzīgākajiem aģitatoriem, ka nedrīkst Latvijai atstāt, bija Ernests Blanks. Kad satiku viņu, viņš ar uzsvaru teica, ka tie ir dezertieri no savas tautas, kas atstāj dzimto zemi. Bet jau pēc dažām nedēļām viņš pats aizbrauca uz Vāciju. Protams, ja klausītu sirdsbalsij, katrs paliktu Latvijā, bet prāta apsvērumi un tuvējās frontes iedarbība lika domāt ko citu. Ikdienas Liepājai uzlidoja padomju lidmašīnas. Bumbas krita gan visvairāk ostas apkaimē. No vācu zenīrtalerijas lidmašīnas daudz nebaidījās. Pārsteidza tikai tas, ka daži uzlidojumi notiek ikdienas vienā un tanī pašā stundā, pat minūtē. Mūsu finanču daļas priekšnieks E. Sausups iekārtojies tā, ka viņš ikreizes 3—5 minūtes iepriekš uzmeklēja gaisa patvertni.

Kūrmājas prospekta 16 augšstāvā mita Leģiona stābs. Tādēļ jau pirmajā atgriešanās dienā uzgāju augšā

apsveicināties ar ģenerāli Bangerski, kas jau pirms manis bija paguvis atgriezties Kurzemē, kā arī ar pulkvedi Lasmani.

Ģarāka saruna man iznāca ar Bangerski. Viņš bija iepriecināts, ka viņam solīts no vācu puses, nodot latviešu civilo pārvaldi viņa rokās. No tā viņš esot apņēmis iztaisīt ko vairāk. Viņš esot tanī uzskatā, ka esam jau tagad ceļā uz Latvijas valdības atjaunošanu. Viņam augstākas vācu autoritātes solījušas latviešu civilās pārvaldes vajadzībām nodot Copotā pie Dancijas atsevišķu namu, kur varētu novietot latviešu resorus. Saimniecības, izglītības un citām lietām viņam esot jau izraudzīti piemēroti lietu kārtotāji, kuŗus varētu saukt par ministriem, bet vācieši ieteicot izvēlēties mazāk pretenciozus amata nosaukumus, pietikšot, varbūt, ar "ģenerālsekretāra" apzīmējumu katram resora vadītājam. Viņš esot priecīgs mani satikt, jo vēloties mani iesaistīt par tautas labklājības resora vadītāju.

No savas puses par tādu labvēlību pateicos, bet teicu, ka man pirmajā vietā stāv TP darbs. Bez tam mana vieta ir vēl arvien tanī zemes stūrītī, kas tagad izvērtusies par Kurzemes cietoksni. Es gribu palikt Latvijā.

Bangerskis mani mierināja, ka arī viņš nedomājot sēdēt tikai Copotā. Arī viņš ar vienu kāju būšot Kurzemes cietoksnī, ar otru Copotā un visur citur, kur tas vajadzīgs. Copotā tomēr varēšot vismaz civilā pārvalde mierīgāki strādāt. Tur tai būšot sēdekļis un viņš likšot pie šī nama uzvilkt Latvijas nacionālo karogu. Ja arī es palikšot pastāvīgi Liepājā, tad ar Copotu pastāvēšot regulārs kurjēru pasts. Kā padomdevējs es viņam sociālās un tautas labklājības lietās katrā ziņā būšot vajadzīgs. No tā neatteicos. Ar to, laikam, pietika, lai ģenerālis Bangerskis minētu mani vēlāk kādā citā amatā, kas saistījās ar gluži jaunu projektu, ar t.s. Potsdamas sanāksmi un amatu dalīšanu, bet par to runāšu vēlāk.

Vēl mūsu Liepājas sarunas laikā Bangerskis lika man izmanīt iebildumus, ko viņš, acīmredzot, bija uzzinājis no vācu iestāžu puses. Viņš teica: "Jūs un Jūsu draugi

ecējušies arvien ar tiem, kas valda, vienalga, vai tā bijusi Saeima, Ulmaņa režīms un pārējie režīmi, kas aiz tā nākuši. Vai tad vienreiz nebūtu pienācis laiks, visu darīt ar mierīgāku, ar vēsāku prātu". Atgādināju Bangerskim, ka, ja viņš ar to domājis pārkonkrustiešus, tad es sevi jau kopš pāris gadiem par tādu neuzskatu. Tas maz ko grozot, piebilda ģenerālis. Lietas labā jāturot sevi grožos.

Par šo sarunu ar ģenerāli Bangerski man vēlākajās mūža dienās bijis daudz jādomā. Arvien radās situācijas, kas prasīja konsekventu nostāju, bet arī tad likās vietā padomāt, vai tādēļ vien ikreizes jāsaceļ spuras gaisā. Pašam sevi ir grūti novērtēt. Man neliekas, ka pēc dabas es būtu kašķīgs un apzināti meklētu konfliktus. Bet, ja tādi radušies, tad iekšējas prasības dēļ, — būt saskaņā ar sevi, ar savu pārliecību un dzīvesziņu.

Lai nu būtu kā būdams, es kļuvu kopš tā brīža uzmanīgāks arī pret sevi.

Ja nu biju nonācis atkal Kurzemē, tad tas nozīmēja, ka man ar Kurzemes apstākļiem arī bija no jauna jāiepazīstas. Aprūpes lietās ar Liepāju varēja apmierināties, bet gribējās apzināt stāvokli arī citās pilsētās un vietās. Dzelzceļa satiksme bija pārtraukta, savas mašīnas TP nebija. Atlikās izmantot gadījuma iespējas braucieniem. Un tādas arī radās. Jau 16. janvārī man radās iespēja aizbraukt uz Kuldīgu un Irlavu. Mani turp noveda zv. adv. palīgs Šimanis, kas bija ierindojies leģionāru pulkā.

Kuldīgā sastapu savu veco ciņas biedri Arvīdu Bērziņu, kas bija uz šo pilsētu evakuējis daļu Valsts Statistiskās pārvaldes. Apmeklēju TP Kuldīgas aprinča priekšnieku A. Jansonu un Kuldīgas pilsētas vecāko Kānu. Tie nevien modri sekoja TP darbībai, bet paši tanī naski piedalījās. Cietis toreiz bija TP veselības kopšanas punkts, kas bija izdedzis, bet kuldīdznieki man apsolija to triju nedēļu laikā atjaunot.

17. janvāra pēcpusdienā devāmies tālāk ceļā, bet pie Kabiles bijām spiesti apstāties. Ceļš bija galīgi aizputināts. Bija jāatgriežas uz Kuldīgu, kur vēl satiku Kurzemnieka redaktoru P. Ducmani. Nākamajā ritā izdevās satikt

arī mācītāju Romanu Vanagu, kas cītīgi kārtoja TP lietas Saldus un Kuldīgas lauku pagastos. Šo pašu Vanagu lielnieki drīzi pēc tam aizveda uz Sibīrijas tundrām un man no Sarkanā Krusta puses bija jāizseko viņa liktenim.

Tanī pašā dienā izbraucām vēlreiz uz Irlavu. Ceļa tīrītāji jau bija darbā, jo mēs tuvojamies frontes joslai. Šis bija neliels Zemgales stūrītis, kas vēl atradās Kurzemes cietoksnī.

Irlava atrodas tikai 19 km attālu no Tukuma, bet šī pilsēta jau kopš rudens bija nonākusi lielnieku rokās. Nonākt Irlavā man bija svarīgi Dr. Katlapa dēļ, jo viņš vadīja turienes TP slimnīcu, kas apkalpoja visu Tukuma apriņķi.

STARP MĪNU LAUKIEM PIEFRONTĒ

Dr. Krišjānis Katlaps bija pazīstams visā Latvijā kā gaišs cilvēks un kultūras darbinieks. Nebrīnījos tādēļ, ka viņa mājā sastapu prāvu pulciņu gleznotāju. Daži no tiem bija atveduši līdz pāris savas gleznas, lai paglābtu tās no bojā ejas Rīgā. Bet pašam Katlapam bija desmitām gleznu, kas rotāja istabu sienas pa divi kārtām. Zemē piestutētās bija, acīmredzot, viesu gleznotāju acuraugs. Likās, ka Dr. Katlaps ārstē savus slimniekus nevien ar zālēm, bet arī ar gleznām. Ikvienā slimnieka istabā redzēju pa gleznai. Un visa mājas noskaņa bija brīnišķīga. Turpat kādu kilometru tālāk bija fronte, bet mēs sēdējām viņa mājā omulīgi un netraucēti. Ienaidniekam bija zināms, ka šeit atrodas chirurgiska slimnīca, un vismaz līdz manam ierašanās brīdim šī iestāde stāvēja neskarta. Pat siltumnīcas necieta, lai gan mēnesnīcā spīguļoja stikli, kas krievu lidotājiem var likties aizdomīgi. Kā man teica, tanī stūrī nakts lidojumos redzēja tikai t.s. "kukuruzņikus", vecas, nolietotas kaŗa lidmašīnas, kas īstiem kaujas uzdevumiem maz derēja. Savu nelaimi arī tās gan varēja atnest.

Nakts tumsā Dr. Krastiņš mani aizveda kamanās uz pirmo frontes līniju. Pēc trešās Kurzemes kaujas tur vispār valdīja vairāk klusums, nekā apšaude. Vienā zemnicā

sastapu Dr. Bertramu Rozenbergu. Viņš bija kaŗa ārsts, bet tanī brīdī pats nevešels. Nebija kautkas kārtībā ar sirdi vai sirds vārstuļiem. Svīda. Māsiņa teica, ka viņam esot augsta temperatūra, bet kā visi šīs dzimtas Rozenbergi, arī Bertrams spītēja tam.

Pēc tam devos uz Kandavu un Talsiem. Kandavas TP vadību bija pārņēmis rakstnieks Jēkabs Saiva. Viņam sekmējās visās lietās. Talsos satiku vairākus TP darbiniekus un tautskolu inspektoru Kundziņu. Iegriezos TP bērnu dārzā, kas tobrīd bija pārvērsts par bēgļu mītņi, bet ar mītņi pašu un tās vadītāju nebiju mierā. Tā neatradās īstās rokās. Talsi TP vienādi bijuši sāpju bērns. Ventspilī paliku trīs dienas. Tas tādēļ ka bez TP lietām te uzdūros vēl kam citam. Mani kontaktēja kāds, kam bija sakari ar bēgļu pārvešanu uz Gotlandi. Dažu pārvešanai dabūju norādījumus. Bet bija iespējams iegūt informāciju arī par vācu drošības dienesta izdarībām.

Jau pirms manas ierašanās Ventspilī bija apcietināts Edmunds Puksis. Viņam piesēja kādu vācu interesēm kaitīgu rīcību. Viņu atbrīvoja pavisam divainā kārtā. Puksi pratināja kāds inteligents vācu ierēdnis, ar kuŗu Puksim bija iznākusi runa par Baltijas vēsturi. Puksis bija asi izteicies pret baltvācu vēsturnieku Širrena un Tobīna vēsturisko notikumu apgaismojumu. To visu noklausoties, pratinātājs noteicis, ka apcietināta persona, kas tā runā, jūtas pietiekoši drošs un nevar būt vainīgs tam pierakstītā politiskajā diversijā. Turpretim parastais apsūdzētais taisnojas un mēģina ko noslēpt.

Puksi pēc apmēram desmit dienām no apcietinājuma atbrīvoja un man izdevās viņu sastapt vēl pirms Ventspils atstāšanas. Puksis tomēr atzinās, ka viņam vairs nav nekāda jēga palikt Ventspilī. Viņš meklēja ceļu pārklūšanai uz Zviedriju. Tas viņam neizdevās, jo bēgšana viņam vēlāk iznāca ar kuģi, ko lielinieku patruļas noķēra un to atveda atpakaļ. Puksi komunisti apcietināja un sodīja ar desmit soda gadiem, kuŗus viņš nežēlīgā režīma dēļ nespēja izciest.

Ventspils 1945.g. janvārī bija pārpludināta bēgļiem. Sevišķi liela bija intelīgences daļa. Bija skaidrs, ka laba

daļa cerē aizklūt uz Gotlandi, bet vācieši bija krasta apsardzību pastiprinājuši pēc tam, kad izrādījās, ka no Igaunijas jau rudenī prāvs skaits bija izvēlējušies jūras ceļu uz ziemeļiem.

Ventspils bēgļu mītnēs sastapu arī ap 1300 lauku laudis. Tie vēlējās atgriezties laukos, bet vācu iestādes bija devušas rīkojumu viņus ar pirmo kuģu virzīt uz Vāciju. Tā kā tobrīd kuģi nenāca, tad radās grūtības ar pārtiku. Bērniem trūka piena un citas piemērotas barības. Atrisinājumu mēģināja atrast vietējais TP lauku aprīnķa priekšnieks, virzīdams vismaz ģimenes ar bērniem uz netālo Vārves muižu, kur viņa rīcībā bija farma. Atkal pierādījās, ka nav vērts daudz klausīt uz vācu iestāžu birokratiskajiem rīkojumiem, bet visu lietu kārtošana jāņem latviešu pašu rokās. Ar savu ierašanos uz vietām pūlējās šo pašdarbību izvērst plašāku. Izrādījās, ka varu palīdzēt arī ar naudu. Tai vēl Kurzemē bija vērtība.

Ar naudas pabalstu piešķiršanu nodarboja stundām ilgi, atgriežoties uz Liepāju. Mani darba biedri bija ar naudas pabalstu piešķiršanu diezgan apdomīgi. Bija izstrādātas pabalstu normas, kas bija mazas un nesedza eksistences minimumu. Es turpretim biju par iespējami lielu pabalstu piešķiršanu gan pašas vajadzības dēļ, gan arī tādēļ, ka baidījās, ka uzkrātā nauda vispār drīz var zaudēt vērtību. Lielāku pabalstu dēļ gan mums notika sadursme ar vācu darba pārvaldi, kas pārmeta mums, ka mēs sekmējam liepājnieku izvairīšanos no darba, bet tam es nepieņemu pārāk lielu vērību. Lai atbrīvotu mazos darbiniekus no atbildības, izlēmu pabalstu piešķirumus pats. Ikvakarus ņēmu sev līdz pa kaudzei ienākušo lūgumu, izskatīju tos un uzrakstīju pašrocīgu rezolūciju. Priekšrocību piešķīru daudz bērnu ģimenēm un aizvesto tuviniekiem. Grūtības tanī laikā bija nonācis arī Zeltmatis, un tam liku izmaksāt pat tūkstsotus markas. Mēģināju vienkāršot velšu piešķiršanu mātēm, bet tas ārpus Liepājas mazāk sekmējās.

Viens no rosīgākajiem vīriem Liepājā bija Jānis Niedra. Viņš kārtoja Kurzemes pašvaldību un evakuācijas lietas. No Daugavpils laikiem viņam bija tuvas arī TP lietas.

Ar neseniajiem pārkārtojumiem TP vadībā bija kļuvis vakants otrā priekšnieka vietnieka amats. Aicināju Jāni Niedru šinī amatā, kam viņš piekrita. Man rūpēja tieši Latgales darbinieku ciešāka iesaistīšana TP darbā. Bez tam TP Padomē iesaistīju Heronimu Tichovski. Niedras iesaistīšana TP vadībā jau tādēļ vien bija ieguvums, ka janvāra beigās no vācu militārajām iestādēm nāca rīkojums par 3000—4000 liepājnieku evakuēšanu. Liepāja bija cietokšņa pilsēta, kuŗai pārmērīgi liels civiliedzīvotāju skaits kaitēja. Gaisa patvertnes gan bija izbūvētas, bet tas vien civilo iedzīvotāju daļu nepasargāja. Apgādes grūtības ziemas mēnešos bija asāk jāizjūt. Tādēļ nāca norādījums visas nenodarbinātās personas evakuēt. TP uzdeva rūpēties par šo personu paēdināšanu un medicīnisko aprūpi. Tas nozīmēja jaunu ēdināšanas punktu ierīkošanu un veco paplašināšanu. No savas puses prasīju evakuējamo personu dzīvokļu aizsardzību, vismaz panākot atstāto mantu nodrošināšanu no izlaupīšanas. Pilsētas vecākais Blaus atzina šī jautājuma izkārtošanu par iespējamu.

Ja šeit pieminu apgādes jautājumu, tad varu teikt, ka uzturs liepājniekiem bija trūcīgs. Nezinu, kur bijām tikuši pie miltiem, bet cita visa trūka. Rupjo rudzu maizi dalījām diezgan bagātīgi. Varējām iedot pa maizes klaiņam arī flaka zēniem, kam pat ar militāro rāciju nepietika. Ja kādreiz tikām pie gaļas, tad tā bija zirgu gaļa. Arī es vienīgo reizi mūžā esmu ēdis zirgu gaļu Sarkanā Krusta slimnīcā.

Kurzemes lauki bija patukši. Kad uzzināju, ka TP darbiniekiem izdevies Durbē savākt paprāvu krājumu uz turvielu, liku tos atvest Liepājas bērnodārzu un bēgļu vajadzībām, bet visi atteicās uz Durbi braukt. Tā atradās frontes joslā. Neatlika nekas cits, kā pašam turp doties. Par laimi varēju izmantot Aiviekstes spēkstacijas direktora Lūša TP vajadzībām nodoto mašīnu. Pateicoties tam, ka tā bija smagā mašīna, varēju vispirms novest uz Grobiņu zobārstniecības krēslu un kabineta iekārtu. Dr. Purkalītis bija apņēmis ierīkot Kapsēdē Veselības kopšanas punktu, atveŗot pie tā zobārstniecības kabinetu.

Atkal pārliecinājos, ka Kurzemē, par spīti tiešam frontes tuvumam, manāms spirts dzīves pulss. Cik spēki atļauj, katrs ko steidza darīt. Arī TP Grobiņas pagasta iecirknis bija tanī brīdī paspējis palīdzēt 800 bēgļiem. Bez naudas pabalstiem, Ziemsvētkos bēgļu bērniem bija izsniegts pa baltmaizes klaipam. Grobiņas pilsētas iecirknis turpretim bija skopāks naturāliju izsniegšanā, kamēr ar naudu varēja palīdzēt. Priecīgāka noskaņa man radās Durbē, kur bija manāma sevišķa rosība. Un kaŗa rēgs tai bija vistuvāk. Nokļuvu tur caur mīnu laukiem, jo visur blakus mūsu braucamajam ceļam bija brīdinājumi par novietotām mīnām. Durbenieki iedeva man līdzī prāvu kuli ar tādiem produktiem, kādus Liepājā vairs neredzēja.

Dodoties uz Aizputi, mūs brīdināja no sarkanajiem partizāniem. Nevienu tādu meža brāli gan nesastapām. Noskaidrojās, ka visi Aizputes pilsētas un lauku apriņķa veselības kopšanas punkti bija no tiem izlaupīti, sevišķu vērību piegriežot medicīnas instrumentiem. Pēc tam nonācu Dunalkā, kur uzdūros daudziem rīdziniekiem. Viss tas kopā bija man devis pieteikami labu pārskatu par stāvoki. Atlikās vēl šo to rosināt pašā Liepājā. Dažu nedēļu laikā tur izdevās panākt divu bērnodārzu atjaunošanu. Bez tam Kuldīgā likās iespējama īpašas patversmes ierīkošana bēgļu bērniem, kas pazaudējuši savus vecākus vai bija ceļā nokļīduši.

Ar to visu saistījās mans darbs Kurzemes cietoksnī. Vēroju visur atsaucību un pienākuma izpratni. Izziņu lietās daudz darīja Osvalda Freivalds un M. Ozola, kas rakstīja TP uzdevumā pat dienas chroniku.

Daži vārdi man vēl sakāmi par parasto dzīves ritumu Liepājā pirms Kurzemes cietokšņa krišanas. Tur uzturējās ļaudis ar dažādām interesēm. Vissspilgtākā atmiņā man palicis Arturs Kroders. Viņš neatstāja Liepāju būdams cerībā, ka var nākt kāds labvēlīgs pagrieziens, kas Latviju glābj. Tādā gadījumā viņš būtu pirmais, kas domātu par piemērotu dienas laikrakstu, līdzīgu, varbūt, "Latvijas Sargam", ko viņš sekmīgi vadīja Pagaidu valdības laikā Liepājas posmā. Citu domu, cik vēroju, viņam nebija.

Dziļa nopietnība valdīja Dr. Skujas ģimenē, kur vakara stundās biežāk uzturējos. Viņi slepus klausījās BBC raidījumus. Arī man tie bija svarīgs un nepieciešams ziņu avots. Vienu vakaru biju pilnīgi iztrūcies. Britu raidītājs vēstīja par sarkanās armijas tuvošanos Reichenbergai, kur atradās mana ģimene. Tas nozīmēja, ka mana ģimene tomēr var krist lielnieku rokās. Ja jau no Rīgas sievai nebija viegli vienai pašai ar bērniem aizklūt svešumā, tad tagad jaunākā atvase Maruta radīja vēl īpašas problēmas. Viņas slimās kājiņas no jostas vietas bija iegipsētas, kādēļ viņa bija tikai ceļama un uzmanīgi nesama. Trim pārējiem bērniem sieva tādēļ nespēja pat roku pasniegt. Atkal kļuva skaidrs, ka bez manas palīdzības piedzīvosim vislielāko nelaimi. Jautāju sev, — kā lai es atstāju Kurzemi?

Dr. Skujas kundze man teica, ka viņa izlēmusi doties zvejniera laivā uz Zviedriju. Arī viņai bija mazi bērni. Pirms kāpšanas laivā, viņa teicās bērnus iemidzināt, lai tie ar savām raudām nepievērstu robežsargu uzmanību. Tā tad nevien man, bet arī citiem bija smagas problēmas.

Ja tās bija personiskas problēmas, tad viss tautas liktenis spiestin spieda par daudz ko domāt. Vienu vakaru mani uzmeklēja jachtkuģa "Laimgaita" kapteinis Feldmanis. Viņš bija ieskatā, ka līdzšinējā dzīves vieta latviešu tautai esot neizdevīga, kādēļ būtu pienācis laiks tai meklēt jaunu paliekamu dzimteni. Viņš esot abraukājis pasaules jūras un salas, kādēļ par piemērotākām vietām gribot minēt Čatamu, Oklandi, Karaļa un Galapagu salas (viņš minēja vēl citas ar labu klimatu un dabas bagātībām apveltītas salas). Šīs salas esot vāji apdzīvotas, kādēļ latvieši varētu tās kolonizēt un panākt tur vēl neredzētu labklājību. Maniem iebildumiem, ka tautai, kas pamet savu zemi, neglābjami jāiet bojā un jaunas dzimtenes meklēšana mūsu tautu nepaglābs, viņš negribēja piekrist. Kapteinis Feldmanis atzinās, ka viņš ir utopists, kas vēlas jaunajā dzimtenē īstenot jaunu sadzīves iekārtu un izveidot gluži jaunu morāli. Viņam rūpēja tomēr arī latviešu tautas liktenis, kādēļ šķirāmieš draudzīgi.

Tad pie manis vēl atnāca kāds jaunietis, kas bija iestājies "Meža kaķos", tas ir cīņas formācijā īpašiem uzdevumiem. Gribēja apstiprinājumu savam lēmumam cīnīties pastiprināti šādā ceļā pret komunistiem. Prasīju, kas ir viņu komandieris. Atbilde, ka kāds vācu virsnieks. Brīdināju neaizrauties, bet pakļauties tikai Latviešu leģiona vadībai. Teicu, ka latviešus nedrīkst saskaldīt. Zināju, ka darbojas kurelieši, bet ar tiem man neiznāca Kurzemē tikties.

SUDETIJĀ UN PA CEĻAM UZ TURIENI

26. februārī ar tvaikoni "Bukarest" devos uz Štetīni, jo Dancīga un Gotenhafena jau bija krievu rokās. Kaut arī Baltijas jūrā kustējās padomju ātrlaivas, mūs neaizskāra. Gluži neapsargāts arī mūsu kuģis nebija. Ap zenītlielgabalu modri grozījās pavisam jauni zēni. Šoreiz mans pavadonis bija Roberts Plūme, kas līdz tam darbojās Liepājā par notāru.

Štetīnē vērojām frontes tuvumu. No Piricas un citām vietām plūda zemnieku pajūgi un mašīnas rindojās viena aiz otras. Reichenbergas tuvumā tas nevarēja būt citādi, kādēļ devos uz Berlīni, lai noskaidrotu tālākās ceļa iespējas. Netālu no Berlīnes mans vilciens pāris stundas kavējās, jo vācu metropolei bija jāpārcieš kārtējais uzliojums. Kad 1. marta rītā biju Berlīnē, visapkārt gruzdēja gruveši un pilsētai bija izmocīts paskats. Pavadot kādu gabaliņu Plūmi, satikām kādu paziņu, kas pārsteidza mani ar ziņu, ka ģenerālis Bangerskis mani jau gaidot Adlonas viesnīcā. Nesapratu, kādā kopsakarībā. Kad šini lepnejā viesnīcā nonācu, ģenerālis mani pārsteidza ar ziņu, ka viņš mani esot izraudzījis par Potsdamā nodibinātās Nacionālās komitejas locekli, ar uzdevumu kārtot sociālās un emigrācijas lietas.

Kurzemē par Potsdamas notikumiem nebijām neko uzzinājuši. Ģenerālis tādēļ iespieda man rokā laikrakstu

“Latvju Balss”, kuŗā viss bija aprakstīts. Ar lasīšanu nekur tālu netiku, kad ģenerālis sāka ar mani runāt kā ar jau esošu Nacionālās komitejas locekli. Atrunājos, ka tam viņš nav dabūjis manu piekrišanu un es kā TP priekšnieks tādā amatā nemaz nevaru stāties. Tagad noprātu, ka ģenerālis manu gatavību būt par viņa padomdevēju sociālajās un bēgļu aprūpes lietās, par ko bija runa Liepājā, iztulkojis par pietiekamu pamatu manis izraudzīšanai jaunajā amatā. Pret to iebildu, uzsvērdams, ka Potsdamā dibinātā Nacionālā komiteja ir politisks iestādījums, bet TP ir apolītiska organizācija. Man šādā gadījumā atliek izšķirties par vienu vai otru, bet no TP darba ne es nešķiršos. Ģenerālim mana atbilde nepatika. Tāpat viņš iebilda pret manu braucienu uz Reichenbergu. Paņēmis rokā stāba karti frontes līniju apzīmējumiem, viņš tomēr atzina, ka mana ģimene tiešām atrodas apdraudētā joslā, kādēļ lai steidzoties pie tās un tikpat steidzīgi atpakaļ uz Berlīni.

Viņš gribēja panākt, lai es vismaz viņu pavadot tās pašas dienas pēcpusdienā pie ārlietu ministrijas valsts sekretāra Štengrachta, jo esot jau sarunāta viņa tikšanās ar šo redzamo vācu ārpolitīķi. Arī no tā atteicos, bet apsoliĵu drīzumā būt atkal Berlīnē, lai pēc tam dotos vēlreiz uz Kurzemi. Šinī brīdī man rūpēja tikai nogādāt ģimeni drošībā.

Man tomēr izdevās iegriezties pie ģenerāļa Adlonas viesnīcā pēc tam, kad viņa pārrunas ar Štengrachtu bija notikušas. Kad iegāju ģenerāļa istabā, viņš ar savu adjutantu Hugo Vitolu rekapitulēja notikušās sarunas norisi. Cik varēju spriest, tad ģenerālis Bangerskis savas prasības bija izteicis noteikti un izturējies pašapzinīgi. Valsts sekretāra atbildes visnotaļ bijušas diplomātiski izvairīgas un dažādi tulkojamas. Mūsu ģenerālis vispirms uzsvēris, ka viņš, uzņemdamies Nacionālās komitejas prezidenta pienākumus, negrib ķerties pie Zemes pašpārvaldes otrā izdevuma, kas varētu dzīvību vilkt tikai no vācu civilo iestāžu atkarības. Tālāk ģenerālis Bangerskis prasījis, lai ārlietu ministrija deklarē, ka neuzskata Latviju par Padomju Savienības sastāvdaļu, ko vācu varas organi līdz

šim darījuši. Vēl ģenerālis lūdzis piešķirt Latvijai 10 miljonu aizdevumu sēklas iegādei un pensiju izmaksām.

Uz visiem uzstādītiem jautājumiem un prasībām vācu valsts sakretārs solījis dot drīzu atbildi, bet jau uz vietas izteicies tiem labvēlīgi.

Ar ģenerāli man vairs neizdevās personiskajā lietā tālāk izskaidroties, jo viņš turpināja formulēt savus izteikumus ārlietu ministrijā pie kam Hugo Vītols vienu otru viņa teikumu precizēja. Man bija jāsteidzās uz vilcienu. Ģenerālis, steidzīgi atvadīdamies, tikai noteica, lai es 3. martā braucot viņam līdz uz Kurzemi. Tas bija pilnīgi neiespējami, jo divu dienu laikā es taču ģimeni nevarēju pārvietot uz kādu tālāku piemešanās vietu rietumu virzienā. Par drīzu atgriešanās iespēju Kurzemē tomēr nešaubījos. Mani vēl gabaliņu pavadīja Spr. Paegle, kas bija tikko atnācis pie ģenerāļa Bangerska un sastapa mani. Paegle man sajūsmināti stāstīja par Potsdamā panākto, kas esot viņa izpratnē kautkas līdzīgs Nacionālās Padomes nodibināšanai un darbībai 1917./18.gadā. Viņš mēģināja mani pierunāt Nacionālajā komitejā palikt. Man vismazāk patika tas, ka ģenerālis Bangerskis jau Potsdamā bija minējis manu vārdu un tādēļ arī avīzes par to rakstījušas.

No Berlīnes, cauri degošai Drēzdeni, devos uz Reichenbergu. Pie Drēzdenes dzelzceļa satiksme bija pārrauta un man kādus 10—12 km bija jāsoļo tālāk līdz nākamajai stacijai. Ceļš veda pa pilsētas ielām, kuŗu malās dega ēkas. Dzirksteles kādreiz nosēdās uz mana mēteļa, kādēļ iznāca tikpat kā cīnīšanās cauri liesmu jūrai. 3. martā nonācu Althabendorfā, bet tur savējos vairs neatradu. Tuvējās frontes dēļ tie bija pārcēlušies uz Marienbadi. Noskaidrojās, ka labi draugi bija palīdzējuši sievai nokļūt uz turieni. Pa Reichenbergu staigāja vācu žandarmi. Baidījos, ka tie mani atkal neaiztur. Steidzos tālāk uz Marienbadi. Nonācu tur svētdienas naktī, kad grūti bija atrast manai ģimenei ierādīto istabiņu. Telpa bija tik šaura, ka divi bērni bija salikti vienā gultā, Maijiņa gulēja uz divana un Marutiņa uz galda, pie kam sievai bija savukārt pieticīga guļas vieta. Trūka kurināmā, kādēļ nākamajās dienās gāju mežā lasīt čiekurus, kas gan bija

izmirkuši un vairāk gruzdēja, nekā dega mūsu čuguna krāsniņā. Apstākļi prasīja, lai pāris dienas vēl palieku ģimenes tuvumā. Satiku tikai Vili Māsēnu un Pēteri Eglīti, lai gan Marienbādē bija salasījušies jau ap 200 latviešu.

Jau pēc dažām dienām devos uz Gistrovu, lai ar Latviešu Leģiona stāba piepalīdzību varētu atgriezties Kurzemē. Pa ceļam atkal iegriezpos Berlīnē, jo man bija svarīga arī visjaunākā informācija. 18. martā man piebiedrojās Māsēns, ar kuŗu kopā devos uz Latviešu Leģiona stābu Gistrovā. No pulkveža Silgaiļa cerēju dabūt t.s. "maršbefēlu", militāru pavēli, jo privāti nokļūt uz Kurzemes cietoksni nebija vairs iespējams. Tikšanās ar Silgaili deva man jaunu iespēju pārrunāt Nacionālās komitejas lietas. Norādot uz TP apolītisko raksturu vēlreiz uzsvēru, ka nevaru darboties Nacionālajā komitejā. Bet teicu, ka nu ir pienācis laiks domāt par Latvijas Sarkanā Krusta darbības atjaunošanu. Ar Silgaili sapratos.

Braucienam uz Liepāju viņš mani savā pavēlē pieskaitīja 12 leģiona virsnieku grupai un diviem kareivjiem, kam bija uzdevums doties uz Kurzemes fronti. 21. martā izbraucu ar viņiem kopā uz Rostoku, pēc tam uz Štralzundu un beidzot uz Svinemindi. Vienīgi no pēdējās bija izredzes nokļūt uz Kurzemi, jo kuģu kustība ar to bija jau manāmi traucēta. Būdam piekabināts mūsu leģionāriem, nonācu kopā ar tiem Svinemindes Gadebuša kazarmēs. Bez manis tanī pašā istabā apmetās pulkvedis Ķikulis un Bebris, Skrēbers un majors Spāde. Diendienā gājām uz t.s. "Frontleitstelli", lai uzzinātu, kad tiksīm uz kuģa. Izrādījās, ka kuģu satiksmē ar Kurzemi iestājies klusums. Reidā gan stāvēja daži tvaikoņi, bet tiem ļāva iziet atklātā jūrā tikai militārā konvoja pavadībā.

Izmantoju laiku, mēģinādams evakuēt no šejienes abus latviešu bērnu namus. Pirms tam jau Gistrovā biju pārrunājis ar Sociālā departamenta pārstāvi Staņislavu Jaundzemu Liepājas zīdaiņu nama aizdabūšanu tālāk uz Rietumiem, jo šis zīdaiņu nams bija nonācis Lāgē. Kad ierados pie piekritīgā NSV vīra, lai iegūtu atļauju Svinemindes zīdaiņu nama evakuācijai, uzdūros pretestībai.

Pieprišanu tomēr dabūju, bet ar noteikumu, ka evakuāciju jāizdarot 4 stundu laikā. Jebšu tā likās neiespējama lieta, taču pie tā ķērāties. Kad pārzine šaubās nolaida rokas, gāju meklēt palīgus.

Kā tas bieži atgadās tādās reizēs, — palīgs nāca man pretim pa ielu. Tas bija leitnants Jānis Ozols, ko labi pazinu. Izstāstīju viņam ap ko lieta grozas un, ka no vācu puses tīši pielietota taktika, lai mūsu iestāde nekur netiktu. Ozols pusstundas laikā ieradās zīdaiņu namā ar savu vadu, un mūsu kaņavīri tīri militārā tempā saiņoja un nesa, atstājot personālam tikai zīdaiņu satuntuļošanu piemērotās ziemas drēbēs. Tā kā ne mašīnas, nedz zirgu transporta nebija, tad visu stūma ar divričiem uz staciju.

Tur uzdūros Svinemindes stacijas priekšnieka protestam. Viņš gan zināja, ka NSV vadītājs ļāvis bērņus evakuēt, bet tas viņam šķita par maz. Tanī brīdī stacijā rīkojās varenāki vīri. Ešelonam, ko sagatavoja aizbraukšanai, kāds partijas vīrs brūnā formas tērpā bija licis piekabināt īpašu vagonu ar savām mēbelēm un tepiķiem. Es pastāvēju uz to, ka ar to pašu vilcienu jāved arī latviešu bērņus. Stacijas priekšnieks atteicās mūsu bērņus pieņemt. Tad, daudz nedomādams, cirtu ar dūri uz galda, draudēdams viņam ar neko citu kā SS ģenerālinspektoru Bangerski. Izvilku no kabatas man kādreiz iedoto apliecību, un uztraukts teicu vīram ar sarkano cepuri, ka es tūlīt telegrafēšu “šim iespaidīgam ģenerālim”. Liekas, ka vāciešiem reizumis patīk tāda uzstāšanās. Viņš taisnojās, ka nav citas izejas, kā pašreizējo ešelonu laist prom, bet viņš sagādāšot man vagonus nakts transportam. Faktiski arī mūsu bērņi un mantas tanī brīdī vēl nebija nonākušas stacijā. Atrisinājums tomēr bija. Man atlikās tikai ar maniēm palīgiem apstaigāt lopu vagonus uz blakus slieķēm, kur bija atrodamas briketes, lai tās pārnestu uz mūsu vagoniem, jo ziemas un kaņa apstākļu dēļ vilciens varēja kavēties ceļā un bērņi nosalt. Mūsu bērņiem taču iedeva tikai lopu vagonus, ar krāsniņu katrā. Naktī viņi uzsāka ceļojumu, bet tālākajā ceļa gabalā tiem radās atkal jauni palīgi, kas atvieglāja došanos pretim nezināmam mērķim,

par laimi rietumu virzienā. Latviešu kaŗavīriem, kas mums bija palīdzējuši, mūsu iestādes vadītāja pateicībā uzdāvināja veselu mucu skābu kāpostu. Tos tā kā tā bija grūti paņemt līdzī.

Mazāk sekmju man bija ar otra, tas ir ar Majoru bērnu nama evakuāciju, kas atradās Ālbekā. Atkal tās pārzine, jau minētā Bitova, visādi aizkavēja bērnu sūtīšanu uz Rietumiem. Līdz manai aizbraukšanai šis bērnu nams palika uz vietas, tomēr jau paveiktie priekšdarbi ļāva arī to paglābt no krišanas krievu rokās. Sliktāk bija gājis Jaundzemam ar Liepājas zīdaiņu nama pārvešanu. Tas palika Meklenburgā.

Bija pagājušas jau daudz dienu, bet kuģis, ar ko doties uz Liepāju, neradās. Vienīgi majoru Spādi no mūsu grupas iesēdināja kādā kaŗa kuģī. Man sāka pietrūkt pārtikas. Kamēr kaŗavīriem bija sava rācija, man visu laiku bija jādzīvo uz pārtikas kartītes. Tā izbeidzās. Vietējās iestādes atteicās man jaunu izsniegt, jo manā piekritībā esot Marienbade. Vārgšana pa kazarmi arī kļuva nepanesama. Viens no mūsu virsniekiem bija jau paspējis atgriezties uz Gistrovu. Arī es beidzot izšķīros doties uz Marienbadi, kamēr man tiks izgādāta droša iespēja nokļūt Kurzemē.

Pirms aizbraukšanas no Svinemindes uzrakstīju ģenerālim Bangerskim sīkāk izmotivētu rakstu par atteikšanos no man paredzētā posteņa Nacionālajā komitejā. To iedevu Skrēberam, nodošanai ģenerālim. Mana 28. marta vēstule aizgāja reizē ar tanī pašā dienā rakstītu rakstu, kuŗā plašāk apskatīju bēgļu lietu reorganizācijas nepieciešamību. Kā šis raksts, tā manas vēstules pilns teksts parādījies vēlāk ģenerāļa Rūdolfā Bangerska atmiņu 4. sējumā (98.—102.lpp.), kādēļ šeit pieminēšu tikai manu ieteikumu ģenerālim kā Nacionālās komitejas prezidentam, pasteidzināt Latvijas Sarkanā Krusta atjaunošanu. Šo daļu citēšu pēc manas 28. martā Svinemindē rakstītās vēstules autentiskā satura: "Bez tam būtu pienācis laiks atjaunot Latvijas Sarkanā Krusta, kuŗa darbību 1941.g. rudenī vācu okupācijas vara apturēja, šo organizāciju nelikvidējot (Bangerska "Mana mūža atmiņu 4. sēj.,

102.lpp. vārds “nelikvidējot” nepareizi salikts kā “no-likvidējot”). Ievērojot to, ka esam atguvuši savu neatkarību, būtu vietā atjaunot Sarkanā krusta darbību. Sarkanais krusts līdz šim bija inkorporēts Tautas Palīdzībā jeb šaurāk ņemot, tās Veselības iestāžu direkcijā. Esmu ar mieru šo direkciju izdalīt no TP, tiklīdz atjaunotos Sarkanais krusts. Līdz normālu apstākļu iestāšanās brīdim varētu, varbūt, atstāt TP un Latvijas Sarkanā Krusta vadību personālūnijā. Šī jautājuma izšķiršanu atstāju Jums, prezidenta kungs. Būtu labi, ja Jūs parakstītu vēl Kurzemē rīkojumu par Latvijas Sarkanā Krusta atjaunošanu. Ievērojot, ka civiļās pārvaldes funkcijas pārgājušas uz Jums, Jūs būtu tiesīgs šo rīkojumu parakstīt.

Man liekas, ka drīz var iestāties notikumi, kuŗi šo organizāciju darbību padarīs sevišķi nozīmīgu, sevišķi lai paglābtu no bada un dažādām grūtībām mūsu bērņus, kādēļ jau laikus būtu spējami visi soļi. Ar Sarkanā krusta un TP starpniecību, kādai no tās pilnvarotām personām izbraucot uz ārzemēm, būtu iespējams tās pareizi informēt par Nac. padomes un komitejas eksistenci un darbību.”

Kā redzams, man rūpēja Latvijas Sarkanā Krusta atjaunošana jau pirms gaidāmās Vācijas kapitulācijas. Tanī brīdī savā vārdā tā nevarēja uzsākt darbību, kur jau TP bija jāizcīna smagas cīņas ar Austrumu ministriju, kas gan atradās jau labu laiku agonijā. Ja ģenerālis Bangerskis to izdarītu, tā man likās, LSK darbam būtu pašķirts jauns ceļš. Un, kaut arī es pats atteicos darboties Potsdamā dibinātajā Nacionālajā komitejā, man pret to nekādu iebildumu nebija. Esmu vienā uzskatā ar Aleksandru Plensneru, kas saka: “Potsdamas akts visumā nebija bijis tāds, no kā būtu jākaunas un kas nozīmētu atkāpšanos mūsu gala mērķu priekšā. Tas bija arī brīvs no nacionālsociālistu terminoloģijas un iezīmēja deklarēto virzienu uz demokrātiju, patiesu tautas gribu, laikam vienīgais tāda gara akts nacionālsociālistu laikā” (sk. Plensnera atmiņu virkni avīzē Laiks, 1965.g.).

Tikko biju atgriezies pie ģimenes Marienbadē, 10. aprīlī saņēmu ģenerāļa Bangerska telegrammu, lai es

nākamajā dienā ierastos Gistrovā. Tas nu vairs tehniski nebija iespējams. Kā man teica stacijā, tad brauciens līdz Gistrovai prasītu man četras dienas, jo palikuši šaura josla pa kuņu virza vilcienus, pie kam priekšroka vienādi militārajiem transportiem. Atbildēju savukārt ar telegrammu, ka slikto satiksmes apstākļu dēļ nevaru norādītājā laikā ierasties. Militārajās iestādēs noskaidroju, ka mani kā civilistu vispār līdz tai vietai nelaidīs. Pēc tam atnāca otra Bangerska telegramma. Atbildē es uz šo pēdējo šķersli norādīju.

14. aprīlī no Leģiona stāba Gistrovā bija uz Marienbadi atsūtīts kurjērs ar man un Māsēnam izgādātām braukšanas atļaujām. Tanī brīdī, kad viņš mani meklēja, biju iestājies maizes rindā. Kurjērs bija steidzīgi aizgājis, braukšanas atļauju neatstājis. Viņš tanī bija minēts kā mans un Māsēna pavadonis. Kā vēlāk noskaidroju, tad Māsēns bija atteicies braukt. Cik varēju noprast, tad ģenerālis bija paredzējis arī Māsēnam kādu uzdevumu Nacionālajā komitejā. Ko ģenerālis isti gribēja ar mani runāt, neuzzināju. Likās, ka viņš gribēja mani pilnvarot, bēgļu aprūpes lietās, bet kaŗa notikumi gāja tik strauju gaitu, ka līdz tam netikām. Tam arī vairs nebūtu bijusi nekāda nozīme.

No personiskā veidokļa tā pat bija laime, ka uz Gistrovu netiku, jo es noteikti būtu atšķirts no ģimenes, kā arī tiem uzdevumiem, kas man drīzi piekrita. Turpretim, ja es pirms tam būtu aizkļuvis uz Liepāju, stāvoklis būtu bijis drusku labāks, Kurzemes cietoksnī vienādi vēl bija ko darīt, bez tam, acīmredzot, es būtu izglābies. Visu laiku, kamēr es un mans uzticamais darbinieks Osvalds Freivalds darbojamies TP Liepājas pārvaldē, mums bija rezervētas divas vietas vienā laivā, kas Kurzemes cietokšņa kapitulācijas dienā tiešām deva diviem mūsu darbiniekiem patvērumu. Tā tad visas zīmes rāda, ka arī es būtu bijis viens no šiem laimīgajiem un nonācis tādā gadījumā Zviedrijā.

BĪSTAMĀ IELENKUMĀ

Aprīļa pēdējās dienās kļuva skaidrs, ka par kādu centrālizētu bēgļu aprūpi vairs nav ko domāt. Vācija jau bija saārdīta gabalu gabalos. Ja vēl pirms dažām nedēļām varēja apbrīnot vācu disciplīnu un spēju izkārtot daudz maz ciešami ikdienas jautājumus, tad tagad frontes sabrukums lika sevi izmanīt arī civilajā sektorā. Zinot, ka citos Vācijas stūros ir iestrēguši nevien TP, bet arī citi latviešu darbinieki, kas nav paraduši dzīvot dikā, izšķiros no savas puses visu vērību piegriezt Sudetijas latviešiem.

Apmeklējams Hinterkotenā, Heiligen Kreuz un citas tuvējās latviešu apmešanās vietas, nostaiģāju kājām 36 km. Tachavā bija lielāks skaits latviešu, kuŗu aprūpē iesaistīju Dr. Valteru Jaunzemu, Egerā par turienes latviešiem rūpējās tiesnesis Salna. Ar viņiem paliku visu laiku ciešā kontaktā. Jau tādēļ vien tas bija svarīgi, ka jebkuŗu brīdi varēja sagaidīt amerikāņu kaŗaspēka ierašanos. Tomēr klīda baumas, ka Čehoslovākijas teritoriju ļaus okupēt padomju kaŗaspēkam. Tas satrauca prātus.

6. maija priekšpusdienā biju aculiecinieks tam, ka amerikāņu tanki iebrauca Marienbadē. Kā slimnīcu pilsēta tā jau pirms tam bija pasludinājusi savu kapitulāciju. Tādēļ neatskanēja neviens šāviens. Aiz tankiem gaŗā virknē, turoties pie namu sienmalām, sekoja amerikāņu kaŗavīri pilnā kaujas ietērpā. Atvērās logi un uz namu balkoniem iznāca ļaudis. Viņu sejās vēroju vairāk prieku, nekā naidu vai bēdas. Arī ievainotie vācu kaŗavīri, kuŗu šeit bija tūkstošiem, mierīgi noskatījās sava nesenā ie-
naidnieka iesoļošanā pilsētā. Kaut arī kaŗš vēl tanī dienā nebija beidzies, kļuva skaidrs, ka sākusies jauna faze pasaules politikā. To sāka saprast arī izmocītā vācu tauta.

7. maijā ierados pie amerikāņu militārā komandanta, lai paziņotu, ka Marienbadē un tās apkārtnē atrodas vairāki simti latviešu, kas ir Latvijas pavalstnieki. Pēdējais lūdza viņam iesniegt latviešu bēgļu sarakstu. Lai apsvērtu visus taktiskos jautājumus, sasauca 8. maijā Marienbades latviešu sabiedrisko darbinieku apspriedi, kurā piedalījās zv. adv. Pēteris Eglītis, Voldemārs Zāgars, Fēlikss Krusa, režisors Kārlis Veics, Kuldīgas bij. TP priekšnieks Antons Strazdiņš, agronomi Ozols, Grasmanis un Kr. Ulmanis, mag. oec. Ūdris un Dr. Falks. Izrūka V. Māsēns, kas pēc Vācijas kapitulācijas uzsāka lietu kārtošanu uz savu roku. Mums bija jādod pietiekami skaidra atbilde amerikāņu Militārajai pārvaldei no viņas ierosinātā mūsu bēgļu repatriācijas jautājumā, paredzot vešanu uz dzimteni. Izraudzījām arī savus pārstāvjus sarunām ar amerikāņu un čehu pārvaldi.

Liels ieguvums mums bija Pēteris Eglītis, kas savā laikā bija darbojies Latviešu un čehu tuvināšanās biedrības valdē. Jau dienu vēlāk nosūtīju sūtnim J. Feldmanim uz Ženēvu ziņojumu par latviešu bēgļu stāvokli Sudetijā. Tramīgi bija palikuši Ausigas latvieši, kas jau 9. maijā bija pratuši noorganizāt transportu uz Bavāriju. No Bavārijas savukārt ieguvu ziņas no sava darbinieka Īliņa. Uzdeva viņam ierīkot tuvējā Marktredvicā TP pagaidu biroju.

No jauna klīda baumas, ka nav izslēgta latviešu bēgļu izdošana padomju varai. Sazinājos ar igauņu advokātu Ad. Virmu un lietuvju pārstāvi Dr. Cirtautu par saskaņošanas sarunās ar Militārās pārvaldes amatpersonām. Mums rūpēja visu baltiešu bēgļu pārceļšana uz Rietumvāciju. Amerikāņu komandants atteicās tomēr mūs pieņemt un uzklausīt. Pēc tam apspriedāmies ar Māsēnu par rakstveida iesniegumu visu triju Baltijas tautu pārstāvības vārdā vietējam komandantam. Militārās pārvaldes noteikumi neatļāva nevienam izkustēt tālāk par 6 km no savas dzīvesvietas.

Visi tomēr bija ceļa jūtīs. Lai nerastos konflikti ar amerikāņu iestādēm un vispār sekmētu ierobežoto kustības brīvību, jau no kapitulācijas dienas sāku izdot angļu

valodā rakstītas apliecības TP vārdā, apliecinot, ka tani minētā persona ir Latvijas pavalstnieks un dodas pie radiem uz Rietumvāciju. Kas nevarēja nosaukt kādu tu-rienes pilsētu, tam ierakstīju parasti apliecībā, ka viņš dodas uz "Neustadt'i", jo biju izdibinājis, ka šādu vietu nosaukumi ir malu malās, un kāds no tiem arvien atbildīs kādam ceļa virzienam. Ar šo apliecību izgatavošanu man bija jānoņemtas diendienā no rīta līdz vakaram, vienu dienu pat 16 stundas. Cik atceros, tad šīnī laika posmā man iznāca izgatavot ap 800 šādu apliecību. Robeža uz tuvējo Bavāriju bija slēgta. Viens otrs, kas bija mēģinājis tai pārklūt, atgriezās atpakaļ. Dažiem tomēr laimējās. Viena no tām bija Livija Meņģeļa kundze, ko satiku Cummernā, kad apmeklēju šo mazo Sudetijas ciematu, kā arī latviešu bēgļus netālajā Planā, Haidā, Neuštatē un Tachavā.

Kad 20. maijā atgriezos no sava inspekcijas brauciena, manā istabā, kas bija pārvērtusies par biroju, sanāca uz-traukti tautieši, kas ziņoja, ka Ģētes laukumā, Marien-bades pašā centrā, sabraukuši trīs smagie auto, kas grez-noti sarkaniem karogiem un uzrakstiem "ČSR—SSSR". Acīmredzot sarkanie jau pārņēmot varu. Nogāju lejā ap-skatīties, kas īsti notiek. Patiešām ap smagajām mašī-nām skraidīja šaubīga izskata ļaudis, apjozušies ložu lentām un apkrāvušies ar pistolēm un granatām. Uz viņu cepušu sarkanajām apmalēm rēgojās sarkana piecstūrainā zvaigzne. Netrūka arī plintnieču, kādas savā jaunībā, Stučkas laikā, biju redzējis Rīgā. Tās bija tērpušās ādas virssvārci un gulēja ar ieroci rokās uz mašīnas dubļu spārniem. Šis grandiozais skats tā manus likteņa biedrus samulsināja, ka tiem likās, ka pēdējā stunda jau klāt. Man tie tomēr atgādināja vairāk banditus. Kad krievu valodā tiem jautājām, kādi amata uzdevumi tiem piekrit, tad runīgākais no viņu vidus nobēra, kā no grāmatas: "Tūlīt pēc atbrīvošanas no cietuma mēs paguvām jau nacionā-lizēt tautai par labu 10 000 olu. Tagad mēs ievēsimim kārtību Marienbadē".

Ar to man pietika, lai maniem ļaudīm izteiktu savus uzskatus par šādiem "tautas pārstāvjiem". Teicu, ka man ir skaidrs, ka šie elementi ir tikai situācijas izmantotāji un laupītāji, nekas vairāk. Nebrīnēšos, ja viņi jau drīz atkal atgriezīsies cietumā. Un patiesi tā arī notika. Kad šī banda bija sākusi apstaigāt kara lazaretēs, lai noplēstu vācu virsniekiem uzplečus un goda zīmes, kāds amerikāņu karavīrs bija barvedim iezvēlis ar šautenes laidni pa galvu, un visa šī trieciengrupa tika tanī pašā vakarā iespundēta aiz restēm. Militārā vara gādāja par kārtību. Tā tikai palika neziņā, ko iesākt ar nevācu bēgļiem.

23. maijā apmeklēju pulkvedi Hitliju, Amerikāņu Sarkanā Krusta pārstāvi. Ar viņu tikos arī vēlāk, informēdams viņu par mūsu bēgļu vēlēšanos atstāt Čehoslovākiju. Runājot par Baltijas valstīm, pārliecinājos, ka nevien Hitlijam, bet vispār amerikāņiem ir maz jēgas un saprašanas kā par šīm valstīm, tā par lielinieku varas sistēmu.

31. maijā agrā rītā pie manis atsteidzās no Heiligen Kreuz'as ciemata viens no turienes latviešiem, vēstīdams, ka pagājušajā naktī aizvesti visi turienes latvieši, izņemot divi ģimenes, kuŗu locekļi bijuši slimi. Amerikāņi likuši 10 minūšu laikā tiem sagērbties un sakravāties, lai brauktu viņiem līdz, bet redzēdami, ka tas nemaz nav iespējams, pagarinājuši nedaudz aizvešanas procedūru. Ikviens jautājis, kurp viņus taisās vest. Atbilde bijusi, ka vispirms uz Tachavas savākšanas centru, lai tad tos nodotu krieviem, vešanai uz dzimteni. Līdzīgas ziņas atnāca no Hinterkotenā un Haidas. No pēdējās latvieši glābušies, bēgdami. Dr. Jaunzems zināja stāstīt, ka kādu latvieti, kas atteicies pavēlei paklausīt, amerikāņu karavīri ar virvēm piesējuši pie koka, lai tas neaizmuktu.

Dziļa traģika sagraba mūs. Radās turklāt paradoksāls stāvoklis. Mūs taisījās vest uz "dzimteni", bet mēs izmisiģi pretojamies visiem spēkiem. Liktos, ka cilvēks nekur nevar būt laimīgāks kā savā dzimtenē un tēva mājās, bet mēs virinājām militāro komandantu durvis un skaidrojām, ka tas nozīmētu mūsu un mūsu bērnu bojā eju.

Namā tuvumā bija Juris Aire un divi viņa biedri. Aire tanī laikā ik rītus ieradās pie manis un jautāja, vai man nav kāds uzdevums viņam. Cik nopratu, tad viņš un viņa biedrs bija vācu armijā sagatavoti kādiem īpašiem uzdevumiem, varbūt par kādam uzdevumam ienaidnieka aizmugurē. Viņi nepacietīgi gaidīja brīdi, kad varētu parādīt savu drosmi un attapību. Ar savu priekšniecību viņi sakarus bija pazaudējuši. Man viņu gatavība, iesaistīties kādā uzdevumā, šķita respektējama, tikai sākumā nekas tāds nerādījās, kur būtu varējis viņus iesaistīt. Vienu dienu tomēr nolēmu Airi aizsūtīt kā izlūku uz Tīringiju. Viņam bija ritenis un dažus simt km nobraukt viņam likās tīrais sikums. Arī demarkācijas līnijai viņš prata pārklūt pāri.

Pagāja tikai dažas dienas, kad Aire atgriezās. Viņš bija noskaidrojis, ka gandrīz visās Tīringijas pilsētās uzturas lielāks skaits latviešu, pie kam nodibinājušās vietējās nacionālās komitejas. Par latviešu sabiedriskās dzīves centriem izveidojusies Veimāra un Gota. Darbību bija iesācis Latviešu Nacionālās Komitejas pagaidu prezidijs, kurā darbojās Alfreds Valdmanis, Alfreds Bērziņš un Voldemārs Bastjānis, pieaicinot archibīskapu Dr. Teodoru Grīnbergu un prof. Dr. Teodoru Celmu. Aire atveda arī Gotas latviešu nacionālās komitejas protokolu, kurā bija norādīts uz nacionāla centra vajadzību. Pa šo kurjēra pastu pienāca arī sauja vēstulu no šī pārnovada. Iegūtais pārskats mudināja mani 6. jūnijā sasaukt Marienbades sabiedrisko darbinieku apspriedi, kurā bez jau agrāk minētām personām piedalījās vēl mācītājs Bugis, zv. adv. V. Brīvkalns, režisors J. Lejiņš, E. Cepla un Žubiša kundze. Kolīdz biju apspriedes dalībniekus iepazīstinājis ar notikumiem Veimārā un Gotā, vienojamies par Sudetijas Latviešu Nacionālās Komitejas dibināšanu. Valdē ievēlēja Pēteri Eglīti, Vili Māsēnu, Dr. V. Jaunzemu, tiesnesi Salnu un mani. Kaut arī šai komitejai paredzējam īsu mūžu, tad sākām darboties un par priekšnieku uzraudzījām Pēteri Eglīti. Manāmu atbalstu mūsu darbam deva jau minētais Aire un Edite Cepla kundze.

Turklāt radās vēl gadījuma darbinieki. Jau pārmaiņu pirmajās dienās pie manis ieradās kāds Freimanis, kas kopā ar vēl citiem kaŗa biedriem bija izkļuvuši no padomju ielenkuma. Tas viņiem izdevās, izmantojot vāciešu pamestu smago mašīnu. Lai militārās iestādes viņiem to neatņemtu, viņiem radās atjautīga doma uzmeklēt vienu vācu moderniecību un uzņemties piena, kā arī sviesta pārvadāšanu. Moderniecības līdzšinējo mašīnu kāds pirms tam bija paķēris, kādēļ mūsu palīgi nāca īstā laikā. Freimanis lika tūlīt izrakstīt apliecību, ka viņu mašīna brauc minētās moderniecības uzdevumā un izvadā pirmās nepieciešamības preces. Tā tad mašīna bija glābta un turklāt pienu izvadāt toreiz bija branga lieta. Tāda mašīna, kas atradās latviešu rokās, bija arī mums zelta vērts. Jautāju jaunajiem mašīnas īpašniekiem, vai viņi būtu ar mieru pārvadāt arī latviešu bēgļus, viņpus Čehoslovākijas robežām, ja izdevība rastos. Tas atkarājoties no tā, atbildēja viņi, cik daudz vai maz riska būtu ar tādu akciju. Man ar to pietika. Atlikās atšķetināt tikai tālākos mezglus.

Un likteņa labvēlība man ielika tikpat kā klēpī labu izdevību. Vienu dienu pie manis iegriezās kāds Konstantins A., bijušais policists. Viņš izjautāja mani, es viņu. Izrādījās, ka viņš pusstundas braucienā no Marienbades bija atradis vienu čehu pašvaldības iestādi, kas bija viņam izsniegusi apliecību, ka viņš var oficiāli doties uz Bavāriju. Jautāju atnācējam, vai viņam liekas iespējams, ka arī es varētu tamlīdzīgu apliecību saņemt. Viņš teica, ka ne gluži bez izredzēm.

Liku pusstundas laikā pie manis ierasties Airem un uzdevu viņam sagādāt man vēl tani pašā dienā apliecību. Noteicu tikai, ka nepietiek ar izbraukšanas atļauju man vienam, bet lai rauga panākt tādu lielākam skaitam. Airem patika šādi skaidri un sarežģīti uzdevumi. Viņš to uztvēra kā pavēli. Pēc trim stundām viņš mana atveda čehu iestādes atļauju, rakstītu uz amerikāņu blankas. Protams, apliecības izsniedzējs saņēma par to pudeli degvīna, ko viņš tādēļ vien bija pelnījis, ka bija ierakstījis apliecībā manu vārdu un atzīmējis tiesību reizē ar mani atstāt

Čehoslovākiju vēl 19 personām (neminot vārdus). Tas nu bija vērtīgs dokuments.

Kad nākamajā rītā, pēc piena izvadāšanas pie manis atnāca atkal Freimanis, teicu, ka nu derētu braukt uz Bavāriju. Kad parādīju viņam tikko minēto apliecību, viņš atzina to par labu, tikai noprasīja, vai tiešām tā īsta. Tāda tā bija, kādēļ pieteicu 20 mūsu bēgļu pārvešanu, kaut dažus km viņpus robežas, jo Freimanis gribēja atgriezties un vēl riskēt tālāku piena izvadāšanu. Uzņēmības prieku mani bija vairojis Aire. Juris Aire bija vīrs ar izmaņu un apņēmību. Liku viņam vēl izpētīt tuvākos pārejas punktus. Arī to viņš noskaidroja nepilnu 24 stundu laikā, skaidri pateikdams, kurā stundā notiek sardzes maiņa un ar kādiem čehu robežsargiem mums vislabāk ielaisties.

14. jūnijā mani apmeklēja divi latvieši no tās Sudetijas daļas, kas bija pakļauta padomju varai. Viens nāca no Teplic—Šēnavas, otrs no Karlsbades. Abi žēlojās par komunistu patvaļu. Notiekot laupīšanas, izvarošanas un citas nekārtības. Katrā no pieminētām vietām esot ap 200 latviešu. Sākusies “padomju pilsoņu reģistrācija”. Aiz bailēm Teplicā daži pieteikušies kā “padomju pilsoņi”, citi bēgot uz savu roku. Citi iesaistās darbā, mēģinādami šādā ceļā paglābties no drīzas aizvešanas. Visai daudz mūsu bēgļu no Sudetijas austrumiem plūstot uz Egeru.

Izstrādāju tādēļ īpašu evakuācijas plānu, kas paredz visu latviešu bēgļu izvešanu kā no Marienbades, tā no Tachavas un Egeras. Mazāko apmešanās vietu bēgļiem ieteicu saplūst nākamo dienu laikā vienā no šīm vietām. Pirmo transportu noorganizāju no Tachavas. Tas nebija nemaz tik viegli. Lai gan visi gribēja aizkļūt uz Rietumiem, tad tomēr manis sagādāto transporta ceļu daži uzskatīja par nedrošu. Sākumā atteicās braukt. Neatlika nekas cits, ka pašam ar ģimeni uzņemties pirmo braucieni. Tādā brīdī nelikās svarīgi, vai viss notiek nelegāli vai pašplūsmes ceļā. Man pievienojās tomēr vēl četrpadsmit citi.

Čehi bija Airem pieprasījuši, lai mēs pie robežas uzrādām tikai Latvijas pases, jo vāciešiem jebkāds bija slēgts.

Tad nu arī pietika, ka pie robežpārejas turējām augsti gaisā paceltās mūsu pelēkās iekšzemes pases. Čehi mūs nekratīja. Aire bija pratis visu jau laikus piemērotā veidā izkārtot.

Robežu pārbraucām, pie Paulsbrunnas. Tālāk par tuvējo Altenštati nebraucām. Pietika, ka bijām Bavarijā. Vedējiem bija svarīgi ātri atgriezties.

Pirmais solis izdevās. Arī nākamais, jo vietējais birģermeistars ierādīja mums apmešanos tautskolā. Telpu izklāja salmiem. Mums gan piekodināja, ka 2—3 dienu laikā ierādītās telpas jāatstāj. Tas nu nebija nemaz tik viegli izdarāms. Cits gan neatlika, jo nākamajās dienās gaidījām ierodamies līdzīgus transportus no Marienbades.

Lai atbrīvotu vietu Altenštates skolā vēlākajiem atbraucējiem, devos jau nākamajā dienā uz tuvējo Veidenes pilsētu, par kuŗu jau agrāk dzirdējām, ka tur esot latvieši. Veidenē tikos ar zv. advokātu Levu Žagaru, kas bija Veidenes latviešu komitejas priekšsēdis.

Nonākot pie šīs Bavārijas pilsētas robežām, uzdūros brīdinājumam, ka pieļauta tikai caurbraukšana, nevis apmešanās pilsētā.

Par spīti tam, vienojos ar Žagaru un tuvējās Meierhofas nometnes vadītāju Gorsvanu, ka novietosim tur dažus simtus, kamēr spāpēsīm tos novadīt tālāk. Nekādu normālu satiksmes iespēju vēl tobrīd nebija. Atlikās pašiem tālāko braukšanu izkārtot.

Altenštate drīzi vien pārplūda ar latviešiem. Neizlaidām nevienu dienu jaunu bēgļu pulciņu atvešanai. Tas bija iespējams ar man izdoto čehu papīru, kur gan parādījās mans vārds, bet citādi uzrādīta iespēja divdesmit personām atstāt Čehoslovākiju. Ceļvedis palika Aire, kam nodevu minēto apliecību. Gādājām arī par to, lai varētu paņemt līdzī mantas. Sarežģījumu neradās. Altenštātē tikām arī pie svaigas maizes. Tuvējā mežiņā atradām melenes. Gāju ar Eglīti tās lasīt. Tikai trūka trauku. Plūcām lēpju lapas, lai saritinātu tās traukam līdzīgā veidā. Advokāts Eglītis bija laimīgākā stāvoklī. Viņš uzlauza vienu savu līdzpaņemto kastī un tika pie sudraba pokāla.

Kad pārnācām mājās, tad es izbēru savas mellenes bērniem tieši sauajā, bet Eglītis sēdēja lepni salmos un ēda mellenes no sudraba trauka. Šī trimdas glezna palikusi man nezūdīgā atmiņā.

Man bija padomā novest ģimeni uz Minchhauzenu pie Marburgas, kur dzīvoja mans svainis Mārtiņš Straumanis. Arī viņam bija prāvs bērnu pulciņš, lai gan ne tik mazas atvases kā man.

Veidenes komiteja darīja iespējamo, atbraucēju izmītināšanai, bet tā varēja novietot labi ja simtu. Manā pārvietošanas akcijā bija tomēr saskaitīti kādi 600. Kā parasti, sāku paļauties vairāk uz saviem spēkiem. Apstaigājot pilsētu, nomali uzgāju ģimenes dārziņu vidū pamestu un izpostītu koka baraku. Logi bija izlauzti, iekšpuse arī diezgan izdemolēta. Jumts tomēr bija vesels. Aplēsu, ka tur var novietot vismaz 80 atbraucējus. Man bija vienalga, kam šī baraka pieder, galvenais, ka tā bija tukša. Izlēmu to izmantot latviešu bēgļu vajadzībām.

Priecīgs par atradumu devos uz mājas pusi, kad ceļu man krustoja 10 tonnīga smagā mašīna. No tās izkāpa vīrs pusmūža gados un prasīja man ceļu. No izrunas nopratu, ka man darīšana ar latvieti. Kad to tam pateicu, viņš priecīgs atsmaidīja. Protams, ka viņš esot latvietis un viņu saucot par Rūtiņu. Kad uzzināju, ka viņa mašīna ieradusies no Tīringijas un viņu tālāk vācu šofers negrib vest, tad ieteicu arī viņam palikt Veidenē. Uzzinājis, ka viņš savā laikā bijis Rīgā policijas iecirkņa priekšnieks, iecēlu viņu turpat ceļmalā par savas "barakas komandantu." No viņa agrākā amata spriedu, ka viņš būs īstais vīrs ģimeņu dārziņu nometnē. Turp arī jau nākamajā dienā pārvedu 80 likteņbiedrus. Arī es pats tur ar ģimeni novietojos. Gulējām visi uz grīdas. Tikai diviem kaŗa invalīdiem radās vieta uz paputējuša biljarda galdā.

Jau trešajā rītā, kur tik bezbēdīgi dzīvojām, ieradās pēkšņi trīs Veidenes pilsētas valdes ierēdņi, lai uzzinātu, kas mēs esam un kā esam iekļuvuši minētajā barakā. Visi šīs barakas iemītnieki norādīja uz mani. Man tas arī bija pa prātam.

Pirmais jautājums, ko dzirdēju, bija, kas mums ļāvis te apmesties. Teicu, ka amerikāņi, lai gan tas bija no gaisa grābts. Man bija skaidrs, ka tanī brīdī vācu pārvalde ir nevarīga, un, ka tādēļ varu operēt ar tik spēcīgu argumentu. Mani pratinātāji sastomījās. Nu vairs runāja tikai par to, ka viņiem rūp, lai vācu ģimenes dārziņi neaizietu postā. Ieskaidroju viņiem, ka tanī ziņā viņi var būt laimīgi, ka latvieši šeit apmetušies, jo tad nevienam nekas nepazūdīs. Tas tad visnotaļ nomierināja Veidenes pilsētas tēvus. Un notika pēc tam tas, ka viens otrs ģimenes dārziņa īpašnieks pats labprātīgi mums no sava dārziņa ko uzdāvināja, tiešām pārliecinādamies, ka pat ne loki, nedz dilles nepazūd.

Bet pa to laiku Veidene bija pārpilna bēgļiem, no kuriem daži simti piederēja mūsu daļai. Deleģēju Dainu Rudzīti uz Baireutu un Koburgu, bet K. Frīdenbergu un Treiju uz Regensburgu vietraudžos, jo nekas cits neatlika, ka Sudetijas latviešus virzīt arvien tālāk. Ar dažiem pēdējiem transportiem jau atgadījās sarežģījumi. 27. jūnija transports, kurā atradās mūsu skatuves mākslinieki ar Jāni Lejiņu, Kārli Veicu un Ņinu Melbārdi priekšgalā, bija piedzīvojuši čehu kratīšanas, pie kam bija uzlauzti vairāki viņu koferi. Pēc tam atkal gāja gludāk.

Mums izdevās izvest visus Marienbades, Tachavas un Egeras latviešus, un atklāti sakot, arī pāris vāciešus, kur dzīvības bija apdraudētas. Arī tiem iespiedām rokā Latvijas pases tīri humanitāru motīvu dēļ.

Kad šī prāvā akcija ar 600 bēgļu pārvešanu bija nobeigusies, un Aire man ziņoja, ka amerikāņu joslā vairs latviešu nav, pateicos viņam par pašreizējīgo darbu un teicu, ka esam savu uzdevumu veikuši.

Aire bija citās domās. Viņš noteica, ka viņš izšķīries tagad doties uz Karlsbadi un citām vietām, kurās okupējis padomju kaŗaspēks, lai no turienes izvestu latviešus. Kaut arī viņa nodoms bija labs, mēģināju viņu atrunāt. Neizdevās.

Laikam jau nākamajā dienā viņš devās tikpat kā lauvas bedrē. Pēc kāda laiciņa, kad viņš atgriezās, komunisti

tiesām bija viņu apcietinājuši, bet viņam bija izdevies izbēgt. Pēc tam viņš atkal runāja par došanos uz padomju pusi. Pēc brīdinājuma, pārtraucu ar viņu sadarbību no TP puses. Tas viņu daudz neuztrauca.

No sava otra brauciena uz apdraudēto joslu viņš vairs neatgriezās. Vēlāk kāds atbraucējs no turienes man stāstīja, ka Aire no aizturēšanas gribējis izgrozīties, uzrādīdams kādu mazāk kompromitējošu personības apliecību, jo svārku vienā pusē viņam bijis viens, bet otrā pusē otrs dokuments, bet arī tas nebija līdzējis. Aire pēc tam mēģinājis no saviem vajātajiem izbēgt, bet bez panākumiem. Komunisti viņu esot pēc tam pieķēdējuši važās pie centrālapkures ierīces. Un pēc tam, kad bija pagājuši daudzi gadi, Frīdlandes noietnē man kāds vācu pārnācējs apliecināja, ka Aire esot pavadījis ilgus gadus padomju soda noietnē. Man viņa un viņa daudz bērnu ģimenes bija gaužām žēl.

Kādu dienu Veidenē ieradās divi virsnieki no Lībekas. Ieguvu no viņiem svarīgu informāciju. Tie stāstīja, ka Lībekā turpina darboties Latviešu Nacionālā komiteja, kuŗā darbojoties ģenerālis Bangerskis, Miezis, Plensners un prof. Gulbis. Turpat atrodoties Kaŗavīru Palīdzības Andersons, kas vadot vietējo Bēgļu aprūpes biroju. Dīvainākais tas, ka Lībekā un Flensburgā, neatkarīgi viens no otras darbojoties divas organizācijas ar nosaukumu Latvijas Sarkanais Krusts. Pirmo vadot docents Dr. Nikolajs Vētra, otru prof. Dr. Kārlis Kundziņš ar TP priekšnieka vietnieku Jāni Niedru. Patlaban esot radušies jau seši centri, kas pretendējot uz Latvijas Sarkanā Krusta vārdu. Tāda sacensība nesolīja neko labu, kādēļ no jauna pārliecinājos, ka man tuvākajā laikā jāsazinājas ar Sprici Paegli un Robertu Liepiņu, lai panāktu centrālizētu mūsu Sarkanā Krusta un TP sadarbību. Vienīgi viņi no neatkarības laikiem spēja uzturēt kontinuitāti ar veco Latvijas Sarkanā Krusta, kam prof. Kundziņa līdzdarbība varētu turklāt būt nozīmīga.

JAUNAS ROSMES, JAUNI PASĀKUMI

26. jūlija rītā varēju doties tālākajā ceļā. Sēdāmieš atkal tanī pašā smagajā mašīnā, kas mūs pārveda pāri Bavārijas robežai. Mums piebiedrojās brāļi Eiceni. Kaut arī šis brauciens man saistījās ar ģimenes rūpēm, par ceļa mērķi izraudzījām Heidenheimu, kur savu darbību amerikāņu zonā bija uzsākusi Latvijas Sarkanā Krusta pārvalde. Visu laiku biju no tās atrauts.

Minchhauzenē, kas atradās tikai 16 km no Marburgas, izsēdināju savējos. Straumaņu ģimene mūs jau nepacietīgi bija gaidījusi. Tas vien, ka vietējais birģermeisters iebilda pret mūsu apmešanos viņa ciematā, mani neuztrauca. Tādus pašus iebildumus būtu dzirdējuši citur. Galvenais bija cieša kopā turēšanās ar tuviem radiem.

Nākamajā dienā biju jau Heidenheimā. Kaut gan bija svētdienas vakars, Roberta Liepiņa darba istaba bija pilna ļaužu. Tas vien liecināja, ka Sarkanā Krusta atjaunošana bijusi neatliekama lieta. Liepiņš strādāja roku rokā ar Sprici Paegli, kādēļ tikai šeit varēja rasties Latvijas Sarkanā Krusta darbības centrs. Tagad, kur Rietumvācija bija sadalīta zonās, nebija tomēr par ļaunu, ka Lībekā darbojās īpaša pārvalde, tikai saskaņošanās bija nepieciešama.

Latvijas Sarkanais Krusts nebija un nevarēja būt trimdas organizācija. Ikviens Sarkanā krusta organizācijas eksistence saistās ar kādas neatkarīgas valsts pastāvēšanu. Kaut arī Latvija kopš 1940.g. vasaras bija atkārtoti okupēta, tās tiesiskā eksistence nebija zudusi. Ar to pietika, lai arī Latvijas Sarkanā Krusta darbība demokrātiskajā pasaulē tiktu atjaunota. Kā jau iepriekš

redzējām, ierosinājums tam bija nācis jau 1945.g. martā Svinemindē, bet tā paša gada 1. jūnijā LSK ilggadīgais priekšnieka vietnieks, inž. Spricis Paegle, būdams Jenā, griezās pie Sarkanā Krusta Internacionālās Komitejas Zenēvā ar plašu iesniegumu, kuŗā pieteica savas darbības atjaunošanu. Tanī tika norādīts uz Padomju Savienības 1940.g. 17. jūnija militāro iebrukumu Latvijā, uz pārdzīvoto lielinieku terroru, masu kapiem un deportācijām, kā arī vēlākajiem notikumiem, rodoties kuŗa darbībai.

Paegles iesniegums beidzās vārdiem: "Ievērojot augšā sacīto, es kā ilggadīgais Latvijas Sarkanā Krusta Galvenās valdes loceklis un priekšnieka vietnieks, griežos pie Sarkanā Krusta Internacionālās Komitejas ar sirsnīgu lūgumu — ņemt savā virsuzraudzībā latviešu tautas bēgļus un kuŗa gūstekņu likteņa gaitas, galvenā kārtā Vācijā un Padomju Krievijā, kā arī pārējās zemēs. Esmu pārliecināts, ka ļoti smagi pārbaudījumi tagad atkal jāpārdzīvo mūsu tautiešiem it īpaši mūsu dzimtenē, Latvijā, un no lieliniekiem ieņemtajos Vācijas apgabalos. Sarkanā Krusta Internacionālās Komitejas pūles un gādība viņu labā var tiem dot kautcik jūtamus atvieglojumus, lai pārciestu viņiem izliktos baigos pārbaudījumus. Līdz tam laikam, kad būs izdevies nodibināt taisnīgākas tautu savstarpējas attiecības, kad mazām tautām un lielām tautām būs vienādas tiesības un vienādi pienākumi, latviešu tautas izklaidētām daļām būs iespējams atgriezties savā dzimtenē un veidot tur savu dzīvi no lielajiem kaimiņiem netraucēti — uz demokratiskiem tautu pašnoteikšanās tiesību principiem".

Kā šinī, tā citos gadījumos, LSK neaprobežojās tikai ar trimdas latviešu interešu aizstāvēšanu, bet iestājās par latviešu tautu dzimtenē, padomju soda un gūstekņu nometnēs.

Pārrunājām ar Liepiņu, ka būtu svarīgi iegūt Sarkanā Krusta Starptautiskās komitejas sankcionējumu mūsu darbībai ārpus Latvijas teritorijas, lai gan patlaban pats galvenais ir tiešs palīdzības darbs. Liepiņš jau bija paguvis iesniegt latviešu kuŗa gūstekņu lietā memorandus Sabiedroto Militārajām pārvaldēm.

Mana brauciena nolūks bija arī noskaidrot TP attiecības ar LSK, kur pēdējais bija atjaunots. TP darbības funkcijas bija bijušas plašākas par LSK konvencionālo darbu. Miera laikos LSK darbības kodolā bija ārstniecība un veselības kopšana, kara apstākļiem paredzot īpašus pienākumus un kara gūstekņu aizsardzību. Tagad kara gūstekņu un kara invalidu lietas bija kļuvušas akūtas, bet tās nebija vienīgās problēmas. Vācijā neziņā par rītdienu klīda mātes ar bērniem, kā arī veci ļaudis. Arī tiem vajadzēja kādu atbalstu. UNRRA savu darbību vēl nebija izpletusi. Pārrunāju ar Liepiņu, un dažas dienas vēlāk ar Paegli un Gāršu, divi variantus. Viens no tiem paredzēja TP darbības turpināšanu, atstājot tai aizgādības lietas, otrs īpašas LSK Aizgādības pārvaldes radīšanu, koncentrējot šīnī sektorā to darba daļu, ko LSK Latvijas darbības posmā nebija praktizējis. Pie tā, t.i. otrā variantā arī palikām. Man bija jāuzņemas LSK Aizgādības pārvaldes vadība. Mani, docentu Nikolaju Vētru un Alfredu Valdmani iesaistīja LSK galvenajā valdē. Lielas vajadzības paplašināšanai tobrīd nemaz nebija, jo no LSK valdes neatkarības laika sastāva lielākā daļa, ja atskaita no padomju varas deportētos, bija nonākusi Rietumos.

Par LSK Galvenās valdes sēdekli izraudzīja Detmoldu, kurp vajadzēja pārcelties arī tikko minētai Aizgādības pārvaldei. Tur darbojās LSK veco laiku priekšniecības loceklis senātors Jānis Kalacs. Spricis Paegle bija apmeties Fuldā.

Kad 9. augustā viņu tur latviešu bēgļu nometnē apmeklēju, redzēju, ka viņu aplido dažādi politikāņi, arī bijušie ministri. Tie nodrošinājās ar dažādām pilnvarām, pie kam LKS pilnvara tiem šķita sevišķi miļa. Alfreds Valdmanis bija pratis izdabūt no Paegles pilnvaru, kur tas bija apzīmēts par Sarkanā krusta "pilnvaroto prezidentu", kas gan bija tikai sava veida makšķeres āķis. Daži izmanīgākie bija izpratuši, ka ar LSK pilnvarām tie var iegūt no militārajiem benzīnu tankiem vismaz bezmaksas degvielu.

Valdmanis nebija arī mani piemirsis. Augusta sākumā viņš mani uzmeklēja mazajā Minchhauzenā.

Izklāstīja savu nodomu trimdas latviešu vadības izveidošanai. Vislabāk būtu, teica viņš, ja latviešu augstāko pārstāvību konstruētu no t.s. "baltām lapām", no cilvēkiem, kam nav bijusi politiska pagātne.

Tā tiešām bija simpātiska doma. Valdmanis jau bija paredzējis aicināt pārstāvības priekšgalā prof. Dr. Kārli Kundziņu, par izglītības lietu vadītāju prof. Frici Gulbi un par administratīvo un tieslietu vadītāju prof. Arvedu Švābi. Vēl tikai vajadzētu sameklēt saimniecības un finanču lietu kārtotājus. Arī tas likās tīri labi, lai gan nopratu, ka vienu no šiem posteņiem Valdmanis paredzējis sev, bet bez zināšanām viņš taču nebija. Galu galā ne jau tādēļ Valdmanis bija pie manis braucis. Izrādījās, ka viņam nedeļa mieru kas citi. Viņš, tāpat kā daudzi citi, bija tanis domās, ka TP uzkrātie līdzekļi nonākuši Rietumvācijā un tie nu nav gluži mazie. Tagad tie noderētu kam citam un tos vajadzētu ievadīt piemērotā gultnē.

Pēc 1945.g. 8. maijā Liepājā sastādītā TP kases pārskata Galvenās pārvaldes rīcībā bija 5.574.059 vācu markas /t.s. ostnaudā/, no tām Latvijas bankā bija noguldītas 2.112.540 markas no vispārējiem līdzekļiem un 1.450.615 markas no loterejas naudām, evakuētās bankās bez tam atradās 2.007.702 markas, un tekošajām vajadzībām kasē 3.102 vācu markas. Bez tam TP Liepājas apriņķiem bija ap 23.600 marku un darbiniekiem Vācijā un Zviedrijā izsniegtas operatīvām vajadzībām nelielas summas. No pēdējām arī manā rīcībā bija nodoti daži tūkstoši, kuŗus laidu darbā visur, kur nonācu kādos bēgļu centros. Bez tam mēģināju atbalstīt grūtībās nonākušos valsts un kultūras darbiniekus. Einberga kundzei, kuŗas vīrs atradās vācu koncentrācijas nometnē atkārtoti izsniedzu pāris tūkstošus, pēdējās Saeimas priekšsēdim Dr. Paulam Kalniņam 1000, Gustava Celmiņa sievai, kas bija somiete, arī tūkstoši, jo arī viņas vīrs atradās Hitlera ierīkotā koncentrācijas nometnē, kā arī vairākiem darbiniekiem.

Lielās summas, kas bija evakuētas ar bankām uz Vāciju, bija nobloķētas, kādēļ tām nemaz nepieklūvām. Stāvoklis bija vēl ļaunāks kaŗam beidzoties, jo izrādījās,

ka vācu pārvaldes iestādes, kas darbojās Rīgā, bija likušas mūsu bankas kapitālus pārvest uz Dancigu, uz Halli pie Sāles vai uz to Berlīnes daļu, kas palika padomju pusē. Citiem vārdiem, šī nauda bija aizgājusi zudumā. Arī pirms kapitulācijas līdzpaņēmo "ostnaudu" vācu bankas atteicās pārmainīt reichsmarkās, kādēļ arī ar to daudz zaudējām. Kad ostnaudu vispār izņēma no apgrozības, man vēl pēdējā dienā izdevās Kaseles zemes bankā izmainīt dažus atlikušos tūkstošus, kas tad bija arī vienīgais rīcības kapitāls mūsu darbam.

Tieši trimdas sākuma dienās veicamu uzdevumu bija daudz.

Vienu melnāku dienu par otru piedzīvoja mūsu kaŗavīri. Tie pildīja gūstekņu nometnes un kaŗa lazaretēs. Bez smagajiem gūsta apstākļiem tos pavadīja aizspriedumi. Vietumis tiem uzglūnēja padomju virsnieki, kuŗu izrīcības sedza rietumu Sabiedrotie. No Francijas rupjā kārtā savāca un aizveda austrumu virzienā simtiem latviešu kaŗavīru. Bet arī tie, kas nonāca aiz dzeloņstieplēm vācu nometnēs, piedzīvoja tikai nebaltas dienas. Latvijas Sarkanais krusts nebija vienīgā organizācija, kas meklēja iespējas tiem palīdzēt. Kolīdz izdevās noskaidrot latviešu gūstekņu atrašanās vietas, tiem mēģināja piekļūt mācītāji un citi viņu rūpju izpratēji. Pēdējo vidū bija daudz sieviešu. Būdams kādu laiciņu Libekā, apbrīnoju neatlaidību, ar kādu Dr. Anna Bormane, Elvira Brice un Kandis kundze diendienā devās uz Grosenbrodes nometni, lai no tās slepeni izvestu pa pulciņam mūsu kaŗavīru. Sarkanā krusta noliktavā viņas savāca tikdaudz produktu, cigarešu un drēbju gabalu, ka iznāca trīs tonnu vedums uz Zēdelgēmas gūstekņu nometni.

Nebija tādas vietas, kur ko kaŗavīru labā nedarītu.

Gūstekņu atbrīvošana bija atkarīga tikai no militārajām iestādēm. To varēja izlemt tikai augstākas instances. Tas tomēr neatturēja kautko uzsākt lietas labā jau sācumā. Saziņā ar Latvijas Sarkanā krusta un Latvijas Centrālo padomi, kuŗai bija labs vārds Sabiedroto iestādēs, krietni daudz šinīs lietās darīja bīskaps Jāzeps Rancāns. Beļģijā pirmos soļus spēra sūtnis Dr. Miķelis Valters.

Ar tikpat lielu neatlaidību darbojās Roberts Liepiņš, senātors Maksis Ratermanis un Eslingenas lielās latviešu nomietnes vadītājs Kārlis Kalniņš. Viņi apmeklēja nepārtraukti militāros stābus, bet panākumi nebija lieli. Tad tika pielietots cits ceļš, vismaz, lai izdabūtu no gūstekņu nomietnēm tur novietoto gūstekņu sarakstus, izvestu vēstules un citas ziņas. LSK pilvaroja mācītāju Arnoldu Liepiņu apbraukāt gūstekņu nomietnes amerikāņu zonā, lai viņš vismaz kā mācītājs piekļūtu tuvāk mūsu kaņavīriem. Ar viņa vidūtājību izdevās iegūt daudzus sarakstus un informēt tuviniekus. Lielu izmaņu kaņavīru lietu kārtošanā parādīja Kārlis Kalniņš.

Man bija jāiesaistās kaņavīru invalidu protežu sagādē un neredzīgo aprūpē, bet par to stāstīšu vēlāk.

Uzsākot Aizgādības pārvaldes darbu, vispirms apzināju bāreņus. Kaņavīru dienās daudzi bērni bija pazaudējuši savus vecākus. Ne visi bija atraduši audžu vecākus. Man bez tam rūpēja, lai audžu vecāki būtu latvieši. Īsā laikā apzināju vairāk desmit bāreņu un pusbāreņu. Daži bērni vecākiem bēgļu gaitās bija noklīduši. Uzsāku to meklēšanu, un ne bez sekmēm. Vienu Neimaņu daudz bērnu ģimenes atvasi atradu pat Šveicē.

Prāvs skaits bērnu bija abos no Latvijas evakuētos bērnu namos. Viens no tiem tagad atradās Hānenklejā, Harca kalnos, otrs Sirksdorfā pie Baltijas jūras. Par laimi abiem šiem bērnu namiem bija labas vadītājas. Bijušam Valsts zīdaiņu namam, kas mita Hānenklejā, uzticīgi kalpoja tā agrākā vadītāja Dr. Bergfelde. Visas saimniecības lietas pārzināja inženieris Jānis Ātrens, izcilus inteliģents vīrs un cilvēks ar lielu atbildības sajūtu. Personālā vēl arvien bija pārsvarā Latvijas māšas un kalpotājas. Neko labāku nevarējām vēlēt. Bērnu apgādī viņi bija pratuši labi noorganizēt, kādēļ man tur atlika maz ko teikt un darīt. Manāms ieguvums bija tas vien, ka direktore bija ārste. Ja tas tā nebūtu bijis, tad vienā sērgā būtu apmiruši vairāk bērnu. Arī par bērnu izvietojumu latviešu ģimenēs apspriedāmies, lai gan dažu labu mūsu nodomu krustojā UNRRA un vēlāk IRO.

Ar UNRRU lielākas grūtības bija bij. Majoru bērnu namam, kas nonāca Sirksdorfā. Vieta bija jauka un laba, jūras kāpās, par lielu noteicēju tur bija uzmetusies kāda UNRRAs dāma, miss Varšavjaka, kas jauca šī bērnu nama vadītājas latvisko audzināšanas darbu. No Bitovas bijām tikuši vaļā ar pārceļšanos no Ālbekas, bet tagad mūsu bērnu nama vadītājai Rūtai Heinei bija pastāvīgs cīniņš ar minēto uzbāzīgo UNRRAs ierēdni, kuŗas izglītība bija zema, kādēļ viņa tagad jutās savas slavas augstumos. Varšavjaka gribēja noturēties savā postenī gadiem ilgi, kādēļ taisījās sajaukt latviešu bērnus ar poļu un citu tautību bērniem, lai viņai pašai iznāktu lielāka iestāde. Viņa traucēja arī bērnu izdošanu latviešu ģimenēs. Par laimi daži mūsu bērni bija pārvesti uz Hamburgu, kur jau vieglāk izdevās tos izdot latviešu audžu vecākiem.

Uzdūrāmie atsevišķiem latviešu bāreņiem Aglosterhauzenas bērnu namā pie Heidelbergas. Gādājām, lai arī tie neaizietu latviešiem zudumā.

Runājot vēl par bērnu namiem, man jāpiemin vēl ciešā kopības izjūta, kas šīm iestādēm bija ar mūsu kaŗavīriem. Hānenklejas bērniem tīri formāli piešķīra tējas devas. Tā bija labu labā Ķīnas tēja, kas nederēja zīdaiņiem, nedz maziem bērniem. Kad vienreiz no šī bērnu nama apskates atgriezos uz Detmoldu, saimniecības vadītājs Ātrenš iedeva man līdzī mūsu kaŗavīru vajadzībām 20 kg īstās tējas. Tas bija milzīgs sainsis, kas nonāca manās rokās. Tikai ar grūtībām to aizdabāju uz Detmoldu, lai no turienes to nosūtītu pulkveža Oša pulkam uz Vesterbūru. Man bija zināms, ka turienes kaŗavīri var pret tēju pie frīziem iemainīt olas un citas uzturvielas. Pat par vienu tējkaroti tējas bija iespējams iegūt vairākas olas. Lielā tējas ķīpa ļāva gandrīz katram ko iemainīt.

Tad jau bija sākusies šī pulka kaŗavīru bēgšana no gūstekņu nometnes. Daži no viņiem plūda uz Detmoldu, cerēdami tur tikt pie civila apģērba. Un ne gluži veltīgi. Detmoldas latvieši bija atsaucīgi, bet manāmu atbalstu deva LSK no Eslingenas atsūtītās 3 tonnas drēbju.

Ar tām piepildījām veselu pagraba telpu. Pie drēbju izsniegšanas un piemērošanas bijām trīs. Bez manis vēl Paegle un Gustavs Ērenpreiss, pazīstamais Rīgas rūpnieks, kam tanī pašā pagrabā bija ierādīta blakus istaba. No "Mazās Rīgas" bija tiešām atnākuši labi apģērba gabali. Kad vienam gaŗa auguma kaŗavīram atradām drēbju kaudzē gandrīz jaunu melnu ziemas mēteli ar samta apkakli, gluŗi tādu, kādu Rīgā valkāja. Saņēmis to, šis vīrs atteicās pieņemt vēl jebko citu. Mēteļa kabatā viņš atrada Doma baznīcas dziesmu lapiņu. Tādā pašā ceļā pataisījām arī citus par "civilistiem".

Kāds vārds vēl sakāms par tā saukto "Frišo kvelli" (Frische Quelle), kādreizējo vācu dzelzceļnieku sanatoriju, kas Teutoburgas meŗmalā bija nodota latvieŗu pārvaldes rīcībā. Tā bija prāva māja ar daudz istabām un paprāvu koptelpu. Ap māju bija dārzs. Pēdējo pārvērtām par sakņu dārzu. Ikvienam "Friŗās kvelles" iemītniekam pieŗķīra pa dobei. Zemi atlikās tikai izcilāt ar lāpstu. Ne katrs to spēja. Man kuŗtības bija pa prātam, kādēļ pie-teicos uzrakt zemi prof. Œvābes dobei. Iestājoties ziemai, par apkuri katram Œis mītnes iedzīvotājam bija pašam jāgādā. Meŗzinis pieŗķīra katram no mums 3 sterus malkas. Lai pie tās tiktu, bija jādodas Teutoburgas meŗā un jānogāŗ skabardŗus. Tie bija iezīmēti.

Sadevamiem pa pārīem. Es kopā ar Arvīdu Klāvsonu.

Resnājiem stumbriem spējām tiktikko izvilkt zāgi cauri. Lai gan pats sevi neskaitīju pie spēkavīriem, tad mans darbabiedrs tomēr prata ar spalvu labāk rīkoties, nekā ar zāgi un cirvi. Patī koku gāŗana savukārt prasīja no abiem prasmī, kas mums trūka. Par laimi gan nevienu skabardi neuzlaidām sev paŗi uz galvas. Sastrādājām pa abiem galu galā pat septiņus sterus. To vienu, kas pārsniedza mūsu normu, atdāvinājām Zentai Maurīnai, kas gan dzīvoja citā Detmoldas pajumtē, bet kuŗai trūka savukārt kurinamā. Arī citi mūsu meŗinieki gādāja par to, lai vismaz viens sters aiziet virpāŗības labā.

Dzīvojām "Friŗā kvellē" saspīesti. Man īstā dzīves vieta bija Hesenē, kādēļ Detmoldā tiku tikai pie gultas vietas.

Tā atradās aiz skapja mana drauga Edgara Ķiploka istabā. Mums abiem bija daudz kopēja, kādēļ labāku izkārtojumu nevarēju nemaz vēlēties. Turpat tuvumā atradās Švābes istaba, kurā jo bieži uzkavējos. Kundziņš bija allaž pārslogots darbiem. Vienreiz viņš vēlējās tomēr ar mani pamatīgāk izrunāties. Viņš jautāja man, vai mēs to nevarētu izdarīt viņa pastaigas laikā. Man tas tieši bija pa prātam. Biju pārsteigts, dzirdot, ka viņš vēloties, lai es un Ķiploks ikreizes pasakot mūsu domas par LCK darbu. Viņam noderēšot šāds mūsu padoms.

Sabiedriskajā darbā Kundziņam bija lielāka pieredze, nekā mums. Ja viņš tomēr vēlējās dzirdēt mūsu domas, tad drīzāk tādēļ, ka viņš ļoti uzticējās cilvēkiem, turēdams tos par labākiem, kādi tie dažkārt ir. Nebija jau gluži arī tā, it kā viņam nebūtu savs spriedums, pie tam negrozāms. Kad 1946.gada februārī LCP sesijas laikā Hanavā amerikāņi uz kādas denunciacijas pamata apcietināja Alfredu Bērziņu un pie manis toreiz no Brininghauzenas ieradās viņa māsa, lai lūgtu manu piepalīdzību viņa atbrīvošanā, griezās šinī lietā arī pie Kundziņa kā LCK priekšsēža. Viņa atbilde mani pārsteidza: "Alfrēda Bērziņa lietā atsakos vispār ko darīt". Neuzskatīju Alfrēdu Bērziņu arī par jebkādu savu draugu vai domu biedru, tomēr man pietika ar to, ka pret viņu kāds sāncesis dzen intrigas. Ja ne daudz, tad kādu mazumiņu gribējās šī nepamatoti apcietinātā labā darīt. Ar to negribu teikt, ka biju humānāks par Kundziņu. Kādreiz rodas dažādi motīvi, ko darīt vai nedarīt.

Vērodams Kundziņa darbu Detmoldā, izmanīju, ka viņš izjūt savus sabiedriskos uzdevumus kā smagu atbildības nastu.

Pretstatē Kundziņam, Švābe bija citāds. No laika gala Švābe bija visnotaļ pašapzinīgs un mērķtiecīgs. LCK lietās viņš kļuva Kundziņam vērtīgs palīgs, jo nosprauda stingras robežas administratīvajai darbībai. Turklāt viņš prata apbrīnojami labi formulēt ikvienu lēmumu.

Arvedā Švābē iemājoja dzejnieka dvēsele. Tas parādījās jo spilgti viņa 18. novembra runā. Norādīdams uz leģendu lomu vēsturē, viņš pats radīja leģendu par Latvijas de jure atzīšanas norisi Parīzes Miera konferencē. Vismaz vienas situācijas attēlojums šķita tāds. Švābe vispirms minēja faktu, ka franču premjērs Aristīds Briāns esot 1921. g. 26. janvāra sēdē jautājis — vai neesot pienācis laiks dot Baltijas valstīm de jure atzīšanu, bet no savas puses piemetināja, ka viņa pretinieks lords Kersons bijis tanī brīdī aizmidzis. Tikai tādēļ viss tik labi atrisinājies. Dr. Olgerda Grosvalda liecība no tā atšķiras. Tomēr ikreizes patikās klausīties Švābes vārdos, ka “tautām jāiet bojā, ja tām nav vairs savas sūtības, savu svēto un savu leģendu”.

Visretāk “Frišā kvellē” uzturējās prof. Fricis Gulbis, lai gan viņš tur bija pierakstīts. Gulbim rūpēja Baltijas Universitātes noorganizēšana, kādēļ viņš uzturējās lielāko tiesu Hamburgā un Pinnebergā.

DAŽI VĀRDI TIEŠI PAR MANU DARBU

Arī es nevarēju pastāvīgi uzturēties Detmoldā. Laiku palaikam man bija jāpieliek ģimenes tuvumā, bez tam es turpināju apbraukāt dažādus trimdas centrus. Pēc tam, kad ievēlētā Latviešu Centrālā Padome 1945. g. 19. novembrī uzsāka kārtējo darbu un visu Rietumvāciju pārklāja apgabalu un vietējo komiteju tīkls, daudzkas izmainījās. LSK nebija nekāda interese konkurēt ar tagad labi izveidoto trimdas latviešu pārstāvību. Mēs pievēršām savu uzmanību vēl arvien kaŗa gūstekņu un invalidu lietām, bet it īpaši daudz bērnu ģimenēm un bērnu aprūpes vajadzībām.

Vienā savā braucienā uz Lībeku tikos ar acuārstu Jāni Reinhardu, savu svaini. Viņa ārstēšanā Lībekas latviešu slimnīcā bija tobrīd vairāk nekā desmit slimnieku, kas bija pazaudējuši acu gaismu. Dr. Reinhards bija informēts

par Neredzīgo studiju iestādes darbību Marburgā, kādēļ lūdza mani, mājās braucot, apgādāt viņa slimniekiem neredzīgo roku lentas, spieķus un vēl kādus priekšmetus. Man netrūka naudas tādu mantu iegādei, kādēļ steigšos uzdevumu izpildīt.

Noskaidrojās, ka vācu neredzīgo iestāde Marburgā bija otrā lielākā tāda veida pasākums visā Eiropā. To vadīja profesors Štrēls. Kad ierados tur sapirkt mantas, kādas Rūras apgabala neredzīgo pārstāvis tanī brīdī jau iepirkās, un es ievēroju, kādi priekšmeti neredzīgo vajadzībām vispār ir. Es sapirku pietiekamā daudzumā itin visus. Bet tanī brīdī man atvērās tikpat kā jauna pasaule. Bija skaidrs, ka acu gaismu zaudējušie latviešu karavīri slimnīcā ilgi nevarēs palikt. Tā tad bija jādomā par tālāko. Vispirms tiem bija jāiemācās neredzīgo rakstu pēc Braila metodes. Arī par viņu arodu izglītību nācās domāt.

Vislabāk tas bija izdarāms Marburgā. Ja tos izdotos novest uz Marburgu, tad viņiem būtu jānodrošinā arī latviešu vide. Lai iedomāto plānu īstenotu, apstaigāju Marburgu līdzīgā veidā, kā to nesen biju darījis Veidenē. Diezgan tuvu pilsētas centram atradās jauniešu mītne, ko vācieši apzīmē par "Jugendherberge". Tā stāvēja tukša. Vairs skaidri neatceros, kā tanī iekļuvi, bet jau pēc dažām dienām tur varēja ierasties mani neredzīgie draugi. No tā brīža tie tiešām palika man visam mūžam draugi.

Ar novietošanu un pieteikšanu neredzīgo studijām nepietika. Steidzīgi bija atrisināmi citi svarīgi jautājumi. Ja jau bija mītne ar neredzīgo puduri, tad bija vajadzīga vismaz viena saimniece, bija jāsameklē pavadoņi un jāgādā par siltu ēdienu. Latviešu skaits Marburgā bija mazs. Personāla sagāde likās neiespējama lieta. Pirmajās dienās neredzīgos pūlējās aprūpēt Ieva Straumane, kuŗas ģimenē pašā bija pieci mazgadīgi bērni un viņa dzīvoja patālajā Minchhauzenē, turpat kur mana ģimene. Bet tad vienu dienu apņēmīgs palīgs veselam gadam radās. Tas bija Staņislavs Čivzelis, Marburgas universitātes students. Viņš studēja mākslas vēsturi. Kas viņu pie mums atveda, nezinu.

Kad vēlāk viņam apjautājos, viņš teica, ka viņā pamodusies vēlēšanās darīt kādu labu darbu. Viņš bija Latgales katolis.

Man izdevās LSK darbā kā inspektori iesaistīt arī Nedu Grīnupi. Viņa atbrauca no Erlangenas. Neredzīgo aprūpe nebija vienīgais viņas darbs. Viņas uzdevumos bija arī dienesta braucieni, izklaidēto bērnu apzināšanā. Bez tam Detmoldā kā bērndaržnieču inspektori biju jau iesaistījis Eleonoru Stepanovu—Zadi. Viņa bija mācīta bērndaržniece, kuŗai netrūka apņēmības un iniciatīvas.

Ja nu bija runa par LSK Aizgādības pārvaldi, tad tāda nu īstenībā arī bija radusies. Pēc kāda laika līdzīgā darbā iesaistījās mana vecā, enerģiskā darbiniece Elza Klaustiņa. Viņas darbības loks aizsniedza galvenokārt Bavāriju un vēl dažas vietas amerikāņu zinā, kamēr Stepanova deva padomus britu zonas bērndaržniecēm, kas vairumā bija gadījuma darbinieces, nebija šī aroda pratējas. Inspektore Stepanova izstrādāja bērndaržu darba plānu pēc gada laikiem. Norādījumus izsūtījām uz visiem apzinātiem latviešu bērnu daržiem. To skaits trimdas sākuma posmā bija itin prāvs.

Aizgādības pārvalde izsūtīja bez tam bez maksas ābeci Valodiņu un bilžu grāmatas latviešu valodā. Rūpējamies arī par rotallietām.

Ja varējām izsūtīt simtiem latviešu ābecu un bērnu literatūras, tad tādēļ, ka jau 1945.gada beigās vienojos ar latviešu grāmatniekiem par šādas literatūras sagādi. Piecu grāmatu apgādu vārdā runāja ar mani Edgars Ķiploks. Tiem trūka rīcības kapitāla, kādēļ aizdevu viņiem no TP līdzekļiem 10.000 markas, atpērkot par to viņu izdotās grāmatas. Netieši tas bija atbalsts trimdas grāmatniecībai.

Klaustiņa sarīkoja pat bērndaržnieču kursus. Stepanova savos bērndaržu apmeklējumos gādāja, lai bez lietpratīgas nodarbošanos ar bērniem, tiktu gādāts arī par apkārtnes izdaļošanu, par smilšu kastu un rotallaukumu ierīkošanu. Ne katrā vietā tas bija izdarāms. Saņēmām no dažām noietnēm arī ironiskas piezīmes. Bet darbs mazo trimdinieku labā sekmējās un viņu ikdienu nelikās nemaz

ikreizes pelēka arī tad, ja mēnešiem ilgi bija jādzīvo nometņu drupu kaudzēs. Mudinājām rīkot bērnu svētkus un sameklēt iespējas bērnu iepriecināšanai.

Mazo trimdinieku likteņa mikstināšanai daudz domāja arī archibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs. Viņš atjaunoja bērnu žurnāla "Bitītes" un "Bitītes kalendāra" izdošanu, kādēļ bērni viņu dēvēja par "Bitītes onkuli". Detmoldā man izdevās novērot ar kādu bērnu psihes izpratni svētdienu rītos prof. Kundziņš noturēja bērnu dievkalpojumus.

Ar audžu vecāku sagādāšanu bāreņiem un pusbāreņiem arī veicās tīri labi. Bērnu pieprasījumu bija vairāk, nekā spējām izdodamus bērnus atrast. Bet ar bērnu nodošanu citās ģimenēs vien nepietika, bija jā rūpējas arī par dzīves un audzināšanas apstākļu pārbaudi. Ne katrs bērns spēja iedzīvoties svešajos apstākļos. Lūdzām audžu vecākus mums sūtīt regulārus ziņojumus. Gājām palīgā arī daudz bērnu ģimenēm, galvenokārt ar naudas pabalstiem. Nozudušo bērnu meklēšana deva savukārt panākumus, ja neskaita tos bērnus, kas kaŗa dienās bija nokļīduši vecākiem pa ceļam Pomeranijā vai kur citur. Šo bērnu sameklēšanā mums nevarēja neko palīdzēt arī Vācu Sarkanais krusts un viņa plaši izveidotais izziņu dienests. Padomju iestādes nevēlējās uz meklēšanas aptaujām vispār atbildēt.

Par savu goda pienākumu LSK uzskatīja zīdaiņu pūriņu sagādi latviešu ģimenēm. Latvijā par to bija rūpējies bērnu palīdzības apvienība. Tagad to uzskatījām par LSK uzdevumu. Iepirkt ko pēcķaŗa Vācijā bija grūti, kādēļ griezāmie pie cittautu organizācijām, pie zviedru "Redda Barnen" un citu zemju Sarkanajiem krustiem. Vislaimīgākā roka bija bīskapam Rancānam. Viņam laimējās Šveicē dabūt 1000 pūriņus LSK vajadzībām. Tas deva mums iespēju gadiem ilgi izdalīt bezmaksas pūriņus.

Otrs pūriņu sagādes avots mums radās Beļģijā. Briselē spēcīgu LSK darbības centru izveidoja Erika Valteres kundze, sūtņa Dr. Miķeļa Valtera dzīvesbiedre. Mēs šo autonomo darbības centru apzīmējām par Latvijas Sarkanā Krusta Beļģijas delegāciju. Erikai Valterei bija

plašs vēriens, teicami sakari ar beļģu iestādēm un organizācijām, kā arī pilnīga izpratne humanitārajam darbam. Papildus tam darbam, ko viņa darīja latviešu gūstekņu labā Beļģijā, viņa sūtīja tonnām tekstiliju un citu nepieciešamu mantu bēgļu vajadzībām uz Vāciju. Sadarbošanās ar citiem viņai neveicās, kādēļ viņa adresēja visus sūtījumus uz manu adresi. Brīžiem pat nelikās iespējams visu sadalīt. Bez mazlietotām drēbēm un veļas no Beļģijas nāca arī pūriņu sūtījumi. Vēlāk arī medikamenti. Valteres kundze gādāja arī par transporta izdevumu samaksu līdz LSK noliktavai. Pēc Erikas Valteres izceļošanas uz Kanadu, mūsu sadarbība izbeidzās, kas bija ilgusi četrus gadus. Pieminu Eriku Valteres kundzi visdziļākā cieņā un pateicībā, zinot, ka citi viņu un viņas plašo palīdzības akciju maz ievērojuši.

Aizgādības pārvalde mēģināja plašāk izvērst arī t.s. sabiedrisko krusttēvu akciju. Ar "sabiedriskajiem krusttēviem" sapratām cilvēkus, kas apņemas tīri individuāli rūpēties par kādu svešu latviešu bērnu vai ģimeni. Te vairs nebija runas par audžu vecākiem, kas paņēmu bērnu savā ziņā, bet par ilgstošu palīdzību kādas citas ģimenes bērnam, vienalga kur tas atrastos. Sevišķi daudz bērnu ģimenēm tas bija svarīgi, kuŗu rocība parasti bija maza. Sabiedrisko krusttēvu lietā parādījās doma, savest ziedotāju vai labdari tuvāk kopā ar bērnu, kam tas grib palīdzēt. Daudzos gadījumos tas vairoja cilvēcīgo siltumu un deva paliekamu gandarījumu atbalsta devējam. Par šo jautājumu rakstīju "Tēvzemē" un citur, pārāk lielu atsaucību neatrodot.

Līdztekus manam darbam LSK allaž gāja mana darbošanās avižniecībā. Visvairāk rakstīju Hanavā izdotajā "Tēvzemē", lai gan pa reizi arī "Latvijā", "Sauksmē", "Laika Mēnešrakstā", un citur. Pēc 1949.gada kļuva pastāvīgs "LAIKA" līdzstrādnieks. Žurnālistika man bija kļuvusi tuva jau no Rīgas laikiem, bet trimdā tas man saistījās arī ar ģimenes uzturēšanu, vienalga, cik lielus honorārus ikreizes maksāja.

Bet vēl man jāatgriežas pie neredzīgo jautājuma.

Kad pēc astoņiem mēnešiem Marburgā sapulcinātie neredzīgie neredzīgo rakstu un mašīnrakstīšanu bija iemācījušies, apspriedos ar viņiem par arodu izvēli. Suku gatavošanu un masieņa darbu toreiz uzskatīja par neredzīgo klasisko arodu. Dažiem tie likās piemēroti, pārējie gribēja pievērsties kam jaunam un interesantākam. Tāds likās audēja amats. Marburgas studiju iestādē /Blindenstudienanstalt/ tikko bija sāкта neredzīgo apmācīšana aušanā. Daži mūsējie arī izšķīrās kļūt par audējiem. Ansis Teichmanis ieguva tādu veiksmi, ka prata izaust pareizā rakstā pat tautas tēpus.

Neredzīgo mītni mums bija jāuztur ar pašu līdzekļiem, jo UNRRA un IRO šim pasākumam nepiegrīza nekādu vēribu. Vispār Marburgā nebija nekādas bēgļu resp. pārvietoto personu aprūpes. Tādu vietumis saņēma citos apgabalos un DP nometnēs nonākušie neredzīgie. Viņu labā gan iznāca mazāk ko darīt. Neredzīgo kaŗa invalīdiem jo drīzi pievienojās arī prāvs skaits civilo neredzīgo. Viens no tiem, īsi pirms izceļošanas uz aizjūru, bija ģenerālis Dankers. Jāņa sētas mītnē, kur mitinājās mūsu neredzīgie, bija arī viena pavisam jauna meitene, kas pārgalvības dēļ bija zaudējusi savu acu gaismu.

Kad pēc gadiem biju pārcēlies uz Stutgarti, man iznāca sarežģīta lietas kārtošana ar Donatu Badūnu. Viņš frontē bija zaudējis nevien redzi, bet arī abu roku plaukstas un lielā mērā dzirdi. Tieši viņš nespēja bez darba dzīvot. Viņš izteicās, ka nav vērts dzīvot, ja nespēj neko derīgu darīt. Viņam radās doma par atgriešanos dzimtenē, pie kam viņam bija pārliecība, ka lielinieki pratīšot no viņa "iztaisīt pat darba lopu", jo tur neviens dikā nestāvot. Sazinājos viņa nodarbināšanas lietā ar piekritīgām vācu iestādēm, kam rūpēja arī smagi piemeklētu cilvēku darba terapija. Tās bija ar mieru likt konstruēt īpašu mašīnu Badūna vajadzībām, bet viņa dzīve pati pēkšņi iegrozījās citās sliedēs.

Man iznāca neredzīgos draugus bieži apbrīnot. Ar savu stāvokli viņi tā aprada, ka jutās laimīgi un pieticīgi. Viņu uzņēmība un darba prieks bija tik liels, ka gandrīz

visi dibināja ģimenes un audzināja bērnus. Viņi bija pirmie, kas iepirka Vācijā mājiņas vai citādi nostabilizējās. Vairāki no viņiem gadiem ilgi apgādāja savus tuviniekus Latvijā ar palīdzības sainīšiem. Par vienu zinu, ka viņš nosūtījis uz Latviju vairāk nekā 40 šādus saiņus, kā arī sagādājis savai māsas meitai, kas atgriezās kopā ar vecākiem no Sibīrijas, iesvētīšanas gadījumam visu nepieciešamo.

Viss, par ko šeit stāstu, bija daļa no Latvijas Sarkanā Krusta darba, bet tas nebija vienīgais, un maldinātu, ja es vēl dažos vārdos nepieminētu pārējo. Galveno darba smagumu iznesa Roberta Liepiņa vadītā pārvalde. No Heidenheimas tā drīz pārcēlās uz Eslingenu. Plašās telpas Ūlanda ielā ļāva viņam iekārtot prāvu biroju, kur viņam daudz palīdzēja ģenerālsekretārs Maksis Ratermanis un vēlāk Vilhelms Kalniņš. Pirmais bija tiesībnieks, otrs diplomāts. Atsevišķās telpās vēl mitinājās LSK kartotēkas darbinieki, kam izdevās iegūt ziņas par apm. 130 000 trimdas latviešiem. Turpat iekārtoja trimdas sākuma posmā mirušo kartotēku. Darbojās plašs Izziņu dienests. Tatjana Liepiņa vadīja nodaļu "Māte un bērns", kas rūpējās par šūšanas darbnīcu ierīkošanu un lielo ģimeņu aplāpīšanu. Ap viņu bija vēl citas darbīgas dāmas.

Jāpalīdz bija bez tam izskrinētiem, t.i. no DP noņemtiem izstumtiem tautiešiem, kuŗu vairums bija kaŗavīri. Pēdējo vidū bija daudz tbc slimo. Nevien mūsu Galvenā pārvalde, bet tiklab LSK pilnvarotie uz vietām meklēja atrisinājumu viņu novietošanai un ārstēšanai. Sevišķi spilgtā atmiņā man palicis Dr. Oto Makstenieks Kaselē. Kad no britu zonas noņemti un slimnīcām bija izraidīti mūsu tbc slimie kaŗavīri, tad Dr. Makstenieks sazinājās ar saviem kollēģām amerikāņu zonas dažādās slimnīcās, pārvedot šos nelaimīgos turp. Parasti ar panākumiem. Vispār mūsu ārsti un māsas daudz pūlējās kā kaŗavīru, tā pārējo bēgļu labā. Tā nebija "pati par sevi saprotamam lieta", kā dažam ar šaurāku redzes loku likās, jo visu to mūsu ārsti parasti darīja ārpus sava dienesta laika, kā arī riskējot ar pārraudzības iestāžu nelabvēlību, neizslēdzot padzišanu no vietām.

Pateicoties ģenerālkonsula Artura Vanaga ģādībai, gadu gadā saņēmām prāvus zivju eļļas sūtījumus no Norvēģijas. Zivju eļļa derēja kā tbc slimniekiem, tā bērniem. Bez tam Aleksandrs Gārša, kas vadīja medicīnisko daļu Heidelbergā, prata sapirkt milzīgos daudzumos mākslīgos vitamīnus un ārstniecības līdzekļus. Viņš tos ieguva no lielajām vācu farmaceitiskajām firmām, ar kuŗām jau no Rīgas laikiem bija nodibinājušies sakari. Tikai tādēļ arī pēckaŗa laikā, kad viss bija ierobežots, atvērās mums šie vārti.

DAUDZ PRĀTU, DAUDZ CELU UN DAUDZ DARĪTĀJU

Jau tas vien, ka visa pēckaŗa Vācija bija sadalīta zonās, sadrumstaloja manāmi trimdas latviešu kopību. Ikvienā no tām galvenā noteikšana bija vai nu britu, vai amerikāņu vai franču militārajai pārvaldei. Daudz atkārajās no šo pārvalžu atsevišķo ierēdņu uzskatiem, dažkārt arī no viņu inteligences pakāpes. Bet to pašu varēja teikt par latviešu pašu darbinieku nostāju un inteligenci. Vēl vairāk, — ne jau kāda darbinieka intelligence vien visu noteica, bet kur atkal pieredzējām, ka tur trūkst normālas sadzīves kārtības un leģitimētas vadības, tur katrs mēģina uz savu roku ko teikt un darīt.

UNRRAs un IRO darbības sektorā mazi ierēdņiši rīkojās bieži savtīgi un patvaļīgi, prasdami sev pa prātam noskaņot arī augstāko priekšniecību. Pēdējā bieži bija iegrozījušies ērtas dzīves meklētāji, kas priecājās, ja viņus vispār netraucē. To sev par labu izmantoja sīkie ierēdņiši. Spilgts piemērs tam bija jau minētā Miss Varšavjaka Holšteinas apgabalā, kur atradās prāvais latviešu bērnu nams. Viņas rokās tas bija tikai pateicīgs objekts ilggadīgas darba vietas nodrošināšanai. Lai iestāde iznāktu lielāka, viņa paredzēja sajaukt latviešu bērnus ar cittautu bērniem. Bez tam viņas lēmumi vērsās pret

latviešu personālu. Mums turpretim rūpēja saglabāt šī bērnu sastāva un vadības latvisko kodolu. Jau labāk veicās Dr. Bergfeldes vadītam bērnu namam Hānenklejā. Sākumā UNRRA bija piedalījusi tam arī dažus poļu un krievu bērnus, bet tad tiem atrada citu vietu. Kad 1946.g. 11. martā ieradās Hānenklejā, docents Ātrens varēja man priecīgi pavēstīt, ka šis bērnu nams esot tagad ista latviešu bērnu nams. Tobrīd tam bija 94 bērnu. Man rūpēja arī šo izdošana latviešu audžu vecākiem, bet tam pretojās iestādes vadītāja Dr. Bergfelde. Viņa bija šo iestādi saglabājusi un gribēja to uzturēt tādu līdz atgriešanās brīdim dzimtenē. Harca kalnāji visapkārt likās pagaidām īsta miera vieta, lai gan tā atradās tikai dažus km no padomju demarkācijas līnijas. Pastorālu svinīgumu sagādāja dobjās govju zvārguļu skaņas, kas nāca no kalnu ganībām. Dažkārt arī tas vairo prieku.

Biju pastāvīgs viesis kā Hānenklejas, tā Sirksdorfas bērnu namā, allāž pārliecinādamies, ka šo iestāžu vadība bija priecīga, ka tā nav pamesta likteņa ziņā. Vienīgo leģitimāciju mūsu rūpēm un līdzdarbībai deva tas, ka man kā Tautas Palīdzības kādreizējam priekšniekam bija likts piedalīties šo bērnu namu evakuācijā, pēc kam šīs iestādes bija pārņēmušas savā ziņā UNRRA, tās uzturot. Latviešu pašu rocība to tanī laikā neatļāva. Tiekoties ar prof. N. Vētru un Nacionālās komitejas pārstāvi Jāni Miezi Lībekā, pārliecinājos, ka viņiem nepatik mana pastāvīgā maišīšanās vismaz Sirksdorfas bērnu nama lietās.

Arī britu Militārā pārvalde sāka apsvērt jautājumu par LSK darbības apturēšanu britu zonā.

Bet daudz lielāka berze radās LCK un parlamentāriešu vadītās Latvijas Centrālās Padomes starpā.

Jau no Rīgas laikiem man bija zināms, ka Latvijas Centrālā Padome bija dibināta Latvijas teritorijā 1943. gadā kā nacionāls pretestības centrs pret vācu okupācijas varu. Toreiz to vadīja prof. Konstantīns Čakste, pulcinādams ap sevi redzamākos Saeimas deputātus un parlamentārā laika valstsvirus. Tai izdevās informēt Latvijas sūtņus ārzemēs, kā arī nosūtīt rietumzemju vajadzībām

ziņojumus par stāvokli Latvijā. Bez tam Latvijas CP uzturēja sakarus ar līdzīgiem pretestības centriem Lietuvā un Igaunijā. Par šo slepeno darbību jo drīzi uzzināja vācu drošības iestādes. Konstantinu Čaksti apcietināja un ievietoja drausmīgajā Štuthofas koncentrācijas nometnē pie Dancigas. 1945.gada ziemā, padomju kaņaspēkam tuvojoties Dancigai, politiskos ieslodzītos dzina kājām prom no frontes līnijas, kur Čakste ceļā nomira. Kā Latvijā dibināta nacionāli politiska apvienība, kas cīnījās par Latvijas neatkarības atjaunošanu, Latvijas CP atsāka darbību 1945.gada 3. oktobrī Austrijā. Pēc tam šīs organizācijas darbība izpaudās lielāko tiesu memorandu iesniegšanā ASV, Anglijas, Francijas u.c. valdībām, kā arī Apvienojām Nācijām. Pēdējā gadījumā Latvijas CP saskaņojās ar LCK. Ikvienai bija savs iesnieguma mets. Lai saskaņotos, kādam bija radusies doma, apspriedi noturēt manās mājās Minchhauzenā. Dzīvoju šauros apstākļos, kādēļ sarunāju tuvējā vienīcīnā atsevišķu konferences telpu. Jau 9. oktobra priekšpusdienā pie manis ieradās prof. Kundziņš, prof. Švābe un LCK kancelejas šefs Jānis Niedra, bet neieradās gaidītie "eslingieši" — Ād. Klīve, V. Bastjānis, R. Liepiņš un A. Kacens. Pēc astoņu stundu izgaidīšanās, Detmoldas profesori atgriezās uz savām mājām.

Minētai apspriedei bija jāsaskaņo viedokļi latviešu iesniegumam 1946.g. 23. oktobra UNO konferencei. Eslingenas iesniegumā bija atrodami seši, bet Detmoldas iesnieguma tekstā trīspadsmit priekšlikumi. Pēdējo bija izstrādājis Švābe. Kad vēl arvien t.s. parlamentāriešus nevarēja sagaidīt, prof. Kundziņš iepazīstināja mani ar Detmoldas projektu, uzdodot man viņiem paziņot dažus iebildumus. Manuprāt atšķirību bija maz, vairāk pamatojumā, ne pašā pamata koncepcijā. Pāris dienas vēlāk devos uz Eslingenu, lai paziņotu prof. Kundziņa ieteikumus. Ja abu pušu apspriedei bija izraudzīta mazā un nenozīmīgā Minchhauzena, tad tikai tādēļ ka to uzskatīja par neitrālu vietu. Man pašam iesnieguma sastādīšanā nepiekrita nekāda loma.

Kad 14. oktobrī Eslingenā tikos ar Klīvi, Bastjāni un Liepiņu, kam ziņoju par savām pārrunām ar prof. Kundziņu un Švābi, viņi Detmoldas izstrādāto iesnieguma tekstu atzina par visnotaļ labu, tikai pieprasīja divu pirmo težu svītrošanu. Pati pirmā teze paredzēja Latvijas republikas valststiesiskā jautājuma noskaidrošanu starptautiskajā forumā, otrā teze izteicās par īpašas kontrolkomisijas sūtīšanu apstākļu pārbaudei uz Latviju. Klīve un Bastjānis izteicās, ka pirmais jautājums atstājams sūtņu izlemšanai, kamēr otras prasības īstenošana varētu panākt tieši pretējo, nekā sagaidām. Citiem vārdiem, mani sarunu biedri uzsvēra, ka UNO komisija padomju teritorijā neko īsti nenoskaidrotu, jo to, ko viņiem ļautu skatīt un izdibināt, to jau mēs paši iepriekš varam paredzēt. Bastjānis nosvērti piebilda, ka galvenais ir panākt mūsu iesnieguma laicīgu iesniegšanu Apvienotajās Nācijās. Šī mērķa sasniegšanai vienalga, vai paliekam pie Eslingenas vai Detmoldas teksta. Pat tas, kas to paraksta, nav galvenais.

Latvijas Centrālajai Padomei resp. parlamentāriešiem mēģināts pārvest, ka viņi vēlējušies piesavināties apšaubāmas kompetences un dominēt, bet kā no šī, tā citiem gadījumiem pārliecinājos, ka tas tā īsti nav. Rūpēs par valsts tiesību aizstāvēšanu, viņi izturējās koncilianti arī pret tiem, kas bija uzskatā, ka tiem piešķirušas vienīgās tiesības par visu spriest un runāt, nometnēs izdarītās vēlēšanas.

Kompetences jautājums skāra arī Latvijas Sarkanā Krusta darbošanos trimdā. Ikvienu nacionāla Sarkanā krusta eksistence saistīta ar zināmu teritoriju, pie kam mūsu gadījumā tā bija Latvija. Ja nu apstākļu spiests Latvijas Sarkanais Krusts bija nonācis ārpus savas zemes robežām, tad pienācās šādu stāvokli starptautiski sankcionēt.

Jau 1946.g. 15. janvārī LSK galvenā valde saņēma Amerikas Sarkanā Krusta Nacionālās pārvaldes paziņojumu no Vašingtonas, ka tā ar labpatiku pieņem zināšanai Latvijas Sarkanā Krusta darbības atjaunošanu trimdā. Līdzīgi paziņojumi pienāca arī no dažiem Rietumeiropas

nacionālajiem Sarkanēm krustiem. 1946.gadā LSK direktors R. Liepiņš apmeklēja Sarkanā Krusta Starptautisko komiteju Ženēvā. Tās priekšgalā toreiz atradās prof. Dr. Maksis Hubers. Viņu uzskatīja par vienu no izcilākajiem Eiropas tiesībniekiem. Nevien zinātņu laukā viņš bija daudz paveicis, jo viņa teorētiskās atziņas bija atradušas paliekamu vietu starptautisko tiesību mācībā, bet šis Cīriches valsts un starptautisko tiesību profesors bija ilgus gadus darbojies par Augstākās Starptautiskās tiesas prezidentu. Prof. Hubers bija izcilus autoritāte arī Sarkanā Krusta Starptautiskās komitejas darbā Ženēvā. Tā bija laimīga iespēja tieši viņa amata laikā noskaidrot LSK tiesisko statusu.

Kā pārliecinājās R. Liepiņš, tad prof. Hubers atzina par piemērojamu mūsu Sarkanajam krustam tādu pašu statusu, kāds Otrā pasaules kara laikā piekrita ārpus savas zemes robežām Holandes, Beļģijas un Norvēģijas Sarkanajiem krustiem, kas kopā ar valsts un valdību galvām bija devušies emigrācijā, lai paglābtos no okupācijas varas. Uz šī lēmuma pamata tad arī mūsu Sarkanais krusts, turoties pie delegācijas principa, turpinājis trimdas laikā savu darbību. Prof. Hubers gan ieteica respektēt to zemi, kurā atrastos LSK sēdeklis. No trimdas pirmajām dienām tā bija Rietumvācija. Līdz 1951.gadam tur darbojās tikai reģionālie Sarkanie krusti, bet ar 1951.gadu tiem ļāva atkal apvienoties kā centrālajam Vācu Sarkanam krustam. Vācija toreiz vispār atguva savu suverēnitāti.

Jebšu es ar to aizsteidzot dažiem citiem notikumiem pa priekšu, tad tomēr kopsakars prasa, lai es jau tagad pieminētu savu tikšanos ar pēckara Vācijas apvienotā Sarkanā krusta prezidentu ģenerāli Gesleru. Šī tikšanās ar nozīmīgu viņa deklarāciju notika Hanoverā. 1951.gadā no 11.—14. aprīlim tur notika Sarkanā krusta starptautiska konference. Liela noteikšana tur bija grāfam Ružē (Rougē), Starptautiskā Sarkanā Krusta Ligas ģenerālsēkretāram. Viņš piešķīra man minētajā konferencē novērotāja statusu. Konferenci vadīja Šveices Sarkanā Krusta prezidents Boni (Bohny). Man tomēr visvairāk interesēja

ģenerālis Geslers, Veimaras laiku kara ministrs. Piegāju viņam klāt un stādījos viņam priekšā kā LSK Galvenās valdes loceklis. Norādīju uz mūsu darbību trimdā, ar darbības centru Rietumvācijā.

Vācu Sarkanā Krusta prezidents Geslers apsveica mūsu darbību un piekrita ciešāka kontakta izveidošanai. Vienojāmies, ka LSK direktors apmeklēs viņu Minchenē, kur varēs visas sadarbības lietas sīkāk pārrunāt. Bija patīkami uzduroties no pirmā brīža tik teicamai mūsu stāvokļa un uzdevumu izpratnei. Nākamajā dienā man izdevās iepazīties ar Bavārijas Sarkanā krusta vicepriekšsēdi Dr. Rēma kundzi. Pārliecinājos, ka viņa ir latviešiem sevišķi labvēlīga. Arī citas pazīšanās soliņa LSK labvēlīgus darbības noteikumus Vācijā.

Jautāju sēdes vadītājam Bonijam, vai man kā novērotājam ir izredzes tikt pie vārda. Viņš apstiprināja, ka to varot darīt. Man bija vēlēšanās pievērst uzmanību Baltijas valstu Sarkanā krusta organizāciju darbībai un īpatiem uzdevumiem. Bet, kad diskusijas pie Bonnas pārstāvja Midelmana pārskata par DP problēmu pārcēla uz pēcpusdienu, tad Bonijs pienāca man klāt un lūdza manas domas ietvert rakstveida ziņojumā, ko izdalīšot delegātiem. Tas jādārot ierobežotā laika dēļ, kas atlikušas pārrunām. Man gan likās, ka Starptautiskās Sarkanā Krusta Līgas ģenerālsekretārs Ružē negrib kautkādi nokaitināt Maskavu, kādēļ viņš un vēl kāds atzinis par labāku man nedot vārdu.

STARP MARBURGU, DETMOLDU UN ESLINGENU

1946. gada sākumā pārcēlos pilnīgi uz nelielo Minchauenas ciematu pie Marburgas. Sieva ar bērniem tur visu laiku jau dzīvoja, bet mans darbības centrs sākumā bija Detmolda. Liekas, ka tā bija likteņa labvēlība, ka mums visiem neiznāca turp pārcelties, jo drīzi pierādījās amerikāņu zānas priekšrocības, vismaz man. Dzīves uzlabojumi gan nāca solīti pa solītim.

Vienā ziņā atradāmies sliktākā stāvoklī nekā DP no-
metņu iemītnieki, jo dzīvojām uz vācu pārtikas kartītēm.
Tās, laikam, paredzēja dienā tikai 1200 kaloriju. Bērni
tomēr bija paēduši. Augļus laiku palaiķam atvedu no
franču zōnas. Daudz lielākā mērā par mums no pārtikas
trūkuma cieta Straumaņu ģimene. Mans svainis kā zināt-
nieks bija atradis iespēju turpināt savus pētījumus vienā
Marburgas universitātes ķīmijas institūtā. Pašā univer-
sitātes darbā viņu neiesaistīja, bet ļāva izmantot labo-
ratorijas pētījumiem. Algu viņam visu divu gadu laikā, līdz
izceļošanai uz ASV, nemaksāja. Un tā kā Marburgā nebi-
ja UNRRAs nometņu, tad arī atkrita jebkādi pārtikas un
drēbju piešķirumi.

Bada dzīti mūsu radi bija tomēr spiesti pārcelties uz
Allendorfas DP nometni. Arī mūsu stāvoklis tiktāl pa-
sliktinājās, ka izšķīramies daļu ģimenes pierakstīt šai
UNRRAs nometnei. Šī bija viena no mazākajām tāda
veida nometnēm. Nometnes komandanta J. Bērziņa dzi-
vesbiedre bija juriste, kas ieteica mani formāli iesaistīt
par UNRRA Team 105 Marburg juriskonsulu. Praktiski
man tur bija maz ko darīt. Prāvests A. Skrodelis gan bija
iepriecināts, ka kļuvu par "ērgelnieku" viņa dievkalpo-
jumos, lai gan man iznāca pavadīt dziedāšanu tikai uz
harmonija. Bet šo nometnīti drīzi likvidēja, tās iemītniekus
pārceļot uz Kaseles Betenhauzenas nometni. Tur es pie-
rakstījos viens pats, lai tiktu pie dažām devām.

Dzīvošana ārpus nometnes mums katrā ziņā bija pa
prātam. Tomēr arī tam pienāca savs laiks. Kad 1948.g.
vasarā Vācija ķērās pie valūtas maiņas, katram atstājot
tikai 40 markas, atradāmies kā uz sēkļa. Naudas iekrā-
jumu mums nekādu nebija, bet "Tēvzeme", kurā līdz tam
diezgan daudz rakstīju, nespēja vairs maksāt daudz maz
jēdzīgu honorāru. Neatlikās nekas cits, kā tomēr uzmek-
lēt nometni. Ar 1948.g. augustu sākās mūsu jaunais dzīves
posms Neištates nometnē, kas arī piederēja Marburgas
IRO pārvaldei. Latviešu skaits tur sniedzās pāri tūksto-
tim, pie kam man sagādāja prieku, ka biju tagad vienā
paspārnē ar sava drauga Armina Rūša ģimeni.

Jau dažas dienas pēc mūsu pārceļšanās, man Neištates nometnē pienāca klāt advokāts Bramanis un aicināja mani palikt viņa vietā par šīs nometnes juridisko padomnieku (Legal Councillor). Bramanis jau pēc dažām nedēļām cerēja aizkļūt uz Austrāliju. Man tas bija patīkams pārsteigums, jo darbu biju sācis meklēt jau Frankfurtē un Bucbachā. Un patiešām jau īsā laikā sāku kārtot jaunās dienesta lietas. Dīvainā kārtā manam priekštecim bija bijis maz darba, bet man tas diendienā augtin auga.

Visu iepriekšējo laiku biju pievērsies sociālo jautājumu noskaidrošanai. Daudz man šinī ziņā palīdzēja Marburgas bibliotēku apmeklējumi. Biju daudz maz iepazinies arī ar vācu sociālās nodrošināšanas likumiem un noteikumiem. Izdibinādams, ka Neištates nometnē nonākuši daudzi mūsu tautieši, kas bija pāris gadus strādājuši Darmštates nometnē, būdami apdrošināti, mudināju tos pieprasīt bezdarbnieku pabalstu, jo vairums viņu jaunajā nometnē neatrada darbu. Tas maniem tautiešiem bija kas gluži jauns, jo viņi bija pieraduši pie UNRRAs un IRO aprūpes, ignorēdami visu, kas stāvēja ārpus tās. Kad man izdevās panākt bezdarbnieku pabalstu izmaksāšanu pirmajiem no viņu lielā pulka, tad prasītāju skaits diendienā auga. Neapmierinājos ar pieprasījumu un pierādījumu sagatavošanu vien, bet gāju parasti viņiem līdzī uz vācu darba pārvaldi. Mani sāka dēvēt par Veckalnu (viņš bija Saeimas loceklis no soc. dem. frakcijas), jo ar viņa vārdu kādreiz Rīgā saistījās bezdarbnieku gājieni.

Ja nometnes iemītnieki bija apgādāti ar pārtiku un drēbēm, tad tiem tomēr trūka naudas. Tagad laba daļa tika pie kārtējām naudas izmaksām. Neištates ciematā, starp patālajam pilsētām darbu atrast neviens nevarēja, kādēļ šāds ienākuma avots bija drošs, pie tam lielākai daļai arī patīkams. Par to sāka runāt arī Hanavā un citur. Biju sakustinājis jaunus ūdeņus. Bet, ne jau ar bezdarbnieku pabalstu lietām vien man bija jānodarbojas. Radās sarežģītākas lietas. Dažu tautiešu lietas man iznāca aizstāvēt amerikāņu tiesā.

Tas, ka varēju uzstāties tiesā, vairoja arī manu profesionālo pašapziņu. Man izdevās panākt apžēlošanu kādam smagi nosodītam tautietim, kā arī atrisināt citas diezgan bezcerīgas lietas.

1948.g. 18. un 19. septembrī Eslingenā notika 1. Latviešu juristu konference trimdā. Mintauts Čakste bija uzaicināts runāt par Latviju kā starptautisku problēmu. Senātors Čakste no Zviedrijas nevarēja tomēr ierasties, bet bija atsūtījis savu referātu. Dažas viņa atziņas un slēdzieni bija tanī laikā jau nopublicēti amerikāņu zinātniskajos žurnālos. Tam visam bija liela nozīme, lai blakus politiskajiem protestiem parādītos juridiska argumentācija. Kā nākamais referents Eslingenas sanāksmē piedalījās zv. adv. Valters Voits. Viņš runāja par vācu tiesu praksi, sevišķi laulību šķiršanas lietās. Es biju aicināts runāt par sociālo apdrošināšanu un publisko aizgādību rietumu likumdošanā. Kā pēdējais runāja Rūdolfs Veidmanis par IRO disciplinārajām komisijām. Arī diskusijas bija dzīvas.

Konferences galvenais uzdevums tomēr bija nodibināt Latviešu Juristu Apvienību. Tas arī notika. Par valdes priekšsēdi ievēlēja zv. adv. Pēteri Eglīti. Izraudzīja bez tam trīs priekšnieka vietniekus, par tādiem ievēlot Mārtiņu Bērziņu, Nikolaju Malkinu un Ādolfu Robežnieku. Pārējie valdes locekļi bija Aleksandrs Ūdris, Andrejs Skujskubre, Rūdolfs Alksnis, Arveds Švābe, Kārlis Vanags, Jānis Vālbergs un Jūlijs Šmits. Toreiz viņi visi vēl atradās Vācijā.

Mana darbošanās tiesību laukā atrāva mani arvien vairāk no sabiedriskās darbības, ja neskaita LSK. Prof. Švābe mani gan pierunāja 1947.gadā kandidēt kopā ar viņu un prof. Eduardu Laimiņu Hesenes apgabala vēlēšanās, bet Hanavā bija radies nogrupējums, kas noorganizēja mūsu totālu izgāšanu. Par to visvairāk sirdijās Švābe, kas patiešām vairāk par citiem bija rūpējies par visas latviešu trimdas centrālās organizācijas izveidošanu un bija visnotaļ rosīgs. Ar Švābi tikos pēc tam vēl pāris reizes Detmoldā, bet tad tur notika pārcelšanās uz Augustdorfu.

Kad Švābem piedzima atvase, novedu viņam uz Detmoldu no LSK krājumiem pūriņu, par ko viņš bija neizsakāmi pateicīgs, jo vēl arvien tādas mantas bija reti iegūstamas. Man pirms tam, jau 1946.g. 7. jūnijā bija piedzimis meitiņa Rasma. Viņa ieraudzīja saules gaismu Marburgā.

Kuplā ģimene lika man arvien vairāk pievērsties algotam darbam. Kad man izbeidzās juriskonsulta darbs Marburgas apkaimē, izšķīros par pārcelšanos uz Felbachu, kas ir Stutgartes priekšpilsēta, jo man radās iespēja līdzīgā darbā strādāt Ludvigsburgā (Resettlement Center Ludvigsburg, Headquarters IRO Area 2). Šeit man atvērās plašāks darbības lauks, nekā Marburgā un apkārtnē. Ne jau pašā sākumā, kad darba bija pamaz. Bet tanī ziņā esmu laikam nelabojams, ka pats māku sev uzvelt darba kalnus. Tas tā notika arī Ludvigsburgas transita nometnē. Ja sākumā viss grozījās ap apliecinājumiem un parastās konsultācijas, tad jau dažu nedēļu laikā tiku ierauts lietu kārtošana tiesā un ar vācu iestādēm. Hitlera režīma laikā cietušie pūlējās pirms izceļošanas iegūt vēl solīto vienreizējo atlīdzību. Piekritīgās vācu iestādes izturējās pasīvi, tīši izvilcinot prasību izlemšanu un cerēdami no reflektantiem atkratīties pēc viņu izceļošanas uz aizjūru. Savā centībā aizgāju, acimredzot, par tālu, jo man pārmeta izceļotāju lietu kārtošānu ārpus manas tiešās kompetences. Šinī sakarībā man atliek vēl piebilst, ka esmu atkārtoti piedzīvojis, ka man pārmešta nevis bezdarbība, bet pārāk liela darbošanās, neturoties ikreizes pie formālajiem vai birokratiskajiem ierobežojumiem. Tā tas bija Ludvigsburgā un Stutgartē, kur man iznāca pavadīt vairākus gadus. Dzīvokļa ziņā mūs bez tam nemitīgi svaidīja. No Felbachas mūs pārcēla uz Bad Cannstatt'i, no turienes uz Eslingenu, lai ievietotu pēc tam Funkera kazarmēs atkal Kanštatē, un tikai beidzot tikām pie pastāvīga sociāla dzīvokļa Stutgartē.

VOLDEMĀRS ZĀMUĒLS UN JĀZEPS VĪTOLS

Gribu stāstīt par diviem latviešiem, ar kuņiem man iznāca bieža tikšanās un kuņus es dziļā cienā aprīnoju. Tie ir Voldemārs Zāmuēls un Jāzepe Vītols, katrs no viņiem no gluži cita kultūras dzīves novada. Ja par viņiem runāju šinī vietā, tad tādēļ, ka tikos ar viņiem vēl pēdējās viņu mūža dienās. Un pārrunas ar viņiem bija nozīmīgas.

Vispirms daži vārdi par Zāmuēlu. Nedaudz jau esmu viņu pieminējis savu atmiņu sākumā. Kad nonācu trimdā, tad pagāja divi gadi, ka par viņu neko nezināju. Likās, ka viņš palicis Latvijā. Bet tad pēkšņi atklājās, ka viņš visu šo laiku dzīvojis privāti kādā attālā Dienvidvācijas ciematā. Tikai ar pārceļšanos uz Ravensburgu, kas atrodas netālu no Bodenes ezera, viņu bija reģistrējusi vietējā Latviešu komiteja. Ar to man pietika, lai savam patronam, par kādu viņu vēl arvien uzskatīju, aizrakstītu un norunātu ar viņu satikšanos.

Kad apmeklēju Zāmuēlu 1947.g. 27. jūlijā, viņš mitinājās mazā jumta istabiņā netālu no pilsētas centra. Trimdas laiks bija viņu padarījis manāmi vecāku. Viņš cieta no prostatas un arī viņa dzirde bija novājināta. Turpretim viņš joprojām varēja lepoties ar savu gaišo prātu un aso spriedumu.

Nosēdēju pie sava vecā drauga pirmajā tikšanās brīdī divpadsmit stundas, kas aizplūda spraigās pārrunās. Runāšana, kā apgalvoja Zāmuēls, viņam nesagādāja nekādas grūtības. Pēc mūsu kopējas mazas pastaigas gan viņš labprāt, manis pamudināts, nedaudz atpūtās. Mēs runājām par tuvām un tālām lietām. Par trimdu, par vēsturisko 1917.gadu un latviešu sabiedriskajiem centieniem

ši gadsimta sākumā, par toreizējiem un vēlākajiem tautas darbiniekiem, par Baigo gadu, bet visvairāk par latviešu pašreizējiem neatkarības centieniem.

Savās piezīmēs atrodu dažu viņa domu atstāstījumu: "Zāmuēls tic Latvijas neatkarības atjaunošanai. Neatkarības atgūšanai jāsaistās ar nepiekāpīgu cīņu. Mums jāiegūst Sabiedroto valstviru un preses labvēlība. Bez tā, ko Zāmuēls jau uzrakstījis (Daily Mail, zviedru laikrakstiem, memorandi), viņš gatavo jaunus mūsu valststiesiskā jautājuma aplūkojumus. Latvijas suverēnās valsts atgūšana ir pats galvenais. "Viss cits ir nesvarīgs, mums jācīnās vienīgi par Latvijas neatkarību", kategoriski uzsvēra Zāmuēls. Lai sagādātu sev labākus darbības apstākļus tieši Latvijas interešu aizstāvēšanas laukā, Zāmuēls ievadījis jau sarunas ar Šveices tiesībnieku prof. Maksu Huberu par pārcelšanos uz Šveici." Lasu tālāk savās piezīmēs: "Brīdinu Zāmuēlu, ka Šveice ir dārga un bezjūtīga zeme mūsu ciešanām. Zāmuēls atbild, ka viņš to labi apzinās un tas apstiprinājies Dr. Paula Kalniņa nāves gadījumā, tomēr viņš brauktu uz Šveici, jo visa Šveice ir ievērojams politisks centrs. Viņš paņēmis līdzī no Rīgas divi Repina gleznas, kā arī kāda holandiešu un citu meistarū mākslas darbus. Viņš domā, ka tas, varbūt, nodrošinātu eksistenci viņam un viņa meitai Norai, kas viņu sirsnīgi aprūpē. Citādi viņš būtu ar mieru braukt uz Angliju, par ko jau rakstījis sūtnim Zariņam, vai pat uz tālo Kanadu. Viņš domā, ka Vācijā mēs savas lietas labā vismazāk ko varam darīt." Tā lasāms manās piezīmēs.

Paliku Ravensburgā divi dienas, kas deva iespēju ar Zāmuēlu gaŗi un plaŗi izrunāties. Ieguvu no viņa biogrāfiskas ziņas par viņu un viņa dzimtu. Diezgan daudz arī par viņa sabiedrisko darbību un cilvēkiem, ar ko viņš dažādos laikos sadarbojies. Piegriezu seviŗķu vēribu viņa darbībai Latvieŗu Pagaidu Nacionālajā Padomē, kuŗas valdes priekŗšsēdis viņŗ bija. Vismazāk viņam patika kavēties atmiņās par laiku, kad viņŗ bija ministru prezidents, vienu laiku izpildot arī tieslietu un ārlietu ministra pienākumus. Meierovica valdībā viņŗ bija zemkopības

ministrs, pie kam tanī laikā viņam piekrita lieli nopelni Latvijas agrārreformas tiesiskās puses izveidošanā. 1927.gadā viņš, pēc Jāņa Čakstes nāves, bija viens no kandidātiem Valsts prezidenta amatam.

Kaut arī runājām daudz, tad visam tomēr neatlika laika. Gribu šinī vietā pieminēt tikai to, ko Zāmuēls man pastāstīja par pilsoņu resp. Demokratiskā bloka sarakstu komunistu inscenēto vēlēšanu laikā 1940.g. vasarā. Atis Ķeniņš kopā ar Zāmuēlu un vēl citiem drošsirdīgiem latviešiem, kā zināms, stājās ceļā ar pretestību Maskavas sarakstam. Padomju varai tas, protams, nebija pa prātam, tā cerēja ar drakonisku noteikumu uzstādīšanu vispār izputināt otra saraksta pielaišanu. Pilsoņu sarakstam kandidātus lika uzstādīt divu dienu laikā. Saraksts vēl nebija noslēgts, kad pilsoņu vēlēšanu birojā ielauzās padomju ierēdņi un biroju slēdza, bet personas, kas tur bija sapulcējušās, arestēja. Sākās pēdējo pratināšana. Vispār ap simtu dalībnieku nodeva prokurātūrai. Vissmagāk sodīja Ati Ķeniņu, ko paturēja apcietinājumā vairākus gadus. Par savu pratināšanu Zāmuēls izsakās, ka čekisti uzstādījuši viņam tikai divus jautājumus. Viens no tiem bija, — kur pilsoņi ņēmuši līdzekļus vēlēšanu priekšdarbiem. Otrs jautājums, — kādēļ viņš un viņa domu biedri uzstāda savu sarakstu. “Naivi jautājumi”, atbildējis Zāmuēls, “mums ir savai uzskati, kuŗu dēļ izejam patstāvīgi vēlēšanās. Tāpat mums ir savas personas, kuŗas gribam redzēt lietu kārtološanā. Līdzekļus mēs paši esam saziēdojuši.”

Dažas dienas vēlāk, stāsta Zāmuēls, kāds dzīves gudrs pilsonis pārmetis saraksta sastādītājiem “šādu zīdaiņu politiku”, iedomājoties, ka Maskava pielaidīs vēl kādu citu vēlēšanu sarakstu. Zāmuēls viņam atbildējis, ka viņi nevien zināja, ka neko nepanāks, bet viņi zināja vēl to, ka tiem būs personiski tamdēļ jācieš. Bet viss tas jādara, lai pasaulei parādītu, ka sveša vara latviešu tautai nedod nekādu tiesību. Sociāldemokrati opozicionārajā sarakstā neesot piedalījušies, lai gan tam esot simpatizējuši.

Tās bija nozīmīgas dienas, ko pavadīju Zāmuēļa mazajā istabiņā.

Pēc dažām nedēļām saņēmu viņa vēstuli, kas sākās vārdiem: "Mīlais Šilde! Lieku priekšā padarīt mūsu attiecības ārējo formu ziņā intīmākas, t.i. atmetot uzrunu "kungs un pāriet no "Jūs" uz "tu", jo tas, šķiet labāk atbilstu mūsu iekšējam noskaņojumam vienam pret otru". Par šādu mūsu draudzības padziļinājumu biju gaužām iepriecināts.

Voldemārs Zāmuēls bija stingra rakstura cilvēks, liela personība, ideālists un dedzīgs latvietis. Tādus cilvēkus allaž cienīju. Un kautkas piesaistīja viņu arī man.

Bet jau 1948.gada 14. janvārī atnāca telegramma, kas vēstīja par mana drauga, Voldemāra Zāmuēļa, atrašanos nāves gultā. Man lika steigties uz Ravensburgu. Bija skaidrs, ka man jāsteidzas, bet pārklūt uz franču zonu, kur atradās mana vecā drauga dzīvesvieta, nebija nemaz vienkārši. Tikai pēc 24 stundu notecēšanas tiku pie robežas pārejas atļaujas.

Kad 16. janvāra pievakarē, kopā ar Noru Zāmuēli, iegriezos Ravensburgas pilsētas slimnīcā, dežurējošā māsa mūs gan ielaida, bet nepateica, kas noticis. Slimnieka istabiņu atradām tukšu. Uz vietas neko nenoskaidrojām, lai gan Zāmuēļa meita vēl pirms stundas tēvu bija apmeklējusi slimnīcā. Tikai 17. janvāra rītā uzzinājām, ka Zāmuēls pag. dienas vakarā, pulksten 19.30 bija miris. Virsmāsa mūs ieveda slimnīcas kapličā, kur liķu nestuvēs, blakus kādam polim, dusēja cilvēks, kuŗu apbrīnoju un dziļi cienīju. Tagad viņa mirstīgās atliekas bija nonākušas svešā malā, kur vispār bija maz latviešu. Arī neviena latviešu mācītāja. Nelaiķa tēvs un māte bija piederējuši hernhūtiešiem. No meitas Noras uzzināju, ka viņas tēvs nevienu latviešu mācītāju nebija tā cienījis, kā archibīskapu Teodoru Grīnbergu. Ieteicu izvilcināt izvadišanu, kamēr nebūšu aprunājies ar Archibīskapa tēvu.

Bija atkal jābrauc uz amerikāņu zonu, uz Eslingenu, lai uzzinātu mūsu augstā baznīcas gana domas un iespēju piedalīties bērēs.

Archibīskaps Dr. Grīnbergs bez kavēšanās izšķīrās par braukšanu. Bēru diena, drošības dēļ bija atlikta vēl

dienu, vēlāk kādēļ mums ar Archibīskapa tēvu atlika vesela diena kopējām pārrunām, kas bija tika jaukas, ka tās vēl arvien atceros.

Izlēma Zāmuēla mirstīgās atliekas pārpelnot. Atlikās tikai izkārtot atvadu brīdi Ravensburgas kapu kapellā. Pēc Archibīskapa atvadu vārdiem un lūgšanas, no tiesnešu vidus runāja senātors Pēteris Stērste un no LSK es, kam pievienojās vietējo organizāciju pārstāvji ar saviem atvadu vārdiem. Visi runātāji godināja nelaiķi kā goda vīru, pieminēdami viņa izšķirīgo ciņu par Latvija neatkarību, par taisnību un tiesībām. Atvadu brīdis no mūsu lielā valstsvīra iznāca pietiekami cienīgs, bet galvenais — neliekuļoti sirsnīgs. Zāmuēla meita man pateicās par to daļu, ko biju pienesis no savas puses. Ja tas bija tikai ozola zārks un draudzīga izvadīšana, tad tanīs apstākļos arī tas likās daudz.

Bet tagad man atliek vēl pieminēt savu pēdējo tikšanos ar Jāzepu Vītolu, kas notika Lībekā 1948.gada 22. aprīlī. Nedēļu vēlāk viņš nomira. Kad apmeklēju mūsu lielo skaņradi Lībekas Latviešu slimnīcā, nebija ne mazāko pazīmju, ka viņš atrastos jau nāves pievārtē. Uz šo iestādi viņš nebija arī atvests kādas kaites vai slimības dēļ, bet tikai tādēļ lai viņam būtu nodrošināta laba kopšana. Jau veselu gadu viņš te mitinājās kopā ar savu dzīvesbiedri, rosīgo Anniju Vītolu. Cik varēju isā apmeklējuma laikā pārliecināties, tad Jāzepam Vītolam te neklājās slikti. Viņam bija ierādīta paprāva istaba, pie kam mājīgumu tā ieguva no skaņraža līdzī paņemtajām lietām. Par viņu rūpējās nevien ārsti, bet viss slimnīcas personāls. Mēs izšķīrāmies pasēdēt ezermalā. Bet atgriežoties no Marlija ezeriņa un nonākot pie slimnīcas ēkas kāpnēm, piesteidzās sanitāri, kas viņu iesēdināja krēslā un uznesa otrajā stāvā, kur ceturtajā nodaļā bija viņa atsevišķā telpa. Stāvēdams istabas durvīs, prof. Vītols ar sevišķu labpatiku norādīja uz Evalda Dajevska gleznu, kas nesen bija sākusī rotāt viņa mājokli.

Baidījās mūsu sirmo dziesmu krīvu pārāk ilgi nogurdināt ar sarunām, bet visu laiku, ko sarunās pavadijām,

viņš nemitīgi runāja par mūziku. Dzirdēju atzinīgus vārdus jaunajam skaņradim un diriģentam Albertam Jērumam, kas jau toreiz pacēla Anglijā latviešu mūzikas dzīvi. Profesors turklāt bija ieinteresēts, kādi panākumi bijuši latviešu stīgu kvartetam Londonā, kam jau pirmais koncerts bija aiz muguras, tomēr ziņa par sabiedrības atsaucību Lībekā vēl nebija pienākusi.

No savas puses ieminējos par kādreizējo Berdjajeva nošu apgādu Leipcigā, kas bija iespiedis viņa skaņu darbus. Vītols teica, ka mums nav nozīmes uz Leipcigu rakstīt, jo viņš, būdams Berdjajeva apgāda goda kurators, vēl pēdējā laikā turp aizrakstījis, bet krievu okupācijas dēļ no Leipcigas nekādu atbildi neesot saņēmis. Vītols nepielaida arī iespēju, ka viņa darbus, ko viņš kādreiz "uz mūžīgiem laikiem" Berdjajevam esot pārdevis, varētu tagad kāds cits izdot. Kā piemēru viņš minēja vienu gadījumu no padomju okupācijas laikiem dzimtenē. Padomju iestādes, ignorēdamas minētā apgāda iegūtās autora tiesības, apgājušas šo privāto uzņēmumu, izdodamas kādus Vītola skaņdarbus, piedāvājot viņam pašam lielišķu autora honorāru. Bet viņa godprātība nav ļāvusi viņam šāda veida honorāru pieņemt un viņš kategoriski no tā atteicies. Viņš vēlējās viena sava skaņdarba notis pēc atmiņas uzrakstīt, lai iepriecinātu kādu mūzikas draugu.

Kādā savā vēstulē jau agrāk biju ieminējies, ka daudzī gaida mūsu lielā skaņraža atmiņu turpinājumu. Tagad runāju ar viņu par to no jauna. Vītols nožēloja, ka viņam trūkst dažu datu, citādi gan viņš labprāt būtu savu atmiņu stāstījumu uzrakstījis.

Tas bija tas pats jautājums, ko pirms tam biju stādījis Voldemāram Zāmuēlam. Zāmuēls man Ravensburgā teica, ka savu atmiņu uzrakstīšanu viņš Rīgā esot tiešām sācis, bet Blaumaņa ielas dzīvokli atstājot, tās viņam palikušas uz galda. Tā tad jādomā, kā gājušas bojā, jo tuvinieku viņam tur nepalika. Vēl atliek teikt, ka ar šādiem mudinājumiem savu atmiņu uzrakstīšanā esmu gandrīz vai uzmācies daudziem citiem, pie kam vairākos gadījumos nepaliku bez atbalss. Skaidri zinu, ka citādi nekas

nebūtu uzrakstīts. It īpaši man tas licies svarīgi, kur komunisti panākuši, ka pat viņu mazākie biedri un meža brāļi aprakstījuši savas gaitas. Viņi gan nespēj iztikt bez izpušķojumiem un leģendām.

Manas korporācijas locekļi panāca vismaz, ka 1953. gadā varēja iznākt Daugavas apgādā Vītola plašākais autobiografiskais darbs "Manas dzīves atmiņas". Mans draugs Ķiploks gan bija paspējis to iespiest jau 1944. gadā Rīgā, bet padomju okupācijas dēļ šī grāmata toreiz palika neizplatīta. Dažus fragmentus pēcāk uzrakstījusi arī An-nija Vītola. Esmu priedīgs, ka manā archīvā glabājas vai-rākas Jāzepa Vītola vēstules.

Tikko 1948. g. aprīlī biju atgriezies mājās, kad atnāca telegramma, ka prof. Vītols miris. Tas bija noticis 24. aprīlī pulksten 16. Tikai tad atskārtu, ka jau mūsu tikša-nās brīdī varēja samanīt dažas pārmaiņas viņa parastajā personības izteiksmē. Viņš bija mazrunīgāks nekā parasti un atturējās no viņam tik parastā humora.

Ar Jāzepa Vītola nāvi latviešu tautu bija zaudējusi ārkārtīgi daudz. Par viņu kā skaņradi un Dziesmu svētku virsdiriģentu, kā arī par Latvijas Konservatorijas rektoru izteikušies kompetenti ļaudis. Man atliekas tikai pie-bilst, ka viņa vitālā un apgarotā personība cēla visnotaļ latviešu kultūras dzīvi. Tas sakāms arī par sadzīves kultūru. Vītols ar savu plašo vērienu un eiropisko dzīves stilu bija dzīvs paraugs visai latviešu inteliģencei. Neatkarības laiku Rīga no tā iemantoja krietni daudz. Un trimdā viņš šķiltin šķīla patriotisma dzirksti un cēla nacionālo pašapziņu.

DĪVAINĪBAS UN TRIMDAS RAIBUMI

Vēl citus cilvēkus man jāpiemin. Šoreiz tādus, kas mani pārsteidza ar savām īpatnībām, bija, varbūt, pat savādnieki.

Savā ziņā tāds bija Jānis Dāvis, ko vecajos laikos dēvēja par "Ābeču Dāvi." Tādu iesauku viņš bija ieguvis pirms 1. pasaules kara, kad viņš Tērbatā bija apguvis pedagogijas metodiku un sācis sarakstīt latviešu un krievu valodā ābece. Pēdējās toreiz iespieda līdz pusmiljonam eksemplāru. Autoram tas deva lielu turību. Dāvim Rīgā piederēja divi stalti mūra nami un Bulduros prof. E. Laubes celta grezna vasarnīca. Bez tam viņam bija lieli ietaupījumi. Neskatoties uz to, Dāvis dzīvoja gandrīz puritāniski, līdz viņa dzīvesbiedre atļāvās gādāt arī par dzīves ērtībām. Galvenais tomēr bija tas, ka Dāvis bija konsekvents atturībnieks. Ar to viņam nepietika. Viņš izvērtās par vienu no dedzīgākajiem alkohola un nikotīna lietošanas apkaņotājiem. Viņa darbošanās pretalkohola laukā saveda mani ar viņu kopā Rīgā jau studentu gados. Pēc tam palikām ciešā kontaktā.

1947.g. 22.jūlijā apmeklēju viņu Ansbachā, kur viņš bija nonācis pie radiem caur Pomerāniju un Šlezvig—Holšteinu. Tieši par viņa uzturēšanos UNRRAs nometnē Holšteinā man jāpiemin kāds zīmīgs gadījums. Kā visiem nometņu iemītniekiem, tā arī Dāvim piešķīra cigaretes, bet viņš atteicās tās pieņemt. To neviens lāga nesaprata, zinādami, ka viņa dienišķais maizes riecens krietni plāns un viņš taču būtu varējis cigaretes pret ko citu izmainīt. Dāvis teica: "Es neiešu tirgoties ar indi". No Rīgas viņš bija ieradies ar nelielu somiņu rokā. Pasaulīgās mantas viņu neinteresēja, lai gan komunistu izpratnē viņš būtu vārda īstā nozīmē skaitījies "lielkapitālists". Krietni gados, Dāvis augu dienu nosēdēja savā istabiņā, nepātraukti rakstīdams. Bet nu viņa rakstu darbi vairs negrozījās ap narkožu apkaņošanu, bet viņš rakstīja par brīvmūrnieku un citām briesmām. To viņš bija sācis jau darīt, dzīvodams Bulduros. Viņa raksti bija tik tendenciozi, ka Ulmaņa laikā tos apķīlāja, lai gan tur allaž pavidēja arī toreizējā režīma kritika. Savas grāmatas Dāvis iespieda par savu naudu Valtera un Rapas apgādā. Metieni nebija mazi, bet no tā visa viņa rokās nonāca tikai trīs autora eksemplāri. Pāris viņa grāmatām bija ap 500 lappušu.

Jādomā, ka arī toreizējā cenzūra nebūs liegusi vismaz vienu eksemplāru nodot Misiņa bibliotēkai. Mūža pēdējā cēlienā Dāvis apkaņoja vairs tikai marksistus, žīdus un jau minētos brīvmūrniekus, saukdams arī Vilhelmu Munteru vārdā. Nožēlojams bija tas, ka bez pārspilētas tendences šinīs viņa rakstos parādījās diletantisms. Līdzīgi tam, ko pirms tam viņš bija rakstījis par dažiem evaņģēlija tekstiem, uzmesdamies par Bībeles izskaidrotāju. Kas attiecas uz pēdējo, tad Dāvis gan nebija vienīgais, kas to ar lielu pašapziņu un pārgudrību darīja. Esmu dažkārt uzdūries vēl citiem līdzīgiem Svēto rakstu "nemaldīgiem interpretiem".

Kad tikos ar Dāvi Ansbachā un vēlāk Dornštatē pie Ulmas, viņam jau bija astoņdesmit gadu, un tādā vecumā cilvēks nav paradis pārorientēties. Rakstīdams no agrā rīta līdz vakaram, viņš mala savu maļamo bez apstājas. Par to viņš daudz neuztraucās, ka nevienu viņa rakstu vairs neiespiež. Kā Tēvzeme, tā Latvija un Sauksme, kas trimdas sākuma gados iznāca ar plašu saturu, atteicās viņa rakstus iespiest.

Pazīdams viņa raženo un saturīgo rakstu seriju alkohola jautājumā neatkarības laikā, biju viņam veltījis 80. mūža gadskārtā kādu apceri trimdas laikrakstos. Dāvi tas bija iepriecinājis. Kad viņu pēdējo reizi apciemoju Dornštates veco ļaužu mītnē, viņš no manis atvadoties, teica: "Jūs esat atklājuši kādu manu noslēpumu", un iespieda manās rokās zīmīti. Tanī atradās norādījums uz viņa testamentu. Jānis Dāvis testamentāriski jau Rīgā pie notāra bija novēlējis savas mantas galveno daļu, abus namus, studentu internāta ierīkošanai. Tās bija vērtības miljonu apmērā. Ar to Dāvis ierindojās tūlīt aiz Kristapa Morberga kā otrs lielākais filantrops, kas bija domājis par mūsu akadēmisko jaunatni un labām studiju iespējām. Augusts Dombrovskis, savukārt izcilus filantrops, savas bagātības atstāja Milgrāvja mazo ļaužu un rakstnieku vajadzībām. Visi viņi bija cēlušies no trūcīgām aprindām, bet ar savu centību un dzīves izpratni kalpoja sabiedrībai un vispārējai labklājībai. Principāli tas sagrāva marksistu doktrināros uzskatus par "buržujiem un mantīgo šķiru".

Pārsteigumu man sagādāja prof. Dr. Pēteris Starcs. Vēl Rīgā un Jelgavā būdams, viņš stingri iestājās par kuplām latviešu ģimenēm. Kā vecpuišim viņam tas nepadevās viegli, visvairāk studenti ironizēja, un kādā viņu sarīkojumā viņš mantu loterijā izvilka laimestu, kas nebija nekas cits, kā — tukšs šūpulis. Trimdā viņš atjaunoja Tautzinātniskās padomes darbu, kuŗā prof. Dr. Jēkabam Prīmanim un man nācās darboties līdz. Kad iznāca runa par ģimenes pieaugumiem, prof. Starcs, pretēji agrākajiem centieniem, sāka paust ģimenes pieauguma blokādi. “Trimdas apstākļos, kur nav nodrošināts nevienam pietiekams uzturs, ir jāizvairās no bērniem”, noteica viņš. Es turpretim trimdas dzīves šaurību atteicos dramatisēt. Man bija izdevies, ar Archibīskapa Teodora Grīnberga atbalstu, atjaunot Ģimenes dienas svinēšanu trimdā. Bez tam no pirmajiem trimdas gadiem daudz rakstīju par ģimenes jautājumiem. 1950.gadā vien parādījās pieci mani ievadraksti par tautas dzīvā spēka jautājumiem. Tas radīja zināmu atbalsti, bet ne jau arvien labā nozīmē. Vairāki tautieši man pārmeta, ka ar tautas dzīvā spēka vairošanu trimdā mēs mazinām savas tautas bioloģisko vērtību. Tie, kas tagad dzimstot, esot mazvērtīgi, slimīgi vai neattīstīti bērni. Nevarēdami saviem bērniem nodrošināt pienācīgu audzināšanu un kopšanu, mēs pametam šos bērnus kaitīgiem blakus faktoriem. Par kāda visai cienījama latviešu ģimeni ar pieciem maziem bērniem dzirdēju reiz sakām, ka tie visi esot tīrie huligani. Un kāds mūsu kaimiņš Eslingenā teica par maniem bērniem, ka “ja tādi vien varot būt, tad labāk, ka bērnu vispār nav”.

Tādēļ biju spiests kādā savā rakstā norādīt, ka pašreizējā latviešu sabiedrībā manāmi aizspriedumi, kas nevēršas pret tiem, kam bērnu nav, bet pret tiem, kam to ir.

Vienu dienu uzdūros kādam latviešu ārstam, kas izplūda tādā nikumā pret bērniem, kas atradās viņa ārstnieciskajā aprūpē, ka nosauca tos par “mēsliem”.

“Redziet, te viņi ir, un tie nav nekas cits kā mēsli, jā — mēsli”, teica viņš. “Un jūs esiet tas, kas rakstat avīzēs, lai to būtu vēl vairāk”. Kad iebildu pret šiem

skarbajiem vārdiem, ārsts piebilda: "un, ja tādu mums būs vairāk, nepietiks patversmju, kur tos sabāzt".

"Mīlo dakter", man atlikās iebilst, "patversmes mums šiem bērniem būs maz vajadzīgas, pie kam arī līdzekļus to uzturēšanai nevajadzēs, jo tie cilvēki, kam šie bērni ir, tie tos mil. Bet, kas zin, vai nebūs drīz jācēļ nespējnieku patversmes, kur novietot tos nelaimīgos vecos ļaudis, kam trūkst bērnu gādīgo roku".

Baidījos šo dakteri personiski apvainot, kur viņam pašam bērnu tiešām nebija, tikai atvairīju uzskatu, kādam bieži un daudzās vietās uzdūros. Man šķita un šķiet vēl arvien, ka šādos uzskatos iezagusies viena no lielākajām latviešu tautas nelaimēm. Mēs kopš vairākām paaudzēm esam izmirstoša tauta. Ja Andrievs Niedra savā laikāveltīja Baltijas vāciešiem rakstu "Morituri", tad kopš laba laika tas liekas jau mums adresēts. Latviešu tautai draud libiešu liktenis.

Bet, ja esmu sācis runāt par dažām trimdas dzīves dīvainībām, tad jāpiemin vēl kāds saspilējuma brīdis, ko piedzīvoju, vēl būdams Neištates nometnē. Tur darbojās YMCA's nodaļa. No sabiedriski kulturālās darbības maz ko varēja manīt, bet šīs cienījamās organizācijas trimdas atvase bija nometnē ierīkojusi krogu. Protams, tas deva prāvus ienākumus. Man šis krogs turpretim likās kā dzdis acī. Notika arī nekārtības, kam bija sakars ar šo slapjo vietu. Man ar to pietika. Ierosināju YMCA's kroga slēgšanu. YMCA's nodaļas vadība un nometnes komiteja manu priekšlikumu krasi noraidīja. Es tomēr nepiekāpos. Tad sasauca nometnes iemītnieku sapulci, lai izdarītu tādu kā "tautas nobalsošanu". No runātājiem visi bija pret mani. Vienīgi mācītājs Herberts Jesifers mani atbalstīja. Un par spīti masīvajiem pretgājieniem pret mani, sapulces dalībnieku vairākums nobalsoja par kroga slēgšanu. Nobalsojumā piedalījās vairāki simti. Bet maz ko līdzēja šī tautas balss, jo komiteja ar minēto YMCA's nodaļu meklēja apkārtceļus šī varenā iestādījuma turpināšanai.

Ja esmu pieminējis YMCA, tad man gan jāpiemin kāds priekšlasījumu vakars, ko minētā nodaļa sarīkoja,

aicinot, mani par runātāju. Pieteicu referātu par tematu "Kas katram jāzin par pilsoņu tiesībām." Apskatīju arī demokrātijas pamatproblēmas. Mēģināju dot atbildi arī aktuālajam jautājumam, vai demokrācija "der" vai "neder".

No diskusijām pārliecinājos, cik spēcīgi trimdas sabiedrībā iesakņojušās pretdemokrātiskās tendences. Turklāt varēja vērot, cik autoritatīvā režīma propagandas sēkla brangi sadīgusi. Manā auditorijā gan nebija daudzi, tikai 20 cilvēku. Bet neviena balss nepacēlās par labu demokrātiskajai sadzīves iekārtai. Bija jādzird pat tādi teicieni, kā "Ulmanis ķērās pie diktatūras, lai tautā ieaudzinātu un nostiprinātu demokrātiju." Tieši tādu demokrātiju.

Kautko līdzīgu piedzīvoju Ludvigsburgā, kur pēc tam darbojos juriskonsultācijā. Tur savas izceļošanas lietas kārtoja zv. adv. Antons Ozols, kādreizējais parlamentārā laika kaŗa ministrs, Viņš ienāca arī manā birojā. Jautāju, vai viss gājis gludi, jo izceļošanā uz ASV katram nelaimējās. "Jā, tīri labi", noteica viņš, "bet pie amerikāņu konsula iznāca plašākas pārrunas par Latvijas neatkarības laiku. Man jautāja, ar kādiem Latvijas valsts prezidentiem es esot sadarbojies. Atbildēju, ka ar Zemgalu un Kviesi. Konsuls interesējās par to, ko es sakot par Ulmani. Saprotu, ko Jūs domājat, teicu tam. Redziet, mēs, latvieši, redzējām dūmus ātrāk nekā Jūs. Mums bija skaidrs, ka totalitārās varas izraisīs kaŗu, tādēļ visas latviešu politiskās partijas izvirzīja valsts dzīves priekšgalā Ulmani, jo viņam bija anglofīla orientācija. Bija vajadzīgs Saeimu aizlaist mājās."

Smalkjūtības dēļ nespēju savam vecākam kollēgam neko iebilst. Šaubos, vai viņš arī amerikāņu imigrācijas ierēdni (viņš to apzīmēja par konsulu) pārliecināja. Viņu izceļošanai, protams, akceptēja.

Zīmīga bija arī Latviešu Nacionālās Padomes 4. sesija Švābu Gmindē, kas notika 1950.g. 22. un 23. jūlijā. Īsi pirms sesijas beigām lūdzu vārdu, lai atbildētu delegātam T. Dukātam, kas kritizēja Bastjāni un Bumbēru, sakarā

ar kādu viņu rakstu "Brīvībā". Cits man likās mazāk svarīgs, bet es reagēju uz Dukāta vārdiem: "Es piekritu militārai diktatūrai". Kad viņš vēl piebilda, zīmēdams uz Latvijas republikas satversmi, ka "ši satversme tautai sen jau apnikusi", tad nespēju vairs klusēt.

Kādiem vārdiem atbildēju, neatceros. Zinu tikai, ka, aizstāvot mūsu valsts satversmi, biju vērsies pret un parlamentārās kārtības demokrātijas noniecināšanu vispār.

TIKŠANĀS AR VECO LAIKU VALSTSVĪRIEM

Trimdas laikā esmu ticis un runājis ar trim Latvijas Pagaidu valdības ministriem. Tie ir — Jānis Goldmanis, Dr. Miķelis Valters un Spricis Paegle. Pēdējo esmu jau atkārtoti pieminējis un par viņu būs runa vēl vēlāk, bet diezgan zīmīgas bija manas pārrunas arī ar abiem pārējiem.

Ar Jāni Goldmani tikos 1949.gadā, piedaloties Imbs-hauzenas LCP sesijā. Viņš bija Latviešu Centrālās Padomas loceklis. Visu sesijas laiku sēdēju Goldmanim blakām. Pa starpām dabūju ar viņu krietni izrunāties. Viņš man sākumā pārmeta, ka kādā savā laikrakstā Tēvzeme ievietotajā rakstā esot plaši pieminējis Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes darbību, izceldams rosīgākos darbiniekus, pat sekretāru Ādolfu Dobeli, bet nesot pietiekami novērtējis viņa darbību šīs padomes ārlietu birojā. Tas tiešām tā bija noticis. To pašu būtu varējis man pārnest Ād. Klīve. Biju izcēlis Ž. Meierovicu, V. Zāmuēlu, A. Bergu un tikko minēto A. Dobeli tādēļ, ka viņi piešķīra LPNP darbam plašu vērienu. Un Dobeli vēl tādēļ vien, ka viņš prata lieliski formulēt lēmumus un dot jaunus impulsus šīs Padomes darbībai. Viņš agri mira, kādēļ viņu un viņa nopelnus pēc tam tikpat kā nepieminēja, līdzīgi Jurim Palcmanim un citiem bezbailīgiem cīnītājiem par Latvijas brīvību. Vēsturiskajā perspektīvā arī viņi ir svarīgi.

Goldmaņa sarūgtinājums tomēr nebija tik pārmērīgs, kā to esmu līdzīgos gadījumos piedzīvojis citur. Nekas netraucēja mūsu tālākās sarunas un mēs labi sapratāmies. Pārgājām uz jaunāko laiku notikumiem. Goldmanis man stāstīja, ka 1944.g. pavasarī viņu mājās esot uzmeklējis kāds vācu majors, kas, pieminēdams stāvokli frontē, lūdzis Goldmani kā slaveno latviešu strēlnieku tēvu, ar kuŗa aicinājumu latvieši 1. pasaules kuŗa laikā pulcējušies zem saviem karogiem, lai viņš to tagad darītu no jauna. Majoram licies, ka vienīgi Goldmaņa aicinājumiem, ķerties no jauna pie ieročiem, varētu būt labi panākumi. Goldmanis no savas puses jautājis, kādas politiskas kompensācijas šādam solim paredzētas. Majorš neko noteiktu nav varējis pateikt. Goldmanis vēl jautājis, ka vismaz Latviešu Pašpārvaldei, kas solīts. Nolēmuši to vispirms noskaidrot. Dienu vēlāk noskaidrojies, ka tāpat kā agrāk, bijusi projektēta no vācu puses tikai beznoteikumu prasība, doties cīņā, neprasot latviešu nacionālās dzīves cienīgu nodrošinājumu. Goldmanis atteicies no tālākajām sarunām.

Pārrunāju ar Goldmani arī trimdas darbu. No itin visa redzēju, ka Goldmanis seko notikumiem un darba organizācijai ar vislielāko interesi. Bet sevišķi kundrs viņš kļuva, kolīdz sākām pārrunāt propagandas un informācijas lietas. Viņš piešķīra lielu nozīmi padomju terrora apgaismojumam gurdenajās rietumu zemēs.

1949.g. 16. decembrī Eslingenā ieradās Dr. Miķelis Valters, ar kuŗu savukārt man iznāca plašākas pārrunas. Vispirms noklausījos viņa referātus. Pārāk plaši tie nebija izziņoti, kādēļ klausītāju pulciņš nebija liels. Dr. Valters runāja vispirms par Rietumeiropas tautu nostāju Latvijas neatkarības jautājumā. Pazīdams vislabāk Šveices noskaņas, Dr. Valters konstatēja, ka pirmajos gados pēc 2. pasaules kuŗa šveicieši izteikušies, ka baltieši esot uzņēmušies nesamērīgi grūtu cīņu pret vareno agresoru. Bet ap 1949.gadu Šveice ar lielu labvēlību vērojot šo apspiesto Eiropas tautu centienus savas neatkarības atgūšanai, neuzskatot tos vairs par nereāliem. Tas pats esot manāms arī citās zemēs. Visvājākās mūsu pozīcijas esot Francijā,

kā arī materialistiski noskaņotajā Holandē. Viņš pats apliecināja savu ticību Latvijas starptautiskā stāvokļa labvēlīgam risinājumam. Debatēs Bastjānis raudziņa Dr. Valtera optimismu drusku atdzēsina.

Lai gan ar akadēmisku pamatnoskaņu, bet saturā plaši un intriģējoši bija abi nākamie referāti. Dr. Valters tanīs apskatīja tiesību lomu dzīvē, norādidams pat uz visvecāko tiesību avotu (paražu, ticējumu) lomu tiesiskās apziņas veidošanā. Kā parasts Dr. Valters atsaucās uz lielajiem rietumu tiesībniekiem un domātājiem. Kodols visam tomēr bija Latvijas republikas satversme. Viņa slēdziens: Latvijas 1922.gada Satversme pastāv arī šodien, pie kam pastāv arī tās radītās institūcijas. Galvenais mūsu politiskās dzīves orgāns ir Saeima. Mūsu pašreizējās politiskās dzīves vadībai jāatrodas Saeimas prezidija rokās. Sūtņa Zariņa ārkārtējām pilnvarām trūkst tiesiska pamatojuma valsts dzīves plašākiem kārtojumiem.

Šāds veidoklis jau pirms tam bija sakarsējis trimdinieku prātus. Ar savu parlamentāri konstitucionāro uzskatu un tiesību analīzi Dr. Valters kā mēdz teikt, iedūra iesmu lapseņu pūznī, jo nu bija saradušies simptiem jaunu tautas vietnieku, kas atzina tikai sevi un kuriem Latvijas republikas satversme neizprotamā kārtā bija dadzis acī. Tiem likās, ka tas viss, kas reiz 15. maija naktī nojaukts, ir nojaukts uz mūžīgiem laikiem, un, ja paša Vadoņa nav, tad jāsameklē kāds surogāts.

Debatēs Dr. Valteram iebilda Voldemārs Lambergs, kas toreiz bija Latviešu Centrālās komitejas vicepriekšsēdis. Viņš iestājās par autoritatīvā režīma tiesisko aktu atzīšanu.

Bija interesanti vērot arī pašu Miķeli Valteru. Biju viņu klausījies studentu gados Rīgā. Vaibsti tie paši. Tikai tagad viņš šķita man mazāk manierīgs. Bet vēl arvien cienīgs kā skatā, tā rīcībā. Pat viņa spožā āriene nenomāca viņa intelektuālo izteiksmi. Klausoties Dr. Valteru Eslingenā, ievēroju cik savos uzskatos un politiskajā uztverē viņš ir radniecisks pazīstamo rietumu grāmatu autoru paudumiem un nostājai. Vēl nesen biju daudz lasījis šo autoru darbus amerikāņu bibliotēkā Marburgā.

Pēc pēdējā referāta Bernhards Krūka, kādreizējais Valsts kontroles kolēģijas loceklis uzaicināja mani pasērst pie viņa kādu britiņu kopā ar švakara referentu. Tas man sagādāja sevišķu prieku. Man likās, ka Dr. Valters pastāstīs krietni daudz par sevi, bet viņš tieši vismazāk par sevi pašu runāja. Jautāju, vai viņš nav nodomājis rakstīt savus memuārus. "Nē, memuāru rakstīšana man nepatīk", atbildēja Valters. To viņš gan nenoliedza, ka viņam patīk rakstīt. Tikko viņš esot pabeidzis rakstīt grāmatu "Das russische Problem", kas iznākusi Bernē. Uzsvērti viņš norādīja uz savu lasīšanas kāri. Nevienu dienu viņš nespējot pavadīt, nelasīdams kādu grāmatu vai nepašķirstījis kādu jaunu izdevumu. No Stokholmas viņš bija paņēmis līdzī prof. Kārļa Strauberga jaunāko zinātnisko pētījumu par seno latviešu ticējumiem. Viņš nespēja apslēpt prieku par šo ievērojamo darbu. Viņš šo darbu rādīja arī sava referāta laikā, teikdams, ka tas ir kļuvis par viņa dārgumu. Tādēļ man liekas neizprotami, ka vēlākajos gados neesmu uzdūries citiem tautiešiem, kas šo Strauberga darbu būtu cildinājuši.

No Eslingenas Dr. Valters devās uz Bazeli, bet no šī brīža sākās mūsu plašā sarakste.

MAZO ĻAUŽU VIDŪ

Ja esmu pieminējis savu tikšanos ar dažiem redzamiem kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem, tad tikai, lai atzīmētu viņu paustās domas un darbošanos. Savai īstajai videi biju atradis vietu mazo ļaužu vidū. Arī juridiskais padomdošanas darbs saveda mani ar tiem kopā. Tas neļāva man koncentrēties tikai uz latviešiem. Bija diezgan daudzkas darāms citu baltiešu, ukraiņu, poļu un parējo labā. Neparasti liels bija armēņu kontingents, kam netrūka rūpju, un kas nepārtraukti mani uzmeklēja. Daudzi no tiem bija primitīvi cilvēki. Vācu pārvaldē bija atradušies mazi ierēdņi, kam radās tieksme tiem

uzkundzēties, pat šikanizēt. Viens tāds bija kāds Sudetijas vācietis Fričs, kuŗa pārziņā bija nodota Funkeru kazarmju administrācija Kanštatē. 1950.gadā arī es ar ģimeni biju novietots šinīs kazarmēs. Kaut arī bijām septiņi, tad divi istabās varējām daudz maz iekārtoties. Bet nesalīdzināmi sliktāks stāvoklis bija tiem, kas bija sadzīti lielajos blokos.

Vienu dienu nāca rīkojums pievienot jau esošajiem simtiem 800 citus dīpīšus (DP) no divām Ludvigsburgas nometnēm. Arī mums taisījās pielikt 4 poļus. Tā kā Funkera kazarmēs vispār brīvu telpu nebija, tad jau minētais vācu pārvaldnieks atrada par iespējamu novietot jaunpienācējus pazemes pagrabos bez logiem, durvīm, ūdens, strāvas un labierīcībām. Telpas nebija apkurināmas, lai gan tikko iestājās ziema. IRO vadība par faktisko stāvokli nebija informēta.

Izmantojot brīvo svētdienu, apstaigāju vairāk desmit šādu nožēlojamu telpu. Man nāca pretim izmisušas mātes, dažkārt ar slimiem bērniem un zīdaiņiem. Sadrupušajā garāžā mitinājās kāda latviešu ģimene. 2 gadus veco slimu bērniņu vecmāmiņa sildīja ar sava ķermeņa siltumu, bet bērnam tanī brīdī temperatūra bija sakāpusi līdz 39°. Kādā pagrabā, nelielā aizprostā, bija saspiedušies ap šūpulīti 7 poļi.

Tie bija drausmīgi skati. Atskārtu, ka radot tādus necilvēcīgus apstākļus, vācu pārvalde grib panākt šo piemeklēto ļaužu aizdabūšanu uz viņu dzimteni. Kad vēl noskaidrojās, ka Fričs bija licis uzlauzt vai atmūķēt vairākus vecos dzīvokļus, kuŗu iemītnieki atradās tanī laikā darbā, kā arī sācis pielikt tiem nepiemērotus blakus iedzīvotājus, tad man kļuva skaidrs, ka to visu nevar atstāt šādai patvaļai. Izšķīros uzrakstīt ziņojumu piekritīgajai amerikāņu pārvaldei Štutgartē. Virzīju to tālāk caur savu priekšniecību resp. IRO Area 2 tieslietu nozari, ko vadīja tanī laikā laimīgā kārtā tautietis Ādolfs Robežnieks. Kolīdz administrators Fričs uzzināja par manu iesniegto sūdzību, viņš izgudroja vienu triku, lai izmestu mani ar ģimeni no mūsu istabiņām. Jusdamies apdraudēts,

griezos pēc aizsardzības pie amerikāņu militārās pārvaldes Štutgartē. Raksturoju viņam šejienes nometņu dzīves apstākļus un notikušās noziedzības ar dzīvokļu uzlaušanu. Uzdūros manāmai skepsei. Tā sauktais Land Commissioner's man tomēr pateica, ka apstākļus pārbaudišot, bet ja izrādīšoties, ka es būtu viņu maldinājis, tad sagaidāmas represijas pret mani. Novembra sākumā viņa sūtītie pārlūki apstaigāja minētās kazarmes un pārbaudīja apstākļus. Bez jau iepriekš teiktā, uzdūros viņu pavadībā vēl citām bēdīgām ainām, kādas es nebiju redzējis pat pēdējos kuŗa mēnešos, nedz tūlīt pēc kapitulācijas. Ar šo savu akciju toreiz panācu, ka novērsa vismaz pašu ļaunāko.

Starptautiskas organizācijas tomēr rūpējās, lai vismaz ar 1952.gadu sāktu novietot nevācu bēgļus pastāvīgos dzīvokļos. Kā Štutgartē, tā citur cēla īpašas ēkas ar sociālajiem dzīvokļiem. Kādā Kanštates nomalē projektēja novietot līdz 5000 bēgļu, lielāko tiesu pārvietotās personas, kuŗas pēc IRO likvidācijas nonāca vācu aprūpē. Arī man tur bija paredzēts dzīvoklis, par ko gaužām priecājos. Bet tad vienu dienu lasīju vietējā vācu avīzē (Cannstatter Zeitung) protestu pret šādu nevēlamu ārzemnieku novietošanu tur. Šī avīze bija veltījusi protesta rakstiem pat veselu lappusi, ko iezīmēja virsraksts — "Ganz Stuttgart soll Sturm laufen" (visa Štutgarte lai nikni pretojas) pret nevācu bēgļu novietošanu starp mierīgiem vācu iedzīvotājiem. Protestu pamatoja ar to, ka paredzēts pārcelt jaunceltnēs simtiem nevācu bēgļu no Funkera kazarmēm, kur novietoti krimināli elementi un šaubīgi ārzemnieki, kas diendienā rīkojot kautiņus vai durstoties ar nažiem.

Tā, varbūt, domāja nevien Štutgartē, bet daudzās citās vietās, kur pēc lielā izceļošanas viļņa bija aizķērušies kā latvieši, tā citi bijušie DP, kuŗus tagad, saskaņā ar 1951.g. 25. aprīļa likumu, apzīmēja par "bezdzimtenes ārzemniekiem" (heimatlose Auslander).

Kolidz biju izlasījis tendenciozo rakstu, tā izšķīros uzrakstīt pretrakstu. Tas parādījās tanī pašā avīzē nākamajā rītā kā "Lasītāju vēstule". Maniem pretargumentiem

bija virsraksts "Pirmā balss no pretējās puses". Aprādīju, ka tie nevācu bēgļi, kas pēc izceļošanas palikuši Vācijā, nebūt nav mazvērtīgāks elements kā tie, kam laimējies izceļot uz aizjūras zemēm. Aizķērušies lielāko tiesu tbc slimie, daži kaņavīri, kas cīnījušies kopā ar vāciešiem pret sarkano armiju, kā arī dažas daudz bērnu mātes, kuŗu ģimeņu apgādnieki nogalināti Hitlera koncentrācijas nometnēs, bet kuŗas neuzskata immigrācijas zemēs par ek-sistences spējīgām. Ka tieši pret tiem aicina nostāties un nedot dzīvokļus, norādīju savā rakstiņā, to nekādi nesa-protu. Piebildu vēl, ka arī šie nelaimīgie ļaudis būtu atgriezušies savā dzimtenē, ja vien tur būtu atjaunota demokrātiska sadzīves iekārta un tur ievērotu cilvēku tiesības.

Pietika ar šo rakstiņu, lai mani dažas dienas vēlāk aicinātu uz Šteinhaldenfeldes mazmājiņu koloniju, tuvu-mā bija paredzēts celt ēkas un ierādīt dzīvokļus nevācu bēgļiem. Šī pilsētas rajona iedzīvotāji bija izveidojuši pa-ši savu nelielu "pašvaldību". Kad ierados noliktajā vakarstundā pie viņiem, bija sapulcināti kādi 15 pārstāvji.

Vispirms pateicos par iespēju būt viņu vidū, lai ap-gaismotu faktisko stāvokli. Uzzinādami, ka esmu latvietis, viņi jau sākumā izteica gatavību ieslēgt savā vidū visus baltiešus. Kad viņi izteicās pret poļiem un čehiem, ņēmu tos savā aizsardzībā. Man aizrādīja, ka tieši poļi iejaukti visvairāk kautiņos. Uzvēlu vainu Funkera kazarmju ad-ministrācijai, kas parasti salika poļus vienā telpā kopā ar ukraiņiem, kas tīri nacionālu pretilšķību dēļ izraisīja sa-dursmes. Mēģināju ieskaidrot, ka poļi un ukraiņi nav nekas mazvērtīgāks par latviešiem, igauņiem un leišiem. Ja arī, cik manīju, savus sarunu biedrus nepārlicināju, tad tie tomēr bija ar mieru piekāpties un arī tos ņemt pretim. Un man beidzot izdevās ieskaidrot, ka ne jau visi ir kādi noziedznieki, kas kādreiz saviem bērniem noplūkuši kādu ābolu vācu dārzā, jo tos sākuma gados nepārdeva. Tad arī noziedzību jēdziens izgaisa.

VIENĀ PULKĀ AR PALICĒJIEM

Kad 1951.gada beigās aprima lielais izceļošanas vilnis uz aizjūras zemēm, Vācijā palika ap 12000 latviešu. Tie bija lielāko tiesu kara invalidi, tbc slimie, "izskrinētie" un vecie ļaudis. Laba daļa pēdējo novietojās "Insulas" veco ļaužu mītnē pie Berchtesgadenas, Farelē, Dornštatē un mazākās mītnēs, kādu bija sevišķi daudz Švarcvaldē. Lielākajās veco ļaužu mītnēs latvieši veidoja kompaktu masu, ļaujot saglabāt latvisku sadzīves koloritu. Arī tur izveidojās komitejas, draudzes un koņi. Mazajās veco ļaužu mītnēs mūsu vecie tēvi un māmuļas iejuka turpretim cittautiešu vidē. Ja arī izdevās atrast kādu kontaktu, tad tomēr trūka visa tā, kas iesilda sirdi. Laiku palaikam šie vientuļnieki brauca uz attālākiem latviešu kultūras centriem un pieietamākajiem dievkalpojumiem, lai dzirdētu dievvārdus savā valodā. Viskrasāk tas parādījās Francijā, kur daži latvieši bija nonākuši katoļu klosteros, kas bija pārvērsti veco ļaužu patversmēs. Tie prasījās atpakaļ uz Vāciju, lai gan tāda pārcelšanās saistījās ar formālām grūtībām.

Depresijā nonāca arī daudzi tbc slimie, kas gadiem ilgi vārga sanatorijās. Tiem vispār nebija latviskas vides. Kara invalidiem rūpēja nevien ārstēšanās un protežu iegāde, bet savukārt latviešu domu biedri. Par tiem visvairāk rūpējās Daugavas Vanagu organizācija. Radās doma izveidot kara invalidu mītņi. Tā radās "Bēzaine" pie Freiburgas, brīnišķīgā nogāzē, kaut labais nodoms atdūrās tur sākotnēji uz apbūves grūtībām. Piemešanos "Bēzainē" atrada tikai daži smagi piemeklēti invalidi.

Kultūras darbinieku Vācijā palika maz. Tas manāmi kavēja plašāku kultūras pasākumu izveidošanos. Par laimi to vidū, kas palika Vācijā, bija archibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs, Jānis Jaunsudrabiņš, Pēteris Ermanis, prof. Atis Teichmanis, koncertmeistars Valdis Zaķis, prof. Dr. Eduards Šturms, prof. Dr. Miķelis Rolle, prof. Lotars Šulcs un vēl daži atsaucīgi kultūras dzīves kopēji, kam drīz vēl piebiedrojās Zenta Mauriņa, atgriezdamās no Zviedrijas uz Vāciju. Bet arī tas neļāva izmantot visas tās iespējas, kādas latviešu būtu varējuši izmantot, ja vien šeit būtu palicis lielāks inteligences slānis.

Vēl desmit gadus pēc Vācijas kapitulācijas darba atrašana Vācijā bija pagrūta, kādēļ labi darīja tie, kas izceļoja. Visstraujāk normālos dzīves apstākļos nonāca Zviedrijas latvieši, bet apbrīnojami ātri pamatu zem kājām atrada ASV, Kanadas, Venecuēlas un Austrālijas latvieši. Turpretim tiem, kas palika Austrijā, klājās vēl grūtāk, nekā Vācijā palikušajiem.

Kad ar 1951.gadu biju cieši iesaistījies Latviešu Centrālās Padomes darbā Vācijā, mēģināju bez Vācijas tautiešiem aprūpes darbā iesaistīt arī Austrijas latviešu pulciņu, kas gan nebija liels. Daudzi gaidīja pabalstus. Par godu Zviedrijas un aizjūras tautiešiem jāsaka, ka atsaucība bija liela. Protams, radi palīdzēja radiem, bet netrūka vientuļu cilvēku, slimo un ģimeņu bez apgādniekiem, kam bija nepieciešama vispārēja un daudzos gadījumos regulāra palīdzība. Ne jau katrreiz akūtākie bija tie gadījumi, kur kāds pārāk skaļā veidā sevi atgādināja. Tādu vidū netrūka arī chronisku dzērāju, kam nekad nepietika. Kā sevišķi spilgtu gadījumu gribu minēt vienu 28 gadus vecu latviešu jaunekli, kas vairākkārt klauvēja pie manām durvīm. Viņš bija nevien noplucis, bet arī pagalam netīrs. Prasīja naudu. Jautāju, kādēļ viņš nestrādā. Viņš, lūk, nākot no Bavārijas, kur darbu nevarot atrast. Atzinu, ka viņš darījis pareizi, nākdams uz Štutgarti, kur es toreiz dzīvoju, jo šeit un apkārtnē darbu tomēr varēja atrast. Ieteicu viņam uzmeklēt kādu būvlaukumu, kur būvstrādnieki pārguļ apjuntos ratos. Ja viņu pieņems darbā, viņš

turpat varēs pārgulēt, — bet galvenais, viņš vienreiz spēs pats sevi uzturēt. Iedevu viņam tikai tikdaudz naudas, cik nepieciešams vienas dienas uzturam. Sieva iedeva vēl sviestmaizes. Iesaistīt šādā lietā organizācijas un viņu aprūpes nozares man likās nevietā. Noteicu tikai, ja, jau es tieku galā ar septiņu cilvēku ģimeni, tad viņš, būdams jauns un vesels, neapšaubāmi spēs pats sevi uzturēt. Lielas ticības man uz jebkādiem panākumiem šādu cilvēku pārtaisīšanā nebija. Un tomēr. Kad šis pats jauneklis pēc trim nedēļām atkal ieradās pie manis, viņš vairs neprasīja naudu, bet vienīgi latviešu avīzes un grāmatas. Darbu viņš tiešām bija atradis kā būvstrādnieks, bet nu bija pamodušās garīgas intereses. Vēlāk gan viņš nogāja no ceļa un viņam iznāca darišana ar tiesu.

Ne jau Vācijai vien šādi gadījumi bija raksturīgi. Tikai Vācijā trimdas latvieši pierada lēnāk darbam, nekā citur. Savs iegānu tam deva ilgie UNRRAs un IRO aprūpes gadi. Vācu iestādes neskopojās arī ar sociālajiem pabalstiem. Tas atstāja pēdas darba morālē. Jebšu man iznāca prāva sarakstīšanās ar trimdas organizācijām citās zemēs dažādu pabalstu izgādāšanā, tad tomēr atzinu par pareizāku pievirzīt bijušo “dīpišu” prātus darbam cik nu tas manos spēkos bija. Vācijas saimnieciskajiem apstākļiem uzlabojoties, tas arī izdevās, jo darba alga tomēr deva vairāk, nekā pabalsts. Bez tam ļaudis sāka atskārst, ka ir vēl otra lieta par ko jādomā, proti par vecuma renti. Daudziem tas bija kas jauns.

Manāmu atspaidu visgrūtākajos gados tomēr deva CARE—saiņu akcija. ASV par vienu dolaru varēja nopirkt un atsūtīt uz Vāciju prāvu kartonu ar uzturvielām. Šādā sainī bija sviests, kausēts siers, kafija, piena pulveris, marmelāde un kāda gaļas bundža, lai gan bija dažādi uzturvielu iesaiņojumi. Latvijas Sarkanais Krusts viens pats sadalīja vairāk nekā 10 000 Care saiņus. Viens no galvenajiem šādu izdevīgu pārtikas saiņu iepircējiem bija Helmars Rudzītis Ņujorkā, kas paredzēja vēl otru dolaru saiņa piegādei. Prasmīgi noorganizējot transportu, Sarkanajam krustam radās pat ietaupījumi, kuŗus varēja

izmantot pārējam aprūpes darbam. Tas gan prasīja miljums pūļu, bet tās uzņēmās mana sieva, kas bija iesaistīta LSK Aprūpes nozarē. Un, ne jau katreiz arī tad ikviens bija apmierināts. Pārsteigumā šķita apreibināti tādi kam radi un draugi bija pieteikuši 15 līdz 20 saiņus.

Tūlīt pēc 1951.gada sākās visā Rietumvācijā bēgļu pārvietošana sociālajos dzīvokļos. Īpašu ēku celšanā nevācu bēgļiem piedalījās starptautiskas organizācijas. Tas bija liels ieguvums.

Bet jo liela nozīme bija vācu federālās valdības 1951.g. 25. aprīļa likumam par bezdzimtenes ārzemniekiem. Sociālajā un saimnieciskā ziņā šis likums pielīdzināja kādreizējās pārvietotās personas (DP) vācu bēgļiem. Minētais likums bija nevācu bēgļiem pat labvēlīgāks par 1951.g. 28. jūlijā pieņemto internacionālo konvenciju par bēgļu tiesisko stāvokli. Ja daudzi mūsu tautieši bija šķirušies no Vācijas ar aizspriedumu, ka no tās nekas labs nav gaidāms, tad šie tiesiskie kārtojumi liecināja pretējo.

Ar likumu vien visu nevar panākt. Daudz atkarājas no pārvaldes iestādēm un to darbiniekiem. Arī šinī ziņā ceļš nerādījās nemaz pārāk grumbuļains.

Kolīdz militārās iestādes nodevā nevācu bēgļu lietu kārtošanu vācu pārvaldei, gan Bonnā, gan atsevišķās zemēs radās pilnvarotie, kas pūlējās atrisināt sastrēgumus un pretrīnības. Bez tam gandrīz visās atsevišķās vācu zemēs nodibinājās īpašas bezdzimtenes ārzemnieku aprūpes komisijas. Arī man iznāca vienā no tām darboties. Šāda komisija resp. "Ausschuss" bija nodibināta Badenei un Virtembergai, paredzot sēdekli Štutgartē. To vadīja redzams Štutgartes pilsētas domnieks un baznīcas darbinieks Dr. Hermans Maurers. Viņš bija Badenes—Virtembergas bezdzimtenes ārzemnieku komisijas priekšsēdis, bet tā kā nodibinājās vēl divas apakškomisijas, tad mani ievēlēja par tās apakškomisijas vadītāju, kam piekrita tiesību un saimnieciskie jautājumi. Šīs komisijas iesaistīja darbā visu tautību pārstāvjus. Vienreiz mums iznāca braukt pat uz Eiropas padomi Štrasburgā, kur es un

rumāņu pārstāvis apliecinājām šīs padomas pilnvarotam pārstāvim, ka esam atraduši labu sadarbību ar vācu iestādēm un jūtamies kā eiropieši.

Zīmīgs bija arī kāds noskaidrojums, tiekoties ar vācu pārstāvjiem Štutgartē. Dr. Maurers norādīja, ka amerikāņu militārā pārvalde ieteikusi mūs, nevācu bēgļus, īsā laikā integrēt un asimilēt, kādēļ no vācu puses tiekot solīta paātrināta un atvieglota pavalstniecības maiņa. Bet, — ko mēs paši par to sakot?

Ja ne amerikāņi, tad vācieši mums tagad to prasīja. Mūsu visu atbilde bija, ka mēs gribam palikt tas, kas mēs esam. Poļi to pateica asāk, nekā mēs baltieši. Bet arī mana atbilde bija, ka mēs Maskavai neko negribam uzdāvināt. Ar to vien, ka paliekam Latvijas pavalstnieki un varam joprojām leģitimēties ar nacionālās Latvijas pasi, mēs uzturam spēkā suvernēnās Latvijas tiesiskos iestādījumus. Turklāt mēs gribam pasaules priekšā uzturēt spēkā Latvijas problēmu, kas kopš 1940.gada kļuvusi par starptautisku problēmu.

No vācu puses nāca atbilde, ka tas viņiem pa prātam. Viņu nodomā nav mūs atraut mūsu tautas kopībai. Viņi gan būtu laimīgi, ja kādreiz mēs atgrieztos uz savu atbrīvoto tēvzemi kā viņu draugi, jo tas kalpotu visas Eiropas nākotnei. Minētās komisijas sēdēs piedalījās vācu ministriju pārstāvji, kas savukārt sekmēja tīri praktisku lietu kārtošanu.

Ja tikko bija runa par Latvijas ārzemju pasēm, tad tās vācu valdība atzina. Pirmajā trimdas gadā tās izsniedza ģenerālkonsuls J. Kļaviņš—Elanskis Bernē, bet visus vēlākajos gados tās saņēmām no Latvijas sūtniecības Londonā.

Darbojoties Latviešu Centrālajā Padomē, man iznāca krietni daudz kārtot informācijas lietas. Smaguma punkts parasti bija Sēru diena 14. jūnijā un Valsts svētku diena. Ja arī lielajā presē bija grūtāk iekļūt, tad stipri atsaucīgi bija vācu raidītāji. Vislabākā sadarbība man izveidojās ar Dienvidvācu raidītāju Štutgartē. Tas, varbūt, tādēļ, ka pie šī raidītāja jau 1951.g. vasarā nodibinājās īpašs

diskusiju forums par Austrumeiropas problēmām. Tanī kā dalībniekus aicināja šo zemju pārstāvjus nevien no organizācijām, bet arī no zinātnieku vidus. No latviešiem aicināja Robertu Liepiņu un mani.

Sapazinots šinīs pārrunu vakaros labi ar rumāņu filozofu Dr. Teodoresku. Pēckaŗa, Vācijā, tāpat kā anglosakšu zemēs, valdīja aizspriedumi pret nacionālismu. Dr. Teodoresku, apskatīdams mazo un apspiesto Eiropas tautu likteņceļus un vītālās intereses, izcēla nacionālisma konstruktīvos elementus. Tas pilnā mērā atbilda arī latviešu izpratnei. Ar šo rumāņu filozofu paliku kontaktā visus gadus Štutgartē. Tāpat daudz ierosmes un derīgus norādījumus vēstures pētniecībā man deva Dr. Helmutš Kempfs, kuŗa lekcijas apmeklēju arī Štutgartes Technis-kajā augstskolā.

Sākumā mums bija neizprotami, kādēļ Štutgartes raidītājs turpina diskusijas par Austrumeiropas jautājumiem pusotrus gadus, bet tad noskaidrojās, ka aiz visa tā stāv Bonnas ārlietu ministrija. Šādā ceļā tā vēlējās izdibināt Austrumeiropas tautu piederīgo viedokli dažādos politiskos jautājumos un to mentalitāti. Diskusiju vadītājs bija Eberhardš Gelbe—Hauzens, Štutgartes raidītāja politiskās nodaļas vadītājs. Bonnas pārstāvji sēdēja parasti klusi, palikdami tikai novērotāji. Dažas nedēļas pirms savas ievēlēšanas par Bonnas parlamenta prezidentu vienā diskusiju vakarā piedalījās arī Dr. Eizens Gerstenmaijers.

Štutgartes raidītājā man pašam iznāca runāt vairākkārt. Savu 1951.g. 18. novembra runu ietvēru četrās tezēs, norādot gan uz latviešu tautai nodarīto pārestību, uz padomju terroru un Maskavas imperiālismu, gan pie tā paša aicinot rietumu demokrātijas atbalstīt Baltijas tautu cīņu par brīvības un neatkarības atjaunošanu. Pulkvedis Janums kā LCK priekšsēdis bija atzinis par nepieciešamu šo tekstu likt nolasīt arī citos Rietumvācijas raidītājos. Pēc tam man iznāca runāt galvenokārt Sēru dienā, kur apskatīju masu deportācijas Baltijas valstīs. Pieaicinājam čellistu Ati Teichmani, atskaņot dažus

latviešu skaņdarbus. Un, kad 1956.gadā notika ungāru sacelšanās pret padomju varu, Štutgartes raidītāja vadība pieaicināja mani ungāru komantātoriem, lai es pateiktu, ko šādā brīdī domā latviešu trimdinieki, un kā tas manuprāt varētu atbalsoties Latvijā.

Informācijas lietās man allaž iznāca sadarboties ar lietuviešiem un igauņiem. Kā es, tā Roberts Liepiņš, ar kuŗu man Štutgartes posmā iznāca visvairāk sadarboties, bijām konsekventi par kopdarbību ar pārējo Baltijas tautu pārstāvjiem. Kā vācu preseī, tā sabiedrībai imponēja arī vairāk tas, ka runā visu baltiešu vārdā.

Kaut arī īpata, bet laba sadarbība man bija ar Vili Janumu. Vadīdams Latviešu Centrālkomiteju, viņš atradās aktīvākā darba postenī nekā es. Viņam palīdzēja tas, ka viņa tuvumā Augustdorfā bija birojs, kamēr man bija jāpaveic visu vienam pašam. Jau 1950.gadā mani uzmeklēdams Štutgartē, pulkvedis vēlējās mani iesaistīt arī LCK darbā, bet darba slodzes dēļ es no tā atteicos. Kad mani gadu vēlāk ievēlēja par LCP priekšsēdi, lietas dabiski sadalījās tā, ka es palīdzēju kārtot LCK lietas vairāk Dienvidvācijā, kamēr Janums pievērsa sevišķu uzmanību ziemeļu galam. Augustdorfā darbojās arī latviešu ģimnazija, kas jau ar 1951.gadu palika vienīgā tāda pilna kursa ģimnazija trimdā. Šīs ģimnazijas uzturēšana, kur vācu iestādes sākumā nepiepalīdzēja ar pabalstiem, bija gaužām grūta. Bet visiem grumbuļiem tika brīnišķīgi pāri direktors Ansis Dreimanis. Skolotāji strādāja par 200—300 markām mēnesī. Viņu darba griba un ideālisms bija neizmērojams.

Latviešu papildskolu apmeklēšanu toreiz uzskatīja par obligātu. Netrūka ne skolotāju, nedz bērnu. Latviskās izglītības iegūšanu visi uzskatīja par nepieciešamu. Izdevās tikt arī pie dažām mācību grāmatām. Augustdorfas skolēnu internātu ar entuziasmu vadīja inspektors Emīls Āboliņš. LCK Izglītības nozari pamatu pamatos izveidoja prof. Hugo Lācis, kādreizējais Gulbenes laukkopības izmēģinājumu stacijas vadītājs un paidagogs.

Jebš ar mazu rocību, viss teicami sekmējās. Izņēmums tomēr bija LCK Kultūras fonds. Par tā darbības uzdevumiem bija teikts: a. atbalstīt kultūras pasākumu dibināšanu un to darbības sekmēšanu, cita starpā, arī latviskās izglītības veicināšanu, b. veicināt latviešu kultūras vērtību apzināšanu un saglabāšanu, un c. atbalstīt latviešu kultūras darbinieku radošo darbību.

Griba, to visu paveikt, bija laba, bet trūka līdzekļu. Ziedojumu un dažādu iemaksu ceļā izdevās savākt gadā ap 3000 markas, no kuŗām vienu trešdaļu parasti paņēma studentu stipendijas. Pārējo daļu paņēma lielāko tiesu Augustdorfas ģimnazija un papildskolu uzturēšana. Ja 1951.gadā kultūras darbinieku atbalstam bija izdotas 50 vācu markas, tad tā jau bija ironija. Bija neērti rakstnieku jubileju gadījumos pasniegt 50—100 marku veltes.

Man kā LCP priekšsēdim pēc amata vajadzēja būt Vācijas Kultūras fonda priekšsēdim. Mēģināju pastiprināt ziedojumu vākšanu, bet tikai 1953./54.gads uzrādīja ienākumu daļā DM 10.286, pēc kam tie atkal slidēja uz leju.

Izplānots viss bija tīri labi. Tomēr Kultūras fonds nebija vienīgais, kas vāca naudu. Ikgadus notika bez tam ziedojumu vākšana Ārtavai Latvijai, Pašpalīdzības fondam un kādām tiešām vajadzībām. Grūtības bija jau ar tautas kopības maksu ievākšanu. Latviešu darba un sardžu vienībās bija ieviesta pat atvilkumu izdarīšana no algām par labu LCK. LCK financēja arī dažu skolas grāmatu iespīšanu.

Kad šķita, ka spēsim izvērst plašāku darbu, bez KF ievēlētiem locekļiem pieaicināju par referentiem zinātņu lietās prof. Dr. Ēduardu Šturmu un mūzikas jautājumos prof. Ati Teichmani. Prof. Šturms jau 1953.g. 8. marta KF sēdē, kas notika Bērzainē, uzsvēra globālā Kultūras fonda steidzamu vajadzību, kas būtu pat dibināms neatkarīgi no globālās latviešu apvienības, jo pazīmes rādīja, ka tās radīšana var aizkavēties.

Bija vēl viens sāpju bērns, un tā bija avīze "Latvija". Tās metiens ap 1952.gadu vēl turējās pie 4000 eksemplāru. Redaktora Makša Čuliša laikā tā saimniekoja ienākumu

robežās, bet 1952.g. jūlijā Čulītis izceļoja uz Kanadu. Trūka redaktora. Janums aicināja mani par šī laikraksta atbildīgo redaktoru, solidams man tādu pašu algu, kādu saņēma Čulītis, proti, 350 markas mēnesī. Avīžnieka darbs man bija tuvu, tomēr pārcelties ar prāvo ģimeni uz Veilheimu, Bavārijā, man nebija iespējams. Atteicu. Par redaktoru nāca Pauls Klāns—Kovaļevskis. Viņa darbības laikā izdevumi strauji auga un iztrūkums sasniedza jau 20.000 markas. Tas sāka apdraudēt Vācijas laikraksta iznākšanu. No tā laika sākās nepārtraukta “lāpīšanās”, pie kam krietni daudz laikraksta sastutēšanā veica latviešu rotas, kas darbojās pie amerikāņu armijas. Vispār šīs un līdzīgas palīgvienības pie britu Reinzemes armijas daudz darīja latviešu kultūras un informācijas darba atbalstīšanā. Viņu rīkote Latvijas valsts svētku akti bija iespaidīgas patriotiskas manifestācijas. Arī mani aicināja par runātāju. Visbiežāk man iznāca būt Manheimas rotā, lai gan aicinājumi nāca vēl no Kaizerslauternas un Etlingenas. Pastāvīgs viesis šinīs rotās bija arī pulkv. Janums un ģenerālis Voldemārs Skaistlauks. Pedējais bija LCK vicepriekšsēdis un Badenes—Virtembergas apgabala pārstāvis. Tādēļ arī LCK sēdes tanī laikā visbiežāk notika Ludvigsburgā, Etlingenā vai kādā citā latviešu rotas telpā. Turpretim Eslingena, kas līdz 1952.gadam tika dēvēta lielā latviešu trimdinieku skaita dēļ par “Mazo Rīgu”, sāka zaudēt savu agrāko nozīmi.

Ap to laiku vispār noslēdzās viens latviešu trimdas posms.

TRIMDAS GARAJĀ JŪDZĒ SASTAPTIE

PĀRNĀCĒJI NO SIBIRIJAS

1955.gada oktobra pirmajās dienās vācu prese ziņoja, ka vācu valsts kancleram Konradam Adenaueram izdevies panākt 9600 vācu kara gūstekņu atbrīvošanu no padomju cietumiem un noietnēm. Sarunu laikā Maskavā viņam tas nebija izdevies viegli. Tikai, kad jau iedarbināti lidmašīnas propelleri atceļam, Kremļa toreizējie varasvīri sapratuši, ka ar šo rietumu valstsvīru tomēr runājama citāda valoda, nekā parasts. Nepietika ar solījumu, bet jau nedaudz nedēļas pēc vēsturiskajām sarunām Maskavā pa austrumu ceļiem plūda liela tīlpuma autobusi uz Frīdlandi. Sadalītās Vācijas robežmalā atradās neliels ciemats ar barakām. Frīdlandes caurlaides noietne jau dažus gadus pirms tam uzņēma bēgļus no Padomijas un Polijas. Cerībā uzzināt kautko par aizvestajiem latviešiem, devos uz Getingenu un tai tuvo Frīdlandi.

Kolīdz Frīdlandē nonācu, tā uzdūros simtiem vācu gūstekņu, kas jau bija ieradušies. Uz ik soļa vēroju satraukumu. Ap pārnācējiem pulcējās mātes un sievas. Netrūka arī ziņkārīgo un žurnālistu. Tādā burzā un kņadā likās pat neiespējami kādu vācu pārnācēju uzrunāt. Pa starpām ierējās skaļruņi, aicinot atbraucējus uz reģistrācijas vietām, ambulanci vai kādu citu iestādi.

Biju izšķīries pēc sešām stundām ar pēdējo vilcienu atgriesties uz Štutgarti. Tomēr gluži tukšām rokām to darīt man nebija pa prātam. Izmēģinājuma dēļ nospriedu tomēr pāris pārnācējus uzrunāt. Tāda izdevība beidzot radās, redzot divus gūstekņus ejam savrup. Piegāju viņiem klāt un teicu, ka nāku no Latvijas Sarkanā Krusta un vēlos zināt, vai viņi sava gūsta laikā nav uzdūrušies

kādiem latviešiem. Kolīdz to pateicu, tā manis uzrunātie priecīgi smaidīja. Ar patiku viņi apliecināja, ka bijuši kopā ar latviešiem, un nekavējās apzīmēt viņus par saviem draugiem. Šie paši vācieši uzsaucā vēl gaŗāmejoŗam viņu biedram, lai arī tas apstājas un man ko pastāsta, jo, lūk, kāds latvietis tieŗi tam esot izglābis dzīvību. Un nu sākās notikumu atstātīŗana un faktu minējumi, kuŗus visus steigā bija grūti uztvert. Pēc tam uzdūros vēl citiem, kas slavēja latvieŗus un igauņus. Ikvienam bija kas sakāms.

Man saglabājuŗās daŗas sievai rakstītas vēstules no Frīdlandes.

Lai paliktu tuvāk toreizējiem notikumiem un iespaidiem, savirknēŗu daŗus izvilkumus no ŗim steigā rakstītām vēstulēm. Daŗas no tām rakstītas Getingenā, kur pārnakŗņoju, citas Frīdlandes nometnē.

1955.g. 13. oktobrī. Pēc pusstundas braucu atkal uz 20 minūŗu brauciena attālo Frīdlandi. Cik ilgi tur palikŗu? Varbūt daŗas dienas, varbūt pat 2 nedēļas. Tas jādara. Vakar ieguvu 130 aizvesto latvieŗu vārdus un adreses. Citādā ceļā paietu mēneŗi, pie kam tas maksātu dārgi apbraukāt katru atseviŗķi. Pievienotos sarakstus ar tikko uzziņātiem vārdiem dodī pārrakstīt 6 eks. ļoti rūpīgi. Viens no tiem ir slepens. Oriŗinālu fotokopēŗu. Bez tam man ir vairāk desmit vārdus, kuŗus pievienoŗu ŗīŗdienas lomam.

13. oktobra vakarā. Tikko sagaidījām jaunu transportu. Atbrauca 600. Pati sagaidīŗana vien kustināja sirdi. Uzrunāju daŗus jaunpienācēŗus, un tie tūliņ apstiprināja, ka bijuŗi kopā ar latvieŗiem. Paliku nometnē 10 stundas, ko darīŗu arī nākamajās dienās. Piezīmju bloki pildās vārdiem un adresēm. Tikai tagad redzu, cik noŗēlojama mūŗu līdzŗinēŗā kartotēka pret to, kas tagad jau ir mūŗu rokās. Bet vēl nāks. Ne katrs spēj steigā atcerēties latvieŗu uzvārdus. Solas sūtīt, — un tā mums sanāks krietni daudz. Rītdien ieradīŗies jauns transports. Atkal 600 atbrīvoto. Mazāki pulciņi nāks naktī. Man te katrā ziņā jāpaliek. Katra stunda ir nesamaksājama. Es gan netieku ar darbiem galā, bet daru iespējamo. ŗodien paguvu kontaktēt jau kādu simtu no jaunā transporta. Man tomēr jāŗaka,

ka iepriekšējais transports bija mums interesantāks, jo varēju runāt ar pārnācējiem no Vorkutas un Potmas. Pašreizējo atbraucēju vairums ir no Sverdlovskas, kur latviešu bijis maz. Daži gan stāsta par redzēto pirms pieciem gadiem. Arī to der atzīmēt. Pārskats noapaļojas.

14. oktobrī. Starp Sverdlovskas atbraucējiem ir Tobis, Plateiss un Albats, kas uzdevušies par baltvāciešiem un laimīgi izkļuvuši. Gaidu vēl citus "maskētus" latviešus. Mazākās grupās nāk vācu ģenerāļi, ko kuņiem ar diviem arī esmu runājis. Viens no tiem ir ģenerālis Kalībe, kas komandējis Kurzemē latviešu darba rotas un piedalījies "Potsdamas valdības" taisīšanā. Lika sveicināt ģenerāli Bangerski.

15. oktobrī. Gaidām visu dienu pieteikto transportu. Tas kautkur aizķerīs. Jaunu vārdu man tādēļ pienākuši maz klāt. Turpretim ir citas svarīgas ziņas, kā par apstākļiem izsūtījuma vietās, tā par latviešu nacionālo partizānu kustību. Sevišķi nozīmīga bija saruna ar pulkvežleitnantu Gesleru no ŪKW. Citi sola piesūtīt ziņas pa pastu. Vēl arvien esmu katru minūti aizņemts. Ja nerodas neviens, kam ko varu prasīt, kārtoju piezīmes.

16. oktobrī. Brīnišķīgs svētdienas rīts. Kaut arī Albats un lettonis Tobis figurēja sarakstos jau aizvakar, tad sastapu viņus tikai šodien. Tie bija pirmie, kuņus varēju apsveikt latviešu valodā. No viņiem uzzināju arī, ka Bertrams Rozenbergs ir palicis dzīvs, kauču arī vada savas ģūstekņa gaitas kautkur pie Karagandas. Albatam nav kur palikt, bet viņu kā tālbraucēju kapteini gribu novirzīt uz Hamburgu vai Brēmeni. Tobis aizbrauks jau pēc stundas pie kāda sava drauga uz Dortmundu. Turpinu lasīt kopā vārdus arī no tiem, kas nav atbrīvoti. Tik liels vākums vairs nav kā pirmajā dienā. Bez tiem, kas atbrauca pag. nakti /600/, tikko ieradās 150 citi. Kautkur novietotas arī 60 atbrīvotas sievietes. Ģenerāļus un diplomātus novieto noslēpumainās vietās, kur tos grūti atrast. Divi dienas dzenu jau pēdas kādam Hassem, par kuņu zināms, ka tam daudz kas sakāms par latviešiem un igauņiem. Viņu sadabūju rokā tikai pēc 22 gājieniem uz viņa istabu.

Parasti tā bija tukša, bet uzdūros viņam 5 minūtes pirms viņa aizbraukšanas. Hasse solās rakstīt. Man sāk trūkt naudas. Cik zinu, arī Tev tās trūkst.

17. oktobrī. Klausies! Man ir ziņas par Andri Jaunzemu, mūsu draugu apcietināto dēlu. Viņš atrodas kopš 1949.gada Vorkutā. Strādā kā laborants un feldšers, jo viņu apcietināja kā medicīnas studentu. Bez tam ir sīkākas ziņas par Dr. Ernestu Plāķi, Bertramu Rozenbergu, Ernestu Sigismundu Kundziņu un Tavas māsiņas vīru Kalnu. Manā rīcībā ir daudz vārdu, bet nespēju visu pārrakstīt no piezīmju bloka. Daudz zin stāstīt kapteinis Albats. Vienojos ar viņu, ka viņš nāks palīgā man darbā. Liku konsulam Apmanim sameklēt viņam piemērotu vietu Hamburgā pie Helmsinga un Grimma, un caur Senātu arī dzīvokli. Brižiem nogurstu.

18. oktobrī. Jau vakar ieguvu ziņas par sūtņa Dr. Spekkes dēlu. Viņš nonācis Vorkutā. Ir vēl citi pazīstami vārdi. Sameklē mūsu Sarkanā Krusta deportēto vākā Almas Mačas adresi, ir ziņas par viņas vīru, — tas tagad pilnīgs kroplis. Un, kas šodien svarīgākais? Varbūt tas, ka no Albata uzzināju, ka par mani interesējas Rīgas čeka. Otrs rīdzinieks — Aleksandrs Cickovskis, kas mocīts Lubjankā, stāsta, ka viņam rādīta mana ģimietne /pastkartes formatā/, un prasīts, kur es atrodoties. Viņš apgalvojis, ka mani nepazīstot. Ar to tad tirdīšana šīnī punktā izbeigusies. Čeka Stabu ielā darot mani atbildīgu par Tautas Palīdzības darbu, teica Albats. Brīnos, ka mana māte izglābusies. Jā, un pašā Frīdlandē šodien valdīja svinīgs noskaņojums. Laukumā, kuņā bija sapulcināti atbrīvotie gūstekņi, runāja Valsts prezidents Teodors Heuss, kardināls Frings, Oldenburgas ev. lut. zemes bīskaps un viens pārnācējs. Pēc tam skrēju atkal no barakas uz baraku, bet ko satieku uz ceļiem, arī tos uzrunāju. Tikai tādā ceļā var ko uzzināt. Dalu viņiem arī Sarkanā krusta zīmītes ar mūsu adresi, jo pārdzīvojumi un nogurums šiem cilvēkiem tik liels, ka savu atmiņu viņi atgūst tikai palēnām. Bet nav tāda, kas atteiktos ko teikt. Gluži pretēji, visi uzskata to par savu svētu pienākumu pateikt visu, ko zin.

Katrs trešais nožēlo, ka nav paņēmis līdzīgu latviešu ieslodzīto sarakstus, jo tas galu galā tomēr bijis iespējams.

19. oktobrī. Ar pēdējo transportu atnāca vīri no Asbesta, bet iepriekšējie atkal no Sverdlovskas. Ne vieni, nedz otru pēc 1950. gada nav latviešus redzējuši. Uztvēru tādēļ tikai vispārējus faktus un ieguvu ziņas par Molotovsku.

21. oktobrī. Par jaunumiem Frīdlandē varu pastāstīt, ka ieguvu ziņas par savu krāsudēlu Dr. Jāni Smilgu. Viņš sodīts ar 25 gadiem un atrodas Tajšetā soda nometnē — 051, slimojot ar nierēm.

Šinī brīdī, kad rakstu, pagība viena sieva, tiekoties ar savu vīru. Viņu sanitāri uzstutē uz krēsliem. No Sibīrijas atbraukušais vīrs noliecinās par viņu. Vēl viņa nav atžilbusi. Šis Tajšetā transports devis man ārkārtīgi daudz svarīga materiāla. Ir daudz vārdu, — arī aizvesto sieviešu vārdu. Ieguvu svarīgas liecības. No vēstulēm gatavoju fotokopijas. No iegūtajām fotogrāfijām mēģinu identificēt dažus apcietinātos latviešus. Uzdūros šodien Johanam Strēlniekam. Viņš nespēj runāt. Sūtīs ziņas no Bad Pirmontas.

22. oktobrī. Šorīt nodevu Getingenā fotokopēt 2 sibīriešu vēstules un turienes foto attēlus. Inženieris Putniņš, kuŗa vēstuli un dzejas man nodeva kāds vācu pārnācējs Frīdlandē, raksta savai sievai uz ASV un dara tai zināmu savu pēdējo vēlēšanos, — lai viņu dēlu katrā ziņā izaudzina par latvieti, visās pārējās lietās viņš atstāj sievietai brīvas rokas. Jādzird un jāuztver arī šo sibīriešu balsis un izjūtas! Man kabatā ir pat Vorkutas “trofejas”, dažādi sīkumi, kas liecina par turienes dzīvi. To pievienošu pārējam deportēto lietu krājumam. Tikko mani izaicināja caur skaļruņiem uz nometnes izziņu biroju. Ar mani vēlejš runāt kāds pārnācējs, kuŗa sieva palikusi Polijā. Lūdz padomu. Dažus norādījumus varēju dot. Saņēmu no viņa 8 latviešu vārdus no Noriļskas.

23. oktobrī. Šodien, kā jau svētdienā, transporta nav. Klusa diena. Krievi uzzinājuši caur laikrakstiem, ka pārnācējus vakar būtu apsveicis bundestaga prezidents Dr. Gerstenmajers. Lai to izjauktu, transporta nebija arī vakar.

Jauna krievu šikāne. Ir zināms, ka Pad. Krieviju atstājuši arī smagi slimie un invalīdi. Tie nāk no lazaretēm. Pa nometni skraida gaidāmo gūstekņu tuvinieki. Arī tie ir pilnīgā neziņā. Pag. nakti gluži viens ieradās vorkutietis Ginters Cīzings. Viņš varēja nosaukt man 30 latviešu vārdus. Tie visi no Vorkutas 8. šachtas. Viņš uzskata par savu goda lietu, viņam izsniegto izziņu lapu aizpildīt ar simts vārdiem. Cīzings kļuvis Vorkutā latviešu draugs. Sācis mācīties latviešu valodu, un tepat Frīdlandē iestājās Baltiešu apvienībā par biedru. Solās piedalīties Menchengladbachā Latvijas valsts svētkos. Šorīt mani atkal meklēja pa skaļruņiem. Par manu atrašanos šeit padzirdējis Žans Feijens no Luksemburgas, kuŗa dēls kritis 1944.g. 14. spetembrī pie Bauskas. Viņš prasa man, kur lai griežas kapa kopšanas lietā. Šinī gadījumā liku rakstīt mācītājam Gustavam Tursam. Šodien vēl uzzināju, ka Juris Aire, mans čaklais palīgs Sudetijas latviešu glābšanas akcijā, ko krievi pēdējā darba cēlienā apcietināja, redzēts dzīvs kādā padomju soda nometnē.

Tanī pašā dienā rakstīju atsevišķu vēstuli savai meitiņai Maijai, kuŗā lasāms: "Šodien uzzināju, ka Tava otrā krustmāte Livija Kraukste atrodas padomju izsūtījuma vietā Baikašā. Šo vietu līdz šim nepazinām. Turpat ir daudz citas vajātas latvietes. To man paziņoja Šarlote Krafta."

24. oktobrī. Šodien nu gan ir tāda diena, kad nav tikpat kā nekā ko darīt. Zināms gan tas, ka Brestā kopš pāris dienām stāv prāvs ešalons. Abi ar Albatu uzzinājam šorīt tikai 3 vārdus. Kolīdz samazinājas skriešanas, manu nogurumu. Pag. nakti kāvos ar bezmiegu. Cauru nakti bija jādomā tikai par deportētiem un pārnācējiem. Brīvākajos brīžos rakstu ziņojumus un vēstules. Izmanotoju lietderīgi katru minūti. Bet, ja rītdien nebūs transporta, tad gan jāsāk domāt par mājās braukšanu. Dzird gan runājam, ka līdz 28. oktobrim būšot pēdējais transports pienācis. Vakarā rakstītajā vēstulē: Pirms pusotra stundām izvadīju lielā sirsnībā kapteini Ādolfu Albatu. Viņš lika man Tev pateikties par pīragiem un ķimeņu maizītēm, ko Tu sūtīji mums agrāk, kā arī tieši šodien.

Iznāca viņam laba ceļa maize. — Redzēs, ko nesis rītdiena. Ja vajadzēs palīga, tad no Augustdorfas solās atbraukt Hāzners un Zāgars. Arī Albats solas steigties man palīgā, kolīdz es viņu saukšu. Jā, piemirsu pateikt, ka Albats un Strēlnieks pateicas arī mūsu Rasmiņai, kas sagādājusi viņiem lielu prieku ar savām garšīgajām kūciņām. Visi tās slavē. Brīnas, ka 9 gadus veca meitene prot tādas izcept.

25. oktobrī. Pēc 2 nedēļām pirmo reizi paēdu siltas pusdienas, jo atgriezos Getingenā jau plkst. 13. Frīdlandē viss kluss, nav nozīmes tur palikt. Turpināšu sastādīt sarakstus. Tuvojamies jau 500 robežai. Šāds vākums dara mums godu, jo igauņiem, cik zinu, nav pat 200, bet lietuviešiem tikpat kā nekas. Es tiem nodošu no savas puses gan 25 vārdus. Rītdien te sabrauks daudz igauņu. Bez mana kollēgas Reizenberga būšot vēl mācītājs Vēms no Augsburgas.

26. oktobrī. Vakar sadomāju aiziet uz Getingenas universitātes nervu klīniku, kur ievietots Vimmers—Lamkvets. Man jau pirms nedēļas teica, ka viņš zinot daudz par latviešiem. Tiešām uzzināju daudz ko jaunu, iegūstot arī 14 vārdus. Ja šodien nebūs transporta, tad iešu uz Getingenas Vēderas slimnīcu, kur ievietota Inge Kīslinga un citi pārnācēji. Kā redzi, tad darba netrūkst arī starplaikos. Ar palīdzības saiņu sūtīšanu uz Sibīriju mūsu Sarkanajam Krustam bijuši panākumi. To saņēmeji Vorkutas 8. šachtā, Potmā un Tajšetā brīnījušies, kas tie par draugiem, kas viņiem sūta sainīšus no Rietumiem. Saiņi izsniegti viņiem bez grūtībām, izņemot vienu vietu, kur MVD čekisti no Rietumiem sūtītos saiņus nokrāvuši malā, lai vēlāk noskaidrotu, ko ar tiem darīt.

27. oktobrī. Šorīt jau izšķīros braukt mājās, noskaidroju pat vilcienu, ar kuŗu pusnaktī varu iebraukt Štutgartē. Un tomēr esmu palicis šeit, — acīmredzot likteņa lēmums. Frīdlandē pag. nakti ieradās 24 pārnācēji no Ostzone's. Uzzināju no viņiem 24 latviešu vārdus, to starpā bij. Saeimas deputāta Alfonsa Pastora vārdu. — Pēkšņi satiku veselu baltiešu puduru, igauņu mācītāju Vēmu un Peldu, kuŗu sabiedrībā bija viņu dežurante

Rukdišele Frīdlandē, kā arī Lietuvas Sarkanā Krusta pārstāvi tiesnesi Kairi. Pēdējam nodevu uzzinātos lietu-
viešu vārdus. Kā viņš izteicās, tas tad būšot viņa darbi-
bas sākums. Noturējām kopēju apspriedi, un tā pienāca
pievakare. Uz Štutgarti netiku, bet tagad atkal runā, ka-
ceļā esot jau 5 transporti. To 23 vārdu dēļ vien es nebū-
tu varējis Frīdlandi atstāt. Ir taču tā, ka mazas grupiņas
ierodas naktī. Getingenas slimnīcā uzzināju vakar 6 vār-
dus, bet Inge Kīslinga sūtīs mums vēl papildinājumu. Bez
tam abās pēdējās dienās esmu ieguvis nozīmīgu faktu
materiālu.”

Ar to manu vēstuļu fragmenti notrūkst.

Pārējās manas vēstules un ziņojumi nokliduši. Bet to
saturs maz ko atšķirtos no jau īsumā pieminētām.

Pašā sākumā paredzēto 6 stundu vietā paliku Frīd-
landē 4 mēnešus, gan ar nelieliem pārrāvumiem, jo trans-
porti nāca ar pārāk lielu nenoteiktību.

Vēl man atliekas teikt, ka sākumā man rūpēja uzzināt
tikai padomju soda nometnēs un cietumos nonākušo lat-
viešu un pārējo baltiešu vārdus. Tiem vajadzēja nonākt
nevien LSK deportēto kartotēkā, bet tos gaidīja viņu
ģimenes piederīgie brīvajā pasaulē. Vajāto latviešu vārdu
un atrašanās vietas konstatējumi ļāva tiem jau lielākā
skaitā sūtīt palīdzības saiņus. Ne jau katreiz izdevās
uzzināt kā uzvārdu, tā priekšvārdu, bet krievu iestādes
prasīja vēl tēva vārda uzrādījumu. Apcietinātos neturēja
visu laiku vienā vietā. Tos pēc kāda laika pārvietoja uz
citu soda nometni. Ja man arī izdevās uzzināt apcietinātā
vārdu, tad vēl arvien nebija teikts, ka viņš tur atradīsies,
kurp sākām sūtīt saiņus gan no Vācijas, gan no Zviedri-
jas. Mūsu rocība bija maza. Trūka arī palīgu, kamēr
Stokholmā uz vietas varēja atrast kaut simts un vairāk
darbīgu roku. Par vērtīgu darba sekmētāju kļuva Arvī-
da Muchkas kundze, LSK pilnvarotā Zviedrijā. Palīdzī-
bas akcijā iesaistīja visas organizācijas un lielāko konfe-
siju baznīcas. Palīdzības akcijai nodibināja īpašu Sadar-
bības komiteju ar Arvīdu Muchku priekšgalā. Smaga dar-
ba nasta uzvēlās arī manai sievai, kas kārtoja Sarkanā
Krusta lietas Štutgartē.

Bet man pašam jau trešajā nedēļā Fridlandē kļuva skaidrs, ka nepietiek vairs tikai ar vārdu un soda nometņu uzzināšanu. Vairāki vācu pārnācēji, ar kuriem runāju, ziņoja tik drāmatiski par Vorkutā, Intā, Tajšetā, Karagandā, Džaskasganā, Magadanā un Nerilskā piedzīvoto, — kas viss saistījās ar latviešu vārdiem, ka man nebija vairs šaubu, ka jāatzīmē arī tas. Bez tam daži brīvībā atlaistie man teica, ka šķiroties no latviešu draugiem, tie arktikā viņiem kā pēdējo norādījumu devuši, vēstīt par visām pārestībām brīvajā pasaulē. “Pat būtu jākliedz un jāatgādina par šausmām un ciešanām, ko pārdzīvojam. Pasaulei jāzin, ko padomju varmākas nodara latviešu tautai, kā izposta Latviju un pārējās Baltijas valstīs”, — šādos un līdzīgos vārdos man Fridlandē nodeva mūsu piemeklēto tautiešu pēdējo gribas izteikumu.

Man tas nedeava mieru. Ja to vērīgāki neuzklausītu, tad tā būtu ignorance. Lai nu cik es ikdienas spēju ierakstīt piezīmju blokā, tad sāku vākt arī šo faktu materiālu. Uzdūros Hermanim Milleram, kas varēja pēc atmiņas restaurēt pat sava latviešu drauga Vēstījumu brīvajiem latviešiem. Viņš to tādēļ tik skaidri atcerējās, ka ik vakarus viņi bija sēdējuši kopā un atkārtoti pārrunājuši galvenos domu gājienus. Kāds dienvidslavs liecināja par latviešu nelokāmo nacionālo stāju, kas licis latviešu tautu visnotaļ apzīmēt par “kontrrevolūcionāru tautu”. Soda nometnēs bija notikušas sacelšanās, pie kam arī latvieši tanīs bija piedalījušies. Karagandas, Nerilskas un Vorkutas nemieros sava loma bija piekritusi latviešu vadoņiem. Apbrīnu izraisīja Biruta Blūma un vēl otra latviete ar nenoskaidrotu uzvārdu, kas Kingiras grandiozajos nemieros bija izgājušas pretim padomju tankiem, kas viņas — kāda bija pirmā versija, bija samalušas zem kāpurķēdēm. Aculiecinieces bija divi jaunas vācietes, kas tikko bija atlaistas no Centrālāzijas un notikuma brīdī bija savām acīm redzējušas notikumu.

Un tomēr faktu valodu bija tikai daļēji pareiza. Kā vēlāk noskaidrojās, tad Biruta Blūma un pārējās varones gan bija no tanka sabrauktas, bet ne nonāvētas.

Tā kā viņa bija palikusi guļot asins pelņē, tad likās iespējama tikai nāve. Birutai Blūmai sakropļoja kājas un viņa smagos ievainojumus pārcieta. Arī par viņas tālāko likteni ieguvu vēlāk ziņas. Trimdā no maniem un citiem ziņojumiem palika tomēr iespaids, ka viņa gājusi bojā. Nav izslēgts, ka tas notika ar otro latvieti, kurai pārvēlās padomju tanks. Aculiecinieces zināja man tikai stāstīt ka viņa bijusi jauna sieviete ar bērnu. Šīs latvietes vārdu neizdevās uzzināt.

Frīdlandē man radās lēmums uzrakstīt grāmatu "Pa deportēto pēdām". Esmu tur aprakstījis arī dažu soda nometņu nemierus, par kuriem toreiz maz ko zināja. Tikai vēlāk saradās plašākas ziņas. Neatkarīgi no nemieriem, uzzināju vairāku nacionālo partizānu un to atbalstītāju vārdus. Ja nebūtu aizbraucis uz Frīdlandi un sabijis tur līdz 1956.g. janvārim, šāds ziņu materiāls nekad nebūtu bijis tik pilnīgs.

Vēl gan man jāsaka, ka soda nometņu un izsūtījuma apgabalu apzināšanā man daudz palīdzēja jau gadu iepriekš uzsāktā aizvesto latviešu likteņu skaidrošana Vācu Sarkanā Krusta Dokumentācijas centrālē Minchenē. Pēc tikšanās ar toreizējo Vācu Sarkanā Krusta prezidentu Dr. Vercu Diseldorfā, man atvērās šīs durvis. Minētajā Dokumentācijas centrālē mani uzņēma kā savu cilvēku. Man ļāva ieskatīties pusmiljona aptaujas lapās, no kurām spēju izskatīt tiktikko tūkstoti, bet jau tas deva pārskatu, kur latviešu kaŗa gūstekņi un civili sodītie nonākuši. Es gribētu pat teikt, ka Frīdlandē jau no pirmajām dienām pazinu pietiekami labi Sibīriju un Centrālāziju, katrā ziņā labāk par Eiropas Krieviju. Noskaidrošanas darbu sekmēja tas, ka vācu atbrīvoto kaŗa gūstekņu un civilinternēto aptaujas lapās figurēja jautājums, vai bez vāciešiem tanī pašā vietā bijuši arī citu tautu piederīgie. Parasti tur atbildēs bija lasāms, ka bijuši arī latvieši, igauņi un lietuvieši, vai ar kopēju apzīmējumu "baltieši". To visu biju ievērojis. Tas man jau pirms Frīdlandes akcijas deva iespēju runāt par deportēto latviešu likteņiem, lai gan toreiz tikai vispārējos vilcienos.

TUVAS UN TĀLAS ATBALSIS

Iegūtās ziņas par mūsu aizvestajiem tautas locekļiem savilņoja visu trimdas saimi. Latvijas Sarkanajam Krustam ikdienas ienāca pieprasījumi par to tuvinieku atrašanās vietu, kas bija aizvesti uz Sibīriju. Kur vien gāju, visur man jautāja. Tas brīžiem atgādināja ainas, kādas biju redzējis Frīdlandes nometnē, kur mātes un sievas stāvēja dienām ilgi ar plakātiem rokā, kas uzrādīja meklējamo vārdus.

Trimdas latvieši tagad taujāja nevien par Baigajā gadā aizvestajiem, bet savukārt par pēckaŗa gados uz Krieviju aizvestajiem kaŗa gūstekņiem un vēlākajos deportācijas viļņos aizrautiem. Cik varēja spriest, tad mūsu tautai bija atrauta vismaz desmitā daļa locekļu. Daži vācu pārnācēji, kas Tajšetā, Vorkutā un Centrālāzijas soda nometnēs bija atradušies vienā vietā ar latviešiem, bija ieguvuši tādu priekšstatu, it kā tuvu pusei visu latviešu būtu no savas dzimtenes atrauti. Protams, nekādas statistikas nebija. Maskavas centrālās iestādes savus skaitļus noslēpa. Tām pieklūt pat ar atsevišķu pieprasījumu par pazudušu tuvinieku nebija iespējams. Sarkanajam Krustam vispār neatbildēja.

Tikko mana Frīdlandes akcija 1956.g. janvārī bija noslēgusies, nāca aicinājums ierasties ar ziņojumu Stokholmā. Ierados tur 11. februārī. Jau tanī pašā dienā apspriedāmie Latviešu Palīdzības Komitejā par deportēto aprūpes jautājumiem. Dienu vēlāk man bija jārunā Vesterosā, bet 13. februārī Stokholmā. Referāta temats bija: "Jaunākās liecības par latviešu deportētiem". Pēc tam mani aicināja uz Upsalu, Gēteborgu un Lundu.

15. februārī Stokholmā un 18. februārī Gēteborgā man bija noliktas preses konferences. Atsaucība bija laba. Stokholmā bija ieradušies lielāko zviedru dienas laikrakstu un amerikāņu preses pārstāvji. Interviju ar mani daži laikraksti deva pirmajā lappusē un norādīja uz to ar īpašām lapiņām. Tam bija sava nozīme. Tani brīdī atcerējos, ko man vācu gūstekņi bija vēstījuši par saviem latviešu likteņbiedriem: "Ja ne citādi, tad izkļedziet brīvajā pasaulē mūsu mokas un ciešanas!"

No Lundas man bija steidzīgi jādodas uz Kopenhāgenu, kur Imants Reitmanis bija man noorganizējis preses konferenci dāņiem. Izplatītais dienas laikraksts "Berlinske Tydende" bija pieprasījis sev eksklusīvu interviju, solidams tādā gadījumā kaut veselu lappusi, bet Reitmanis tiecās pēc vēl plašākas publicitātes, aicinādams visu dāņu presi. Preses konferencē tādēļ bija pārstāvēta galvenokārt provinces prese. "Berlinske Tydende" tad pieprasīja sev vēl īpašu interviju, un solītā lappuses aizpildījās arī tad. Kopenhāgenā man bija jārunā arī nelielajam tautiešu pulciņam. Šo vakaru cienīgi ievadīja rakstnieka Valdemāra Damberga uzruna.

Reitmanis bija LSK pilnvarotais Dānijā. Viņš bija mani pieteicis Dāņu Sarkanā Krusta direktoram. Audiencē, kas notika pie viņa, Dāņu Sarkanā Krusta vadītājs paziņoja, ka atzīst Latvijas Sarkanā Krusta darbību trimdā ar neierobežotām tiesībām. Es no savas puses nodevu viņam nokavētu pateicību par Dāņu Sarkanā Krusta kādreizējo dāvanu. Tūlīt pēc Baigā gada tas uzdāvināja LSK modernu ātrās palīdzības mašīnu.

Tikšanās ar Zviedrijas un Dānijas tautiešiem sagādāja man jaunas iespējas deportēto aprūpes darbam. Reitmaņa kundze kādu laiku plašos apmēros izvērta palīdzības saiņu sūtīšanu. Stokholmā viss koncentrējās Arvīdas Muchkas rokās, kas bija savienots ar nepieciešamo līdzekļu iegūšanu. Arī Jānis Breikšs un Daugavas Vanagi daudz palīdzēja.

Bet arī Vācijā man bija jārunā daudzās vietās. Aicinājumi nāca no Eslingenas, Bonnas, Manheimas,

Štutgartes, Bad Godesbergas un citām vietām. Bredenšeidē man bija par aizvesto likteņiem jārūnā YMCA, bet Blankenbergā Baltiešu Studentu Apvienības sanāksmē. Sūtņis Dr. Grosvalds aicināja mani par šo pašu jautājumu runāt Parīzē. Štrasburgā biju jau pirms tam runājis starptautiskajā preses konferencē. Bet gadu vēlāk nāca otrs aicinājums braukt uz Štrasburgu, lai nolasītu divi lekcijas turienes College de l'Europe Libre.

Minētās lekcijas nolasīt mani aicināja Štrasburgas Brīvās Eiropas kolledžas administrātors prof. Potuļickis. Man tas bija liels pagodinājums, jo pārējie lektori bija zinātnu vīri ar lielu vārdu, kā prof. Sidnejs Hūks no Ņujorkas, prof. Roberts F. Berns no Indianas universitātes, prof. A. Lēbers, no Hamburgas, prof. J. Bochenskis no Fridburgas, Šveicē, Žaks Freimonds no Ženēvas u.c., turklāt netrūka arī redzamu tautsaimnieku un publicistu.

Man bija uzdots runāt par genosida un spaidu darba problēmām, kā arī par masu deportācijām. Studentu pulciņš nebija liels, bet maniem klausītājiem piebiedrojās Valters Kolarcs un prof. Potuļickis.

Ar Kolarcu gandrīz vai sadraudzējamies. Viņš tanī laikā vadīja BBC raidītāja Studiju nodaļu Londonā. Bija sarakstījis vairākas grāmatas par nacionālītāšu un reliģijas problēmām Krievijā. Kā kāda angļu laikraksta korespondents viņš Spānijas pilsoņu kara laikā bija uzdūries leģendārajam pulkvedim Voldemāram Ozolam, kas karaļa komunistu pusē. Viņš labi pazina latviešu sarkano strēlnieku gaitas Padomijā. Kad viņu vēlāk satiku Kēnigsfeldā, kas ir vācu hernhūtiešu centrs, viņš tikpat siki pārzināja brāļu draudžu darbību Rīgā un Valmierā.

Redzēdams Valtera Kolarca dzīvo interesi par latviešiem, pierunāju viņu panākt latviešu raidījumus no BBC. To varēja izšķirt gan tikai BBC vadība. Jau pēc īsa laiciņa Kolarcs paziņoja, ka viņš Londonā tādu piekrišanu dabūjis. Ik mēnesi došot pietiekami garu raidlaiku vienam raidījumam, bet tam jābūtot aktuālam.

Kolarcs pēc tam ieradās pie manis Štutgartē, lai savāktu materiālus vismaz diviem pirmiem raidījumiem.

Pirmais raidījums bija par masu deportācijām Latvijā. Otra raidteksta dēļ savedu viņu kopā ar Dr. Andriņu Namsonu un prāvestu Richardu Mutuli, kas bija tikko ieguvuši ziņas par Aglonas klosterā likteni. Tieši tad bija no klosterā izdzītas mūķenes, tās sabāžot vietējā kolchozā. Par tālāko materiālu sagādi ieteicu Kolarcam griesties pie Latvijas sūtniecības Londonā, bet Kolarcs pasmaidīja un noteica, ka tur sēžot pārāk veci un noguruši vīri. Viņam tur neesot nekas ko meklēt. Tad sarunāju tālāko ar Pēteri Aigaru, kas ar teicamu izpratni un neatlaidību sekmēja lietu.

Man tomēr vēl jāpiebilst, ka tanī pašā Štrasburgas kolledžas vasaras kursu laikā iepazinās ar vācu publicistu Volfgangu Hepkeru. Arī viņam bija tik liela interese par stāvokli Baltijas valstīs, ka viņš krietnu sauju manis dotās informācijas gandrīz burtiski iestrādāja vienā savā grāmatā. Arī citās lietās viņš bija atsaucīgs.

Deportēto apzināšanas un aprūpes lietas man bija bijusi jau sirdslieta Rīgā, kur kārtāju Tautas Palīdzības lietas, bet tagad manās rokās bija nonākusi tik masīva informācija, ka tas prasīja pilnīgu nodošanos šim jautājumam vien.

BELA FABIANS, DĪTERS FRĪDE UN FIDELS KASTRO

Pēc ungaru sacelšanās 1956.gadā, brīvajā pasaulē bija ieradies Dr. Bela Fabians, rosīgs savas tautas tiesību aizstāvis. Komunisti viņu vienu laiku bija turējuši cietumā. Kolīdz viņš no tā izkļuva un laimīgi nonāca Amerikas Savienotajās Valstīs, viņš nodibināja bijušo politiski vajāto ungaru federāciju /Federation of Hungarian Former Political Prisoners/. Dr. Fabians bija šīs apvienības priekšsēdis.

1959.gada vasarā viņš bija ieradies Ženēvā, kur notika kāda starptautiska un nozīmīga konference, lai protestētu

pret padomju varmācībām. Apmeklēdams Arnoldu Skrēberu, viņš bija uzdūries viņa mājās manai grāmarai "The Profits of Slavery". Tā viņu ar savu saturu pārsteidza, un tā paša gada 29. jūlijā viņš atrakstīja man vēstuli, kurā viņš šo liecību kopoja par apstākļiem padomju soda nometnēs un cietumos apzīmēja "par labāko grāmatu, kas par šo jautājumu sarakstīta".

Tanī laikā Chruščovs bija oficiāli paziņojis, ka Padomju Savienībā vispār vairs nevienas soda nometnes politiskajiem pretiniekiem neesot. Bela Fabians man rakstīja, ka tieši ar manas grāmatas palīdzību varot tagad atmaskot Chruščova melus. Viņš lūdza mani sagādāt viņam vairāk desmit manas grāmatas eksemplāru. Nacionālais fonds viņam nekavējoties tos nosūtīja. Fabians bija Ženēvā iespiedis arī kādam padomju valstsvīram rokā šo grāmatu. Lāga tanī neieskatījies, tas to bija paņēmis lūdzi uz Maskavu, kur, acīmredzot, tā bija nonākusi čekas rokās. Maskava ievadīja kādu lietu, par ko vēlāk būs runas.

Bela Fabians pēc tam negribēja pazaudēt kontaktu ar mani. Viņš izplatīja manu grāmatu arī amerikāņu preses konferencēs, pieprasīja arī fotokopijas no tanī ievietotiem uzņēmumiem. Kad viņš 1960. gada maijā brauca kā Ziemeļamerikas laikrakstu alianses speciālkorespondents uz galotņu konferenci Parīzē, viņš steidzīgi pieprasīja no manis jaunas ziņas par nemieriem Kazachstanā. Tik plaša un aktuāla informācija, kādu viņš meklēja, man tomēr nebija. Vēl arvien tanī laikā sastapos ar pārnācējiem, bet arvien trūcīgāka kļuva viņu informācija un faktu materiāls. Tomēr atbalstīju ar patiku visas Bela Fabiana aktivitātes. Viņš bija liela vēriena publicists un attapīgs proprogandists, ja šeit vispār vietā šāds vulgārs apzīmējums. Baltiešu pašu vidū, toreiz tādu tikpat kā nebija. No laika gala biju tanī ieskatā, ka ne jau visur mums jāiet un jārunā pašiem, bet, ka daudzreiz ir izdevīgāki ļaut par mūsu lietu runāt citu tautu piederīgiem, jo tas tad vairāk pārliecina, jo kļūst par neitrālu viedokli.

Vēl vairāk latviešu lietas labā darīja vācu publicists un vairāku grāmatu autors, Dīters Frīde. Viņa vārds man

kļuva pazīstams jau vairākus gadus pirms mūsu personiskās iepazīšanās. Pazīstams viņš kļuva ar to, ka viņu 1947.gadā Berlīnē nolauņīja uz ielas, pēc kam viņš astoņus gadus pavadīja Vorkutas spaidu darba nometnē. Tur viņš atradās kopā ar latviešiem un lietuviešiem, kļūstot par šo savu likteņbiedru draugu.

Mana iepazīšanās ar viņu notika 1957.gadā Minchenē, kad apmeklēju "Der europaeische Osten" redakciju. Viņš tanī laikā bija šī mēnešraksta tehniskais redaktors. Kolīdz viņš uzzināja, ka esmu latvietis, viņš runāja ar mani kā vecu paziņu. Izmanīju no katra viņa vārda tikdaudz simpātiju pret latviešiem, ka nespēju no šī cilvēka atrauties. Bet arī viņš vēlējās ar mani palikt ciešākā saskarē. Jau nākamajā reizē, kad tikāmies, viņš nodeva man Leonida Breikša himniskās dzejas Svēts mantojums atdzejojumu vācu valodā. Atdzejojumu "Das heilige Erbe" viņš bija izdarījis kādā Vorkutas nometnes barakā, likdams latviešu ieslodzītiem pārtulkot dzejas saturu. No burtiska tulkojuma bija radies apbrīnojami labs atdzejojums ar nemazinātu dzejisku vērtību. Liku to vēlāk iespiest vienā vācu žurnālā.

Jau tas vien būtu licis man ar Dīteru Frīdi sadraudzēties, bet ik mēnešus pienāca klāt kas jauns. 1959.gadā iznāca viņa grāmata "Das russische Perpetuum mobile", kur vesela nodaļa veltīta Baltijas valstīm. Frīde bija uzmanīgi reģistrējis vorkutiešu liecības par latviešu aizvešanām, kuŗas viņš apbrīnojami precīzi atzīmēja arī savā grāmatā. Bet visa šī grāmata bija smaga apsūdzība krievu imperiālismam. Tanī laikā runāja, ka valsts kanclers Adenauers to uzmanīgi lasījis. Pēc tam Frīde sarakstīja vēl citas grāmatas, parādīdams teicamu izpratni krievu ekspansijas tieksmēm dažādos vēstures posmos.

1960.gadā viņš nopublicēja kādu savu rakstu "New Yorker Staats-Zeitung und Herold", pazīstamajā amerikāņu laikrakstā, kas kopš ilgiem gadiem iznāk vācu valodā. Viņa raksts uzdūrās uz Pavela Bermonta—Avalova protestu. Šis latviešiem labi pazīstamais krievu dēkainis pēc 2. pasaules kara bija nonācis ASV, pie kam jau pa ceļam

uz turieni, kā man stāstīja mūsu izceļotāji, viņš uzdūries latviešiem, tos izsmiedams. Kā man 1960.g. oktobrī pavēstīja Dīters Frīde, tad Bermonts bija iesūtījis ķēngu rakstu, ko redakcija bija spiesta ievietot kā lasītāju vēstuli. Bermonts mēģināja nevien sagrozīt faktus "par krievu kara gājienu Baltijas valstīs", ar kādu virsrakstu Frīdes seriju rakstā bija veltīta viena nodaļa Latvijai, bet pie tā paša pūlējās glorificēt sevi. Tā kā Bermonts bija sevi apzīmējis kā par firstu, tā par "feldmāršala fon der Golca pēcteci" Baltijā un krievu—vācu rietumu armijas virspavēlnieku, tad Frīde griezās pie manis, lai noskaidrotu, kas tas Bermonts ir par putnu. Viņš bija Ņujorkas vācu avīzei jau pieteicis pretrakstu. Protams, ka es nekavējos viņam sniegt prasītās ziņas, bet lūdzu toreiz prof. Arnoldu Spekki nosūtīt Frīdem piemērotu literātūru, ko viņš labprāt arī darīja. "Es gribu tik ātri, cik vien iespējams", rakstīja man Frīde, "darīt iespējamo, lai "New Yorker Staats—Zeitung und Herold" neļautu sevi izsist no sliedēm krievu imperiālisma kursa atmaskošanā". Jau 1960.g. novembra beigās Frīde man paziņoja, ka izsūtījis uz Ņujorku minētā laikraksta redakcijai rakstu, kuŗam viņš bija licis kā virsrakstu: "Die Affaere Bermond—Awaloff oder: Verbrannte Erde in Lettland".

Divi vēstulēs Frīde man vēl apliecināja, ka viņam kā vācietim esot iespējams pateikt par Bermontu vairāk, nekā to līdz šim turējuši par vajadzīgu darīt latvieši.

Gadu vēlāk Frīde man rakstīja: "Jūs taču zināt, ka baltiešu lieta ir mana lieta, protams, arī vācu lieta. Visai brīvajai pasaulei te dots uzdevums, un vēl lielinieciskā Krievija nav uzvarējusi" /pasvītrojumi Frīdes).

Dīters Frīde kā valstsvācietis brīnījās, ka neskato ties uz to, ka vācieši ar fon der Golcu un vēlāk ar Staļina—Hitlera paktu bija latviešu tautai daudz pāri nodarījuši, latviešu ieslodzītie Vorkutā izturējušies pret vāciešiem tik draudzīgi un bijuši allaž viņu pusē.

No šīs sarakstes ar Dīteru Frīdi manā archīvā glabājas Bermonta—Avalova 1960.g. 4. spetembŗa vēstule /fotokopijā/, ko viņš sūtīja toreizējam "Staats—Zeitung und Herold" redaktoram Heinricham Heidem.

Šī vēstule rāda, ka Bermonts nopūlējās vēl tad kompromitēt latviešus pat Bonnas ārlietu ministrijā.

Ar Frīdi man iznāca pāris gadus tieši tikties un sadarboties, kad viņš bija Austrumprūšu akadēmijas direktors Bad Pirmontā. Pats viņš bija, laikam, berlīnietis, bet viņa dzīvesbiedre bija no Austrumprūsijas. Ar to pietika, lai viņu iesaistītu arī austumprūšu darbā. Frīde tanī laikā rikoja nepārtraukti priekšlasījumu ciklus, uz kuņiem aicināja mani un citus latviešus par runātāju. Pāris reizes šo izdevību izmantoju, gūdam atbalsi arī austrumprūšu presē /"Ostpreussenblatt" iznāca toreiz 100 000 eks. metienā/.

Pēdējo reizi satiku Dīteru Frīdi Berlīnē, kur viņš darbojās par izplatītās dienas avīzes "Die Welt" redakcijas locekli. Tad viņa veselība bija jau manāmi sabrukusi. Kā viņš teica, tās bija sekas no Vorkutas. Viņš mira 1967.gadā 59 gadu vecumā. Man tas bija sāpīgs zaudējums.

Un nu man atliekas vēl pastāstīt par "maniem saka-riem" ar Fidelu Kastro.

Ar nepatiku vērodams Fidela Kastro, Kubas valsts prezidenta, politisko kursu un lakstošanos ap Maskavu, izšķīros 1960.gadā viņam nosūtīt savu "Profits of Slavery". Pavadrakstā teicu: "Kā mazas, apspiestas tautas pārstāvis, kas savām acīm pieredzējis padomju varas nežēlību un tās atnesto postu manai tautai, un kas 1945.gadā atstāja savu dzimteni Latviju, lai glābtu sevi un savu ģimeni no padomju terrora, atļaujos Jums pasniegt vienu manas grāmatas "The Profits of Slavery" eksemplāru. Šī grāmata ir liecību kopojums, kas radies pēdējos gados, tiekoties ar lielu skaitu nelaimīgu cilvēku, kas pēc smagiem spaidu darbiem atgriezušies no Sibīrijas un citām padomju moku vietām. Kā aculiecinieki tie varējuši liecināt par latviešu tautas likteni pēc 1944.gada, kad tā nonāca padomju okupācijā.

Lai Dievs ir žēlīgs Kubai un citām mazām tautām, kas mīl brīvību un grib būt pastāvīgas. Latvijas un pārējo Baltijas valstu piemērs atsedz Maskavas neierobežoto viltību

un imperiālistiskos nolūkus. Es sūtu Jums šo grāmatu cienā pret Jūsu tautu un vēlēdams tai palikt allaž brīvai un savas lepnās kultūras cienīgai.”

Pašam Kastro es neatradu par iespējamu kādu glaimojošu vārdu teikt. Es nekādu atbildi no viņa arī negaidīju. Man likās tikai nepieciešami reaģēt uz viņa bezgālīgo draudzību Maskavai, kā arī iedabūt vienu manas grāmatas eksemplāru Kubā, kaut arī tā pēc pašķirstīšanas ielidotu papīgrozā. Lai mana vēstule neapgrūtinātu Kubas ierēdņiem prātu, liku to spāniešu valodā pārtulkot, un tadā valodā to tad nosūtīju.

Man par vislielāko pārsteigumu 1960.g. 2. decembrī atnāca atbilde, pie tam uz oficiāla papīra ar Kubas valsts ģerboni. Raksta kreisajā stūrī bija lasāms: “Republica de Cuba. Poder Ejecutivo. Oficinas del Primer Ministro”. Valdības kanceļejā šis raksts bija ievests oficiālajā reģistrī ar nr. 32961. Šī raksta pilnais teksts bija šāds: “Mag. iur. Adolfs Šilde, Stuttgart—Bad Cannstatt, Zuckerbergstrasse 153, Germany/Alemania/.

Senor: Apstiprinu Jūsu 1960.gada 27. oktobra laipnās vēstules saņemšanu, kas sūtīta premjerministram Dr. Fidel Castro Ruz kungam, un kuŗā Jūs norādiat, ka esiet latvietis un bijuši spiesti atstāt Latviju kopā ar savu ģimeni, kad to 1944.gadā pakļāva padomju kontrolei. Tanī pat laikā Jūs izsakiet šaubas un bažas, ka Kuba varētu kļūt par Krievijas upuri, jo tā uztur draudzību un tirdzniecības attiecības ar šo zemi. Kopā ar Jūsu vēstuli pieņāca viens eksemplārs Jūsu angļu valodā rakstītās grāmatas “The Profits of Slavery”, ko esat sūtījuši Dr. Castro kā dāvanu.

Dr. Castro vārdā izsaku Jums vissirsnīgāko pateicību par Jūsu laipno vēstuli un par Jūsu interesanto grāmatu kā dāvanu. Viņš liek Jums nodot savu sirsniņu sveicienu.

Mēs pateicamies Jums par Jūsu interesi un Jūsu rūpēm par Kubas nākotni. Jūsu bažām tomēr nav nekāda pamata. Protams, mūsu revolūcijai ir sociālistisks raksturs, — jo tās pamatnoteikums ir kalpot nabadzīgo ļaužu labklājībai, un tas parādās kolektīvā un nevis individuālā

veidā, un visas tautas labklājībai, bet tā ir tīri kubaniska, ar patstāvīgām pazīmēm un bez ārzemju virskundzības. Par to nav ko šaubīties, ka būsīt ne vienā vien gadījumā lasījuši Dr. Kastro un mūsu valdības citu vadītāju personu deklarācijas, ka “mūsu zeme patur sev tiesības un pašnoteikšanās brīvību pati izveidot sociālas, diplomātiskas, kultūras un saimnieciskas attiecības ar citām zemēm pasaulē, ieskaitot Krieviju un Amerikas Savienotās valstis, bet šo attiecību izveidošana nenozīmē, ka mēs ar to ļaujamies sevi pakļaut vai piedāvājamies būt par satelītu.” Un šī ir pavisam skaidra un nepārprotama definīcija, vai ne?

Jums vēlreiz par Jūsu laipnību pateikdamies, sveicinu Jūs dziļā cieņā, — PATRIA O MUERTE” — Dr. Žuans A. Orta, valdības kancelejas ģenerāldirektors.”

Vēstulē vēl bija atzīmēts, ka tā rakstīta Kubas “agrārreformas gadā”.

Kā redzams, mēs viens otram bijām korekti rakstījuši, kaut arī katrai pusei bija un palika savi uzskati.

Kubas priekšrocība ir tā, ka tā ģeografiski neatrodas tur, kur Baltijas valstis un Kaukaza republikas, vai Bulgārija un Ungārija.

TIKŠANĀS AR AUSTRIEŠIEM

1957.gada 22. februārī ierados Vīnē, jo manās rokās caur Vācu Sarkano Krustu bija nonākušas dažu atbrīvoto gūstekņu adreses Austrijā.

Vispirms apmeklēju Austrijas Sarkanā Krusta Galveno pārvaldi. Mani apsveicināja ģenerālsekrētārs Hikmans, pensionēts ģenerālis. Viņš saveda mani kopā ar Austrijas Sarkanā Krusta Meklēšanas dienesta vadītāju Pōla kundzi un militārā sektora pārzini Balcarenu. Manu iepriekš savākto adrešu skaitu viņi gan nespēja daudz papildināt. Viņi ieteica man katrā ziņā doties uz Zalcburgu, kur koncentrējoties tieši tādas ziņas, kas mani varētu interesēt. To paturēju vērā.

Izdarot aptaujas, izrādījās, ka austrieši spēj man mazāk ko pateikt, nekā pāris ungāru, kāda čehiete un dienvidslavi. Arī Vīnes ielās manīju, ka Austrijā ir raibs tautību maisījums. Kontaktēt pārnācējus Vīnē bija daudz grūtāk, nekā Frīdlandē, kur tie atradās kompakti lielās masās. Individuālajai meklēšanai pievienojas vēl tā nelaime, ka meklēto personu ne ikreizes var atrast mājās.

Katra diena aiztecēja pastāvīgā meklēšanā. Ar dažiem pārnācējiem atmaksājās tomēr tikties pat pa divi lāgiem. Viena tāda bija čehiete Vlasta Kabelika. Viņa bija no krieviem apcietināta par spiegošanu, lai gan pareizāk būtu teikt, — par pretpadomju aģitāciju. Piespriesto sodu viņa bija izcietusi tādā Centrālāzijas stūrī, par ko man tikpat kā nemaz nebija ziņu. Šīs ziņas iemantoja manu sevišķu ievēribu ar to, ka Kabelika bija atradies kopā ar politiski vajātām latvietēm. Par vienu latviešu pretestības kustības darbinieci viņa varēja dot šikas ziņas līdz 1956.g. rudenim. Ar patiku klausījos. Šai drosmīgajai jaunietei bijušas literātes dāvanas. Viņa esot sarakstījusi grāmatu par Kremli un tās varasvīriem. Kā latviešu "Samizdata" izdevums, kaut manuskripta veidā, tas pēc kāda laiciņa nonācis čekas rokās. Padomju drošības iestādes šo latvieti bez tam apvainojušas par slepena, pretpadomju raidītāja apkalpošanu.

Uzzināju arī šīs pretestības kustības darbinieces vārdu, bet to atturoš minēt. Bija silti ap sirdi, klausoties čehietes liecinājumā, ka tikko minētā latvietie saturējusi ap sevi citas latviešu meitenes, kas savukārt bija apvainotas par aktīvu cīņu pret padomju okupācijas varu. Kabelika varēja minēt tieši kādu 30 gadus vecu latviešu partizāni, kas bija darbojusies cīnītāju pulkā, smagi sodidama vienu Komunistu partijas vietējo sekretāru. Tā bijusi atriebība par viņas brāli, ko nošāvuši komunisti.

"Latviešu meitenes tic vēl arvien Latvijas neatkarībai", uzsvēra Kabelika. "Tās izkāra pat 1953.gadā, sacelšanās laikā mūsu nometnē, pretpadomju plakātus un prasīja savai tautai brīvību. Lapiņās, ko izplatīja, viņas rakstīja — "cīnīsimies, neaprimsim savā cīņā.

Baltijas valstu robežām jābūt tādām, kā 1939.gadā.” Bez tam Kabelika stāstīja, ka dzirdējusi latvietes 1956.gadā dziedam patriotiskas un partizānu dziesmas. Neskatoties uz aizliegumu, tās dziedājušas arī pie Ziemsvētku eglītes un atteikušās tādā dienā iet darbā. Kabelikas liecību papildināja vēl ungārs Eižens Tereks, kas bija sastapies padomju soda nometnēs ar latviešu vīriem. Bez tam viņš minēja latviešu vārdus, kas bija atradušies Vladimiras cietumā. Tereks teica, ka īpašā komisija, kas laiku palai kam apmeklēja soda nometnes un cietumus, lai uzklautu sūdzības un paātrinātu dažu ieslodzīto atbrīvošanu, bija jo sevišķi barga, pret baltiešiem. “80% no apcietinātiem baltiešiem neatlaida, bet, ja arī kādu atlaida, tad tas pēc tam nonāca “silkā”, piespiedu izsūtījumā.”

Februāra beigās ieradās Zalcburgā, kur intervēju rīdzinieci Žago, kas tikko bija atlaista no Krasnojarskas soda apgabala. Žago bija pirmā, kas varēja sīki jo sīki atstāstīt 1941.g. 14. jūnija deportāciju gaitu. Vispirms viņa pastāstīja par sevi un savu ģimeni. Viņi bijuši turīgi žīdi. Tēvam piederējuši Rīgā veikali. Baigajā gadā viņi nevien izputināti, bet visi aizvesti. Kad Torņakalna stacijā apcietinātie vīrieši atdalīti no sievietēm, viņas tēvam tomēr laimējies iekļūt vienā vagonā, kas aiz pārskatīšanās piekabināts sievietes ešalonam. Tā viņi visi nonākuši pilnā ģimenes sastāvā Krasnojarskā. Tur viņi iesēdināti sekli peldošās liellaivās, kas pludinātas lejā pa Jeņiseju. Pēc vairāk simts km brauciena viņu liellaiva pietuvojusies krastam, kur tos apmēram 15 cilvēkus krievi izsēdinājuši. Upes labajā krastā viņi nevienu cilvēku neesot sastapuši. Izmeklējušies pa visu apkārtni, bet neesot uzdūrušies pat nevienai ēkai, kas liecinātu, ka te vispār kāds dzīvo. Par laimi bijis karstais jūlija mēnesis, kad arī turienes daba atdzīvojusies. Lai sevi uzturētu, lasījuši mežā ogas. No skujām sapinuši būdas, kur pārnakšņot. Beidzot, pēc apmēram trim nedēļām, viņiem tuvojies pirmais iedzimtais. Par laimi varējuši sarunāties krieviski. Atnācējs teicis, ka esot nodarbināts sovchozā. Solījis atnest cirvi un zāģi, lai krastā izmestie “kontrrevolūcionāri”

varētu sev uzcelt dēļu būdu, jo vasara tur īsa, un nevienam ar viņiem neesot nekādas daļas. Tas nu visus rīdziniekus visvairāk pārsteidzis. Ja jau tie atvesti tūkstošiem jūdžu tālu, tad taču kādam būtu pienācies viņus novietot vismaz darbā.

Labsirdīgais tunguzs, kas atnesis cirvi un zāgi, saņēmis no viņiem kādu taustāmu pateicību, jo dzīves sākumam tagad bijuši kādi darba rīki. Tikai vecais Žago, būdams tirgotājs, nav pratis īsti ar cirvi rīkoties.

Galū galā tomēr tikuši kopējiem spēkiem pie savas būdas. Tāds tad bijis šo aizvesto liktenis un dzīves sākums taigā. Par savas Sibīrijas dzīves tālākajām gaitām minētā rīdziniece varēja vēl pastāstīt to, ka viņa, būdama gados jaunāka, devusies drīzi gar Jeņiseju ziemeļu virzienā, kur atradusi darbu kādā padomju uzņēmumā. Tur iepazinusies ar deportētu austrieti. Pēc daudziem gadiem tagad, pateicoties šim austrietim, viņa laimīgi izkļuvusi brīvajā pasaulē.

Ja arī šie stāstījumi deva dažus noskaidrojumus, tad tomēr Austrijā man neizdevās uzzināt vairāk par divdesmit aizvesto Latvijas pilsoņu vārdu. Man bija svarīgs tomēr jebkuŗš mūsu zemes piederīgā vārds. Bez latviešiem reģistrēju arī žīdus, baltvāciešus vai Latvijas krievus.

Apmeklēju pāris reizes arī Rietumberlīni. Jau Frīdlandē biju ticis pie adresēm, kas norādīja, ka arī tur būs iespējams iegūt ziņas par aizvesto latviešu likteņiem. Šinīs braucienos gluži tukšā nepaliku. Ja radās iespēja runāt ar kādu pārnācēju pāris stundas, tad atklājās vairāk nekā kad steigā kas bija jāuzklausa.

Pārnācēji no Tajšetas, Bratskas un Irkutkas bieži pieminēja japāņus, kas atradušies kopā ar baltiešiem. Tas vedināja mani padomāt par ziņu iegūšanu arī no japāņu iestādēm un organizācijām. Apmeklēju Bonnā Japāņu sūtniecību. Runāju ar sūtniecības 1. sekretāru Tokuru. Viņš apņēmas sazināties ar Tokio. Kad otrreiz viņu apmeklēju, nekas tomēr nebija atnācis, nedz man norādīja, kur kāds ko varētu pateikt.

Iegūtās ziņas krāt archīvam vien arī man nelikās gudri. Informēju presi un tuviniekus. Kad 1957.gada jūnijā Amsterdamā notika plašs latviešu Sēru akts, ko rīkoja Holandes Latviešu komitejas priekšsēdis Andrejs Stuburs, vēstīju par deportēto likteņiem nevien akta dalībniekiem, bet tiku pie vārda arī Holandes presē un 16. jūnijā varēju nolasīt plašāku vēstījumu Amsterdamas raidītājā. Raidījuma laiks bija nolikts visai parocīgs, kad, kā apstākļu pazinēji teica, svētdienas vakarā visi holandieši sēž pie radio. Arī tam bija sava nozīme.

Plašais faktu materiāls, kas bija iegūts, nepalika nepamanīts arī pārējo baltiešu sektorā. Pie manis griezās Kipras Bielinis, redzams lietuviešu politisks darbinieks, kas izprasīja dažus manus datus un iespēju pārņemt no maniem krājumiem ieslodzīto baltiešu uzņēmumus viņa sarakstītai grāmītai "Teroro ir vergijos imperija Sovietu Rusija", kas iznāca 1963.gadā Ņujorkā. Nodevu viņam pat gatavas klišejas.

NEPARASTS VIESIS NO LATVIJAS

To vidū, kuŗus aizveda uz Sibīriju, bija viens mans labs paziņa. Saukšu viņu par Mārtiņu. Biju gadiem ilgi ar viņu sadarbojies nacionālās un akadēmiskās organizācijās. Viņa devīze bija, — labāk lūzt, bet neliekties. Pazinu labi visu viņa ģimeni, kuŗu savukārt deportēja Baigajā gadā, tikai Mārtiņu apcietināja 1940.g. 5. jūlijā, kad čeka arī mani taisījās apcietināt.

Pēc 16 gadiem spaidu darba nometnēs Mārtiņš atgriezās dzimtenē. Pāris gadus vēlāk viņam izdevās ar kāda jūrnieka palīdzību atsūtīt man vēstuli, kuŗā viņš pavēstīja, ka viņš atbrīvots kā invalids, tomēr vēl spējot strādāt un apgādāt savu ģimeni. Vienīgi viņš esot pilnīgi nosirmojis. Mēs bijām dzimuši vienā un tanī pašā gadā, bet man tobrīd vēl nebija sirmu matu. Arī tas liecināja par Mārtiņa pārdzīvojumu mēru.

Mārtiņš vēlējās ar mani, kaut puķu valodā, sarakstīties. Drošības dēļ viņš uzrādīja man kādu pazīstamu Rīgas adresi. Aplinkus ceļā sākām sarakstīties. Tomēr maz ko spējām viens otram pateikt. Vismaz man bija jāuzmanās, ka nesagādāju viņam jaunus grūtumus. Kad biju viņam nosūtījis jau ceturto saini ar mantām, kas šķita varētu viņam un viņa ģimenei noderēt, Mārtiņš atrunāja mani no tālākas palīdzības sniegšanas. Kad uzstājos, ka tomēr gribu vēl ko sūtīt, tad viņš lūdza viņam nosūtīt acenes. Nosūtīju tādas, kādas Rīgā reti kādam bija, jo tās varēja izvērsties savā ziņā par propagandu Rietumiem.

Un tad, vienu dienu atnāca atkal vēstule pa jūras ceļu. Tā nu bija gaužām intriģējoša. Mārtiņš tanī rakstīja, ka līdz šim viens otram esam maz ko varējuši pateikt, bet viņam esot draugs, kam esot izredzes iekļūt kādā mākslinieku grupā, kas drīzumā apbraukāšot Rietumvāciju. Ar to, ja vien rastos iespēja satīkties, es varētu visu pārrunāt tikpat kā ar viņu pašu. Visu nepieciešamo uzzināšot. Tādā gadījumā es saņemšot no viņa drauga tiešu aicinājumu kautkur satīkties.

Patiešām nepagāja ilgs laiks, kad no Kaseles pienāca ziņa, ka Mārtiņa draugam izdevies iekļūt padomju mākslinieku pulciņā, kas apmeklēs sešas vācu pilsētas. Viena no tām bija Štutgarte, kur toreiz dzīvoju.

Vēstulē, ko saņēmu no Kaseles, nebija daudz pateikts, bet tikai minēts atbraucēja vārds un aprakstīta āriene ar piemērotu pazišanas zīmi. Atbraucējs, ko turpmāk saukšu par Jāni, norādīja, ka viņu un visu mākslinieku grupu īpaši pavadoņi stingri uzraugot, bet tomēr rādoties, ka vakarā starp 8 un 10 varētu rasties iespēja tīkties, jo tad grupas dalībniekiem ļaujot nelielos pulciņos iziet pastaigāties. Gan jau viņš prātīšot no pārējiem attālināties, ja es viņam kādu vakaru tuvotos un dotu nepārprotamu zīmi.

Tas padarīja mani modru. Gaidīju to dienu, kad šī ceļotāju grupa ieradīsies Štutgartē. Noteiktā dienā uzsāku taujāšanu pa lielākajām viesnīcām, kur prāvāks skaits turistu varētu apmesties. Uzmaniju arī galveno staciju, bet jo drīzi izrādījās, ka viņus pārvadā ar autobusu, kas ļauj viņus labāk uzraudzīt un nosargāt no ārpasaules.

Kolidz uzzināju meklēto viesnīcu un uzsāku skraidīšanu ap to, uzdūros krieviem, kas iznāca uz ielas, bet nevienam nebija latviskā prievīte kā kaklasaite, kādam nolūkam kalpoja pazišanās zīme. Izlodāju arī viesnīcu, bet meklēto nekur neredzēju. Kad jau radās šaubas par pānākumu, pēkšņi uz ielas pa viesnīcas kāpnēm izskrēja padrukns vīrs, atdurdamies tieši man krūtīs. Viņa virskreklu rotāja prievīte. Tūlīt latviski viņu uzrunāju, bet viņš sastindzis manī skatījās, neatbildēja ne vārda. Kad pēc atkārtotas uzrunas vēl nenāca atbilde, pārgāju uz vācu valodu. Bet tad šis vīrs beidza urbties ar skatu manī un apstiprināja, ka ir Jānis. Es steidzīgi soļoju uz priekšu, viņš man pa gabaliņu sekoja, kamēr pavirzījamies ap ielas stūri. Vēl pārbaudot, ka mums neviens neseko, ar nākamajiem jautājumiem pārliecinājamies, ka esam viens otru nevainojami identificējuši.

Jautāju Jānim, cik ilgi viņš var palikt ar mani kopā. Viņš atbildēja, ka riskēšot šovakar ar pazušanu no viesnīcas līdz rīta stundai, jo parasti, ap sešiem rītā nākot viņus atkal pārbaudīt. No trim variantiem, kur mēs varētu sarunāties, Jānis izšķīrās braukt man līdzī uz manām mājām. Tur varējām nokļūt tikai ar taksīti. Un tad nu reiz bija tiktālu, ka sēdējām viens otram blakus manā darba istabā.

Un tagad sākas tas, par ko gribu stāstīt.

“Šilde, pieturieties pie galda malas, jo tas, ko tagad teikšu, jūs katrā ziņā pārsteigs. Es nāku no čekas”. Tas bija sākums mūsu sarunai. Un neparastais viesis tūlīt turpināja: “Visas jūsu rakstītās vēstules Mārtiņam čeka lasījusi. Čeka zin visu, lai gan jūsu rakstītajās vēstulēs maz kas bija. Pirms mana brauciena uz šejieni, mani saveda kopā ar Mārtiņu. Ar viņu gan iepazīnos tikai pirms viena mēneša. Pēdējo reizi Rīgā pie Brīvības pieminekļa. Teicu viņam, ka drīzumā tikšos ar jums. Ko viņš vēlas jums pateikt. Mārtiņš saduga un labu laiciņu nezināja vispār ko teikt. Tad viņš izdvesa, lai nododot viņa pateicību par labajām acenēm”.

“Tā tad Mārtiņš pārgājis čekas dienestā”, piebilda.

“Ko tas īsti nozīmē, ja sakat — čekas dienestā? Viņu vienkārši tur spilēs. Mārtiņš ir pagalam sabrucis cilvēks.”

“Kas jūs īsti pie manis sūtījis”, steigšos jautāt.

“Ar jums tikties man līcis čekas ministrs”.

“Tāda ministra nemaz nav”.

“Nu jā. Oficiāli viņu sauc par Latvijas PSR Ministru padomes Valsts drošības galvenās pārvaldes priekšnieku, bet viņš ir ministra rangā”.

“Kā tad šo vīru sauc?”

“Vēveris.” Patiešām tāds padomju varas pārstāvis toreiz Latvijā bija.

Man pat bija zināms par viņa izdarībām Ļeņingradas čekā.

“Ar kādu uzdevumu Vēveris jūs pie manis atsūtījis?”

“Vispirms viņam lika man jūs satikt un iepazīties ar jūsu dzīvokli, Bet galvenais ir tas, ka man lika paziņot, ka jums no padomju tiesas aizmuguriski piespiests nāves sods. Padomju iestādes jums nevar piedot par jūsu sarakstīto “The Profits of Slavery”. Šī grāmata daudz kaitējusi. Vispār jūs ar savu darbību padomju iekārtai esat daudz kaitējuši. Jūsu lieta čekā ir apmēram vienas pēdas augstumā”.

“Tā tad arī jūs esat tanī ieskatījušies. Varbūt arī Mārtiņš.”

“Ko — Mārtiņš? Viņš vispār nav nekas. Es gan esmu pusiļdz augsti uzkāpis”. Un mans sarunu biedrs pieminēja daudzus faktus no manas dzīves, sākot ar jaunības posmu, kas tiešām rādīja, ka par mani čekā savāktas sīkas ziņas. Daudzko no tā es pats biju piemirsis, bet viss uz mata saskanēja. Tā tad biju tikpat kā no visām pusēm izpētīts.

Pateicos Jānim par viņa atklātību, bet tanī brīdī mani sagrāba tāds sašutums, ka nespēju novaldīties. Tas ko teicu, atpēra šos vārdus:

“Ja nu jums uzdots man paziņot nāves sodu, tad nedomājiet, ka varat mani ar to nobaidīt. Čeka, protams, var novākt mani malā, bet ko tā ar to lielu iegūs. Bez tam nesmu nemaz tik svarīgs, lai taisni mani nolaistu no kājas. Neticu, ka no baltiešu vidus būšu pirmais, ko nolikvidēs.

Vēlreiz varu teikt, ka nevarat mani ne iebaidīt, nedz uzpirkt. Visu savu mūžu esmu pret komunistiem cīnījies un darišu to arī turpmāk. Neuzskatiet to par patosu, ja to jums skaidri pasaku”.

“Šilde, neņemiet to tik viegli. Jūsu gadījums ir smags. Vai jūs turat pie sevis ieroci?”

“Līdz šim ne, bet rītdien gluži bešā nebūšu.”

“Jā, pat duncis tādā situācijā var noderēt. Vislabāk nikns suns. Tāds nikns, apmācīts suns var būt pat neatmaksājams.” Un pēc jauna elpas vilciena šis čekas sūtnis vēl rūpīgi noprasīja, kāds nodrošinājums ir īsti manām durvīm, vai tās nostiprinātas ar patenta atslēgu. Bez tam viņš gribēja zināt, kur guļu.

Tādēļ, ka tas sāka izskatīties jau pēc farsa, tad pārgāju uz blefu.

Zināmu nopietnību visam gan deva tas, ka neilgi pirms tam Minchenē bija nogalināti divi ukraiņu trimdas darbinieki. Viens no tiem bija Bandjēra, otrs prof. Rebets. Bandjēra bija pavisam cits kalibris politiskajā cīņā, pie tam bruņotas pretestības vadonis. Mana cīņa pret komunistiem bija turpretim tikai idejiska cīņa. Tai bija citāda svarīgumu pakāpe.

No tā vīra, kas sēdēja šinī naktī man blakus, man vispār nebija bailes, jo viens bija skaidrs, ka tik elementāri viņš man tad nebūtu tuvojies. Turklāt gluži nepamanīts no maniem ģimenes locekļiem viņš nebija pie manis ienācis. Bez tam viņš bija ieradies kopā ar prāvāku turistu grupu, kas neatbilda nekādai nopietnākai izrīcībai ja paturu acīs sevi.

No tā brīža, kad man pateica, ar ko man darišana, mana smadzeņu darbība bija kļuvusi manāmi intensīva. Jau sarunas laikā mēģināju izdibināt, ar ko man īsti darišana, un kas ir šāda neparasta nāciens faktiskais uzdevums. Gluži skaidrībā netiku. Izmanīju, ka mans sarunu biedrs nopūlas iegūt manu uzticību. Un kad rīta pusē šķirāties, viņš tieši uzsvēra, ka nevarējis ar mani neko lielāku pārrunāt, iekams neesot pats ieguvis zināmu uzticību man. Lūk, tagad tāda radusies, kādēļ mums nākamo vakaru jātiekoties.

Man nebija nekāda vēlēšanās ar minēto čekas sūtni vēlreiz tikties, bet tā kā biju jau reiz "iekritis" ar savu veco paziņu Mārtiņu, tad nolēmu, ka nekādu lielāku bla-māžu vairs piedzīvot nevaru, bet atliek tikai izdibināt, kas šim čekas kalpam īsti aiz ādas.

Norunātā satikšanās vietā nākamo vakaru viņu nesa-tiku. Izrādījās, ka visa mākslinieku grupa bija mainījusi maršrutu, dodamās dienu agrāk uz vienu programmā ne-paredzētu vietu. Jānis man un sievai zvanīja tagad no Bavārijas, ieteikdams tikšanos Minchenē. Sāku noprast, ka ja arī neko citu, tad čeka nopūlas mani kompromitēt. Uzskatīju par savu pienākumu par notikumu ziņot uzrau-dzības iestādēm. Tās man ieteica tomēr doties uz Min-cheni, bet es visu tālāko atstāju drošības iestāžu ziņā.

Tas notika 1960.gada maijā. Gaidīju, kas vēl nāks. Pāris aizdomīgu cilvēku arī pēc tam parādījušies manā ceļā, bet tos tūlīt atšifrēju. Varbūt neesmu vienīgais, kas kautko līdzīgu piedzīvojis. Tikai citi klusē. Mūsu turisti Rīgā savukārt ko pieredz un piedzīvo, bet kad tie atgrie-žas savās trimdas mājās, tie mēdz klusēt. Čeka liek tiem to darīt.

Ja es turpretim par tikko minēto neparasto viesi Štutgartē pastāstu, tad tikai, lai pievienotu daudzajiem un nepārtrauktiem čekas paņēmienu arī šādu, mazāk pazīstamu iebaidīšanas veidu.

Visparastākais ceļš gan ir nomelnošana. Ja arī katru neizdodas iztēlot par "kaŗa noziedznieku", tad vismaz par tā dvīņu brāli.

Kur īsti meklējami kaŗa noziedznieki un tautu masu slepkavas, to drosmīgi pateica tūkstošiem latviešu, kas 1987.gada 14. jūnijā pulcējās Rīgā pie Brīvības pieminekļa. Ja citi klusē un noklusē to, kas latviešu tautai nodarīts, tad varam būt lepni uz tiem, kas to nedara.

Vispirms tie bija latviešu cīnītāji Otrajā pasaules kaŗā un pēc tam mūsu nacionālo partizānu tūkstoši. Un jau kopš svešas virskundzības laikiem tie ir padomju režīma pretinieki, vienalga, vai tos saucam par disi-dentiem, nacionālās pagrīdes darbiniekiem vai citādi.

Gluži vienalga arī tas, ka padomju vara tiem atradusi citu apzīmējumu, dēvējot viņus par "kontrrevolūcionāriem". Būdams Frīdlandē un Vīnē, dzirdēju visbiežāk šo pagodinājuma vārdu, ko latviešu patrioti bija iemantojuši kā čekā, tā Sibirijā. Īstenībā šie nikumā teiktie vārdi, kas bija tur veltīti latviešiem, skāra jau visu tautu. Un padomju varas taustekļi aizsniedz taču arī to mūsu tautas daļu, kas nonākuši brīvajā pasaulē.

Ar to arī no šīs puses apliecināta latviešu tautas viengabalainība. Tautas viengabalainība ir mūsu tautas spēks un padomju varas nespēks.

SAĪSINĀJUMI

LCK — Latviešu Centrālā komiteja Vācijā

LCP — Latviešu Centrālā padome Vācijā

LNJS — Latvju Nacionālā jaunatnes savienība

LPNP — Latvijas Pagaidu Nacionālā padome

LSK — Latvijas Sarkanais Krusts

NSV — Nationalsozialistische Volkswohlfahrtspflege

P — Pērkonkrusts

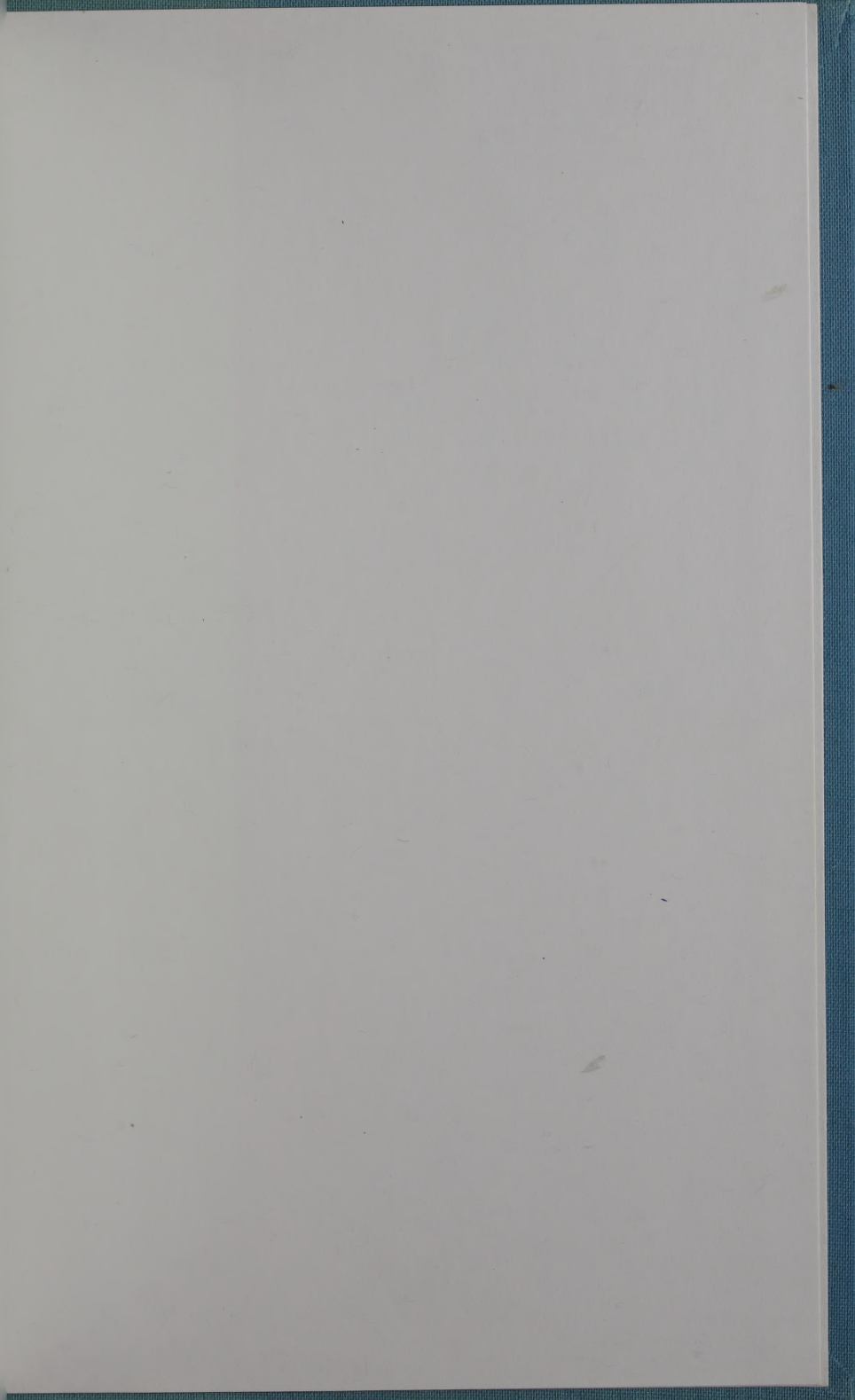
TP — Tautas palīdzība

SATURS

Novembrī iemītā taka.....	7
Daži vārdi par maniem senčiem.....	14
Olava komercskola un pirmā vaga sabiedriskajā darba laukā.....	19
No Rūlamana līdz Marksam.....	26
Draugos ar redaktoriem.....	29
Studiju gaitas Latvijas Universitātē.....	32
Jauni sadzīves paražu meklējumi.....	38
Akadēmiskās dzīves mutulī.....	44
Leonīds Breikšs un Univerisitas prāva.....	51
Studentu Padome un skats pāri savas zemes robežām.....	56
Tēvijas mīlestība tuvina paaudzes.....	68
Pērkonkrusta darbības sākumi.....	78
Daži vārdi par ideoloģiju.....	89
Pērkonkrustiešu nedienas.....	95
15. maija apvērsums.....	100
Alberta ielas baigas nams.....	116
Rūgta dzīves pieredze.....	122
Vēl arvien saviļņotos ūdeņos.....	125
Nepazīstamas sejas kļūst pazīstamas.....	135
Padomju tanki Rīgā.....	139
Neprāta priekšā samulst prāti.....	148
Vajātāji ar mašīnpistolēm.....	152
Lielineku padzīšana no Rīgas.....	158
Vēstījums ar 200 000 parakstiem.....	166
Ne no vienas okupācijas varas nekas labs nav gaidams.....	172
Tautas Palīdzības nodibināšanās.....	181

Spēcīgi impulsi kopējam darbam.....	192
Sabiedriskās aizgādības darbā.....	200
Aspazija un kultūras dzīves raibumi.....	207
Pēdējās dienas dzimtajā pilsētā.....	209
Ardievas Rīgai.....	214
Ceļā uz Berlīni un Prāgu.....	223
Atkal Kurzemē.....	234
Starp mīnu laukiem piefrontē.....	238
Sudetijā un pa ceļam uz turieni.....	244
Bīstamā ielenkumā.....	252
Jaunas rosmes, jauni pasākumi.....	263
Daži vārdi tieši par manu darbu.....	272
Daudz prātu, daudz ceļu un daudz darītāju.....	279
Starp Marburgu, Detmoldu un Eslingenu.....	284
Voldemārs Zāmuēls un Jāzeps Vītols.....	289
Dīvainības un trimdas raibumi.....	295
Tikšanās ar veco laiku valstsvīriem.....	301
Mazo ļaužu vidū.....	304
Vienā pulkā ar palicējiem.....	308
Trimdas gaņajā jūdzē sastaptie.....	317
Pārnācēji no Sibīrijas.....	319
Tuvas un tālas atbalsis.....	329
Bela Fabians, Dīters Frīde un Fidels Kastro.....	332
Tikšanās ar austriešiem.....	338
Neparasts viesis no Latvijas.....	342

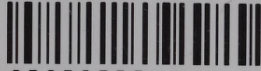
193	Spécial impaire kopyeun d'après
190	Spécialité impaire d'après
187	Spécialité en kopyeun d'après
184	Spécialité impaire d'après
181	Spécialité impaire
178	Spécialité en kopyeun
175	Spécialité impaire
172	Spécialité en kopyeun
169	Spécialité impaire
166	Spécialité en kopyeun
163	Spécialité impaire
160	Spécialité en kopyeun
157	Spécialité impaire
154	Spécialité en kopyeun
151	Spécialité impaire
148	Spécialité en kopyeun
145	Spécialité impaire
142	Spécialité en kopyeun
139	Spécialité impaire
136	Spécialité en kopyeun
133	Spécialité impaire
130	Spécialité en kopyeun
127	Spécialité impaire
124	Spécialité en kopyeun
121	Spécialité impaire
118	Spécialité en kopyeun
115	Spécialité impaire
112	Spécialité en kopyeun
109	Spécialité impaire
106	Spécialité en kopyeun
103	Spécialité impaire
100	Spécialité en kopyeun
97	Spécialité impaire
94	Spécialité en kopyeun
91	Spécialité impaire
88	Spécialité en kopyeun
85	Spécialité impaire
82	Spécialité en kopyeun
79	Spécialité impaire
76	Spécialité en kopyeun
73	Spécialité impaire
70	Spécialité en kopyeun
67	Spécialité impaire
64	Spécialité en kopyeun
61	Spécialité impaire
58	Spécialité en kopyeun
55	Spécialité impaire
52	Spécialité en kopyeun
49	Spécialité impaire
46	Spécialité en kopyeun
43	Spécialité impaire
40	Spécialité en kopyeun
37	Spécialité impaire
34	Spécialité en kopyeun
31	Spécialité impaire
28	Spécialité en kopyeun
25	Spécialité impaire
22	Spécialité en kopyeun
19	Spécialité impaire
16	Spécialité en kopyeun
13	Spécialité impaire
10	Spécialité en kopyeun
7	Spécialité impaire
4	Spécialité en kopyeun
1	Spécialité impaire

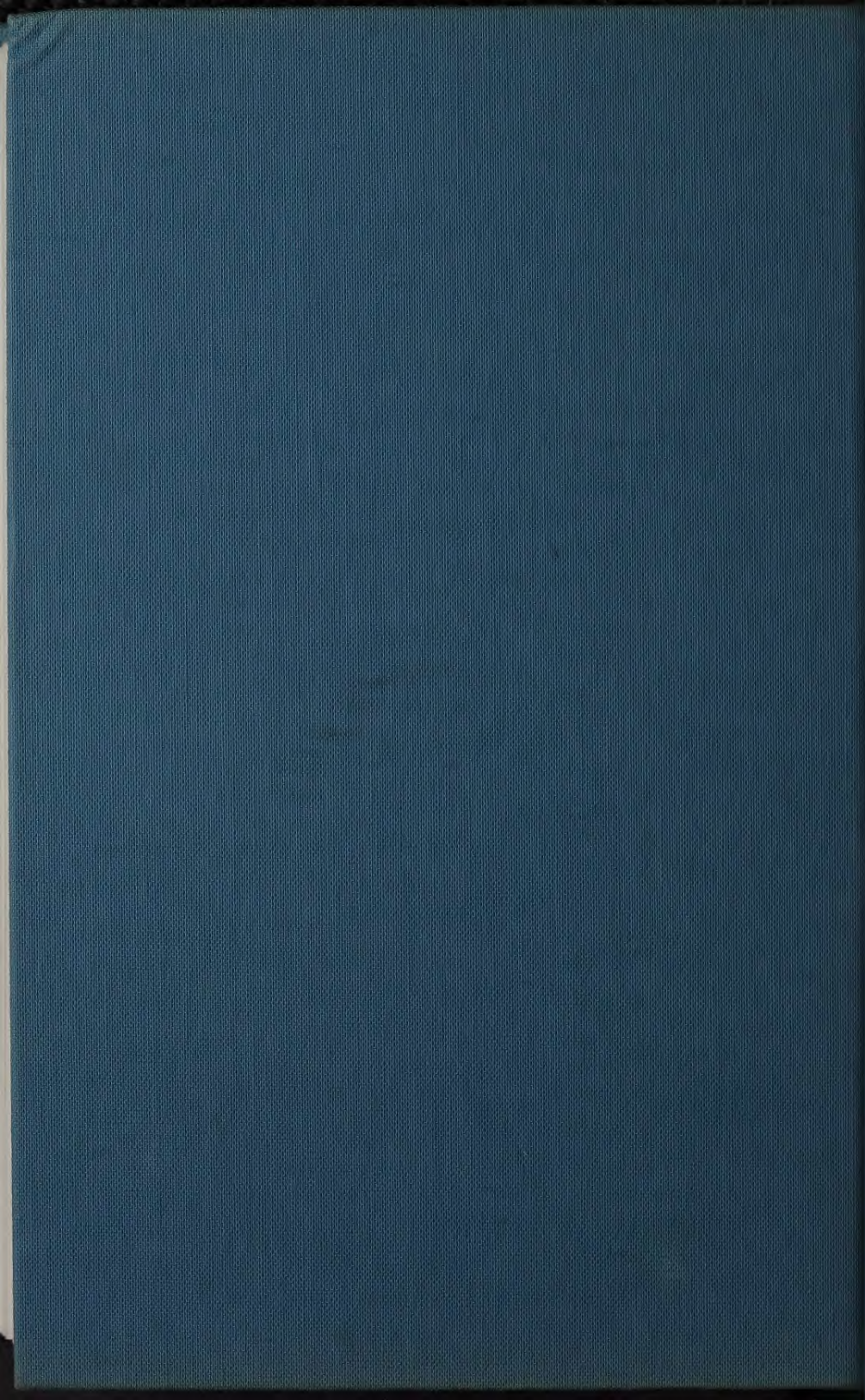

1.75 k.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303023854

96-4
L 44